ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಗ್ರಂಥಾವಳಿ

ಶ್ರೀಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯಸಮೇತ

ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತು

(ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮತ್ತು ಭಾಷ್ಯದ ಸಂಸ್ಕೃತಮೂಲ,
ಅನುವಾದ, ಟಿಪ್ಪಣಿ, ಸಾರ- ಮುಂತಾದವುಗಳೊಡನೆ)

ಬರೆದವರು :
ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಸಚ್ಚಿದಾನಂದೇಂದ್ರಸರಸ್ವತೀಸ್ವಾಮಿಗಳವರು

ಕ್ರಮಾಂಕ. ೭

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪ್ರಕಾಶಕಾರ್ಯಾಲಯ
ಹೊಳೆನರಸೀಪುರ
2005
✆ : 08175-273820

ಮೊದಲನೆಯ ಸಂಸ್ಕರಣ : 1945 (1000 ಪ್ರತಿಗಳು)
ಎರಡನೆಯ ಸಂಸ್ಕರಣ : 1975 (1000 ಪ್ರತಿಗಳು)
ಮೂರನೆಯ ಸಂಸ್ಕರಣ : 1993 (1000 ಪ್ರತಿಗಳು)
ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂಸ್ಕರಣ : 2005 (2000 ಪ್ರತಿಗಳು)

ಪುಟಗಳು : xvi + 134

ಬೆಲೆ : ರೂ. 40/-

[illegible] :
ಪ್ರಶಾಂತ್ ಎಂಟರ್‌ಪ್ರೈಸಸ್
ನಂ. 45, [illegible]
[illegible]
ಬೆಂಗಳೂರು - 28
✆ 26764650

ಮುದ್ರಕರು :
ಸ್ಟ್ಯಾಂಡರ್ಡ್ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್
ನಂ. 111, ಶಂಕರಮಠ ರಸ್ತೆ
ಬೆಂಗಳೂರು - 560 004
✆ 26521527

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಮುನ್ನುಡಿ

ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತು ಶಂಕರಭಾಷ್ಯಮೂಲ, ಅರ್ಥ, ಟಿಪ್ಪಣಿ - ಮುಂತಾದ ಸೌಕರ್ಯವಿಶೇಷಗಳೊಡನೆ ೧೯೪೫ರಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀಜಯಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಗ್ರಂಥರತ್ನ ಮಾಲೆ' ಯಲ್ಲಿ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನೊಡಗೂಡಿ "ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಗಳು - ಸಂಪುಟ -೨" ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು. ತದನಂತರ ೧೯೭೫, ೧೯೯೩ರಲ್ಲಿ ಈ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಗ್ರಂಥವು ಹಿಂದಿನ ಸೌಕರ್ಯ ವಿಶೇಷಗಳೊಡನೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಮಾಡಿ ಹೊರತರಲಾಯಿತು.

ಗ್ರಂಥ ಕರ್ತೃಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಸಚ್ಚಿದಾನಂದೇಂದ್ರಸರಸ್ವತೀಸ್ವಾಮಿಗಳವರಿಗೆ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯವನ್ನೂ ಅನುವಾದ ಸಮೇತವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕೆಂದು ತುಂಬಾ ಆಶೆಯಿತ್ತು. ಈ ಕಾರ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಗಳವರ ಅನಾರೋಗ್ಯ ಹಾಗೂ ವಯೋಧರ್ಮದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈಗಲೂ ಕಾರ್ಯಾಲಯದಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯಕೃತಭಾಷ್ಯ' ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಭಾಷ್ಯವುಳ್ಳ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಲಭ್ಯವಿದೆ. ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಗಳವರ ವಿದ್ವಚ್ಛಿಷ್ಯರುಗಳು ಮುಂದಿನ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಾದರೂ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಹೊರತರಲು ಸಹಕರಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ನಂಬಿರುತ್ತೇವೆ.

ಈ ಬಾರಿಯ ಗ್ರಂಥ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಕೆಳಕಂಡ ಮಹನೀಯರು ಸಹಾಯ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಾರ್ಯಾಲಯವು ಈ ಮಹನೀಯರುಗಳ ಗುರುಸೇವೆಗೆ ಆಭಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.

1.	ಶ್ರೀ ಪುರಾಣಿಕ ನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ, ಬೆಂಗಳೂರು	ರೂ. 500 - 00
2.	ಶ್ರೀ ಹೆಚ್.ಎನ್. ರಂಗಸ್ವಾಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು	ರೂ. 500 - 00
3.	ಶ್ರೀ ಬಿ.ಪಿ. ಅಡಿಗ, ಬೆಂಗಳೂರು	ರೂ. 500 - 00

ಎಂದಿನಂತೆ ವಾಚಕರು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರೆಂದು ಆಶಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪ್ರಕಾಶಕಾರ್ಯಾಲಯ
ಹೊಳೆನರಸೀಪುರ
ತಾ|| 1-5-2005

ಪ್ರಕಾಶಕರು

ಪೀಠಿಕೆ

ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸ್ಥಾನ

ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತು ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಋಗ್ವೇದದ ಸಂಹಿತೆಯು ಶಾಕಲ ಸಂಹಿತೆಯೆಂದೂ ಶಾಂಖಾಯನಸಂಹಿತೆಯೆಂದೂ ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಶಾಕಲಸಂಹಿತೆಯ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ಶಾಂಖಾಯನಸಂಹಿತೆಯು ಈವರೆಗೆ ನಮಗೆ ದೊರಕಿರುವದಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಶಾಂಖಾಯನಬ್ರಾಹ್ಮಣವು ಆನಂದಾಶ್ರಮ ಗ್ರಂಥಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಿಗೆ ಪರಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಆರಣ್ಯಕಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ. ಐತರೇಯಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. 'ಐತರೇಯ' ಎಂಬ ಹೆಸರು 'ಇತರಾ' ಎಂಬಾಕೆಯ ಮಗನಾದ ''ಮಹಿದಾಸ''ನೆಂಬ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಋಷಿಯಿಂದ ಬಂದದ್ದು. ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಐದು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಒಂದನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಕರ್ಮದ ವಿಚಾರವಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣೋಪಾಸನೆಯೂ ಆತ್ಮವಿಚಾರವೂ ಇದೆ. ಮೂರನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಸಂಹಿತಾವಿಷಯಕವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿಯೂ ಐದನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾವ್ರತದ ವಿವರಗಳಿವೆ.

ಭಾಷ್ಯದ ವಿಚಾರಕ್ಷೇತ್ರ

ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಿಂಗಡದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆತ್ಮವಿಚಾರವು ಅಡಕವಾಗಿರುವದೆಂದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆಯಷ್ಟೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರು ಈ ಭಾಗಕ್ಕೇ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಂಥದ ಯಾವ ಭಾಗದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುತ್ತಾರೆ? - ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಸಂಶಯಕ್ಕೆಡೆಯಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಗ ಅಚ್ಚಾಗಿರುವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧಭಾಷ್ಯವು ಪ್ರಾರಂಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದಿನ ಭಾಗಕ್ಕೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರಬಹುದೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುವ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ :

1. ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಸದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವವುಗಳೆಲ್ಲ ಭಾಷ್ಯಭಾಗದ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರದ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು.

(೧) ''ತಸ್ಮಾತ್ ಏಷ ಪನ್ಥಾ ಏತತ್ ಕರ್ಮೈತತ್ಸತ್ಯಮ್ ಯದೇತತ್ಪರಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜ್ಞಾನಮ್'' (ಭಾ.ಭಾ.೩೭). ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ (೨-೧-೧ರಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಂಸಾರಿಗಳೆಂಬ ವಾಕ್ಯದರ್ಥವನ್ನು ಸಂಬಂಧಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ತಮ್ಮ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ''ಯದ್ಯಪ್ಯೇತದ್ವಾಕ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾವಸರೇ ಕರ್ಮಮಾರ್ಗೋಽಪಿ ಪಥಿಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವೇನೋಕ್ತಃ, ತಥಾಪಿ ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗೋಪಾಯತ್ವೇನ ಸ ಉಕ್ತಃ , ನ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ- ಇತಿ ಭಾವಃ'' (ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಪನ್ಥಾಃ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಮಾರ್ಗವೂ ಅರ್ಥವಾಗುವದೆಂದು ಹೇಳಿತ್ತಾದರೂ ಅದು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದೆಯೇ ಹೊರತು ಅದೇ ಮುಖ್ಯವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ)- ಎಂದು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಟೀಕಾಕಾರರಿಗೆ ಭಾಷ್ಯವು ''ಏಷ ಪನ್ಥಾಃ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಆರಂಭಿಸಿದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

(೨) ''ಕರಣಸಂಹತಿರೂಪಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಃ ಇತ್ಯವೋಚಾಮ ಪ್ರಾಣ ಸಂವಾದಾದೌ ॥'' (ಭಾ.ಭಾ.೮೫). ಇಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣಸಂವಾದದ ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ' ಪ್ರಾಣವೆಂದರೆ ಕರಣಗಳ ಸಂಘಾತವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ- ಎಂದದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ (೨-೧-೪ರಲ್ಲಿ) ಮಿಕ್ಕ ಕರಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಣವೇ ಉಕ್ಥನೆಂದೂ ತಾವೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾಣನನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿದವರೆಂದೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡದ್ದರ ಪರಾಮರ್ಶವಿದೆ. ''ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ'' ಎಂಬ ಮಾತು ಆ ಭಾಗಕ್ಕೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿದಾರೆಂಬ ಊಹೆಗೆ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಿದೆ.

ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಈ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ವಿಚಾರಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು ಮಿಕ್ಕ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉದಾಹೃತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆಚಾರ್ಯರು ಆ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಗೂ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರಬಹುದೆಂಬ ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಇದೂ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತನ್ನು ''ಆತ್ಮಷಟ್ಕ''ವೆಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯೊಂದು ಇರುತ್ತದೆ. ''ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿಂದಲೇ ಉಪನಿಷತ್ತು ಮೊದಲಾಗಿರುವದೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಈ ಹೆಸರು ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಏತಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಬಹುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವದು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಾಗಲಿ ಆರು ಖಂಡಗಳಾಗಲಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ''ವಾಙ್ಮೇ ಮನಸಿ'' ಎಂಬ ಮುಂದಿನ ಖಂಡವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಆರು

ಖಂಡಗಳಾಯಿತು ಎನ್ನುವವರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿರುವದರಿಂದ ಆತ್ಮಚತುಷ್ಟವೆಂಬ ಹೆಸರೇಕೆ ಬಂದಿಲ್ಲ ?- ಎಂಬ ಶಂಕೆಗಾಗಲಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರೇಕೆ ಐದನೆಯ ಖಂಡದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದರು?- ಎಂಬ ಶಂಕೆಗಾಗಲಿ ಪರಿಹಾರವು ದೊರಕುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಈ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ ಸೇರಿ ಪರಾಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಆತ್ಮಷಟ್ಕವೆಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಬಗೆಯುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಈ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ನೋಡುವದು ಅವಶ್ಯವೆಂಬುದನ್ನು ಓದುಗರು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ಆರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿಚಾರಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳು

ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕರ್ಮಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಆತ್ಮನ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ಹೇಳಿದೆ ಎಂಬುದೊಂದು, ಆತ್ಮನು ಅದ್ವಿತೀಯನಿರ್ವಿಶೇಷಚಿನ್ಮಾತ್ರನು ಎಂಬುದೊಂದು - ಹೀಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಚರ್ಚೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇವೆರಡೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅಡಿಗಟ್ಟಾಗಿರುವದರಿಂದ ಇವುಗಳ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಿರುವ ವಿಚಾರಸರಣಿಯನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ನಿರೂಪಣೆಮಾಡುವದು ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

(ಅ) ಕೇವಲಾತ್ಮಜ್ಞಾನ

ಎರಡನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನೆಂಬ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಉಪಾಸನೆಯಿದೆ ಯಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಿಯೇ ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವ ದರಿಂದಲೂ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತು ಮುಗಿದಬಳಿಕ ಮತ್ತೆ ಸಂಹಿತೋಪಾಸನೆಯೇ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೂ ನಡುವೆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದೇ ಎಂದು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯ ವಾದಿಗಳು ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ:- ಹಿಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವಾತ್ಮನು ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮನು ಸರ್ವರ ಆತ್ಮನೆಂದು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣನೂ ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ

ಪ್ರಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮವು ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಸಂಹಿತೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲರ ಆತ್ಮನಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮವು ಪ್ರಾಣವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮವು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣವೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ, ಅಥವಾ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದೆಯಿರುವಾಗ ಬರಿಯ ಆತ್ಮನನ್ನೇ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ, ಅಥವಾ ಈ ಆತ್ಮನು ತನಗಿಂತ ಬೇರೆಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ ಉಪನಿಷತ್ತು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮತ್ಯಾಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯೇ ಇಲ್ಲ ; ಕರ್ಮದೊಡನೆ ಆತ್ಮೋಪಾಸನೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಮನುಷ್ಯನು ಬದುಕಿರುವವರೆಗೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕೆಂದೂ ಹುಟ್ಟಿದವರೆಲ್ಲ ಋಣತ್ರಯವನ್ನು ತೀರಿಸಲೇಬೇಕೆಂದೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯ ಉತ್ತರವೇನೆಂದರೆ :- ಎಲ್ಲರ ಆತ್ಮನಾದ ಬ್ರಹ್ಮದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ, ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಈ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವುಂಟಾದ ಬಳಿಕ ಕರ್ಮದಿಂದ ಆಗುವ ಪ್ರಯೋಜನವು ಬೇಕಾಗುವದೇ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ. ಬದುಕಿರುವವರೆಗೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿರುವದೂ ಋಣತ್ರಯವನ್ನು ತೀರಿಸಲೇಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸಿರುವದೂ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲದವರಿಗಾಗಿ. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವರು ಕೂಡ ವಿರಕ್ತರಾದರೆ ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆತ್ಮನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದೆ ; ಆದ್ದರಿಂದ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಲ್ಲದ ಅಜ್ಞರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕರ್ಮವಿಧಿಯು ಸಂಬಂಧಿಸಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕರ್ಮೋಪಾಸನೆಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯಕ್ಕೆ **'ದೇವತಾಪ್ಯಯ'** (ಉಪಾಸನೆಮಾಡಿದ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಹೋಗುವದು) ಎಂಬುದು ಪರಮಫಲವು. ಆದರೆ ದೇವತೆಗಳೂ ಸಂಸಾರಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವದರಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಯದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಯು ದೊರಕಲಾರದು. ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಹೊರತು ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದಲ್ಲ. ಕರ್ಮವು ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿಯದ್ದರ ಫಲವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮವೂ ಜ್ಞಾನವೂ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲೂ ಆರವು. ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಾಣನು ಸವಿಶೇಷನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ; ಅವನು ಸರ್ವಜೀವರ ಕರಣಾತ್ಮನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆತ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷಚಿನ್ಮಾತ್ರನು ; ಅವನು ಜೀವರುಗಳ ಪರಮಾರ್ಥಸ್ವರೂಪವೇ

ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆರಣ್ಯಕದ ಈ ಎರಡೂ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವೂ ಅವುಗಳ ಫಲವಾದ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಜಾತಿಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು.

(ಆ) ನಿರ್ವಿಶೇಷಚಿನ್ಮಾತ್ರವಾದ

ಆತ್ಮನು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಜೀವರೂಪದಿಂದ ಒಳಹೊಕ್ಕು ಸಂಸಾರಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ವಿಚಾರದಿಂದ ನಾನು ಚಿನ್ಮಾತ್ರಸ್ವರೂಪನು ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಇದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆಚಾರ್ಯರು ಬರೆದಿರುವದರ ಸಾರವೇನೆಂದರೆ :—

ಆತ್ಮನೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೇ. ಅವನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೇ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ಯಾವವೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲಾಗಲಿ ಅನುಮಾನದಿಂದಲಾಗಲಿ ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ನಾವು ಜೀವರೆಂದೂ ಶ್ರವಣಮನನವಿಜ್ಞಾನಾದಿ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವರೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವದು ಅಂತಃಕರಣದ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ವೃತ್ತಿಗಳಿಂದಾದ ಭ್ರಾಂತಿಯು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಆಗುವಂತೆ ತೋರುವ ಅರಿವು ನಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವದರಿಂದ ಅದು ನಿತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ; 'ಶ್ರವಣಮಾಡಿದೆನು' ಎಂದು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವದು ಅಂತಃಕರಣದ ವೃತ್ತಿಯು, ಆತ್ಮನ ಅರಿವಲ್ಲ. ನಿತ್ಯವಾದ ಅರಿವು, ಅನಿತ್ಯವಾದ ವೃತ್ತಿ- ಇವುಗಳೆರಡನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ ಜನರು ಆತ್ಮನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಬಗೆಬಗೆಯ ವಿಕಲ್ಪಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವರು. ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಜೀವ, ಈಶ್ವರ, ಬ್ರಹ್ಮ- ಎಂದು ಭೇದವನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವದು ಈ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ. ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಆತ್ಮನನ್ನಾಗಲಿ ಆತ್ಮನ ಭೇದಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಸಾಧಕವಾಗಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸೀತೇ ಹೊರತು ಪ್ರಮಾತೃವಿನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ವಿಷಯೀಕರಿಸಲಾರದು. ಆತ್ಮನು ತಾನೇ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳಿರಬೇಕಾಗುವದು ; ಅಥವಾ ತನ್ನನ್ನು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ತನಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಅರಿವು ಇದೆ ಎಂದರೆ ಅದನ್ನು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು, ಅದನ್ನು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು- ಹೀಗೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅರಿವುಗಳ ಸಾಲು ಬೇಕಾಗುವದು. ಇವೆರಡೂ ಆಗುವಹಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕು. ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ

ಅನಾತ್ಮವನ್ನೂ ಅನಾತ್ಮಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಆತ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷಚಿನ್ಮಾತ್ರನೇ ಎಂದು ಮನಗಾಣಬೇಕು. ಇದೇ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು.

(ಇ) ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ

ಹೀಗೆ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವದರಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಆತ್ಮನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಧಿಪರವೆಂದೂ ಅದು ಜ್ಞಾನಿಯನ್ನೂ ವಿಧಿಗೆ ಕಟ್ಟುಬೀಳಿಸುವದೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಜೀವನ ಪರಮಾರ್ಥಸ್ವರೂಪವು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಬೀಳಿಸುವದೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರವು ನಿತ್ಯವೆಂಬ ಮೀಮಾಂಸಕರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಅದು ಒಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೇ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೂ ಅಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರವು ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ನೀನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿರುವದರಿಂದಲೂ ಆ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನವು ಬಾಧಿತವಾಗುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲ- ಎಂದು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

(ಈ) ಮಹಾವಾಕ್ಯ

ಜೀವಪರಮಾತ್ಮೈಕ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮಹಾವಾಕ್ಯಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯುವದು ಈಗಿನ ವೇದಾಂತಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ. ಮಹಾವಾಕ್ಯವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ (ಭಾ. ಭಾ. ೫೭; "ವೇದಾನ್ತಮಹಾವಾಕ್ಯಭೇರ್ಯಾಮ್" ಎಂಬಲ್ಲಿ) ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ (ಮಹಾಭೇರ್ಯಾಮ್ ಎಂಬ) ಪಾಠಾಂತರವಿರುವದರಿಂದಲೂ ಮಿಕ್ಕ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ "ಮಹಾವಾಕ್ಯ"ವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಕಾಣದೆ ಇರುವದರಿಂದಲೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪಾರಿಭಾಷಿಕವಾಗಿ ಎಣಿಸಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವೇನೂ ಕಾಣಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವು ಆತ್ಮೈಕ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದರಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವದರಿಂದ ಇಂಥ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮಹಾವಾಕ್ಯಗಳು ಎಂದು ಕರೆದರೆ ತಪ್ಪೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ಒಂದೊಂದು ವೇದಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದರಂತೆ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ', 'ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ', 'ಅಯಮಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ', 'ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕೇ ಮಹಾವಾಕ್ಯಗಳೆಂದು ಕೆಲವರು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವದು

ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮೈಕ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ''ಮಹಾವಾಕ್ಯ''ಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವದೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಹಾವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮಂತ್ರಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಜಪಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ವಿನಿಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೂಡ ಈಗಿನ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಿರುವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಂಬಲವು ಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ.

ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮಹಾವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕರಣವೆನ್ನಬೇಕೆ, ಅಂತಃಕರಣವನ್ನು ಕರಣವೆನ್ನಬೇಕೆ?- ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆಚಾರ್ಯರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟೇನೂ ಮಹತ್ತ್ವವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಕ್ಯದ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ ಅಂತಃಕರಣದಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಂತಃಕರಣದ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಬರಿಯ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲಾಗಲಿ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವದೆಂದು ಯಾರೂ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರಾಚಾರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಮನಸ್ಸೇ ಕರಣವು, ಶ್ರವಣಮನನನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಪ್ರಮಾಣವು- ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ರೂಪಭೇದವೇ ಹೊರತು ತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ''ಶಾಸ್ತ್ರ ಯೋನಿತ್ವಾತ್'' ಎಂಬ (ಬ್ರ.ಸೂ.೧-೧-೩) ಬಾದರಾಯಣಸೂತ್ರವನ್ನೂ ಬಹುಮತವನ್ನೂ ಅನುಸರಿಸಿ ವಾಕ್ಯವು ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರಣವೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ತೋರುವದಿಲ್ಲ.

ಭಾಷ್ಯದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು

ಈ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ''ಆನಂದಗಿರಿ''ಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವದು ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆನಂದಗಿರಿಗಳು ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರ ಸಾಕ್ಷಾಚ್ಛಿಷ್ಯರೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನೇಕರಿಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ''ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವತ್ಪೂಜ್ಯಪಾದಶಿಷ್ಯಶ್ರೀಮದಾನನ್ದ-ಜ್ಞಾನಕೃತಾವೈತರೇಯೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯಟೀಕಾಯಾಂ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ'' ಎಂದು ಆನಂದಾಶ್ರಮಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ಆದರೂ ''ಆನಂದಗಿರೀಯ''ವೆಂದು ಹೆಸರುಪಡೆದಿರುವ ಟೀಕೆಗಳೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬರೇ ಬರಹಗಾರರ ಕೈವಾಡವಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಕೇನಕಠಭಾಷ್ಯಗಳ ಅನುವಾದದ ಪೀಠಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ. ಐತರೇಯದ ಟೀಕಾಕಾರರು ಸಾಯಣರ ದೀಪಿಕೆಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ (ಆನಂದಾಶ್ರಮಮುದ್ರಣ ಪು.೨೫, ೨೭, ೪೨) ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಟೀಕೆಯು ಅಭಿನವನಾರಾಯಣೇಂದ್ರಸರಸ್ವತಿ ಎಂಬವರದ್ದೆಂದು ಕಾಶ್ಮೀರದ ರಘುನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಕೈಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿರುವದಾಗಿ

"ಆನಂದಗಿರಿಕೃತತರ್ಕಸಂಗ್ರಹದ" (Gaikwad's Oriental Series) ಇಂಗ್ಲೀಷು ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದೆ. ಪ್ರಶ್ನೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯದ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆದವರೂ ಇದೇ ಅಭಿನವನಾರಾಯಣೇಂದ್ರಸರಸ್ವತಿಗಳೆಂದು ಆನಂದಾಶ್ರಮ ಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಕೈಬರಹದ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಆಧಾರವು ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ. ಆ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ "ಶಂಕರಾನಂದರ ಉಪನಿಷದ್ದೀಪಿಕೆಯನ್ನು" ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಟೀಕಾಕಾರರು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗಿಂತ ಬಹಳ ಈಚಿನವರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆದವರು ಆನಂದಗಿರಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಒಬ್ಬರೇ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಂದೂ ಆನಂದಗಿರಿಗಳು ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರವರ ನೇರಾದ ಶಿಷ್ಯರೆಂದೂ ಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವಾಗ ಟೀಕೆಯನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವದು ಅಪಾಯಕರವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಐತರೇಯಭಾಷ್ಯವೇ ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಆಧಾರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೇ ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲ. ಅವರ ಕೆಲವು ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಭಾಷ್ಯವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೂ ಬಹಳ ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತೀರ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿ ಮುಗ್ಗರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಅಸಮ್ಮತವಾದವೆಂದು ನನಗೆ ತೋರಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತೇನೆ. ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಕನ್ನಡಿಸುವಾಗ ನಾನು ಮಿಕ್ಕ ಅನುವಾದಕಾರರಂತೆ ಯಾವಾಗಲೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನೇ ಬೆಂಬಿಡದೆ ಹಿಂಬಾಲಿಸದೆ ಇರುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ವಾಚಕರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವದೆಂದು ನಂಬಿರುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ನನ್ನ ಅನುವಾದವು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯೂ ಅತ್ತಿತ್ತ ಕದಲದಂತೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ.

ಭಾಷ್ಯದ ಅನುವಾದ

ಆನಂದಾಶ್ರಮದ ಮುದ್ರಿತಪ್ರತಿಯನ್ನು ಈ ಅನುವಾದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನಾದರೂ ವಾಣೀವಿಲಾಸ, ಶ್ರೀರಂಗಮ್ ; ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾವಿಲಾಸ, ಮದರಾಸು- ಮುಂತಾದ ಮುದ್ರಣಪ್ರತಿಗಳನ್ನೂ ಹೋಲಿಕೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ. ಈ ಅನುವಾದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶ್ರೀಯುತ ಆರ್. ಜಿ. ಬ್ಹಡಕಾಮಕರ್‌ರವರು ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವ ಅನುವಾದ, ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಇಲಾಖೆಯ ರಿಟೈರ್ಡ್ ಸರ್ಕಲ್ ಇನ್ಸ್ಪೆಕ್ಟರ್ ಶ್ರೀ ಡಿ. ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯನವರು ಬರೆದಿರುವ ಅನುವಾದ, ಶ್ರೀಯುತ

ವಿ. ಸಿ. ಶೇಷಾಚಾರಿಯವರು ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವ ಅನುವಾದ- ಈ ಮೂರು ಇಂಗ್ಲೀಷು ಅನುವಾದಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ಶಾಂಕರ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯದ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದ ಅರ್ಥವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಕನ್ನಡಿಸಿರುವದರಿಂದ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಅನುವಾದಕ್ಕೆ ನಾನೇ ನೇರಾಗಿ ಹೊಣೆಯಾಗಿರುತ್ತೇನೆ. ಪಾಠಾಂತರಗಳಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಸ್ಖಾಲಿತ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವದರಿಂದ ಬಹು ಕಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವ ಈ ಭಾಷ್ಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಈ ಅನುವಾದವು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಒಂದಿಷ್ಟಾದರೂ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಾನು ಕೃತಕೃತ್ಯನು.

ಅನುವಾದಕ

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

(ಇಲ್ಲಿ ಕಂಸದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಭಾಷ್ಯಭಾಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.)

ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅವತರಣಿಕೆ

ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಒಂದನೆಯ ಖಂಡ

(ಲೋಕಲೋಕಪಾಲಕರುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ)

ಎರಡನೆಯ ಖಂಡ

(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಸಾರಬಂಧ)

ಸಂಕೇತಗಳ ವಿವರ

ಈಶ, ಕೇನ, ಕಠ- ಈ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು, ಗೀತೆ- ಇವುಗಳನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರದಿಂದಲೂ ಆಯಾ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಭಾ. ಎಂಬಕ್ಷರದಿಂದಲೂ ಸೂಚಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಸಂಕೇತಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಈ ಕೆಳಗೆ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ಆ॥	ಆನಂದಾಶ್ರಮಮುದ್ರಿತಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿರುವ ಪಾಠ, ಆನಂದಜ್ಞಾನರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.
ಆ. ಧ.	ಆಪಸ್ತಂಬಧರ್ಮಸೂತ್ರ
ಋ.	ಋಗ್ವೇದ
ಐ. ಆ.	ಐತರೇಯ ಆರಣ್ಯಕ.
ಕಾ॥	ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹಿತಚಿಂತಕಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾಗಿರುವ ಪುಸ್ತಕದ ಪಾಠ.
ಕೌ.	ಕೌಷೀತಕಿಬ್ರಾಹ್ಮಣೋಪನಿಷತ್.
ಗೀ॥	ಗೀತೆ. ಗೋರಖಪುರದ ಗೀತಾ ಪ್ರೆಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾಗಿರುವ ಪುಸ್ತಕದ ಪಾಠ.
ತಂ. ವಾ.	ತಂತ್ರವಾರ್ತಿಕ, ಆನಂದಾಶ್ರಮಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಪುಸ್ತಕ.
ತೈ. ಸಂ.	ತೈತ್ತಿರೀಯಸಂಹಿತೆ.
ಬ್ರ. ಸೂ.	ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ
ಮಾ. ಕಾ. ಮಾಂ. ಕಾ.	ಮಾಂಡೂಕ್ಯ ಕಾರಿಕಾ. ಗೌಡಪಾದರು ಮಾಂಡೂಕ್ಯೋಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಬರೆದಿರುವ ವಿವರಣೆ
ವಾ॥	ವಾಣೀವಿಲಾಸಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಪುಸ್ತಕದ ಪಾಠ.
ವಿ. ಪು.	ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ.
ವೇ. ವಿ.	ವೇದಾಂತವಿದ್ಯಾವಿಲಾಸ, ಮದರಾಸು- ಇಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾದ ತೆಲುಗಕ್ಷರ ಪುಸ್ತಕದ ಪಾಠ.
ಸೂ. ಭಾ.	ಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಬರೆದಿರುವ ಭಾಷ್ಯ.

ಶಾಂತಿ ಮಂತ್ರ

ಓಂ ವಾಙ್ಮೇ ಮನಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ । ಮನೋ ಮೇ ವಾಚಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್ । ಆವಿರಾವೀರ್ಮ ಏಧಿ । ವೇದಸ್ಯ ಮ ಆಣೀಸ್ಥಃ । ಶ್ರುತಂ ಮೇ ಮಾಪ್ರಹಾಸೀಃ । ಅನೇನಾಧೀತೇನ । ಅಹೋರಾತ್ರಾನ್ ಸಂದಧಾಮಿ । ಋತಂ ವದಿಷ್ಯಾಮಿ । ಸತ್ಯಂ ವದಿಷ್ಯಾಮಿ । ತನ್ಮಾಮವತು । ತದ್ವಕ್ತಾರಮವತು । ಅವತು ಮಾಮ್ । ಅವತು ವಕ್ತಾರಮ್। ಅವತು ವಕ್ತಾರಮ್ ॥

ಓಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ॥

ನನ್ನ ವಾಕ್ಕು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತಿರುತ್ತದೆ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ವಾಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ. ನನ್ನ (ವಾಕ್ಕು ಮನಸ್ಸುಗಳು) ಹೊಳೆಯುತ್ತಾ ಹೊಳೆಯುತ್ತಾ (ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ) ಇರಲಿ. ವೇದದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ನನಗೆ (ನೀವು) ಮೊಳೆಗಳಂತೆ ಇರುವಿರಿ. ನಾನು (ಏನು) ಕೇಳಿರುವೆನೋ ಅದನ್ನು (ನೀವು) ಬಿಡದಿರಿ. ಈ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ (ವಿದ್ಯಾ- ಜೀವನದ) ಹಗಲು-ರಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದನ್ನೇ ಹೇಳುವೆನು. ಸತ್ಯವನ್ನೇ (ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದನ್ನೇ) ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಅದು ನನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಿ. ಅದು ನನ್ನ ಗುರುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಿ. ನನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಿ. (ನನಗೆ) ಹೇಳಿಕೊಡುವವನನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಿ, ನನಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡುವವನನ್ನು ಕಾಪಾಡಲಿ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಾಧಿಭೌತಿಕಾಧಿದೈವಿಕ ತಾಪತ್ರಯವನ್ನು (ಈ ಮೂರು ಸಲದ) ಶಾಂತಿಪಠನವು (ನಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸಲಿ) ತೊಲಗಿಸಲಿ.

ಓಂ

ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯಸಮೇತವಾದ

ಐತರೇಯೋಪನಿಷತು

ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಅವತರಣಿಕೆ

ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ಈ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧ[1]

(ಭಾಷ್ಯ)

೧. ಪರಿಸಮಾಪ್ತಂ ಕರ್ಮ ಸಹಾಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯವಿಜ್ಞಾನೇನ । ಸೈಷಾ ಕರ್ಮಣೋ ಜ್ಞಾನಸಹಿತಸ್ಯ ಪರಾ ಗತಿಃ ಉಕ್ಥವಿಜ್ಞಾನದ್ವಾರೇಣ ಉಪಸಂಹೃತಾ । "ಏತತ್ ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಣಾಖ್ಯಮ್" (ಐ.ಆ.೨-೧-೫), "ಏಷ ಏಕೋ ದೇವಃ, ಏತಸ್ಯೈವ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಭೂತಯಃ" (ಐ.ಆ.೨-೧-೭), "ಏತಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಆತ್ಮಭಾವಂ ಗಚ್ಛನ್ ದೇವತಾ ಅಪ್ಯೇತಿ" (ಐ.ಆ.೨-೨-೪) ಇತ್ಯುಕ್ತಮ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಅಪರಬ್ರಹ್ಮದ ವಿಷಯವಾದ ವಿಜ್ಞಾನದೊಡನೆ[2] ಕರ್ಮವನ್ನು (ಹೇಳಿ) ಮುಗಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಜ್ಞಾನಸಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಆಗುವ ಆ ಈ ಕೊನೆಯ ಗತಿಯನ್ನು ಉಕ್ಥವಿಜ್ಞಾನದ[3] ದ್ವಾರದಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. "ಪ್ರಾಣನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಈ ಬ್ರಹ್ಮವು ಸತ್ಯವು" (ಐ.ಆ.೨-೧-೫), "ಈತನೊಬ್ಬನೇ ದೇವನು, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲ ಇದೇ ಪ್ರಾಣನ ವಿಭೂತಿಗಳು" (ಐ. ಆ.೨-೧-೭), "ಈ ಪ್ರಾಣನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು

---

1. ಋಗ್ವೇದದ ಸಂಹಿತೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಆರಣ್ಯಕದ ಒಂದನೆಯ ಭಾಗ, ಎರಡನೆಯ ಭಾಗದ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು- ಇಷ್ಟು ಗ್ರಂಥಭಾಗವು ಇದರ ಹಿಂದೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದ ಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬರೆದಿದುತ್ತದೆ. ಪೀಠಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿರಿ.
2. ಉಪಾಸನಾಸಹಿತವಾದ.
3. ಎರಡನೆಯ ಆರಣ್ಯಕದ ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡದಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದವರೆಗೂ ಉಕ್ಥವಿಚಾರವೇ ಇದೆ. ಉಕ್ಥವೆಂಬುದು ಸ್ತೋತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಒಂದಾನೊಂದು ಸೂಕ್ತವು ; ಇಂಥ ಸೂಕ್ತವನ್ನು ಶಸ್ತ್ರವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಪಡೆದವನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುವನು" (ಐ.ಆ.೨-೨-೪) ಎಂದು[1] ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೨. ಸೋಽಯಂ ದೇವತಾಪ್ಯಯಲಕ್ಷಣಃ ಪರಃ ಪುರುಷಾರ್ಥಃ । ಏಷ ಮೋಕ್ಷಃ । ಸ ಚಾಯಂ ಯಥೋಕ್ತೇನ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯೇನ ಸಾಧನೇನ ಪ್ರಾಪ್ತವ್ಯಃ । ನಾತಃ ಪರಮಸ್ತಿ - ಇತ್ಯೇಕೇ ಪ್ರತಿಪನ್ನಾಃ । ತಾನ್ ನಿರಾಚಿಕೀರ್ಷುಃ ಉತ್ತರಂ ಕೇವಲಾತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಧಾನಾರ್ಥಮ್ "ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮ್" (೧-೧, ಐ.ಆ.೨-೪-೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಹ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುವರೆಂಬ ಆ ಇದೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವು ; ಇದೇ ಮೋಕ್ಷವು. ಮತ್ತು ಆ ಈ (ಮೋಕ್ಷವು) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯವೆಂಬ ಸಾಧನದಿಂದ ಪಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದು ಯಾವದೂ ಇಲ್ಲ- ಎಂದು ಕೆಲವರು[2] ಭಾವಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕೇವಲಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯಿಸುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ "ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮ್" (೧-೧, ಐ.ಆ.೨-೪-೧) ಎಂದು[3] ಮುಂತಾಗಿರುವ (ಗ್ರಂಥವನ್ನು) ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೩. ಕಥಂ ಪುನರಕರ್ಮಸಮ್ಬನ್ಧಿಕೇವಲಾತ್ಮವಿಜ್ಞಾನವಿಧಾನಾರ್ಥ ಉತ್ತರೋ ಗ್ರನ್ಥ ಇತಿ ಗಮ್ಯತೇ ? ಅನ್ಯಾರ್ಥಾನವಗಮಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾನಾಂ ದೇವತಾನಾಮ್ ಅಗ್ನ್ಯಾದೀನಾಂ ಸಂಸಾರಿತ್ವಂ ದರ್ಶಯಿಷ್ಯತಿ ಅಶನಾಯಾದಿ-ದೋಷವತ್ತ್ವೇನ "ತಮಶನಾಪಿಪಾಸಾಭ್ಯಾಮನ್ವವಾರ್ಜತ್" (೧-೨, ಐ.ಆ.೨-೪-೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ । ಅಶನಾಯಾದಿಮತ್ ಸರ್ವಂ ಸಂಸಾರ ಏವ । ಪರಸ್ಯ ತು ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಶನಾಯಾದ್ಯತ್ಯಯಶ್ರುತೇಃ ॥

---

1 ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವದು ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ "ತತ್ಸತ್ಯಂ ಸದಿತಿ ಪ್ರಾಣಾಸ್ತೀತ್ಯನ್ನಮ್" (ಐ.ಆ.೨-೧-೫), "ಅಥಾತೋ ವಿಭೂತಯೋಽಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ" (ಐ.ಆ.೨-೧-2), "ಸಂಭೂಯ ದೇವತಾ ಅಪ್ಯೇತಿ ಯ ಏವಂ ವೇದ" (ಐ.ಆ.೨-೨-೪)- ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. 2 ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯವಾದಿಗಳು.

3. ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಾಯ, ಖಂಡ ಇವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ. ಇದರ ಮುಂದೆಯೇ ಕೊಟ್ಟಿರುವದು ಆರಣ್ಯಕ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಖಂಡ ಇವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ. ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಮುಂದೆಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಪ್ರಶ್ನೆ) :- ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಬರಿಯ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ (ಬಂದಿದೆ) ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ?

(ಉತ್ತರ) :- ಏಕೆಂದರೆ (ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ) ಮತ್ತೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಉಂಟೆಂದು ತಿಳಿಯಬರುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದೆ[1] ಹೇಳಿದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ- ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳಿರುವದರಿಂದ (ಅವರು) ಸಂಸಾರಿಗಳೇ ಎಂಬುದನ್ನು "ಅವನನ್ನು ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುಬೀಳಿಸಿದನು" (೧-೨, ಐ.ಆ.೨-೪-೨) ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮುಂದೆ ತೋರಿಸಿಕೊಡಲಾಗುವದು. ಹಸಿವು ಮುಂತಾದವುಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಸಂಸಾರವೇ[2]; ಏಕೆಂದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಮಾತ್ರ ಹಸಿವುನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಮೀರಿರುವದೆಂದು ಶ್ರುತಿಯುದೆ.[3]

ಸಮುಚ್ಚಯವಾದಿಯ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ :
(ಅ) ಕರ್ಮಿಗೇ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ

(ಭಾಷ್ಯ)

೪. ಭವತ್ವೇವಂ ಕೇವಲಾತ್ಮಜ್ಞಾನಂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಮ್ । ನ ತ್ವತ್ರ ಅಕರ್ಮ್ಯೇವಾಧಿಕ್ರಿಯತೇ । ವಿಶೇಷಾಶ್ರವಣಾತ್ । ಅಕರ್ಮಿಣ ಆಶ್ರಮ್ಯನ್ತರಸ್ಯ ಇಹಾಶ್ರವಣಾತ್ । ಕರ್ಮ ಚ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರಸ್ತುತ್ಯ ಅನನ್ತರಮೇವಾತ್ಮಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಾರಭ್ಯತೇ । ತಸ್ಮಾತ್ ಕರ್ಮ್ಯೇವ ಅಧಿಕ್ರಿಯತೇ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಹೀಗೆ (ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ) ಬರಿಯ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನ(ವೆಂದಾ)ಗಲಿ. ಆದರೆ ಆ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ) ಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟ (ಸಂನ್ಯಾಸಿ)ಯೇ ಅಧಿಕಾರಿಯೆಂದು(ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗುವ)ದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ (ಇಂಥವನೇ ಅಧಿಕಾರಿಯೆಂದು) ವಿಶೇಷವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಹೇಳಿರುವ)ದಿಲ್ಲ ; ಇಲ್ಲಿ

1. ಐ.ಆ.೨-೧-೭ರಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ವಿಭೂತಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಸಿವು ಮುಂತಾದ ಸಂಸಾರದೋಷವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ದೇವತಾಪ್ಯಯವೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂಬ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದರ್ಥ.
2. "ಸಂಸಾರೇ" ಎಂದ ಸಪ್ತಮಿಯ ಪಾಠವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ "ಸಂಸಾರದೊಳಗೇ ಇರುತ್ತದೆ" ಎಂದು ಕನ್ನಡಿಸಬೇಕು.
3. "ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಶನಾಯಾದ್ಯತ್ಯಯಃ" ಎಂದು ವಿಸರ್ಗದ ಪಾಠವಿದ್ದರೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ಮಾತ್ರ ಹಸಿವು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ದಾಟಿರುತ್ತದೆ ; ಏಕೆಂದರೆ ಹಾಗೆಂದು ಶ್ರುತಿಯಿದೆ- ಎಂದು ಕನ್ನಡಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಶ್ರುತಿ ಬೃ.೩-೫-೧.

ಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು (ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂಬ) ಮತ್ತೊಂದಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನ (ವಿಷಯವೇ) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವದಿಲ್ಲ. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರವೆಂಬ[1] ಕರ್ಮವನ್ನು (ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಬಳಿಕವೇ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು (ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ) ಮೊದಲುಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಿಯೇ[2] (ಈ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ) ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.

(ಆ) ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಸಂಬದ್ಧವಾದದ್ದೇ

(ಭಾಷ್ಯ)

೫. ನ ಚ ಕರ್ಮಾಸಮ್ಬನ್ಧಿ ಆತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಮ್ । ಪೂರ್ವವದನ್ತೇ ಉಪಸಂಹಾರಾತ್ । ಯಥಾ ಕರ್ಮಸಮ್ಬನ್ಧಿನಃ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಃ ಸ್ಥಾವರಜಙ್ಗಮಾದಿಸರ್ವಪ್ರಾಣ್ಯಾತ್ಮತ್ವಮುಕ್ತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನ ಮನ್ತ್ರೇಣ ಚ "ಸೂರ್ಯ ಆತ್ಮಾ"(ಐ.ಆ.೨-೨-೪) ಇತ್ಯಾದಿನಾ, ತಥೈವ "ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮೈಷ ಇನ್ದ್ರಃ" (೩-೩, ೨-೬-೧) ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಸರ್ವಪ್ರಾಣ್ಯಾತ್ಮತ್ವಂ "ಯಚ್ಚ ಸ್ಥಾವರಂ ಸರ್ವಂ ತತ್ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರಮ್" (೩-೩, ಐ.ಆ.೨-೬-೧) ಇತ್ಯುಪಸಂಹರಿಷ್ಯತಿ । ತಥಾ ಚ ಸಂಹಿತೋಪನಿಷದಿ "ಏತಂ ಹ್ಯೇವ ಬಹ್ವೃಚಾ ಮಹತ್ಯುಕ್ಥೇ ಮೀಮಾಂಸನ್ತೇ" (ಐ.ಆ.೩-೨-೩) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಕರ್ಮಸಮ್ಬನ್ಧಿತ್ವಮುಕ್ತ್ವಾ "ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷ್ವೇತಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ" (ಐ.ಆ.೩-೨-೩) ಇತ್ಯುಪಸಂಹರತಿ । ತಥಾ ತಸ್ಯೈವ "ಯೋಽಯಮಶರೀರಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ" (ಐ.ಆ.೩-೨-೩) ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ಯ "ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯ ಏಕಮೇವ ತದಿತಿ ವಿದ್ಯಾತ್" (ಐ.ಆ.೩-೨-೩) ಇತ್ಯೇಕತ್ವಮುಕ್ತಮ್ । ಇಹಾಪಿ "ಕೋಽಯಮಾತ್ಮಾ"(೩-೧, ಐ.ಆ.೨-೬-೧) ಇತ್ಯುಪಕ್ರಮ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮತ್ವಮೇವ "ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ" (೩-೩, ಐ.ಆ.೨-೬-೧) ಇತಿ ದರ್ಶಯಿಷ್ಯತಿ । ತಸ್ಮಾತ್ ನಾಕರ್ಮಸಂಬನ್ಧಿ ಆತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಮ್ ॥

1. "ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರ" ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ೩೬,೦೦೦ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರವಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹತ್ತು ಅವಯವಗಳು ಪಕ್ಷಿಗೂ ಶಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಹೋಲಿಕೆ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಬಳಿಕ ಆಯಾ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಂಚಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಸೂಕ್ತಗಳು ನಾನಾ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿರುವವಾದರೂ ಒಟ್ಟು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿದರೆ ೩೬ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಬೃಹತಿಯಂತೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಬೃಹತಿಗಳಾಗುವವು, ಐ.ಆ.೨-೨-೩ರ ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿರಿ.
2. ಮೊದಲು ಅಕರ್ಮಿಯೊಬ್ಬನೇ ಅಧಿಕಾರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿತ್ತು ; ಅವನೂ ಅಧಿಕಾರಿಯೆಂಬ ಅಂಗೀಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈಗ ಕರ್ಮಿಯೇ ಅಧಿಕಾರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೆಂಬುದೂ (ಸರಿ)ಯಲ್ಲ.[1] ಏಕೆಂದರೆ (ಇಲ್ಲಿಯೂ) ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ[2] ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪುರುಷನಾದ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನು[3] ಸ್ಥಾವರ, ಜಂಗಮ- ಮುಂತಾದ (?) ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವನೆಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿಯೂ "ಸೂರ್ಯ (ಜಂಗಮಕ್ಕೂ ಸ್ಥಾವರಕ್ಕೂ) ಆತ್ಮನು" (ಐ.ಆ.೨-೨-೪) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ[4] ಹೇಗೆ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅದರಂತೆಯೇ (ಇಲ್ಲಿಯೂ) "ಇವನು ಬ್ರಹ್ಮನು, ಇವನೇ ಇಂದ್ರನು" (೩-೩, ಐ.ಆ.೨-೬-೧), ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವನೆಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ, ಮತ್ತು "ಸ್ಥಾವರವಾಗಿರುವದು ಯಾವದೋ ಅದೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಜ್ಞೇಯೆಂಬ ನೇತ್ರವುಳ್ಳದ್ದು" (೩-೧, ಐ.ಆ.೨-೬-೧), ಎಂದು ಮುಂದೆ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಲಾಗುವದು. ಹೀಗೆಯೇ ಸಂಹಿತೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ[5] "ಈತನನ್ನೇ ಬಹ್ವೃಚರು[6] ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ ಉಕ್ಥದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ" (ಐ.ಆ.೩-೨-೩) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥದಿಂದ (ಆತ್ಮನು) ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವನೆಂದು ಹೇಳಿದ (ಬಳಿಕ) "ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈತನನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ" (ಐ.ಆ.೩-೨-೩) ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಲಾಗುವದು. ಮತ್ತು "ಯಾವ ಇವನು

1. ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರದೆಯೂ ಇರಬಹುದೆಂದು ಹಿಂದೆ ಒಪ್ಪಿತ್ತು ; ಈಗ ಆ ಅಂಗೀಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳು ಕೂಡಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ವಾದಿಸುತ್ತಾನೆ.
2. ಹಿಂದಿನ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವನಿಗೇ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನ ಜ್ಞಾನವಿದೆಯೆಂಬುದೇ ಯುಕ್ತ.
3. ಪ್ರಾಣನು ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನೆಂದೂ ಆ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನು ಸರ್ವಾತ್ಮನೆಂದೂ ೨-೨-೧ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಪುರುಷನು ಉಕ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವನಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವನು.
4 ಆರಣ್ಯಕವು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮತ್ವವನ್ನೂ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವದಲ್ಲದೆ ; ೨-೨-೪ರಲ್ಲಿ ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತೆಯ (೧-೧೧೫-೧) ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ಉದಾಹರಿಸಿದೆ. ಆ ಮಂತ್ರವೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಾತ್ಮತ್ವವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುವದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಾದಿಸರ್ವಭೂತಗಳ ಆತ್ಮನೆಂದು ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವದೂ ಕರ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆತ್ಮನ ಜ್ಞಾನವೇ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.
5. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಾದ ಬಳಿಕ ಸಂಹಿತೋಪನಿಷತ್ತು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ.
6. ಅನೇಕ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹೋತೃಗಳು, ಋಗ್ವೇದಿಗಳು.

ಅಶರೀರನಾದ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮನೋ (ಅವನೇ ಆ ಶಾರೀರಾತ್ಮನ ರಸವು)'' (ಐ.ಆ.೩-೨-೩), ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಆ (ಆತ್ಮನಿಗೇ) (ಯಾವ ಈ ಅಶರೀರಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮನಿರುವನೋ), ಮತ್ತು ''ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಆ (ಈಶ್ವರನು ಯಾವನಿರುವನೋ), ಆ (ತತ್ತ್ವವು) ಒಂದೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು'' (ಐ.ಆ.೩-೨-೩), ಎಂದು ಏಕತ್ವವನ್ನು[1] ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ''ಈ ಆತ್ಮನು ಯಾರು?'' (೩-೧, ಐ.ಆ.೨-೬-೧), ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ''ಪ್ರಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮವು'' (೩-೩, ಐ.ಆ.೨-೬-೧), ಎಂದು (ಆತ್ಮನು) ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮನೆಂದೇ[2] (ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ) ತೋರಿಸಲಾಗುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೆಂಬುದು (ಸರಿ)ಯಲ್ಲ.

(೮) ಹಿಂದಿನ ಆರಣ್ಯಕಭಾಗಕ್ಕೂ ಈ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗಕ್ಕೂ ತಾರತಮ್ಯ

(ಭಾಷ್ಯ)

೬. ಪುನರುಕ್ತ್ಯಾನರ್ಥಕ್ಯಮ್ ಇತಿ ಚೇತ್ । ಕಥಮ್ ? ''ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಮಸ್ಮಿ ಋಷೇ'' (ಐ.ಆ.೨-೨-೩) ಇತ್ಯಾದಿಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನ ''ಸೂರ್ಯ ಆತ್ಮಾ'' (ಐ.ಆ.೨-೨-೪) ಇತಿ ಚ ಮನ್ತ್ರೇಣ ನಿರ್ಧಾರಿತಸ್ಯ ಆತ್ಮನಃ ''ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮ್'' (೧-೧,ಐ.ಆ.೨-೪-೬) ಇತ್ಯಾದಿಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನ ''ಕೋಽಯಮಾತ್ಮಾ'' (೩-೧, ಐ.ಆ.೨-೬-೧) ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಪೂರ್ವಕಂ ಪುನರ್ನಿರ್ಧಾರಣಂ ಪುನರುಕ್ತಮನರ್ಥಕಮ್ ಇತಿ ಚೇತ್ । ನ । ತಸ್ಯೈವ ಧರ್ಮಾನ್ತರವಿಶೇಷನಿರ್ಧಾರಣಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ನ ಪುನರುಕ್ತತಾದೋಷಃ । ಕಥಮ್ ? ತಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮಸಮ್ಬನ್ಧಿನೋ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಸಂಹಾರಾದಿಧರ್ಮವಿಶೇಷನಿರ್ಧಾರಣಾರ್ಥತ್ವಾತ್ । ಕೇವಲೋಪಾಸ್ತ್ಯರ್ಥತ್ವಾದ್ವಾ । ಅಥವಾ ''ಆತ್ಮಾ'' (೧-೧, ಐ.ಆ.೨-೪-೬) ಇತ್ಯಾದಿಃ ಪರೋ ಗ್ರನ್ಥಸನ್ದರ್ಭಃ ಆತ್ಮನಃ ಕರ್ಮಿಣಃ ಕರ್ಮಣೋಽನ್ಯತ್ರ ಉಪಾಸನಾಪ್ರಾಪ್ತೌ ಕರ್ಮಪ್ರಸ್ತಾವೇಽವಿಹಿತತ್ವಾತ್ ಕೇವಲೋಽಪ್ಯಾತ್ಮಾ ಉಪಾಸ್ಯಃ ಇತ್ಯೇವಮರ್ಥಃ । ಭೇದಾಭೇದೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾದ್ವಾ । ಏಕ ಏವಾತ್ಮಾ ಕರ್ಮವಿಷಯೇ ಭೇದದೃಷ್ಟಿಭಾಕ್ । ಸ ಏವ ಅಕರ್ಮಕಾಲೇ ಅಭೇದೇನಾಪ್ಯುಪಾಸ್ಯಃ ಇತಿ । ಏವಮ್ ಅಪುನರುಕ್ತತಾ ॥

1. ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮನಾದ ಪ್ರಾಣನೇ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಏಕತ್ವವನ್ನು ಸಂಹಿತೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.
2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಇಂದ್ರ- ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವವನು ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದೆ. ಆರಣ್ಯಕದ ಹಿಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವು ಅದೇ ಆಗಿರುವದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನನ್ನು ಹೇಳಿದೆ ಎಂಬುದೇ ಯುಕ್ತ- ಎಂಬುದು ಸಮುಚ್ಚಯವಾದಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಹೀಗಾದರೆ ಪುನರುಕ್ತಿಯಾಗುವದರಿಂದ (ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗವು) ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ : "ಋಷಿಯೆ, ನಾನು ಪ್ರಾಣನೇ ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ"[1] (ಐ.ಆ.೨-೨-೩), ಮುಂತಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಿಂದಲೂ "ಸೂರ್ಯನು (ಜಂಗಮಕ್ಕೂ ಸ್ಥಾವರಕ್ಕೂ) ಆತ್ಮನು" (ಐ.ಆ.೨-೨-೪), ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿರುವ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನನ್ನು "ಇದು (ಮೊದಲು) ಆತ್ಮನೇ (ಆಗಿತ್ತು)" (೧-೧ ಐ.ಆ.೨-೪-೬), ಮುಂತಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವು[2] "ಈ ಆತ್ಮನು ಯಾರು?" (೩-೧, ಐ.ಆ.೨-೬-೧) ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು (ಹಾಕುವದರ) ಮೂಲಕ ಮತ್ತೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದು ಪುನರುಕ್ತಿಯಾಗುವದರಿಂದ[3] (ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗವು) ವ್ಯರ್ಥವು.

(ಪರಿಹಾರ) :- ಅಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಅದೇ[4] ಆತ್ಮನ ಚಿಂತೆಯ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದಕ್ಕೆ (ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ). (ಇದರ ವಿವರ) ; ಪುನರುಕ್ತಿಯ ದೋಷವಿರುವದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ ; ಕರ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅದೇ (ಆತ್ಮನಿಗೆ) ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವದು,[5] ಕಾಪಾಡುವದು, ಸಂಹಾರಮಾಡುವದು -ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದಕ್ಕೆ (ಈ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗವು) ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಬರಿಯ ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ (ಈ ಭಾಗವು ಬಂದಿರುವದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು). ಆತ್ಮನನ್ನು ಕರ್ಮಿಯು ಕರ್ಮದಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಉಪಾಸನೆಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ ಎಂದು (ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥದಿಂದ) ಆಗಿರುತ್ತದೆಯಾಗಿ (ಇಲ್ಲಿ) ಕರ್ಮಪ್ರಸ್ತಾವದಲ್ಲಿ

1. ಇದು ಇಂದ್ರನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಮಾತು. ನಾನು, ನೀನು, ಸೂರ್ಯನು ಸರ್ವಭೂತಗಳು- ಎಲ್ಲವೂ ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾದ ಪ್ರಾಣನೇ ಎಂದು ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದೆ.
2. ವೇದವು ಮಂತ್ರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ- ಎಂದು ಎರಡೇ ಭಾಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತು ಐತರೇಯಾರಣ್ಯಕವೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭಾಗದಲ್ಲಿದೆ.
3. ಸೂರ್ಯಾತ್ಮನಾದ ಪ್ರಾಣನೇ ಸರ್ವಾತ್ಮನು ಎಂಬುದು ಹಿಂದಿನ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದು ಅದೇ ವಿಷಯವು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗವು ಪುನರುಕ್ತಿ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ ನಿರ್ವಿಶೇಷಾತ್ಮನ ವಿಚಾರವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಲ್ಲವೆ?- ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಶಂಕಿಸಿದಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಮುಂದೆ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.
4. ಸವಿಶೇಷನಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮನ.
5. ಆತ್ಮನು ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ ; ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಹೇಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಮಿಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವಿಲ್ಲ- ಎಂದು ಭಾವ.

ವಿಧಿಸಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ[1] ಬರಿಯ ಆತ್ಮನನ್ನೂ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬಹುದು[2] ಎಂಬೀ (ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ) ದಕ್ಕೋಸ್ಕರ "ಆತ್ಮಾ ವಾ" (೧-೧, ಐ.ಆ. ೨-೪-೬) ಎಂಬುದೇ ಮುಂತಾದ ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥವು (ಬಂದಿರುತ್ತದೆ) ಎಂದಾದರೂ (ಹೇಳಬಹುದು). ಅಥವಾ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬಹುದು (ಎಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ). ಒಬ್ಬ ಆತ್ಮನೇ ಕರ್ಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೇದದೃಷ್ಟಿಗೆ ವಿಷಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ; ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನೇ ಅಭಿನ್ನನೆಂದೂ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು (ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗವು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ). ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪುನರುಕ್ತಿ (ದೋಷ) ವಿರುವದಿಲ್ಲ.[3]

(ಈ) ಕರ್ಮಜ್ಞಾನಸಮುಚ್ಚಯವೇ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತ

(ಭಾಷ್ಯ)

೭. "ವಿದ್ಯಾಂ ಚಾವಿದ್ಯಾಂ ಚ ಯಸ್ತದ್ವೇದೋಭಯಗ್ಂ ಸಹ । ಅವಿದ್ಯಯಾ ಮೃತ್ಯುಂ ತೀರ್ತ್ವಾ ವಿದ್ಯಯಾಽಮೃತಮಶ್ನುತೇ" (ಈ.೧೧), "ಕುರ್ವನ್ನೇವೇಹ

---

1. ಹಿಂದಿನ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಉಕ್ಥವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಕರ್ಮಪ್ರಸ್ತಾವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಕರ್ಮದೊಡನೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕು ; ಇಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪ್ರಸ್ತಾವವಿಲ್ಲದೆ ಹೇಳಿದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ಬರಿಯ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಉಪಾಸ್ಯನಾದ ಸವಿಶೇಷ ಆತ್ಮನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ಭಾವ. 'ಕರ್ಮಪ್ರಸ್ತಾವೇ ವಿಹಿತತ್ವಾತ್' ಎಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸಿದರೂ ಈ ಅರ್ಥವು ಬರುತ್ತದೆ.
2. ಅದ್ವೈತದೃಷ್ಟಿಯು ಕರ್ತೃತ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಹೇಳಬಹುದು ; ಆದರೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತನ್ನ ಆತ್ಮನೇ ಎಂದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ- ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಭಾವ.
3. ಹಿಂದಿನ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣನೆಂಬ ಆತ್ಮನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉಕ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಪಸಂಹಾರವು ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಇರುವದೆಂಬ ಗುರುತನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತ್ತು. ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ವಿಷಯವಿರುವದು ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವಲ್ಲವೆ? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಮೂರು ಪರಿಹಾರಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಮಾನವಿಷಯವು ಅನುವಾದವು ; ಆದರೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವದು, ಕೇವಲಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವದು ಅಥವಾ ಅಭೇದೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವದು- ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಹೊಸ ವಿಷಯ- ಎಂಬುದು ಅವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಮೂರು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಿಯೇ ಉಪಾಸನೆಗೂ ಅಧಿಕಾರಿ; ಎರಡನೆಯ ಮೂರನೆಯ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು- ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದ ಸಾರವು.

ಕರ್ಮಾಣಿ ಜಿಜೀವಿಷೇಚ್ಛತಗ್ಂ ಸಮಾಃ'' (ಈ.೨) ಇತಿ ಚ ವಾಜಿನಾಮ್ । ನ ಚ ವರ್ಷಶತಾತ್ ಪರಮ್ ಆಯುರ್ಮರ್ತ್ಯಾನಾಮ್, ಯೇನ ಕರ್ಮಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ಆತ್ಮಾನಮುಪಾಸೀತ । ದರ್ಶಿತಂ ಚ ''ತಾವನ್ತಿ ಪುರುಷಾಯುಷೋಽಹ್ನಾಂ ಸಹಸ್ರಾಣಿ ಭವನ್ತಿ'' (ಐ.ಆ.೨-೩-೮) ಇತಿ । ವರ್ಷಶತಂ ಚ ಆಯುಃ ಕರ್ಮಣೈವ ವ್ಯಾಪ್ತಮ್ । ದರ್ಶಿತಶ್ಚ ಮನ್ತ್ರಃ ''ಕುರ್ವನ್ನೇವೇಹ ಕರ್ಮಾಣಿ''(ಈ.೨) ಇತ್ಯಾದಿಃ । ತಥಾ ''ಯಾವಜ್ಜೀವಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹೋತಿ'' (?), ''ಯಾವಜ್ಜೀವಂ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಾಭ್ಯಾಂ ಯಜೇತ'' (?) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ಚ । ''ತಂ ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೈರ್ದಹನ್ತಿ'' (?) ಇತಿ ಚ । ಋಣತ್ರಯ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ । ತತ್ರ ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಂ ''ವ್ಯುತ್ಥಾಯಾಥ ಭಿಕ್ಷಾಚರ್ಯಂ ಚರನ್ತಿ'' (ಬೃ.೩-೫-೧) ಇತ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನಸ್ತುತಿಪರೋಽರ್ಥವಾದೋಽನಧಿಕೃತಾರ್ಥೋ ವಾ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

''ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಎರಡನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಯಾವನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾನೋ (ಅವನು) ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ದಾಟಿ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ'' (ಈ.೧೧), ''ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಇಲ್ಲಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಬದುಕಿರಲೆಳಸಬೇಕು'' (ಈ.೨) ಎಂದು[1] ವಾಜಿಗಳ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದೆ). ನೂರು ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮರ್ತ್ಯರಿಗೆ ಆಯುಸ್ಸು ಇರುವದೂ ಇಲ್ಲ ; ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು (ಸಾಧಕನು) ಆತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ''ಪುರುಷನ ಆಯುಸ್ಸಿನ ದಿನಗಳು ಅಷ್ಟೇ ಸಾವಿರವಾಗಿರುತ್ತವೆ''[2] ಎಂದು (ಹಿಂದಿನ ಆರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿಯೂ ಐ.ಆ.೨-೩-೮) ತೋರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆಯುಸ್ಸಿನ ನೂರು ವರ್ಷವೂ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ''ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ'' (ಜೀವಿಸಲೆಳಸಬೇಕು) (ಈ.೨) ಮುಂತಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು (ಉದಾಹರಿಸಿ) ತೋರಿಸಿಯೂ ಇರುತ್ತೇವೆ. ''ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು'' (?), ''ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ದರ್ಶಪೂರ್ಣಮಾಸಗಳಿಂದ

1. ಈ ಶ್ರುತಿಗಳು ಸಮುಚ್ಚಯಪರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಭಾವ.
2. ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರಕ್ಕೆ ೩೬೦೦೦ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುತ್ತವೆ ; ನೂರು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ಪುರುಷನ ಆಯುಸ್ಸಿಗೆ ಅಷ್ಟೇ ದಿನಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಷ್ಟು ವ್ಯಂಜನಗಳನ್ನು ಅಷ್ಟು ರಾತ್ರಿಗಳೆಂದೂ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಹಗಲುಗಳೆಂದೂ ಚಿಂತಿಸಬೇಕು. ಆದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ಐ.ಆ.೨-೨-೪). ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಾಕ್ಷರವಾದ ಆಕಾರದಿಂದ ಮಹಾವ್ರತವೆಂಬ ಜೀವಾಹಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ಐ.ಆ.೨-೩-೮) ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ. ನೂರೇವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸು ; ಅಷ್ಟೂ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತದೆ-ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಭಾವ.

ಯಾಗಮಾಡಬೇಕು'' (?) ಮುಂತಾದ (ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಇವೆ). ''ಅವನನ್ನು ಯಜ್ಞಪಾತ್ರಗಳೊಡನೆ ಸುಡಬೇಕು'' (?) ಎಂಬ (ವಚನವೂ ಇದೆ.) ಋಣತ್ರಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ.[1] ಅಲ್ಲಿ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವು - ''ಅದ್ದರಿಂದ (ಏಷಣೆಗಳನ್ನು) ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ಬಳಿಕ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ'' (ಬೃ.೩-೫-೧), ಎಂಬುದು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಗಳುವದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳ ಅರ್ಥವಾದವು[2]; ಅಥವಾ (ಕರ್ಮಕ್ಕೆ) ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲದವರಿಗಾಗಿ (ಹೇಳಿದ್ದು).[3]

ಸಿದ್ಧಾಂತ : (ಅ) ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ

(ಭಾಷ್ಯ)

೮. ನ । ಪರಮಾರ್ಥಾತ್ಮ[4]ವಿಜ್ಞಾನೇ ಫಲಾದರ್ಶನೇ ಕ್ರಿಯಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ಯದುಕ್ತಂ ''ಕರ್ಮಿಣ ಏವ ಚಾತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮಸಮ್ಬನ್ಧಿ ಚ'' ಇತ್ಯಾದಿ, ತನ್ನ, ''ಪರಂ ಹ್ಯಾಪ್ತಕಾಮಂ ಸರ್ವಸಂಸಾರದೋಷವರ್ಜಿತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಹಮಸ್ಮಿ'' ಇತ್ಯಾತ್ಮತ್ವೇನ ವಿಜ್ಞಾತೇ[5] ಕೃತೇನ ಕರ್ತವ್ಯೇನ ವಾ ಪ್ರಯೋಜನಮ್ ಆತ್ಮನೋಽಪಶ್ಯತಃ ಫಲಾದರ್ಶನೇ ಕ್ರಿಯಾ ನೋಪಪದ್ಯತೇ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಇದು) ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾರ್ಥವಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತರೆ ಫಲವೇ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಕರ್ಮವೆಂಬುದು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ''ಕರ್ಮಿಗೇ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು, (ಅದು) ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದೆ'' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು) ಹೇಳಿದ್ದನಷ್ಟೆ ; ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆಪ್ತಕಾಮವಾಗಿರುವ ಯಾವ ಸಂಸಾರದೋಷವೂ ಇಲ್ಲದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ನಾನು ಎಂದು (ಅದನ್ನು) ತನ್ನ ಆತ್ಮನೇ ಎಂದು ಅರಿತುಕೊಂಡರೆ (ಹಿಂದೆ) ಮಾಡಿದ್ದ ಅಥವಾ ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ (ಕರ್ಮದಿಂದ) ತನಗೆ (ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವ) ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಕಾಣದ್ದರಿಂದ ಫಲವೇ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ[6] ಕರ್ಮವೆಂಬುದು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ.

1. ತೈ.ಸಂ.೬-೩ರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆಲ್ಲ ಋಣತ್ರಯವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ; ಋಣತ್ರಯವನ್ನು ತೀರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.
2. ಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಾದರೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು- ಎಂದು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಗಳಿದೆ, ಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದೇನೂ ವಿಧಿಸಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.
3. ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲಾರದ ಕುರುಡರು, ಹೆಳವರು ಮುಂತಾದವರಿಗಾಗಿ ; ಶಂ. ವಾ.೧-೩-೨ ಪು.೧೯೨ ನೋಡಿ. 4. ವಾ॥ ಪಾಠ. 5. ವಾ। ಪಾಠ.
6. ಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಫಲಗಳಿಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ತಾನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಫಲಜ್ಞಾನವಿರುವದಿಲ್ಲ. ಫಲಶೂನ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಮಾಡಲೆಳಸುವದಿಲ್ಲ- ಎಂದು ಭಾವ.

(ಆ) ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಯೆಂಬುದೂ ಇಲ್ಲ

(ಭಾಷ್ಯ)

೯. ಫಲಾದರ್ಶನೇಽಪಿ ನಿಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಕರೋತಿ- ಇತಿ ಚೇತ್ । ನ । ನಿಯೋಗಾವಿಷಯಾತ್ಮದರ್ಶನಾತ್ । ಇಷ್ಟಯೋಗಮನಿಷ್ಟವಿಯೋಗಂ ಚಾತ್ಮನಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಪಶ್ಯನ್ ತದುಪಾಯಾರ್ಥೀ ಯೋ ಭವತಿ ಸ ನಿಯೋಗಸ್ಯ ವಿಷಯೋ ದೃಷ್ಟೋ ಲೋಕೇ, ಸ ತು ತದ್ವಿಪರೀತನಿಯೋಗಾವಿಷಯಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತ್ವದರ್ಶೀ । ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತ್ವದರ್ಶ್ಯಪಿ ಸಂಶ್ಚೇನ್ನಿಯುಜ್ಯೇತ ನಿಯೋಗಾವಿಷಯೋಽಪಿ ಸನ್ ನ ಕಶ್ಚಿನ್ನ ನಿಯುಕ್ತ ಇತಿ ಸರ್ವಂ ಕರ್ಮ ಸರ್ವೇಣ ಸರ್ವದಾ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ । ತಚ್ಚಾನಿಷ್ಟಮ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಶಂಕೆ) :- ಫಲವನ್ನು ಕಾಣದಿದ್ದರೂ (ಶ್ರುತಿಯು) ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಿರುವದರಿಂದ[1] (ಅವನು ಕರ್ಮವನ್ನು) ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲ!

(ಪರಿಹಾರ) :- ಹಾಗಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ (ಅವನು) ಅಪ್ಪಣೆಗೆ ವಿಷಯನಲ್ಲದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಷ್ಟವಾದದ್ದು ಬಂದು ಸೇರುವದು, ಅನಿಷ್ಟವಾದದ್ದು ತೊಲಗುವದು - ಇವು(ಗಳೆರಡೂ) ತನಗೆ (ಆಗಬೇಕಾದ) ಪ್ರಯೋಜನವೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವನು ಉಪಾಯವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಿರುವನೋ ಅವನು ಅಪ್ಪಣೆಗೆ ವಿಷಯನಾಗಿರುವದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಅಪ್ಪಣೆಗೆ ವಿಷಯವಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ತಾನೆಂದು ಕಂಡುಕೊಂಡವನು (ಹಾಗೆ ವಿಷಯ)ನಾಗಲಾರನು. ಬ್ರಹ್ಮವೇ ತಾನೆಂದು ಕಂಡುಕೊಂಡವನು ಕೂಡ (ತಾನು) ಅಪ್ಪಣೆಗೆ ವಿಷಯನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ[2] ಅಪ್ಪಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗಬಹುದಾದರೆ ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ಅಪ್ಪಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗದೆ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಎಲ್ಲರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ.[3] ಅದು (ಯಾರಿಗೂ) ಇಷ್ಟವಲ್ಲ.

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಧಿವಾಕ್ಯಗಳು ಹೀಗೆ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ-ಎಂದು ನಿಯೋಗವಾದಿಗಳಾದ ಮೀಮಾಂಸಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿತ್ತು.

ಫಲದ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವದಿಲ್ಲ; ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಶ್ರುತಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಗೆ ವಿಷಯನಲ್ಲ.

ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ವಿಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಾಗುವದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವಿಧಿಸಿದ್ದನ್ನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಾಗುವದು. ಇದನ್ನು ನಿಯೋಗವಾದಿಯೂ ಒಪ್ಪುವದಿಲ್ಲ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೧೦. ನ ಚ ಸ ನಿಯೋಕ್ತುಮ್ ಶಕ್ಯತೇ ಕೇನಚಿತ್ । ಆಮ್ನಾಯಸ್ಯಾಪಿ ತತ್ಪ್ರಭವತ್ವಾತ್ । ನ ಹಿ ಸ್ವವಿಜ್ಞಾನೋತ್ಥೇನ ವಚಸಾ ಸ್ವಯಂ ನಿಯುಜ್ಯತೇ । ನಾಪಿ ಬಹುವಿತ್ ಸ್ವಾಮೀ ಅವಿವೇಕಿನಾ ಭೃತ್ಯೇನ । ಆಮ್ನಾಯಸ್ಯ ನಿತ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ ಸರ್ವಾನ್ ಪ್ರತಿ ನಿಯೋಕ್ತೃತ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯಮ್ ಇತಿ ಚೇತ್ । ನ । ಉಕ್ತದೋಷಾತ್ । ತಥಾಪಿ ಸರ್ವೇಣ ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವಮ್ ಅವಿಶಿಷ್ಟಂ ಕರ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಮ್ ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ದೋಷೋ ಅಪರಿಹಾರ್ಯ ಏವ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಅವನಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಆಗಲೂ ಆರದು. ಏಕೆಂದರೆ ವೇದವುಕೂಡ ಅವನಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.[1] ತನ್ನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಮಾತಿಗೆ ತಾನೇ ಕಟ್ಟುಬೀಳುವದೆಂಬುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಮತ್ತು ಬಹಳವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಒಡೆಯನು ವಿವೇಕಿಯಲ್ಲದ ಆಳಿನ (ಅಪ್ಪಣೆಗೆ) ಕಟ್ಟುಬೀಳಲಾರನಷ್ಟೆ?

(ಶಂಕೆ) :- ವೇದವು ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರುವದರಿಂದ[2] ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಕಟ್ಟುಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ಅದಕ್ಕಿರಬಹುದು.

(ಪರಿಹಾರ) :- ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ (ಹಿಂದೆ) ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೂ[3] ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಸಮವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದೇ ಇಲ್ಲ.

(ಇ) ಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಲಾರದು

(ಭಾಷ್ಯ)

೧೧. ತದಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣೈವ ವಿಧೀಯತೇ ಇತಿ ಚೇತ್ । ಯಥಾ

1 ವೇದವು ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಸಿರು ಎಂದು (ಬೃ.೨-೪-೧೦) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ತಾನೆಂದು ಅರಿತುಕೊಂಡವನು ವೇದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಕಿಂಕರನಾದಾನು ?- ಎಂದು ಭಾವ.

2. ವೇದವು ಈಶ್ವರೋಕ್ತವೆಂದು ನೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ; ಅವರ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಂತೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಆದರೆ ವೇದವು ನಿತ್ಯವು, ಅಪೌರುಷೇಯವು- ಎಂಬ ಮೀಮಾಂಸಕರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಒಪ್ಪುವವರಿಗೆ ದೋಷವೆಲ್ಲಿ ಬಂದು?- ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಭಾವ. 3. ವೇದವು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಯಾರನ್ನೂ ಹೀಗೆ ಮಾಡೆಂದು ಕಟ್ಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಅದು ಕಟ್ಟುಮಾಡುವದೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಇದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

ಕರ್ಮಕರ್ತವ್ಯತಾ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ಕೃತಾ ತಥಾ ತದಪ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನಂ ತಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮಿಣಃ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ವಿಧೀಯತೇ ಇತಿ ಚೇತ್ । ನ । ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಬೋಧಕತ್ವಾನುಪಪತ್ತೇಃ । ನ ಹ್ಯೇಕಸ್ಮಿನ್ ಕೃತಾಕೃತಾಸಮ್ಬನ್ಧಿತ್ವಂ ತದ್ವಿಪರೀತತ್ವಂ ಚ ಬೋಧಯಿತುಂ ಶಕ್ಯಮ್ । ಶೀತೋಷ್ಣತಾಮಿವಾಗ್ನೇಃ । ನ ಚ ಇಷ್ಟಯೋಗಚಿಕೀರ್ಷಾ ಆತ್ಮನೋಽನಿಷ್ಟವಿಯೋಗ-ಚಿಕೀರ್ಷಾ ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಕೃತಾ । ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿನಾಂ ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ । ಶಾಸ್ತ್ರಕೃತಂ ಚೇತ್ ತದುಭಯಂ ಗೋಪಾಲಾದೀನಾಂ ನ ದೃಶ್ಯೇತ । ಅಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞತ್ವಾತ್ ತೇಷಾಮ್ । ಯದ್ಧಿ ಸ್ವತೋಽಪ್ರಾಪ್ತಂ ತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರೇಣ ಬೋಧಯಿತವ್ಯಮ್ । ತಚ್ಚೇತ್ ಕೃತಕರ್ತವ್ಯತಾವಿರೋಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನಂ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ಕೃತಂ, ಕಥಂ ತದ್ವಿರುದ್ಧಾಂ ಕರ್ತವ್ಯತಾಂ ಪುನರುತ್ಪಾದಯೇತ್ ಶೀತತಾಮಿವಾಗ್ನೌ ತಮ ಇವ ಚ ಭಾನೌ ?

(ಭಾವಾರ್ಥ)

(ಶಂಕೆ) :- ಅದನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ವಿಧಿಸಿರುತ್ತದೆಯಲ್ಲ! ಹೇಗೆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅದೇ ಕರ್ಮಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಧಿಸಿರುತ್ತದೆ.

(ಪರಿಹಾರ) :- ಹಾಗಲ್ಲ. ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು (ಅದು) ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು (ಎಂದಿಗೂ) ಹೊಂದಲಾರದು.[1] ಒಬ್ಬನಿಗೇ ಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ಮಾಡದಿರುವ[2] ಕರ್ಮಗಳ ಸಂಬಂಧಿತ್ವವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ[3] ಬೆಂಕಿಯು ತಣ್ಣಗೂ ಇದೆ, ಬೆಚ್ಚಗೂ ಇದೆ- ಎಂಬಂತೆ ಬೋಧಿಸುವದು (ಎಂದಿಗೂ) ಆಗಲಾರದು. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಇಷ್ಟವಾದದ್ದನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಅನಿಷ್ಟವಾದದ್ದನ್ನು ತೊಲಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಆಗಿರುವದಿಲ್ಲ ; ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ಆಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ[4] ಅವೆರಡೂ ಧನಕಾಯುವವರೇ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಾರದಾಗಿತ್ತು, ಏಕೆಂದರೆ ಅವರು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅರಿತವರಲ್ಲ.

1. ವಿರುದ್ಧವಾದದನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಬೋಧಿಸಿದರೆ ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ್ದು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಗೀ. ೧೮-೬೬ "ನ ಹಿ ಶ್ರುತಿಶತಮಪಿ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿರಿ.

2. ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ. 3. ಅಕರ್ತೃಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ.

4. ಶಾಸ್ತ್ರವು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕೆಂದು ಬೋಧಿಸುವದಿಲ್ಲ ; ಫಲದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿರುವವರಿಗೆ ಫಲಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇಚ್ಛೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುವದರಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಸತ್ಯವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ವಾದಿಸುವದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ಯಾವದು ತಾನೇ ಆಗುವದಿಲ್ಲವೋ ಅದನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕು[1]. ಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ (ಕರ್ಮದ ಸಂಬಂಧಕ್ಕೆ) ವಿರೋಧಿಯಾದ ಅಂಥ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವದಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ (ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ಮವಿದೆಯೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು) ಮತ್ತೆ (ಶಾಸ್ತ್ರವು) ಹೇಗೆತಾನೆ ಉಂಟುಮಾಡೀತು? (ಹಾಗೆ ಮಾಡುವದು) ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ತಂಪಿನ (ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ) ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿ ಕತ್ತಲೆಯೆಂಬ (ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡು) ವಂತೆ (ಆಗುವದಿಲ್ಲವೆ) ?

(ಈ) ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಕರ್ತ್ರಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೧೨. ನ ಬೋಧಯತ್ಯೇವೇತಿ ಚೇತ್ । ನ । "ಸ ಮ ಆತ್ಮೇತಿ ವಿದ್ಯಾತ್" (ಐ.ಆ.೩-೨-೪), ಇತಿ "ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ" (೩-೧, ಐ.ಆ.೨-೬-೧), ಇತಿ ಚೋಪಸಂಹಾರಾತ್ । "ತದಾತ್ಮಾನಮೇವಾವೇತ್" (ಬೃ.೧-೪-೧೦), "ತತ್ತ್ವಮಸಿ" (ಛಾಂ.೬-೮-೭), ಇತ್ಯೇವಮಾದಿವಾಕ್ಯಾನಾಂ ತತ್ಪರತ್ವಾತ್ ಉತ್ಪನ್ನಸ್ಯ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಅಬಾಧ್ಯಮಾನತ್ವಾತ್ ನಾನುತ್ಪನ್ನಂ ಭ್ರಾನ್ತಂ ವಾ ಇತಿ ಶಕ್ಯಂ ವಕ್ತುಮ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಶಾಸ್ತ್ರವು (ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು) ಉಪದೇಶಿಸುವದೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ![2]

(ಪರಿಹಾರ) :- ಹಾಗಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ "ಅವನು ನನ್ನ ಆತ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು" (ಐ.ಆ.೩-೨-೪), "ಪ್ರಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮವು" (೩-೧, ಐ.ಆ.೨-೬-೧) - ಎಂದು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. "ಅದು ತನ್ನನ್ನೇ (ನಾನು) ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿತು" (ಬೃ.೧-೪-೧೦), "ಅದು ನೀನಾಗಿರುವೆ" (ಛಾಂ.೬-೮-೭) - ಎಂಬೀ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅದನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ

---

1. ತಾನೇ ತಿಳಿದಿರುವವನ್ನು ಅಥವಾ ಒದಗಿರುವದನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಸಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ. ಛಾಂ.ಭಾ.೨-೨೩-೧ "ತಚ್ಚ ನಿಮಿತ್ತಂ ನ ಶಾಸ್ತ್ರಕೃತಮ್" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಬೃ.ಭಾ.೨-೩-೧ ಅವತರಣಿಕೆ "ನ ಚ ಪ್ರಮಾಣಾನ್ತರವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವಿಷಯೇ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ನೋಡಿರಿ.
2. ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಕರ್ತೃವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆತ್ಮನೆಂದು ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಆತ್ಮನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವ.

(ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ)ಯಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರತ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಬಾಧಿತವಾಗುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೂ (ಆ ಜ್ಞಾನವು) ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಲಿ, ಅದು ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಆಗಲಾರದು.[1]

ಜ್ಞಾನಿಯ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಬಯಸುವದಿಲ್ಲ

(ಭಾಷ್ಯ)

೧೩. ತ್ಯಾಗೇಽಪಿ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವಸ್ಯ ತುಲ್ಯತ್ವಮ್ ಇತಿ ಚೇತ್ । "ನಾಕೃತೇನೇಹ ಕಶ್ಚನ" (ಗೀ.೩-೧೮) ಇತಿ ಸ್ಮೃತೇಃ । ಯ ಆಹುರ್ವಿದಿತ್ವಾ ಬ್ರಹ್ಮ ವ್ಯುತ್ಥಾನಮೇವ ಕುರ್ಯಾತ್ ಇತಿ । ತೇಷಾಮಪ್ಯೇಷ ಸಮಾನೋ ದೋಷಃ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವ ಇತಿ ಚೇತ್ । ನ । ಅಕ್ರಿಯಾಮಾತ್ರತ್ವಾತ್ ವ್ಯುತ್ಥಾನಸ್ಯ । ಅವಿದ್ಯಾನಿಮಿತ್ತೋ ಹಿ ಪ್ರಯೋಜನಸ್ಯ ಭಾವಃ, ನ ವಸ್ತು ಧರ್ಮಃ । ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿನಾಂ ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ । ಪ್ರಯೋಜನತೃಷ್ಣಯಾ ಚ ಪ್ರೇರ್ಯಮಾಣಸ್ಯ ವಾಙ್ಮನಃಕಾಯೈಃ ಪ್ರವೃತ್ತಿದರ್ಶನಾತ್ । "ಸೋಽಕಾಮಯತ ಜಾಯಾ ಮೇ ಸ್ಯಾತ್" (ಬೃ.೧-೪-೧೭) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ಪುತ್ರವಿತ್ತಾದಿ ಪಾಙ್ಕ್ತಲಕ್ಷಣಂ ಕಾಮ್ಯಮೇವೇತಿ 'ಉಭೇ ಹ್ಯೇತೇ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಲಕ್ಷಣೇ ಏಷಣೇ ಏವ' ಇತಿ ವಾಜಸನೇಯಿಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಽವಧಾರಣಾತ್ । ಅವಿದ್ಯಾಕಾಮದೋಷನಿಮಿತ್ತಾಯಾ ವಾಙ್ಮನಃಕಾಯಪ್ರವೃತ್ತೇಃ ಪಾಙ್ಕ್ತಲಕ್ಷಣಾಯಾಃ ವಿದುಷೋಽವಿದ್ಯಾದಿದೋಷಾಭಾವಾದನುಪಪತ್ತೇಃ ಕ್ರಿಯಾಭಾವಮಾತ್ರಮ್ ವ್ಯುತ್ಥಾನಮ್, ನ ತು ಯಾಗಾದಿವದನುಷ್ಠೇಯರೂಪಂ ಭಾವಾತ್ಮಕಮ್ । ತಚ್ಚ ವಿದ್ಯಾವತ್ಪುರುಷಧರ್ಮಃ ಇತಿ ನ ಪ್ರಯೋಜನಮನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಮ್ । ನ ಹಿ ತಮಸಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟಸ್ಯ ಉದಿತ ಆಲೋಕೇ ಯದ್ ಗರ್ತಕಣ್ಟಕಾದ್ಯಪತನಮ್ ತತ್ ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಮ್ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಹಮ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ತ್ಯಾಗಕ್ಕೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. "(ಅವನಿಗೆ) ಮಾಡದೆ ಇರುವದರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ" (ಗೀ.೩-೧೮), ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯಿರುವದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡ ಬಳಿಕ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಯಾರು ಹೇಳುತ್ತಿರುವರೋ ಆ

1. ಬ್ರಹ್ಮವು ನೀನು ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗದಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಬಾಧಿತವಾಗುವಂತಿದ್ದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಹಾಗೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಗೀ.ಭಾ.೨-೨೧, ಸೂ.ಭಾ.೨-೧-೧೪ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದ ವಿಷಯದ ವಿಚಾರವನು ನೋಡಿರಿ.

(ವಾದಿಗಳಿಗೂ) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬ ಈ ದೋಷವು ಸಮಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.[1]

(ಸಮಾಧಾನ) :- ಹಾಗಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಕರ್ಮವಿಲ್ಲದಿರುವದು ಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವದೆಂಬುದು ಅವಿದ್ಯೆಯ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆಗಿರುವದೇ ಹೊರತು (ನಿಜವಾಗಿ) ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸೇರಿದ ಧರ್ಮವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅದು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.[2] ಪ್ರಯೋಜನದ ಬಯಕೆಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿರುವವನೇ ವಾಕ್ಕು, ಮನಸ್ಸು, ಕಾಯ- ಇವುಗಳಿಂದ (ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ) ತೊಡಗುವದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ''ಅವನು ನನಗೆ ಹೆಂಡತಿಯಾಗಬೇಕು (ಎಂದು ಬಯಸಿದನು)'' (ಬೃ.೧-೪-೧೭)- ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿರುವ ವಾಜಸನೇಯಿಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ''ಈ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಗಳೆಂಬ ಎರಡೂ ವಿಷಯಗಳೇ''[3] (ಬೃ.೩-೫-೧) ಎಂದು ಪುತ್ರ, ವಿತ್ತ- ಮುಂತಾದ ಪಾಙ್ಕ್ತಸ್ವರೂಪವಾದವೆಲ್ಲವೂ[4] ಕಾಮವೇ ಎಂದು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಅವಿದ್ಯೆ, ಕಾಮ- ಎಂಬ ದೋಷಗಳ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆಗುವ ಪಾಙ್ಕ್ತಲಕ್ಷಣವಾದ ವಾಙ್ಮನಃಕಾಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂಬುದು ಕ್ರಿಯೆಯ ಅಭಾವಮಾತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತು ಯಾಗಾದಿಗಳಂತೆ ಮಾಡತಕ್ಕ (ಕರ್ಮ)ರೂಪವಾದದ್ದಲ್ಲ, ಭಾವರೂಪವಾದದ್ದಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಇದು ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಪುರುಷನ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿರುವದರಿಂದ (ಇದಕ್ಕೆ) ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು

---

1 ಕರ್ಮವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡುವದೇ ಅಲ್ಲವೆ, ಸಂನ್ಯಾಸವು? ಆ ತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾರೂ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಲಾರರು. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವಾದ ಮೇಲೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ದೋಷವಾದರೆ ಆಗ ಕರ್ಮತ್ಯಾಗದಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅದೂ ದೋಷವೇ ಆಗುವದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಭಾವ.

2 ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕನ್ನಡಿಸಿದೆ. ವಿಚಾರವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ ಪಶುಗಳೂ ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ವಿವೇಕಿಗಳೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಅವಿದ್ಯಾಕೃತವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಇಚ್ಛೆಯು ದನಕಾಯುವವರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವದರಿಂದ ಅದು ಶಾಸ್ತ್ರಕೃತವಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಇದಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಬಹುದು. ''ತದದರ್ಶನಾತ್'' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು (ಆ॥) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಪ್ರಯೋಜನವು ವಸ್ತುಧರ್ಮವಾದರೆ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಅಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಸುಪ್ತರು, ಮೂರ್ಛಿತರು- ಮುಂತಾದವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಇರಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ತೆಗೆದಿದ್ದಾರೆ.

3. ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಗಳೆಂಬ ಮಾತು ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲ; ಉಭೇ ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವಿದು.

4. ಪತ್ನಿ, ಯಜಮಾನ, ಪುತ್ರ, ದೈವವಿತ್ತ, ಮಾನುಷವಿತ್ತ- ಇವೈದೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿರುವ ಪಾಙ್ಕ್ತವು.

ಹುಡುಕಬೇಕಾದದ್ದಿರುವದಿಲ್ಲ. ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಿದ್ದವನು ಬೆಳಕು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಗುಂಡಿ, ಕೆಸರು, ಮುಳ್ಳು-ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಳದೆ ಇರುವನಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು?- ಎಂದು ಕೇಳುವದಕ್ಕಾಗುವದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ?

(ಉ) ಜ್ಞಾನಿಯು ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿಯೇ ಇರಲಿ ಎಂಬ ನಿಯಮವು ಸರಿಯಲ್ಲ

(ಭಾಷ್ಯ)

೧೪. ವ್ಯುತ್ಥಾನಂ ತರ್ಹಿ ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾನ್ನ ಚೋದನಾರ್ಹಮಿತಿ । ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯೇ ಚೇತ್ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಜ್ಞಾನಂ ಜಾತಂ ತತ್ರೈವಾಸ್ತ್ವಕುರ್ವತ ಆಸನಮ್ ನ ತತೋಽನ್ಯತ್ರ ಗಮನಮ್ ಇತಿ ಚೇತ್ । ನ । ಕಾಮಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಸ್ಯ। "ಏತಾವಾನ್ ವೈ ಕಾಮಃ" (ಬೃ.೧-೪-೧೭), "ಉಭೇ ಹ್ಯೇತೇ ಏಷಣೇ ಏವ" (ಬೃ.೩-೫-೧)- ಇತ್ಯವಧಾರಣಾತ್ । ಕಾಮನಿಮಿತ್ತಪುತ್ರವಿತ್ತಾದಿಸಮ್ಬನ್ಧನಿಯಮಾಭಾವಮಾತ್ರಮ್, ನ ಹಿ ತತೋಽನ್ಯತ್ರ ಗಮನಂ ವ್ಯುತ್ಥಾನಮುಚ್ಯತೇ । ಅತೋ ನ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ ಏವಾಕುರ್ವತ ಆಸನಮ್ ಉತ್ಪನ್ನವಿದ್ಯಸ್ಯ । ಏತೇನ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷಾತಪಸೋರಪ್ಯಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ವಿದುಷಃ ಸಿದ್ಧಾ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಹಾಗಾದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂಬುದು ತಾನೇ[1] ಒದಗುವದರಿಂದ (ಅದನ್ನು) ವಿಧಿಸಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ. ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇದ್ದುಕೊಂಡಿರಲಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಗೂ[2] ಹೋಗಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ.

(ಸಮಾಧಾನ) :- ಹಾಗಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯವೆಂಬುದು ಕಾಮವೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. "ಕಾಮವೆಂದರೆ ಇಷ್ಟೇ" (ಬೃ.೧-೪-೧೭), "ಇವೆರಡೂ ಏಷಣೆಗಳೇ" (ಬೃ.೩-೫-೧)- ಎಂದು (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಕಾಮವೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆಗುವ ಮಕ್ಕಳು, ವಿತ್ತ-ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಂಬಂಧವು ನಿಯಮವಾಗಿ ಇರದೆ ಇರುವದೇ ಸಂನ್ಯಾಸವೇ

1. ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂಬುದು ಒಂದು ಆಶ್ರಮವಲ್ಲದೆ ಬರಿಯ ಏಷಣಾತ್ಯಾಗವಾಗಿದ್ದರೆ ಗೃಹಸ್ಥನೂ ಏಷಣಾತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲ! ಆ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ವಿಧಿಸುವದೇತಕ್ಕೆ?
2. ಆಶ್ರಮಾಂತರಕ್ಕೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗುವದು ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಹೇಳಬಹುದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ.

ಹೊರತು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಗಾದರೂ ಹೋಗುವದಲ್ಲ.[1] ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾದವನು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ (ಯಾವ ಕರ್ಮವನ್ನೂ) ಮಾಡದೆ ಇರಬೇಕೆಂಬ (ನಿಯಮವು ಏರ್ಪಡು)ವದಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆ, ತಪಸ್ಸು[2] - ಇವುಗಳು ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೧೫. ಅತ್ರ ಕೇಚಿದ್ ಗೃಹಸ್ಥಾಃ ಭಿಕ್ಷಾಟನಾದಿಭಯಾತ್ ಪರಿಭವಾಚ್ಚ ತ್ರಸ್ಯಮಾನಾಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿತಾಂ ದರ್ಶಯನ್ತ ಉತ್ತರಮಾಹುಃ । ಭಿಕ್ಷೋರಪಿ ಭಿಕ್ಷಾಟನಾದಿನಿಯಮದರ್ಶನಾತ್, ದೇಹಧಾರಣಾಮಾತ್ರಾರ್ಥಿನೋ ಗೃಹಸ್ಥಸ್ಯಾಪಿ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನೈಷಣೋಭಯವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಸ್ಯ ದೇಹಮಾತ್ರಧಾರಣಾರ್ಥಮ್ ಅಶನಾಚ್ಛಾದನಮಾತ್ರಮುಪಜೀವತೋ ಗೃಹ ಏವಾಸ್ತು ಆಸನಮ್ ಇತಿ । ನ । ಸ್ವಗೃಹವಿಶೇಷಪರಿಗ್ರಹನಿಯಮಸ್ಯ ಕಾಮಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಇತ್ಯುಕ್ತೋತ್ತರಮೇತತ್ । ಸ್ವಗೃಹವಿಶೇಷಪರಿಗ್ರಹಾಭಾವೇ ಚ ಶರೀರಧಾರಣಮಾತ್ರಪ್ರಯುಕ್ತಾಶನಾಚ್ಛಾದನಾರ್ಥಿನಃ ಸ್ವಪರಿಗ್ರಹವಿಶೇಷಾಭಾವೇ ಅರ್ಥಾದ್ ಭಿಕ್ಷುತ್ವಮೇವ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಗೃಹಸ್ಥರು ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯೇ ಮುಂತಾದ್ದರ ಅಂಜಿಕೆಯಿಂದ (ಜನರ) ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅಂಜುವವರೂ ಆಗಿ (ತಮ್ಮ) ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ "ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೂ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯೇ ಮುಂತಾದ[3] ನಿಯಮಗಳಿರುವದು ಕಂಡುಬರುವದರಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಧಾರಣೆಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದಿಷ್ಟೇ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಗೃಹಸ್ಥನುಕೂಡ ಸಾಧ್ಯ, ಸಾಧನ- ಎಂಬ ಏಷಣೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ದೇಹವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ನಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವಿಸುತ್ತಾ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡಿರಲಿ" ಎಂದು ಉತ್ತರವನ್ನು

1. ಏಷಣೆಯಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಂದು ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವೂ ಅವನಿಗೆ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಮನೆಯೇ ಬೇಕೆಂಬುದು ಕಾಮನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಆಶ್ರಮಾಂತರವೇ ಸಹಜವಾಗುತ್ತದೆ. ಗೀ.ಭಾ.೪-೨೦, ೨೧.

2. ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆ ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮ, ತಪಸ್ಸೆಂದರೆ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮ. ಛಾಂ.ಭಾ.೨-೨೩-೧ ನೋಡಿ. ಜ್ಞಾನಿಯು ಈ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಇದೇ ಉತ್ತರವೆಂದು ಭಾವ. ಅಜ್ಞಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆ, ತಪಸ್ಸು - ಇವುಗಳುಂಟಾದರೂ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಇವೂ ಬೇಕಿಲ್ಲ ; ಅವೂ ಅವಿದ್ಯಾರೂಪವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಮುಂದೆ ೨೭ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗುವದು. 3. ಭಿಕ್ಷಾಟನ, ಜಪ, ಧ್ಯಾನ, ಸ್ನಾನ, ಶೌಚ, ಸುರಾರ್ಚನೆ- ಮುಂತಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ವಿಧಿಸಿದೆ.

ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಆದರೆ ಅದು) ಸರಿಯಲ್ಲ. ತನ್ನದೇ ಆಗಿರುವ ಒಂದಾನೊಂದು ಮನೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವದೆಂಬ ನಿಯಮವು ಕಾಮದಿಂದ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ (ಆಗಲೆ) ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತವೆ. ತನ್ನದೇ ಆಗಿರುವ ಒಂದಾನೊಂದು ಮನೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅನ್ನಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನಿಗೆ ತನ್ನದೆಂಬುದೊಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿ ಯಾವದೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ[1] (ಅವನು) ಭಿಕ್ಷುಕನೇ ಆಗಬೇಕೆಂದಾಗುವದು.[2]

(ಭಾಷ್ಯ)

೧೬. ಶರೀರಧಾರಣಾರ್ಥಾಯಾಂ ಭಿಕ್ಷಾಟನಾದಿಪ್ರವೃತ್ತೌ ಯಥಾ ನಿಯಮೋ ಭಿಕ್ಷೋಃ ಶೌಚಾದೌ ಚ, ತಥಾ ಗೃಹಿಣೋಽಪಿ ವಿದುಷೋಽಕಾಮಿನೋಽಸ್ತು ನಿತ್ಯಕರ್ಮಸು ನಿಯಮೇನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ಯಾವಜ್ಜೀವಾದಿಶ್ರುತಿನಿಯುಕ್ತತ್ವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯವಾಯಪರಿಹಾರಾಯ ಇತ್ಯೇತನ್ನಿಯೋಗಾವಿಷಯತ್ವೇನ ವಿದುಷಃ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್, ಅಶಕ್ಯನಿಯೋಜ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ ಇತಿ । ಯಾವಜ್ಜೀವಾದಿ ನಿತ್ಯಚೋದನಾನರ್ಥಕ್ಯಮ್ ಇತಿ ಚೇತ್ । ನ । ಅವಿದ್ವದ್ವಿಷಯತ್ವೇನಾರ್ಥವತ್ತ್ವಾತ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯೇ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವದರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಭಿಕ್ಷುವಿಗೆ ನಿಯಮವಿರುವದೋ ಶೌಚವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಹೇಗೆ ನಿಯಮವಿರುವದೋ)[3] ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಮವಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೂ "ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ" (ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ) ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಯಿರುವದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯಮದಿಂದ (ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ) ಪ್ರವೃತ್ತಿ

1. ತನ್ನದೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವಿದ್ದರೆ ಏಷಣೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ ; ಏಷಣೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ತನ್ನದೆಂಬ "ಅಭಿಮಾನವಿರುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಒಂದು ಮನೆಯೆಂಬ ನಿಯಮವಿರಲಾರದು, ಎಂದರೆ ಅವನು ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿರಲಾರನು. "ಸ್ವಪರಿಗ್ರಹವಿಶೇಷಭಾವೇ" ಎಂಬುದನ್ನು 'ವಿಶೇಷಾಭಾವೇ' ಎಂದು ತಿದ್ದಿಕೊಂಡಿದೆ.
2. ಆಗ ಅವನು ಅನ್ನಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಭಿಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದಾಗುವದು. ಯಾವದಾದರೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಅವನು ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ ಅವನು ಕರ್ಮಿಯಾದ ಗೃಹಸ್ಥನೆಂದು ಭಾವಿಸಬಾರದೆಂದು ಭಾವ. ಗೀ.ಭಾ.೪-೨೦ರ ಅವತರಣಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿ.
3. ಏಳು ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಭಿಕ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಕು, ಗೃಹಸ್ಥನ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟುಸಲ ಕೈಕಾಲಿಗೆ ಮಣ್ಣುಹಚ್ಚಿ ಶುಚಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು- ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ನಿಯಮವಿದೆ.

ಮುಂಟಾಗಲಿ- ಎಂಬೀ (ವಾದಕ್ಕೆ) ಜ್ಞಾನಿಯು (ಶ್ರುತಿಯ) ಅಪ್ಪಣೆಗೆ ವಿಷಯನಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೂ (ಅವನಿಗೆ) ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವದು ಆಗುವಂತಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದಲೂ[1] (ಈ ಪಕ್ಷವು ಸರಿಯಲ್ಲ ಎಂದು) ಹಿಂದೆಯೇ (೯) ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಹಾಗಾದರೆ "ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ (ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು)" ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯ(ಕರ್ಮವನ್ನು) ವಿಧಿಸಿರುವದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ.[2]

(ಸಮಾಧಾನ) :- ಹಾಗಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಈ ವಿಧಿಯು) ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೧೭. ಯತ್ತು ಭಿಕ್ಷೋಃ ಶರೀರಧಾರಣಮಾತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಸ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ನಿಯತತ್ವಮ್ ತತ್ ಪ್ರವೃತ್ತೇರ್ನಪ್ರಯೋಜಕಮ್ । ಆಚಮನಪ್ರವೃತ್ತಸ್ಯ ಪಿಪಾಸಾಪಗಮವತ್ ನಾನ್ಯಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥತ್ವಮವಗಮ್ಯತೇ । ನ ಚಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದೀನಾಂ ತದ್ವದರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಯತತ್ವೋಪಪತ್ತಿಃ । ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಯಮೋಽಪಿ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾವೇಽನುಪಪನ್ನ ಏವೇತಿ ಚೇತ್ । ನ । ತನ್ನಿಯಮಸ್ಯ ಪೂರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಸಿದ್ಧತ್ವಾತ್ ತದತಿಕ್ರಮೇ ಯತ್ನಗೌರವಾತ್ । ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಪುನರ್ವಚನಾದ್ ವಿದುಷಃ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವೋಪಪತ್ತಿಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆದರೆ ಶರೀರಧಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ತೊಡಗಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ನಿಯಮದಿಂದ ನಡೆಯುವದು (ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆಯಲ್ಲ, ಅದು) ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ.[3] ಆಚಮನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವವನಿಗೆ ನೀರಡಿಕೆಯು ಹೋಗುವದು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಅದು ಮತ್ತೊಂದು

1. ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವದಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಭಿಕ್ಷಾಟನ ಶೌಚಾದಿನಿಯಮವು ವಿಧಿಯಿಂದಾದದ್ದಲ್ಲ ; ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿರಲಿ ಎಂಬ ನಿಯಮವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ- ಎಂದು ಭಾವ. ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ ಬರುವಂತಿಲ್ಲ. ಛಾಂ. ಭಾ. ೨-೨೩-೧, ಬೃ. ಭಾ. ೪-೪-೬.
2. ಶ್ರುತಿಯು ಬೇರೆಯ ರೀತಿಯಿಂದ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವೆಂಬ ಶ್ರುತಾರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಭಾವ.
3. ಭಿಕ್ಷಾಟನಾದಿ ನಿಯಮದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೋಗುವದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ[1] ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ.[2] ಆದರೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವೇ ಮುಂತಾದವು ಇದರಂತೆ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಯಮವಾಗಿರುವದೆಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಬರುವದಿಲ್ಲ.[3]

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ತಾನೇ ಆಗಿರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಯಮವಾದರೂ (ಅದಕ್ಕೊಂದು) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ (ನಿಯಮವಾಗಿ ಸಾಗುವದು) ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವಲ್ಲ![4]

(ಸಮಾಧಾನ) :- ಹಾಗಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ನಿಯಮವು ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ[5] ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಮೀರುವದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಯತ್ನವು ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂನ್ಯಾಸವು ತಾನೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಮತ್ತೂ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ[6] ಜ್ಞಾನಿಯು ಅದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

(ಊ) ಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲದ ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೂ ಸಂನ್ಯಾಸವುಂಟು

(ಭಾಷ್ಯ)

೧೮. **ಅವಿದುಷಾಪಿ ಮುಮುಕ್ಷುಣಾ ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಂ ಕರ್ತವ್ಯಮೇವ । ತಥಾ ಚ "ಶಾನ್ತೋ ದಾನ್ತಃ" (ಬೃ.೪-೪-೨೩) ಇತ್ಯಾದಿವಚನಂ ಪ್ರಮಾಣಮ್ । ಶಮದಮಾದೀನಾಂ ಚಾತ್ಮದರ್ಶನಸಾಧನಾನಾಮ್ ಅನ್ಯಾಶ್ರಮೇಷ್ವನುಪಪತ್ತೇಃ । "ಅತ್ಯಾಶ್ರಮಿಭ್ಯಃ ಪರಮಂ ಪವಿತ್ರಂ ಪ್ರೋವಾಚ ಸಮ್ಯಗೃಷಿಸಙ್ಘಜುಷ್ಟಮ್" (ಶ್ವೇ.೬-೨೧) ಇತಿ ಚ ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೇ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ । "ನ ಕರ್ಮಣಾ ನ ಪ್ರಜಯಾ**

1. ಆಚಮನದಿಂದ ನೀರಡಿಕೆಯು ನಿಯತವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆಯಾದರೂ ನೀರಡಿಕೆ ಹೋಗಲೆಂದೇನೂ ಆಚಮನಮಾಡುವದಿಲ್ಲ, ಪಾವಿತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವು ಕಂಡರೂ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆನ್ನಬಾರದು ಎಂದು ಭಾವ.
2. ಹಸಿವನ್ನಡಗಿಸುವದಕ್ಕೇ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗಿರುವಾಗ ವಿಧಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾಗಿ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.
3. ಹಸಿವಿದ್ದವನು ಭಿಕ್ಷವನ್ನು ಬೇಡುವಂತೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ದೋಷದಿಂದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ; ವಿಧಿಚೋದಿತರಾಗಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.
4. ಸಪ್ತಾಗಾರಭಿಕ್ಷವೇ ಮುಂತಾದ ನಿಯಮವೇಕೆ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ.
5. ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವ ಮುಂಚೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತವಾದ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದು ಈಗಲೂ ಇದ್ದುಕೊಂಡಿದೆ. ಆ ನಿಯಮವನ್ನು ಮುರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನವು ಬೇಕಾದ್ದರಿಂದಲೂ ಮುರಿಯುವದರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದಲೂ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಜ್ಞಾನಿಯು ನಿಯಮದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರ್ಥ.
6. ಬೃ.ಭಾ.೩-೫-೧ರಲ್ಲಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸದ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ನೋಡಿರಿ. ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಕರ್ಮವೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ಧನೇನ ತ್ಯಾಗೇನೈಕೇ ಅಮೃತತ್ವಮಾನಶುಃ'' (ಕೈ.೩, ತೈ.ನಾ.೫) ಇತಿ ಚ ಕೈವಲ್ಯಶ್ರುತಿಃ । ''ಜ್ಞಾತ್ವಾ ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯಮಾಚರೇತ್'' (?) ಇತಿ ಚ ಸ್ಮೃತೇಃ । ''ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಮಪದೇ ವಸೇತ್'' (?) ಇತಿ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿವಿದ್ಯಾಸಾಧನಾನಾಂ ಚ ಸಾಕಲ್ಯೇನ ಅತ್ಯಾಶ್ರಮಿಷೂಪಪತ್ತೇರ್ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯೇ ಅಸಮ್ಭವಾತ್ । ನ ಚಾಸಂಪನ್ನಂ ಸಾಧನಂ ಕಸ್ಯಚಿದರ್ಥಸ್ಯ ಸಾಧನಾಯ ಅಲಮ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಮುಮುಕ್ಷುವೂ ಕೂಡ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ''ಶಾಂತನೂ ದಾಂತನೂ'' (ಆಗಿ.... ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಾಣುಕೊಳ್ಳಬೇಕು) (ಬೃ.೪-೪-೨೩); ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿರುವ ವಚನವು ಪ್ರಮಾಣವು. ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಾಣುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವ ಶಮ, ದಮ-ಮುಂತಾದವುಗಳು ಬೇರೆಯ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಇರಲಾರವು.[1] ''ಋಷಿಸಂಘವು ಆಶ್ರಯಿಸಿರತಕ್ಕ ಪರಮಪವಿತ್ರವಾದ (ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರನು) ಅತ್ಯಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೆ[2] ಹೇಳಿದನು'' (ಶ್ವೇ.೬-೨೧) ಎಂದು ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ (ಹೇಳಿರುವದು) ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ''ಕರ್ಮದಿಂದಲ್ಲ, ಪ್ರಜೆಯಿಂದಲ್ಲ, ಧನದಿಂದಲ್ಲ, ತ್ಯಾಗದಿಂದಲೇ ಕೆಲವರು ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು'' (ಕೈ.೩, ತೈ.ನಾ.೫) ಎಂದು ಕೈವಲ್ಯಶ್ರುತಿಯು[3] (ಇರುವದು). ''ತಿಳಿದು ನೈಷ್ಕರ್ಮ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು'' (?) ಎಂದೂ ''ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಮಪದದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಬೇಕು'' (?) ಎಂದೂ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವೇ ಮುಂತಾದ ಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅತ್ಯಾಶ್ರಮಿಗಳಲ್ಲಿ (ಮಾತ್ರ) ಇರಬಹುದಾಗಿದೆ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಇರುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೂ (ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವು ಯುಕ್ತ). ಸಾಧನವು ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದರೆ ಯಾವದೊಂದು ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದಾಗಲಾರದು.[4]

1. ಗೀ. ಭಾ. ೬-೩ನ್ನೂ ಗೀ. ೩ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಭಾಷ್ಯಾವತರಣಿಕೆಯನ್ನೂ ನೋಡಿರಿ.
2. ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಮೀರಿರುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ.
3. ಕೈವಲ್ಯೋಪನಿಷತ್ತನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವದು ತೀರ ಕಡಿಮೆ, ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರೂ ಸಲ್ಲುವದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೈವಲ್ಯಶ್ರುತಿಯೆಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಯೆಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ''ಇತಿ ಚ ಶ್ರುತೇಃ'' ಎಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಪಾಠಾಂತರವಿದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯವು ತೈ. ನಾರಾಯಣ ೫ರಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗದಿಂದ ಅಮೃತತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು ಎಂದು ಭಾವ.
4. ಆದ್ದರಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಂನ್ಯಾಸವು ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದಾಯಿತು- ಎಂದು ಭಾವ.

(ಎ) ಜ್ಞಾನಕರ್ಮ ಸಮುಚ್ಚಯಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಫಲವಲ್ಲ

(ಭಾಷ್ಯ)

೧೯. ಯದ್ವಿಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗೀನಿ ಚ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಾಶ್ರಮಕರ್ಮಾಣಿ ತೇಷಾಂ ಪರಂ ಫಲಮುಪಸಂಹೃತಂ ದೇವತಾಪ್ಯಯಲಕ್ಷಣಂ ಸಂಸಾರವಿಷಯಮೇವ । ಯದಿ ಕರ್ಮಿಣ ಏವ ಪರಮಾತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಮಭವಿಷ್ಯತ್ ಸಂಸಾರವಿಷಯಸ್ಯೈವ ಫಲಸ್ಯೋಪಸಂಹಾರೋ ನೋಪಾಪತ್ಸ್ಯತ । ಅಙ್ಗಫಲಂ ತದಿತಿ ಚೇತ್ । ನ । ತದ್ವಿರೋಧ್ಯಾತ್ಮವಸ್ತುವಿಷಯತ್ವಾದಾತ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಃ । ನಿರಾಕೃತಸರ್ವನಾಮರೂಪಕರ್ಮಪರಮಾರ್ಥಾತ್ಮವಸ್ತುವಿಷಯಮ್ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಮ್ ಅಮೃತತ್ವಸಾಧನಮ್ । ಗುಣಫಲಸಮ್ಬನ್ಧೇ ಹಿ ನಿರಾಕೃತಸರ್ವವಿಶೇಷಾತ್ಮವಸ್ತುವಿಷಯತ್ವಂ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ । ತಚ್ಚಾನಿಷ್ಟಮ್ । "ಯತ್ರ ತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಮಾತ್ಮೈವಾಭೂತ್" (ಬೃ.೪-೫-೧೫) ಇತ್ಯಧಿಕೃತ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಫಲಾದಿ ಸರ್ವವ್ಯವಹಾರನಿರಾಕರಣಾತ್ ವಿದುಷಃ । ತದ್ವಿಪರೀತಸ್ಯ ಅವಿದುಷಃ "ಯತ್ರ ಹಿ ದ್ವೈತಮಿವ ಭವತಿ" (ಬೃ.೪-೫-೧೫) ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಫಲರೂಪಸ್ಯ ಸಂಸಾರಸ್ಯ ದರ್ಶಿತತ್ವಾಚ್ಚ ವಾಜಸನೇಯಿಬ್ರಾಹ್ಮಣೇ । ತಥಾ ಇಹಾಪಿ ದೇವತಾಪ್ಯಯಂ ಸಂಸಾರವಿಷಯಂ ಯತ್ ಫಲಮ್ ಅಶನಾಯಾದಿಮದ್ವಸ್ತ್ವಾತ್ಮಕಮ್, ತದುಪಸಂಹೃತ್ಯ ಕೇವಲಂ ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಸ್ತುವಿಷಯಮ್ ಜ್ಞಾನಮ್ ಅಮೃತತ್ವಾಯ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ- ಇತಿ ಪ್ರವರ್ತತೇ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ[1] ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದ ಕರ್ಮಗಳಿವೆಯಷ್ಟೆ, ಅವುಗಳ ಕಟ್ಟಕಡೆಯ ಫಲವೆಂದು (ಹಿಂದೆ)[2] ಉಪಸಂಹಾರವಾಗಿರುವ ದೇವತಾಪ್ಯಯವೆಂಬುದು[3] ಸಂಸಾರವಿಷಯವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮಿಗೇ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು (ಹೇಳಿದೆ)ಯೆಂದಾಗಿದ್ದರೆ ಸಂಸಾರವಿಷಯವಾಗಿರುವ ಫಲವನ್ನೇ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿರುವದು ಹೊಂದುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದು ಅಂಗಫಲವು[4] ಎಂಬುದು

1. ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಏನೋ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. 'ಯದ್ವಿಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗೀನಿ' ಎಂದರೆ 'ಯಾವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ' ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಯಾನಿ ವಿಜ್ಞಾನಯೋಗೀನಿ' ಎಂದು ಪಾಠವಿದ್ದರೆ ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

2. ಐ.ಆ.೨-೨-೪ರಲ್ಲಿ.

3. "ಸಂಭೂಯ ದೇವತಾ ಅಪ್ಯೇತಿ" ಎಂಬ ದೇವತಾಪ್ರಾಪ್ತಿಫಲವು. ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

4. ಅಗ್ನಿಯೇ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಿದ್ದರ ಫಲವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ ; ದೇವತಾಸಮಷ್ಟಿರೂಪನಾದ ಪ್ರಾಣನೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ - ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಭಾವ.

ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆತ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಯಾವ ನಾಮರೂಪಕರ್ಮಗಳೂ ಇಲ್ಲದ ಪರಮಾರ್ಥವಾದ ಆತ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು ಅಮೃತತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಗೌಣಫಲಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂದಾದರೆ (ಅದು) ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲದ ಆತ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವದೆಂಬುದು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ.[1] ಆದರೆ ಅದು[2] ಇಷ್ಟವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ವಾಜಸನೇಯಿಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ "ಆದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಸರ್ವವೂ ಆತ್ಮನೇ ಆಗಿರುವದೋ" (ಬೃ.೪-೫-೧೫) ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕ್ರಿಯೆ, ಕಾರಕ, ಫಲ- ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಗಳೆದಿರುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಅಜ್ಞಾನಿಗೆ "ಎಲ್ಲಿ ದ್ವೈತವಿದ್ದಂತಿರುವದೋ ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಕಾಣುವನು" (ಬೃ.೪-೫-೧೫) ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಫಲರೂಪವಾಗಿರುವ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ[3] ಸಂಸಾರವಿಷಯವಾದ, ಹಸಿವು ಮುಂತಾದವುಗಳಿರುವ ವಸ್ತುವಿನ ರೂಪವಾದ,[4] ದೇವತಾಪ್ಯಯವೆಂಬ ಫಲವಿದೆಯಲ್ಲ, ಅದನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಬರಿಯ[5] ಸರ್ವಾತ್ಮಕವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಮೃತತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳೋಣವೆಂದು (ಶ್ರುತಿಯು) ಹೊರಟಿರುತ್ತದೆ.

(೬) ಋಣತ್ರಯಶ್ರುತಿಯ ಗತಿ

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೦. ಋಣಪ್ರತಿಬನ್ಧಶ್ಚಾವಿದುಷ ಏವ ಮನುಷ್ಯಪಿತೃದೇವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಂ ಪ್ರತಿ, ನ ವಿದುಷಃ । "ಸೋಽಯಂ ಮನುಷ್ಯಲೋಕಃ ಪುತ್ರೇಣೈವ" (ಬೃ.೧-೫-೧೬) ಇತ್ಯಾದಿಲೋಕತ್ರಯಸಾಧನನಿಯಮಶ್ರುತೇಃ । ವಿದುಷಶ್ಚ ಋಣಪ್ರತಿಬನ್ಧಾಭಾವೋ ದರ್ಶಿತ ಆತ್ಮಲೋಕಾರ್ಥಿನಃ "ಕಿಂ ಪ್ರಜಯಾ

---

1. ಸವಿಶೇಷವಸ್ತುಜ್ಞಾನವೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಸ್ತುಜ್ಞಾನವೂ ಒಂದೇ ಆಗಲಾರದೆಂದು ಭಾವ.
2. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ನಿರ್ವಿಶೇಷವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು.
3. ಎಲ್ಲಾ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಂಸಾರವಿಷಯವಾದ ಸವಿಶೇಷ ವಸ್ತುವನ್ನೂ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಸ್ತುವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ.
4. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಸಿವು ಮುಂತಾದವುಗಳುಂಟೆಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ದೇವತಾಪ್ಯಯವು ಅಜ್ಞಾನಕೃತಸಂಸಾರವಿಷಯವೇ ಆಯಿತು.
5. ಕೇವಲಾತ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪನಿಷತ್ತು ಹೇಳುವದೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಅದರ ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಿಗೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿದ್ದನಷ್ಟೆ. ನಿರ್ವಿಶೇಷಸವಿಶೇಷಭೇದದಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಎರಡು ಬಗೆಯೆಂದೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಾತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದಲ್ಲ, ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೇ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.

ಕರಿಷ್ಯಾಮಃ'' (ಬೃ.೪-೪-೨೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ । ತಥಾ ''ಏತದ್ಧ ಸ್ಮ ವೈ ತತ್ ವಿದ್ವಾಂಸ ಆಹುರೃಷಯಃ ಕಾವಷೇಯಾಃ'' (೩-೨-೬) ಇತ್ಯಾದಿ । ''ಏತದ್ಧ ಸ್ಮ ವೈ ತತ್[1] ಪೂರ್ವೇ ವಿದ್ವಾಂಸೋಽಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹವಾಂಚಕ್ರುಃ'' (ಕೌ.೨-೫) ಇತಿ ಚ ಕೌಷೀತಕಿನಾಮ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಋಣಗಳ ಅಡ್ಡಿ ಎಂಬುದು ಮನುಷ್ಯಲೋಕ, ಪಿತೃಲೋಕ, ದೇವಲೋಕ ಇವುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಇದು ಅಜ್ಞಾನಿಗೇ ಹೊರತು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ''ಆ ಈ ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕವು ಮಗನಿಂದಲೇ (ಗೆಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದು)'' (ಬೃ.೧-೫-೧೬) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ (ಈ) ಮೂರು ಲೋಕಗಳಿಗೇ (ಇವು) ಸಾಧನವೆಂದು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿರುವ ಶ್ರುತಿಯು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು.[2] ಆತ್ಮನೆಂಬ[3] ಲೋಕವನ್ನು ಬಯಸುವ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಋಣಗಳ ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ''ಪ್ರಜೆಯಿಂದ ನಾವು ಏನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ?'' (ಬೃ.೪-೪-೨೨) ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಇದನ್ನರಿತ ಕಾವಷೇಯಋಷಿಗಳು ಹೇಳುವದೇನೆಂದರೆ : ನಾವು ಏತಕ್ಕಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ? (೩-೨-೬) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿಯೂ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ). ''ಇದನ್ನರಿತದ್ದರಿಂದಲೇ ಹಿಂದಿನ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಈ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನೇ ಹೋಮಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು'' (ಕೌ.೨-೫)[4]. ಎಂದು ಕೌಷೀತಕಿಗಳ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೧. ಅವಿದುಷಸ್ತರ್ಹಿ ಋಣಾನಪಾಕರಣೇ ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಾನುಪಪತ್ತಿಃ ಇತಿ ಚೇತ್ । ನ । ಪ್ರಾಗ್ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಪ್ರತಿಪತ್ತೇರೃಣಿತ್ವಾಸಮ್ಭವಾತ್ । ಅಧಿಕಾರಾನಾರೂಢೋಽಪಿ ಋಣೀ ಚೇತ್ ಸ್ಯಾತ್ ಸರ್ವಸ್ಯ ಋಣಿತ್ವಮ್ ಇತ್ಯನಿಷ್ಟಂ

1. ತತ್ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲದ ಪಾಠಾಂತರವೂ ಉಂಟು.
2. ಪಿತೃಋಣವೇ ಮುಂತಾದ ಮೂರು ಋಣಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಭಾವ. ಈ ಲೋಕಕಾಮಿಗಳಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ. ಬೃ.ಭಾ.೪-೪-೨೨. ಋಣವು ಅಜ್ಞರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬೃ.ಭಾ.೧-೪-೧೭ ನೋಡಿ.
3. ಆತ್ಮನೇ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ತನಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಪಡೆಯಬೇಕಾಗಿರುವ ಲೋಕವಿಲ್ಲ ಎಂಬವನಿಗೆ ಯಾವ ಸಾಧನವೂ ಬೇಡ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನು ನಿತ್ಯಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಬೃ.೪-೪-೨೨.
4. ಪ್ರಾಣದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಕು, ವಾಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ- ಇವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡುವ ಸಂತತವಾದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ''ನ ಜುಹವಾಂಚಕ್ರುಃ'' ಎಂದು ನಕಾರಯುಕ್ತ ಪಾಠವು ಅಚ್ಚಿನ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದೆ. ಅಂತವಂತವಾದ ಫಲವುಳ್ಳ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಅವರು ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಆರ್ಥಿಕಾರ್ಥವು, ಅಕ್ಷರಾರ್ಥವಲ್ಲ.

ಪ್ರಸಜ್ಯೇತ । ಪ್ರತಿಪನ್ನಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಸ್ಯಾಪಿ "ಗೃಹಾದ್ವನೀ ಭೂತ್ವಾ ಪ್ರವ್ರಜೇತ್ । ಯದಿ ವೇತರಥಾ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದೇವ ಪ್ರವ್ರಜೇತ್ । ಗೃಹಾದ್ವಾ ವನಾದ್ವಾ" (ಜಾ.೪) ಇತ್ಯಾತ್ಮದರ್ಶನಸಾಧನೋಪಾಯತ್ವೇನ ಇಷ್ಯತ ಏವ ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಮ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಹಾಗಾದರೆ ಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲದವನು ಋಣಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳದ್ದರಿಂದ (ಅವನಿಗೆ) ಸಂನ್ಯಾಸವು ಸರಿಯಾಗುವದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ?

(ಪರಿಹಾರ) :- ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಪಡೆಯುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಅವನು ಋಣಿಯಾಗಿರಲಾರನು. (ಕರ್ಮಕ್ಕೆ) ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವವನೂ ಋಣಿಯಾದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ[1] ಋಣಿಯೇ ಎಂಬ ಅನಿಷ್ಟವು ಬಂದೊದಗುವದು. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವವನು ಕೂಡ "ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಟು[2] ವಾನಪ್ರಸ್ಥನಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಬೇಕು; ಅಥವಾ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದಲೂ (ಆಗಬಹುದು), ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಬೇಕು ; ಮನೆಯಿಂದಲಾಗಲಿ ವನದಿಂದಲಾಗಲಿ ಹೊರಟು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಬೇಕು" (ಜಾ.೪) ಎಂದು ಆತ್ಮದರ್ಶನದ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾಗಿ[3] ಸಂನ್ಯಾಸವು ಬೇಕೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

(ಐ) ಯಾವಜ್ಜೀವಾದಿಶ್ರುತಿಯ ಗತಿ

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೨. ಯಾವಜ್ಜೀವಾದಿಶ್ರುತೀನಾಮ್ ಅವಿದ್ವದಮುಮುಕ್ಷುವಿಷಯೇ ಕೃತಾರ್ಥತಾ । ಛಾನ್ದೋಗ್ಯೇ ಚ ಕೇಷಾಂಚಿತ್ ದ್ವಾದಶರಾತ್ರಮ್ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಹುತ್ವಾ ತತ ಊರ್ಧ್ವಂ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಶ್ರೂಯತೇ ॥

1. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ - ಇವರೇ ಅಲ್ಲದೆ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಬೀಳದವರು ಕೂಡ ಋಣಿಗಳು ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಸಂನ್ಯಾಸವುಂಟೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಬೃ.ಭಾ.೪-೫-೧೫ ನೋಡಿ.
2. ಈಗ ಅಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ "ಗೃಹಾದ್ವನೀ ಭೂತ್ವಾ" ಎಂಬುದರ ಬದಲು "ಗೃಹೀ ಭೂತ್ವಾ ವನೀ ಭವೇತ್, ವನೀ ಭೂತ್ವಾ ಪ್ರವ್ರಜೇತ್" ಎಂದಿದೆ. ಬ್ರ.ಸೂ. ೩-೪-೨೦ರ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಪಾಠವನ್ನೇ ಉದಾಹರಿಸಿರುವದರಿಂದ ಈ ಪಾಠವನ್ನು ಲೇಖಕರು ಬರೆದುಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮದಿಂದ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಪಡೆದಾಗಲಿ ನೇರಾಗಿಯೇ ಆಗಲಿ ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು- ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವದರಿಂದ ವಿರಕ್ತನಾದವನಿಗೆ ಋಣತ್ರಯದ ಹಂಗಿಲ್ಲದೆ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗುವ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದಾಯಿತೆಂದು ಭಾವ.
3. ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ಸಂನ್ಯಾಸವು ಉಪಾಯವು. ಬೃ.ಭಾ.೪-೪-೭, ಗೀ.ಭಾ.೧೮-೫೫; ಸೂ.ಭಾ. ೩-೪-೨೦.

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

"ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ (ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು)" ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿರುವ[1] ಶ್ರುತಿಗಳು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಅಮುಮುಕ್ಷುಗಳೂ ಆಗಿರುವವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು (ಶಾಖೆಯವರಿಗೆ) ಹನ್ನೆರಡು ರಾತ್ರಿಗಳವರೆಗೆ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ಹೋಮಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು[2] ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

(ಒ) ಸಂನ್ಯಾಸವು ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಎಂಬುದು ಸರಿಯಲ್ಲ

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೩. ಯತ್ತು ಅನಧಿಕೃತಾನಾಂ ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಮ್ ಇತಿ । ತನ್ನ । ತೇಷಾಂ ಪೃಥಗೇವ "ಉತ್ಸನ್ನಾಗ್ನಿರನಗ್ನಿಕೋ ವಾ" (ಜಾ. ೪) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರವಣಾತ್ । ಸರ್ವಸ್ಮೃತಿಷು ಚ ಅವಿಶೇಷೇಣ ಆಶ್ರಮವಿಕಲ್ಪಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಃ, ಸಮುಚ್ಚಯಶ್ಚ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವವರಿಗೇ ಸಂನ್ಯಾಸವು ಎಂದು (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು) ಹೇಳಿದ್ದನಷ್ಟೆ, ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ (ಅನಧಿಕಾರಿಗಳ) ವಿಷಯದಲ್ಲಿ "ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು, ಅಥವಾ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಇಡದೆ ಇರುವವನು" (ಜಾ.೪) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಶ್ರಮವಿಕಲ್ಪವನ್ನೂ[3] (ಆಶ್ರಮ) ಸಮುಚ್ಚಯವನೂ[4] ಎಲ್ಲರಿಗೂ[5] ಹೇಳಿರುತ ದೆ.

(ಓ) ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವೊಂದೇ ಹೊಂದುತ್ತದೆ

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೪. ಯತ್ತು ವಿದುಷೋಽರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಂ ವ್ಯುತ್ಥಾನಮಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥತ್ವೇ ಗೃಹೇ ವನೇ ವಾ ತಿಷ್ಠತೋ ನ ವಿಶೇಷಃ ಇತಿ । ತದಸತ್ । ವ್ಯುತ್ಥಾನಸ್ಯೈವ

1. "ಯಜ್ಞಪಾತ್ರಗಳೊಡನೆ ಅವನನ್ನು ಸುಡಬೇಕು" ಮುಂತಾದ.
2. ಇದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ "ತ್ರಯೋದಶರಾತ್ರಮಹುತಾಸಾಃ ಯಜಮಾನಃ ಸ್ವಯಮಗ್ನಿಹೋತ್ರಂ ಜುಹುಯಾದಪ್ರವಸನ್ನ ತತ್ರೈವ ಸೋಮೇನ ಪಶು ನಾವೇಷ್ಟ್ವಾಽಗ್ನೀನುತ್ಸೃಜತಿ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದೆ. ಅದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಇದೆಯೋ ಏನೋ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಅಪ್ರವಸನ್ನ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ನಕಾರವು ಹೆಚ್ಚೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.
3. ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಯಾವ ಆಶ್ರಮದಿಂದಲಾದರೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂಬುದು ವಿಕಲ್ಪ.
4. ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿಯೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದು ಸಮುಚ್ಚಯ.
5. ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲದವರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದವರಿಗೂ (ಆ.ಧ.೨-೯-೨೧-೨, ೫); ಗೌ.ಧ. ೧-೩-೧; ಮನು. ೬-೮೮ ಮುಂತಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತರಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ.

ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತತ್ವಾತ್ ನಾನ್ಯತ್ರಾವಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಯಾತ್ । ಅನ್ಯತ್ರಾವಸ್ಥಾನಸ್ಯ ಕಾಮ ಕರ್ಮಪ್ರಯುಕ್ತತ್ವಂ ಹಿ ಅವೋಚಾಮ, ತದಭಾವಮಾತ್ರಂ ವ್ಯುತ್ಥಾನಮ್ ಇತಿ ಚ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂಬುದು ತಾನೇ ಒದಗುವದರಿಂದ (ಅದು) ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ವಾಗಲಿಲ್ಲವಾಗಿ[1] (ಅವನು) ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದರೂ[2] (ಅದರಲ್ಲಿ) ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗಲಾರದು- ಎಂದು (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) ಹೇಳಿದ್ದನಷ್ಟೆ. ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸಂನ್ಯಾಸವೇ[3] ಒದಗುವದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ[4] ಇರುವದೆಂಬುದು ಆಗಲಾರದು. ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವದೆಂಬುದು ಕಾಮ (ಕರ್ಮ)[5]ವೆಂಬ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಾದದ್ದು ಎಂದು ಹಿಂದೆ (೧೪) ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ. ಆ (ಕಾಮ) ವಿಲ್ಲದಿರುವದೇ ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂದೂ (ಅಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೫. ಯಥಾಕಾಮಿತ್ವಂ ತು ವಿದುಷೋಽತ್ಯನ್ತಮ್ ಅಪ್ರಾಪ್ತಮ್ । ಅತ್ಯನ್ತಮೂಢವಿಷಯತ್ವೇನಾವಗಮಾತ್ । ತಥಾ ಶಾಸ್ತ್ರಚೋದಿತಮಪಿ ಕರ್ಮ ಆತ್ಮವಿದೋಽಪ್ರಾಪ್ತಂ ಗುರುಭಾರತಯಾ ಅವಗಮ್ಯತೇ । ಕಿಮುತ ಅತ್ಯನ್ತಾ ವಿವೇಕನಿಮಿತ್ತಂ ಯಥಾಕಾಮಿತ್ವಮ್ । ನ ಹ್ಯುನ್ಮಾದತಿಮಿರದೃಷ್ಟ್ಯುಪಲಬ್ಧಂ ವಸ್ತು ತದಪಗಮೇಽಪಿ ತಥೈವ ಸ್ಯಾತ್ । ಉನ್ಮಾದತಿಮಿರದೃಷ್ಟಿನಿಮಿತ್ತತ್ವಾದೇವ ತಸ್ಯ । ತಸ್ಮಾತ್ ಆತ್ಮವಿದೋ ವ್ಯುತ್ಥಾನವ್ಯತಿರೇಕೇಣ ನ ಯಥಾಕಾಮಿತ್ವಮ್ । ನ ಚಾನ್ಯತ್ ಕರ್ತವ್ಯಮ್ ಇತ್ಯೇತತ್ ಸಿದ್ಧಮ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಜ್ಞಾನಿಯು ಇಚ್ಛೆಬಂದಂತೆ ನಡೆಯಬಹುದು ಎಂಬುದಂತೂ ತೀರ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ (ಹಾಗೆ ನಡೆಯುವದೆಂಬುದು) ಅತ್ಯಂತಮೂಢನ ವಿಷಯವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ[6] ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಕರ್ಮವು

1. ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥದಿಂದ ತೋರಡುವ ಅರ್ಥವು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವಲ್ಲ, ಶಬ್ದದ ನೇರಾದ ಅರ್ಥವೇ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ಎಂದು ಮೀಮಾಂಸಕರೆನ್ನುವರು.
2. ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿದ್ದರೂ. ಈ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಪು. ೧೪ರಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಿತ್ತು. ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ.
3. ಕಾಮವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯವಾಗಲಿ ಆಶ್ರಮಾಂತರವಾಗಲಿ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ, ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಂನ್ಯಾಸವೇ ಹೊಂದುತ್ತದೆ- ಎಂಬ ಪರಿಹಾರದ ಅನುವಾದವಿದು.
4. ಇನ್ನೊಂದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ.
5. ಕರ್ಮವೆಂಬ ಮಾತು ಇಲ್ಲಿ ಅನವಶ್ಯ. ಹಿಂದೆ ಇದನ್ನು ಹೇಳಿಯೂ ಇಲ್ಲ.
6. ಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ ಬರುವಂತೆ, ನಿತ್ಯವಾಗಿ.

(ಕೂಡ) ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಬಹಳ ಭಾರವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ತೀರ ಅವಿವೇಕದ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ (ಆಗುವ)[1] ಸ್ವೇಚ್ಛಾವಿಹಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇನಿದೆ? ಸನ್ನಿ, ಕಣ್ಣುಪರೆ- ಇವುಗಳಿರುವಾಗ ಕಾಣುವ ವಸ್ತು ಅವು ಹೋದರೂ ಹಾಗೆಯೇ ಇರಲಾರದು ; ಏಕೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿ, ಕಣ್ಣುಪರೆ ಇವೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಸಂನ್ಯಾಸವೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವದಾಗಲಾರದು, ಮತ್ತೇನಾದರೂ ಕರ್ತವ್ಯವೂ ಇರಲಾರದು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

(೨) ಶ್ರುತಿಗೆ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯವಾದದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೬. ಯತ್ತು "ವಿದ್ಯಾಂ ಚಾವಿದ್ಯಾಂ ಚ ಯಸ್ತದ್ವೇದೋಭಯಗ್‌ಂ ಸಹ ।" (ಈ.ಮಾ.೧೧) ಇತಿ । ನ ತತ್ರ ವಿದ್ಯಾವತೋ ವಿದ್ಯಯಾ ಸಹ ಅವಿದ್ಯಾಪಿ ವರ್ತತೇ ಇತ್ಯಯಮರ್ಥಃ । ಕಸ್ತರ್ಹಿ ? ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಪುರುಷೇ ಏತೇ ಏಕದೈವ ನ ಸಹ ಸಮ್ಬಧ್ಯೇಯಾತಾಮ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಯಥಾ ಶುಕ್ತಿಕಾಯಾಂ ರಜತಶುಕ್ತಿಕಾಜ್ಞಾನೇ ಏಕಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ । "ದೂರಮೇತೇ ವಿಪರೀತೇ ವಿಷೂಚೀ ಅವಿದ್ಯಾ ಯಾ ಚ ವಿದ್ಯೇತಿ ಜ್ಞಾತಾ" (ಕ.೧-೨-೪) ಇತಿ ಹಿ ಕಾಠಕೇ । ತಸ್ಮಾತ್ ನ ವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಸತ್ಯಾಮ್ ಅವಿದ್ಯಾಸಮ್ಭವೋಽಸ್ತಿ । "ತಪಸಾ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ" (ತೈ.೩-೨) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ, ತಪಆದಿವಿದ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಸಾಧನಂ ಗುರೂಪಸದನಾದಿ ಚ ಕರ್ಮ ಅವಿದ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವಾತ್ 'ಅವಿದ್ಯಾ' ಉಚ್ಯತೇ । ತೇನ ವಿದ್ಯಾಮ್ ಉತ್ಪಾದ್ಯ ಮೃತ್ಯುಂ ಕಾಮಮ್ ಅತಿತರತಿ । ತತೋ ನಿಷ್ಕಾಮಃ ತ್ಯಕ್ತೈಷಣೋ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಯಾ ಅಮೃತತ್ವಮಶ್ನುತೇ ಇತ್ಯೇತಮರ್ಥಂ ದರ್ಶಯನ್ ಆಹ "ಅವಿದ್ಯಯಾ ಮೃತ್ಯುಂ ತೀರ್ತ್ವಾ ವಿದ್ಯಯಾಽಮೃತಮಶ್ನುತೇ" (ಈ.ಮಾ.೧೧) ಇತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

"ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಎರಡನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಯಾವನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವನೋ" (ಈ.ಮಾ.೧೧) ಎಂಬ (ಶ್ರುತಿಯಿದೆಯೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು) ಹೇಳಿದ್ದನಷ್ಟೆ ; ಅದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಜ್ಞಾನದೊಡನೆ ಅಜ್ಞಾನವೂ ಇರುತ್ತದೆ

1. ದೇಹಾದಿಗಳೇ ತಾನೆಂಬ ಅವಿವೇಕರೂಪವಾದ ಅಧ್ಯಾಸದಿಂದಲೇ ಸ್ವೇಚ್ಛಾವಿಹಾರ ವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಕರ್ತೃವೆಂಬ ಅರಿವೂ ಅಜ್ಞಾನವೆಂದೆಣಿಸಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ದೇಹವೇ ತಾನೆಂಬ ಅರಿವು ಹೇಗೆ ಇದ್ದೀತು? - ಎಂದು ಭಾವ.

ಎಂಬೀ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕಪ್ಪೆಯ ಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿ, ಕಪ್ಪೆಯಚಿಪ್ಪು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನಗಳೆರಡೂ (ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ) ಹೇಗೆ (ಇರಲಾರವೋ) ಹಾಗೆ ಒಬ್ಬನೇ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರಲಾರವು ಎಂದರ್ಥ. "(ಯಾವದು) ಅವಿದ್ಯೆಯೆಂದೂ ಯಾವದು ವಿದ್ಯೆಯೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬರುವದೋ- ಈ ಎರಡೂ (ಒಂದಕ್ಕೊಂದು) ದೂರ, ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವವಾಗಿರುತ್ತವೆ" (ಕ.೧-೨-೪) ಎಂದಲ್ಲವೆ ಕಾಠಕದಲ್ಲಿದೆ? ಆದ್ದರಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯಿರುವಾಗ ಅವಿದ್ಯೆಯಿರುವ ಸಂಭವವಿಲ್ಲ.[1] "ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸು" (ತೈ.೩-೨) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿರುವ[2] ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಪಸ್ಸೇ ಮುಂತಾದ ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ (ಕಾರಣವಾಗಿರುವ) ಸಾಧನವೂ ಗುರುವಿನ ಶುಶ್ರೂಷೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮವೂ[3] ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರುವದರಿಂದ[4] 'ಅವಿದ್ಯೆ' ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ವಿವೇಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಂಡು[5] ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಎಂದರೆ ಕಾಮವನ್ನು ದಾಟುತ್ತಾನೆ. ಆಮೇಲೆ ವಿಷಣೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು ನಿಷ್ಕಾಮನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಅಮೃತತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ (ಮಂತ್ರವು) "ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ದಾಟಿ, ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ[6] ಅಮೃತವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾನೆ" (ಈ.ಮಾ.೧೪) ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಕೇವಲಜ್ಞಾನದ ಉಪಸಂಹಾರ

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೭. ಯತ್ತು ಪುರುಷಾಯುಃ ಸರ್ವಂ ಕರ್ಮಣ್ಯೇವ ವ್ಯಾಪ್ತಂ "ಕುರ್ವನ್ನೇವೇಹ ಕರ್ಮಾಣಿ ಜಿಜೀವಿಷೇಚ್ಛತಗ್ಂ ಸಮಾಃ" (ಈ.೨) ಇತಿ,

1 ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿರಲೇ ಆರದೆಂಬುದನ್ನು ಈ.ಭಾ.೧೮, ಬೃ.ಭಾ.೧-೪-೧೦ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದೆ.

2. "ಗುರುವನ್ನೇ ಹೊಂದಬೇಕು" (ಮುಂ.೧-೨-೧೨) ಮುಂತಾದ.

3. ಸತ್ಯ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ-ಮುಂತಾದ.

4. ತಾನು ಕರ್ತೃ, ಜ್ಞಾತೃ- ಎಂಬ ಅಧ್ಯಾಸದಿಂದೊಡಗೂಡಿದವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವದರಿಂದ.

5. ಕರ್ಮದಿಂದ ವಿಷಯದೋಷವನ್ನು ಕಾಣುವ ವಿವೇಕವುಂಟಾಗಿ ಕಾಮರೂಪವಾದ ಮೃತ್ಯು ತೊಲಗುತ್ತದೆ- ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಷ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವಾದ್ದರಿಂದ 'ವಿದ್ಯಾಮುತ್ಪಾದ್ಯ' ಎಂದರೆ ವಿವೇಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವದೇ ಯುಕ್ತ.

6. "ವಿದ್ಯಾಂ ಚ" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಗೆ ಈಶ ೧೧, ಮಾಂಡೂಕ್ಯಕಾರಿಕೆ ೩-೨೫ ಇವುಗಳ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಇದರೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿರಿ.

ತದವಿದ್ವದ್ವಿಷಯತ್ವೇನ ಪರಿಹೃತಮ್ । ಇತರಥಾ ಅಸಮ್ಭವಾತ್ । ಯತ್ತು ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮಪಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತತುಲ್ಯತ್ವಾತ್ ಕರ್ಮಣಾ ಅವಿರುದ್ಧಮಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನಮಿತಿ । ತತ್ ಸವಿಶೇಷನಿರ್ವಿಶೇಷಾತ್ಮವಿಷಯತಯಾ[1] ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಮ್ । ಉತ್ತರತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಚ ದರ್ಶಯಿಷ್ಯಾಮಃ । ಅತಃ ಕೇವಲ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕತ್ವವಿದ್ಯಾಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಮುತ್ತರೋ ಗ್ರನ್ಥ ಆರಭ್ಯತೇ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

"ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಇಲ್ಲಿ ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಬದುಕಿರಲೆಳಸಬೇಕು" (ಈ.೨) ಎಂದು ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಸ್ಸೆಲ್ಲ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ- ಎಂದು (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ೭ರಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿದ್ದನಷ್ಟೆ, ಅದು ಅಜ್ಞಾನಿಯ ವಿಷಯವೆಂದು[2] ಹಿಂದೆ (೨೨) ಪರಿಹಾರಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಹೊಂದುವಹಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ[3] (ನಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಸರಿ). ಮುಂದೆ ಬರುವ (ಗ್ರಂಥವೂ) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ ಎಂದು (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ ೫ರಲ್ಲಿ) ಹೇಳಿದ್ದನಷ್ಟೆ, ಅದಕ್ಕೆ (ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥವು) ಸವಿಶೇಷಾತ್ಮನ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ (ಮುಂದಿನದು) ನಿರ್ವಿಶೇಷಾತ್ಮನ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ ಇದೆ ಎಂದು (೧೯ರಲ್ಲಿ) ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ (ಉಪನಿಷತ್ತಿನ) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವೆವು.

ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ರಿಯಾಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿರುತ್ತದೆ (ಎಂಬುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವು).

1. ಇದು ವಾ॥ ಪಾಠ.
2. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ ಮುಮುಕ್ಷುವೂ ಅಲ್ಲದವನ ವಿಷಯವಾದದ್ದೆಂದು.
3. ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಕರ್ಮವುಂಟೆಂಬುದು ಹೊಂದುವಹಾಗಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ.

ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಒಂದನೆಯ ಖಂಡ

(ಲೋಕಲೋಕಪಾಲಕರುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ)

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಓಂ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ । ನಾನ್ಯತ್ಕಿಂಚನ
ಮಿಷತ್। ಸ ಈಕ್ಷತ ಲೋಕಾನ್ನು ಸೃಜಾ ಇತಿ ॥೧॥

(ಭಾವಾರ್ಥ)

೧. ಓಂ. ಇದು ಮೊದಲು ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಆಗಿತ್ತು. ಅಲುಗಾಡುವ ಮತ್ತೆ ಬೇರೆ ಯಾವದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು "ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವೆನು" ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು.

ವ್ಯಾಕೃತಾವ್ಯಾಕೃತಗಳ ತಾರತಮ್ಯ

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೮. ಆತ್ಮಾ ಆಪ್ನೋತೇಃ ಅತ್ತೇಃ ಅತತೇರ್ವಾ ಪರಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಃ, ಅಶನಾಯಾದಿಸರ್ವಸಂಸಾರಧರ್ಮವರ್ಜಿತೋ ನಿತ್ಯಶುದ್ಧಬುದ್ಧಮುಕ್ತಸ್ವಭಾವಃ ಅಜೋಽಜರೋಽಮರೋಽಮೃತೋಽಭಯೋಽದ್ವಯಃ । ವೈ । ಇದಮ್ ಯದುಕ್ತಂ ನಾಮರೂಪಕರ್ಮಭೇದಭಿನ್ನಂ ಜಗತ್ । ಆತ್ಮೈವೈಕಃ ಅಗ್ರೇ ಜಗತಃ ಸೃಷ್ಟೇಃ ಪ್ರಾಕ್ ಆಸೀತ್ । ಕಿಂ ನೇದಾನೀಂ ಸ ಏವೈಕಃ । ನ । ಕಥಂ ತರ್ಹಿ 'ಆಸೀತ್' ಇತಿ? ಉಚ್ಯತೇ । ಯದ್ಯಪಿ ಇದಾನೀಂ ಸ ಏವೈಕಃ ತಥಾಪ್ಯಸ್ತಿ ವಿಶೇಷಃ । ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇಃ ಅವ್ಯಾಕೃತನಾಮರೂಪಭೇದಮ್ ಆತ್ಮಭೂತಮ್ ಆತ್ಮೈಕಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಗೋಚರಂ ಜಗತ್ । ಇದಾನೀಂ ವ್ಯಾಕೃತನಾಮರೂಪಭೇದತ್ವಾತ್ ಅನೇಕಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಗೋಚರಮ್ । ಆತ್ಮೈಕಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಗೋಚರಂ ಚ ಇತಿ ವಿಶೇಷಃ । ಯಥಾ ಸಲಿಲಾತ್ ಪೃಥಕ್ ಫೇನನಾಮರೂಪವ್ಯಾಕರಣಾತ್ ಪ್ರಾಕ್ ಸಲಿಲೈಕಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಗೋಚರಮೇವ ಫೇನಮ್ । ಯದಾ ಸಲಿಲಾತ್ ಪೃಥಜ್ ನಾಮರೂಪಭೇದೇನ ವ್ಯಾಕೃತಂ ಭವತಿ ತದಾ 'ಸಲಿಲಂ' 'ಫೇನಂ ಚ' ಇತ್ಯನೇಕಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಭಾಕ್ ಸಲಿಲಮೇವ ಇತಿ ಚೈಕಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಭಾಕ್ ಚ ಫೇನಂ ಭವತಿ ತದ್ವತ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಆತ್ಮನೆಂಬ ಮಾತು) ಆಪ್ (ವ್ಯಾಪಿಸು), ಅದ್ (ತಿನ್ನು), ಅಥವಾ ಅತ್ (ಸತತವಾಗಿ ಹೋಗಿರು) ಎಂಬ (ಧಾತುಗಳಿಂದ[1] ಬಂದಿರುವದರಿಂದ) ಆತ್ಮನು

1. ಕಠ. ಭಾ. ೨-೧-೧ರಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ನೋಡಿರಿ.

ಎಂದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಹಸಿವು ಮುಂತಾದ ಯಾವ ಸಂಸಾರಧರ್ಮವೂ ಇಲ್ಲದವನೂ ನಿತ್ಯಶುದ್ಧಬುದ್ಧಮುಕ್ತವಾದ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದವನೂ ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದವನೂ ಸಾವಿಲ್ಲದವನೂ ನಾಶವಾಗದ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನೂ ತನಗೆರಡನೆಯದಿಲ್ಲದವನೂ[1] ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನು. ವೈ (=ಏ) ಇದು ಎಂದರೆ ನಾಮ, ರೂಪ, ಕರ್ಮ- ಎಂಬ ಭೇದಗಳಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ[2] ಜಗತ್ತು ; ಮೊದಲು ಎಂದರೆ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗುವ ಮುಂಚೆ ಆತ್ಮನೇ, (ಆತ್ಮ)ನೊಬ್ಬನೇ, ಆಗಿತ್ತು.

(ಪ್ರಶ್ನೆ) :- ಈಗ ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಅಲ್ಲವೊ?

(ಉತ್ತರ) :- (ಹಾಗೇನೂ) ಅಲ್ಲ.

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಹಾಗಾದರೆ 'ಆಗಿತ್ತು' ಎಂದು (ಹೇಳಿರುವದು) ಹೇಗೆ?

(ಪರಿಹಾರ) :- ಹೇಳುತ್ತೇವೆ, (ಕೇಳಿರಿ) ; ಈಗ(ಲೂ) ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಆದರೂ (ಇಲ್ಲಿ) ಒಂದು ವಿಶೇಷವಿದೆ. ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ನಾಮರೂಪಗಳೆಂಬ ಭೇದವು ವಿಂಗಡವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮನೇ[3] ಆಗಿ 'ಆತ್ಮನು' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ (ಒಂದೇ) ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ವಿಷಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ ; ಈಗ ನಾಮಗಳು, ರೂಪಗಳು- ಎಂಬ ಭೇದವು ವಿಂಗಡವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗಿರುತ್ತದೆ;[4] ಆತ್ಮನೆಂಬ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಗೋಚರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.[5] ಇದೇ (ಈಗಿರುವ) ವಿಶೇಷವು. ಹೇಗೆ ನೀರಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ನೊರೆಯೆಂಬ ನಾಮರೂಪಗಳು

1. ಮುಂ.೧-೧-೯, ಶ್ವೇ.೬-೮, ಬೃ.೩-೫-೧, ಕ.೧-೨-೧೪, ಬೃ.೪-೪-೨೫, ಛಾಂ.೬-೨-೧ ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ.
2. ಹಿಂದೆ ಐ.ಆ.೨-೧-೩ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜಗತ್ತು ಎಂದರ್ಥ. ನಾಮರೂಪ ಕರ್ಮರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತು ಎಂದು ಹಿಂದಿನ ಗ್ರಂಥಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. "ಯದುಕ್ತಮ್" ಎಂಬುದರ ಬದಲು 'ಯದುತ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ 'ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಆಗಿರುವ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು (ಆ॥) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ತೆಗೆದಿರುತ್ತಾರೆ.
3. ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣುವ ಬೇರೆಯ ನಾಮರೂಪಗಳಿಲ್ಲದೆ.
4. ಅವಿದ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ. ನಾಮರೂಪಗಳು ಅವಿದ್ಯಾಕಲ್ಪಿತವೆಂದು ಬೃ.ಭಾ.೩-೫-೧, ಸೂ.೨-೧-೧೪, ೧-೪-೨೨, ೨-೨-೨, ೨-೩-೪೬, ೪-೩-೧೧, ಮಾಂ.ಕಾ.ಭಾ.೧-೬, ಪ್ರ.ಭಾ.೬-೩ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
5. ಪರಮಾರ್ಥದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ.

ವಿಂಗಡವಾಗುವದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ನೊರೆಯು 'ನೀರು' ಎಂಬ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ (ಒಂದೇ) ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ಗೋಚರವಾಗಿಯೇ ಇರುವದೋ, ಯಾವಾಗ ನೀರಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ (ನೊರೆಯೆಂಬ) ನಾಮರೂಪಗಳಿಂದ ವಿಂಗಡವಾಗಿರುವದೋ ಆಗ ನೊರೆಯು 'ನೀರು' ಮತ್ತು 'ನೊರೆ' ಎಂದು ಅನೇಕಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಪಡೆಯತಕ್ಕದ್ದೂ ನೀರೇ ಎಂದು ಒಂದೇ ಶಬ್ದವನ್ನೂ (ಒಂದೇ) ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನೂ ಪಡೆಯತಕ್ಕದ್ದೂ ಆಗಿರುವದೋ, ಅದರಂತೆಯೇ (ಇದು).[1]

ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ಆತ್ಮನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೯. ನ ಅನ್ಯತ್ ಕಿಞ್ಚನ ನ ಕಿಞ್ಚಿದಪಿ ಮಿಷತ್ ನಿಮಿಷತ್ ವ್ಯಾಪಾರವತ್ ಇತರದ್ವಾ । ಯಥಾ ಸಾಙ್ಖ್ಯಾನಾಮ್ ಅನಾತ್ಮಪಕ್ಷಪಾತಿ ಸ್ವತನ್ತ್ರಂ ಪ್ರಧಾನಮ್, ಯಥಾ ಚ ಕಾಣಾದಾನಾಮಣವಃ । ನ ತದ್ವದಿಹ ಅನ್ಯದಾತ್ಮನಃ ಕಿಞ್ಚಿದಪಿ ವಸ್ತು ವಿದ್ಯತೇ । ಕಿಂ ತರ್ಹಿ, ಆತ್ಮೈವೈಕ ಆಸೀತ್ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಮಿಷತ್=) ಕಣ್ಣು ಮಿಟುಕಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ ಅಥವಾ ಬೇರೆಯಾದ[2] ಮತ್ತಿನ್ನೊಂದು ಯಾವದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಸಾಂಖ್ಯರ (ಮತದಲ್ಲಿ) ಅನಾತ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ[3] ಪ್ರಧಾನವು (ಇರುವದೋ) ಮತ್ತು ಕಾಣಾದರ (ಮತದಲ್ಲಿ) ಅಣುಗಳು[4] ಇರುವವೋ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಯಾವದೊಂದೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ;[5] ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಇದ್ದನು ಎಂದು

1. ನೀರುನೊರೆಗಳ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಛಾಂ.೮-೧೪-೧, ಬೃ.೧-೪-೭, ಬೃ.೩-೫-೧ ಈ ಭಾಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿದೆ. ನಾಮರೂಪಗಳು ಪರಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಲ್ಲ, ಆತ್ಮನು ಅವಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವದೂ ಆತ್ಮನು ಅದ್ವಿತೀಯನೆಂದು ತಿಳಿಸುವದೂ ದೃಷ್ಟಾಂತದ ಗುರಿ.
2. ಚೇತನವಾಗಲಿ, ಅಚೇತನವಾಗಲಿ, ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಯಾವದೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ.
3. ಪ್ರಧಾನವು ತಾನೇ ಜಗತ್ತಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವದೆಂದು ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವರು.
4. ಈಶ್ವರನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದೂ ಪರಮಾಣುಗಳು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂದೂ ವೈಶೇಷಿಕರು ಹೇಳುವರು.
5. ಅವ್ಯಾಕೃತವಾದ ನಾಮರೂಪಬೀಜವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಧಾನದಂತೆ ಅಥವಾ ಅಣುಗಳಂತೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ ; ಅದು ಅವಿದ್ಯಾಕೃತವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಸೂ. ಭಾ.೧-೪-೩ನ್ನು ನೋಡಿರಿ.

ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ಆತ್ಮನ ಆಲೋಚನೆ

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೦. ಸಃ ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾತ್ ಆತ್ಮಾ ಏಕ ಏವ[1] ಸನ್ ಈಕ್ಷತ[2] । ನನು ಪ್ರಾಗುತ್ಪತ್ತೇರಕಾರ್ಯಕರಣತ್ವಾತ್ ಕಥಮೀಕ್ಷಿತವಾನ್ ? ನಾಯಂ ದೋಷಃ । ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ವಾಭಾವ್ಯಾತ್ । ತಥಾ ಚ ಮನ್ತ್ರವರ್ಣಃ "ಅಪಾಣಿಪಾದೋ ಜವನೋ ಗ್ರಹೀತಾ" (ಶ್ವೇ.೩-೧೯) ಇತ್ಯಾದಿಃ । ಕೇನಾಭಿಪ್ರಾಯೇಣೇತಿ ? ಆಹ, ಲೋಕಾನ್ ಅಮ್ಭಃಪ್ರಭೃತೀನ್ ಪ್ರಾಣಿಕರ್ಮಫಲೋಪಭೋಗಸ್ಥಾನಭೂತಾನ್ ನು ಸೃಜೈ ಸೃಜೇಽಹಮ್ ಇತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ವಭಾವದವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಎಂದರೆ (ಆ) ಆತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು (ಆಲೋಚಿಸಿ) ನೋಡಿದನು.[3]

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಶರೀರವಾಗಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಾಗಲಿ ಇರದೆ ಇರುವಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನೋಡಿದನು?

(ಪರಿಹಾರ) :- ಇದರಲ್ಲೇನೂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ವಭಾವದವನು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ "ಕೈಕಾಲುಗಳಿಲ್ಲದೆ ವೇಗವಾಗಿ (ನಡೆಯುತ್ತಾನೆ), ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ" (ಶ್ವೇ.೩-೧೯) ಎಂದು ಮುಂತಾದ ಮಂತ್ರವರ್ಣವು (ಹೇಳುತ್ತದೆ)[4].

ಯಾವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ (ಆಲೋಚಿಸಿನೋಡಿದನು) ? ಎಂಬುದನ್ನು (ಶ್ರುತಿಯು) ಹೇಳುತ್ತದೆ ; ಲೋಕಗಳನ್ನು (ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ) ಅಂಭಸ್ಸು ,

---

1. ವಾ॥ ಪಾಠ. 2. "ಲೋಕಾನ್ನು ಸೃಜಾ ಇತಿ" ಎಂಬ ಆ॥ ಕಾ॥ ಪಾಠವು ಹೆಚ್ಚೆಂದು ವಾ॥ ಗೀ॥ ಪಾಠವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ.
3. ಆಲೋಚಿಸಿನೋಡಿದನು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವದರಿಂದ ಅವೈದಿಕವಾದ ಪ್ರಧಾನವಾಗಲಿ ಅಣುಗಳಾಗಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರ.ಸೂ.೧-೧-೫ರಲ್ಲಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದೆ.
4. ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಸತ್ತ್ವಗುಣದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ; ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಲ್ಲದ ನಿರವಯವವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಹೇಗೆ?- ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಉತ್ತರವನ್ನು ಸೂ.ಭಾ.೧-೧-೫ರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು (೧) ಪ್ರಾಣಿಕರ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅವಿದ್ಯಾವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ (??) ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವದೇ ಈಕ್ಷಣವು ; (೨) ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗುವ ಮುಂಚೆ ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತನಾಮರೂಪಾವಚ್ಛಿನ್ನಚೈತನ್ಯವು ಔನ್ಮುಖ್ಯದಿಂದ ಕಾದಾಚಿತ್ಕವಾದ ಈಕ್ಷಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. (೩) ಈಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲ, ಕಾರಣವು ಜಡವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದೇ ವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯ- ಎಂಬ ಮೂರು ಮತಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ.

ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಕರ್ಮದ ಫಲವನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುವ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನಾನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವೆನು (ಸೃಜೈ = ಸೃಜೇ) ಎಂದು (ಆಲೋಚಿಸಿ ನೋಡಿದನು).

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಸ ಇಮಾಲ್ಲೋಕಾನಸೃಜತ । ಅಮ್ಭೋ ಮರೀಚೀರ್ಮರಮಾಪೋಽ
ದೋಽಮ್ಭಃ ಪರೇಣ ದಿವಂ ದ್ಯೌಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಽನ್ತರಿಕ್ಷಂ ಮರೀಚಯಃ ।
ಪೃಥಿವೀ ಮರೋ ಯಾ ಅಧಸ್ತಾತ್ ತಾ ಅಪಃ ॥ ೨ ॥

೨. ಅವನು ಈ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು : ಅಂಭಸ್ಸು, ಮರೀಚಿ, ಮರ, ಅಪ್ಪು. ದ್ಯುಲೋಕದ ಆಚೆಗಿರುವ ಅದು ಅಂಭಸ್ಸು ; ದ್ಯುಲೋಕವು ಅದಕ್ಕೆ ಒತ್ತು ; ಅಂತರಿಕ್ಷವೇ ಮರೀಚಿ ; ಪೃಥಿವಿಯೇ ಮರವು ; ಕೆಳಗೆ ಯಾವದು (ಇದೆಯೋ) ಅದು ಅಪ್ಪು.

ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದು

(ಭಾಷ್ಯ)

೩.೧. ಏವಮ್ ಈಕ್ಷಿತ್ವಾ ಆಲೋಚ್ಯ ಸಃ ಆತ್ಮಾ ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾನ್ ಅಸೃಜತ ಸೃಷ್ಟವಾನ್ । ಯಥಾ ಇಹ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ತಕ್ಷಾದಿಃ "ಏವಂಪ್ರಕಾರಾನ್ ಪ್ರಾಸಾದಾದೀನ್ ಸೃಜೇ" ಇತಿ ಈಕ್ಷಿತ್ವಾ ಈಕ್ಷಾನನ್ತರಂ ಪ್ರಾಸಾದಾದೀನ್ ಸೃಜತಿ ತದ್ವತ್ । ನನು ಸೋಪಾದಾನಸ್ತಕ್ಷಾದಿಃ ಪ್ರಾಸಾದಾದೀನ್ ಸೃಜತೀತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ನಿರುಪಾದಾನಸ್ತು ಆತ್ಮಾ ಕಥಂ ಲೋಕಾನ್ ಸೃಜತೀತಿ? ನೈಷ ದೋಷಃ । ಸಲಿಲಫೇನಸ್ಥಾನೀಯೇ ಆತ್ಮಭೂತೇ ನಾಮರೂಪೇ ಅವ್ಯಾಕೃತೇ ಆತ್ಮೈಕಶಬ್ದವಾಚ್ಯೇ ವ್ಯಾಕೃತಫೇನಸ್ಥಾನೀಯಸ್ಯ ಜಗತಃ ಉಪಾದಾನಭೂತೇ ಸಮ್ಭವತಃ । ತಸ್ಮಾತ್ ಆತ್ಮಭೂತನಾಮರೂಪೋಪಾದಾನಃ[1] ಸನ್ ಸರ್ವಜ್ಞೋ ಜಗನ್ನಿರ್ಮಿಮೀತೇ ಇತ್ಯವಿರುದ್ಧಮ್ । ಅಥವಾ ಯಥಾ ವಿಜ್ಞಾನವಾನ್ ಮಾಯಾವೀ ನಿರುಪಾದಾನಃ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಆತ್ಮಾನ್ತರತ್ವೇನ ಆಕಾಶೇನ ಗಚ್ಛನ್ತಮಿವ ನಿರ್ಮಿಮೀತೇ ತಥಾ ಸರ್ವಜ್ಞೋ ದೇವಃ ಸರ್ವಶಕ್ತಿರ್ಮಹಾಮಾಯಃ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಆತ್ಮಾನ್ತರತ್ವೇನ ಜಗದ್ರೂಪೇಣ ನಿರ್ಮಿಮೀತೇ ಇತಿ ಯುಕ್ತತರಮ್ । ಏವಂ ಚ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣೋಭಯಾಸದ್ವಾದ್ಯಾದಿ (?) ಪಕ್ಷಾಶ್ಚ ನ ಪ್ರಸಜ್ಯನ್ತೇ ಸುನಿರಾಕೃತಾಶ್ಚ ಭವನ್ತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಹೀಗೆ ನೋಡಿ ಆಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನು ಎಂದರೆ (ಆ) ಆತ್ಮನು ಈ

1. 'ನಾಮರೂಪೋಪಾದಾನಭೂತಃ ಸನ್' ಎಂಬ ಪಾಠಕ್ಕಿಂತ ಈ ಪಾಠವೇ ಉತ್ತಮ.

ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವನಾದನು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ಬಡಗಿಯೇ ಮುಂತಾದ (ಕೆಲಸಗಾರನು) "ಈ ರೀತಿಯ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವೆನು" ಎಂದು ನೋಡಿ (ಆಲೋಚಿಸಿ)ಕೊಂಡು (ಹಾಗೆ) ಆಲೋಚನೆ(ಯನ್ನು ಮಾಡಿದ) ಬಳಿಕ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯೇ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆ (ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು).

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಬಡಗಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಾರನು ಉಪಾದಾನವಸ್ತು ವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವದರಿಂದ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯೇ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಯುಕ್ತವು. ಆದರೆ (ಯಾವ) ಉಪಾದಾನವೂ ಇಲ್ಲದ ಆತ್ಮನು ಹೇಗೆ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ ?

(ಪರಿಹಾರ) :- ಇದೇನೂ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ನೀರಿನ ನೊರೆಯಂತಿರುವ, ಆತ್ಮನೇ ಆಗಿರುವ, ಆತ್ಮನೆಂಬ ಒಂದೇ ಮಾತಿನಿಂದ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಅವ್ಯಾಕೃತ ನಾಮರೂಪಗಳು ಬಿಡಿಯಾಗಿ ತೋರುವ ನೊರೆಯಂತಿರುವ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನವಾಗಿರಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಾಮರೂಪಗಳೆಂಬ ಉಪಾದಾನ(ವಸ್ತು)ವುಳ್ಳವನಾಗಿ[1] ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ (ಆತ್ಮನು) ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಹೇಗೆ ಜಾಣನಾದ ಮಾಯಾವಿಯು ಯಾವ ಉಪಾದಾನವೂ ಇಲ್ಲದೆ[2] ತನ್ನನ್ನೇ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ[3] ಅದರಂತೆ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ಇರುವ ಮಹಾಮಾಯಾವಿಯಾದ[4] ದೇವನು ತನ್ನನ್ನೇ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದ ಜಗತ್ತಿನ ರೂಪದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ಇನ್ನೂ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಹೀಗಾದ (ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಕಾರ್ಯ,

1. ನಾಮರೂಪಗಳು ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಾಗಿರುತ್ತವೆ, ಆಮೇಲೆ ವ್ಯಾಕೃತನಾಮರೂಪಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನೆಂಬ ಅವ್ಯಾಕೃತನಾಮರೂಪವೇ ಉಪಾದಾನವು. ಬಡಗಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿರುವಂತೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ಉಪಾದಾನವಿರಬೇಕಾದದ್ದಿಲ್ಲ.
2. ವ್ಯಾಕೃತಾವ್ಯಾಕೃನಾಮರೂಪಗಳು ಪರಮಾರ್ಥವೆಂದಾಗಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಜಗತ್ತಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆಯೆಂದಾಗಲಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಾರದೆಂದು ಈ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತದೆ. ಸೂ. ಭಾ. ೨-೧-೨೭, ೨-೧-೩೩ ನೋಡಿ.
3. ಮಾಯಾವಿಯ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಮಾಂ.ಕಾ.ಭಾ.೭, ಸೂ.ಭಾ.೧-೧-೧೭ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ.
4. ಅಲ್ಪಜ್ಞನಾದ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಲೋಕದ ಮಾಯಾವಿಯು ನಿರುಪಾದಾನಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲನಾದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನೂ ಮೋಹಿಸಬಲ್ಲ ಮಹಾಮಾಯಾವಿಯಾದ ದೇವನು ಸೃಷ್ಟಿಸಲಾರನೆ ?- ಎಂದು ಭಾವ.

ಕಾರಣ- ಈ (ಎರಡೂ) ಅಸತ್ತೆಂಬ ವಾದಿಗಳು[1] ಮುಂತಾದವರ (?) ಪಕ್ಷಗಳೂ ಒಂದೊದಗುವದಿಲ್ಲ. (ಅವನ್ನು) ಸುಲಭವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತೆಯೂ ಆಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೩.೨. ಕಾನ್ ಲೋಕಾನ್ ಅಸೃಜತೇತಿ ? ಆಹ- "ಅಮ್ಭೋ ಮರೀಚೀರ್ಮರಮ್ ಆಪಃ" ಇತಿ । ಆಕಾಶಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಅಣ್ಡಮುತ್ಪಾದ್ಯ ಅಮ್ಭಃಪ್ರಭೃತೀನ್ ಲೋಕಾನ್ ಅಸೃಜತ । ತತ್ರ ಅಮ್ಭಃಪ್ರಭೃತೀನ್ ಸ್ವಯಮೇವ ವ್ಯಾಚಷ್ಟೇ ಶ್ರುತಿಃ । ಅದಃ ತತ್ ಅಮ್ಭಃಶಬ್ದವಾಚ್ಯೋ ಲೋಕಃ । ಪರೇಣ ದಿವಂ ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ ಪರಸ್ತಾತ್ । ಸೋಽಮ್ಭಃಶಬ್ದವಾಚ್ಯಃ । ಅಮ್ಭೋಭರಣಾತ್ । ದ್ಯೌಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಆಶ್ರಯಃ, ತಸ್ಯಾಮ್ಭಸೋ ಲೋಕಸ್ಯ । ದ್ಯುಲೋಕಾತ್ ಅಧಸ್ತಾತ್ ಅನ್ತರಿಕ್ಷಂ ಯತ್ ತನ್ಮರೀಚಯಃ । ಏಕೋಽಪಿ ಅನೇಕಸ್ಥಾನಭೇದತ್ವಾತ್ ಬಹುವಚನಭಾಕ್ 'ಮರೀಚಯಃ' ಇತಿ । ಮರೀಚಿಭಿರ್ವಾ ರಶ್ಮಿಭಿಃ ಸಮ್ಬನ್ಧಾತ್ । ಪೃಥಿವೀ ಮರಃ । ಮ್ರಿಯನ್ತೇ ಅಸ್ಮಿನ್ ಭೂತಾನಿ ಇತಿ । ಯಾ ಅಧಸ್ತಾತ್ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ ತಾ 'ಆಪಃ' ಉಚ್ಯನ್ತೇ ಅಪ್ಲೋಕಾಃ । ಯದ್ಯಪಿ ಪಞ್ಚಭೂತಾತ್ಮಕತ್ವಂ ಲೋಕಾನಾಮ್ ತಥಾಪಿ ಅಬ್ಬಾಹುಲ್ಯಾತ್ ಅಬ್ನಾಮಭಿರೇವ 'ಅಮ್ಭಃ', 'ಮರೀಚೀಃ' 'ಮರಮ್' 'ಆಪಃ' ಇತ್ಯುಚ್ಯನ್ತೇ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಯಾವ) ಯಾವ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು? ಎಂಬುದನ್ನು (ಶ್ರುತಿಯು) ಹೇಳುತ್ತದೆ "ಅಂಭಸ್ಸು, ಮರೀಚಿ, ಮರ, ಅಪ್ಪು." ಆಕಾಶವೇ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ[2]

"ಕಾರ್ಯಕಾರಣೋಭಯಾಸದ್ವಾದಿಪಕ್ಷಾಶ್ಚ" ಎಂದಿದ್ದರೆ ಸಾಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ ವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಕಾರ್ಯವುಂಟಾಗುವದೆಂಬವರ ಮತ, ಕಾರಣದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಅಸತ್ಕಾರ್ಯವು ಹೊಸದಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವದು ಎಂಬ ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತ, ಕಾರ್ಯವೂ ಕಾರಣವೂ ಎರಡೂ ಅಸತ್ತೇ ಎಂಬ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತ. ಈ ಮೂರನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತೆ ಆಯಿತು ಎಂದು ಭಾವ. ಕಾರಣವೂ ಕಾರ್ಯವೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತ. "ಅಸದ್ವಾದ್ಯಾದಿ" ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಆದಿ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮವಾದಿ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ.

"ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು" ಎಂದದ್ದರಿಂದ ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಿಗಿಂತ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತನಾದ ಪ್ರಾಣನೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿಯಾನೆಂದು 'ಆಕಾಶಾದಿಕ್ರಮ ದಿಂದ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಇದ್ದನು ಎಂದು ಅವಧಾರಣೆ ಮಾಡಿರುವದರಿಂದಲೂ ಮುಂದೆ ಜೀವರೂಪದಿಂದ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು ಎಂದು ಬ್ರ.ಸೂ.೩-೩-೧೬, ೧೭ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದೆ. ಒಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ರುತಿಗೂ ಅದೇ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಿರುತ್ತದೆ.

ಅಂಡವನ್ನು[1] ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅಂಭಸ್ಸೇ ಮುಂತಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು.

ಇಲ್ಲಿ ಅಂಭಸ್ಸು ಮುಂತಾದವುಗಳ (ಅರ್ಥ)ವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ತಾನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಎಂದರೆ ಆ (ಕಾಣುವದು) ''ಪರೇಣ ದಿವಂ'' ಎಂದರೆ ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಚೆ. ಅದು ಅಂಭಸ್ಸೆಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ; ಏಕೆಂದರೆ (ಅದು) ನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.[2] ಆ ಅಂಭಸ್ಸೆಂಬ ಲೋಕಕ್ಕೆ ದ್ಯುಲೋಕವು ಒತ್ತು ಎಂದರೆ ಆಸರೆ. ದ್ಯುಲೋಕಕ್ಕಿಂತ ಕೆಳಗೆ ಇರುವ ಅಂತರಿಕ್ಷವಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಅದೇ ಮರೀಚಿ(ಲೋಕವು). (ಈ ಲೋಕವು) ಒಂದೇ ಆದರೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಿರುವದರಿಂದ ''ಮರೀಚಯಃ'' ಎಂದು (ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ) ಬಹುವಚನ[3] (ವನ್ನು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ). ಅಥವಾ ಮರೀಚಿಗಳೊಡನೆ ಎಂದರೆ ರಶ್ಮಿಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವಿರುವದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮರೀಚಯಃ ಎಂಬ ಬಹುವಚನದ (ಹೆಸರು ಬಂದಿರುತ್ತದೆ). ಪೃಥಿವಿಯೇ ಮರವು ; ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮೃತರಾಗುತ್ತಾರೆ. (ಆ ಪೃಥಿವಿಯ) ಕೆಳಗೆ ಯಾವದು ಇದೆಯೋ ಅದು ಅಪ್ಪು ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಲೋಕವು. 'ಆಪ್' (ಪಡೆ) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ (ಅಪ್ಪು ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ).[4]

ಲೋಕಗಳು ಐದು ಭೂತಗಳಿಂದಲೂ ಆಗಿರುವವಾದರೂ, ನೀರು ಬಹಳವಾಗಿರುವದರಿಂದ[5] ಅಂಭಸ್ಸು, ಮರೀಚಿ, ಮರ, ಅಪ್ಪು- ಎಂದು ನೀರಿನ ಹೆಸರುಗಳಿಂದಲೇ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುತವೆ.

1. ಇದನ್ನು ಛಾಂ.೩-೧೯-೧ರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತದೆ.
2. ಮಳೆಗೆ ಬೇಕಾದ ನೀರನ್ನು ಅದು ಕೂಡಿಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ.
3. ''ಆಪಃ'' ಎಂಬುದೂ ಬಹುವಚನವಾದರೂ ಅದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಬಹುವಚನವಾದ್ದರಿಂದ ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದದ್ದು ಇರುವದಿಲ್ಲ.
4. ಕೆಳಗಿನ ಭೂಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವವರು ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರಾದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪು ಎಂದು ಹೆಸರು.
5. ''ನೀರು ಬಹಳವಾಗಿರುವದರಿಂದ'' ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳ ಹೆಸರಿಗೂ ಹೊಂದುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ''ನೀರಿನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ'' ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವು ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು ; ಎಂದರೆ ನೀರು ಬಹಳವಾಗಿರುವದರಿಂದ 'ಅಂಭಸ್ಸು', ಕಿರಣಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಮರೀಚಿ, ಮರಣವು ಬಹಳವಾಗಿರುವದರಿಂದ 'ಮರ', ಬಹುಜನರು ಈ ಲೋಕವನ್ನೇ ಪಡೆಯುವದರಿಂದ ಅಪ್ಪು- ಎಂದು ಆಯಾ ಬಾಹುಲ್ಯದಿಂದ ಆಯಾ ಹೆಸರು ಆಯಾ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. 'ಅಂಭಸ್ಸು' ಎಂಬ ಹೆಸರಿಗೆ ಅಪ್ಪೆಂಬ ಒಂದೇ ಭೂತದಿಂದ ಆಗಿಯುವ ಲೋಕವೆಂದೇನೂ ಅರ್ಥವಲ್ಲ, ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳೂ ಪಾಂಚಭೌತಿಕವೇ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

(ಉಪನಿಷತ್)

ಸ ಈಕ್ಷತೇಮೇ ನು ಲೋಕಾ ಲೋಕಪಾಲಾನ್ನು ಸೃಜಾ ಇತಿ ।
ಸೋಽದ್ಭ್ಯ ಏವ ಪುರುಷಂ ಸಮುದ್ಧೃತ್ಯಾಮೂರ್ಛಯತ್ ॥ ೩ ॥

೩. ಅವನು "ಇವೇ ಅಲ್ಲವೆ, ಲೋಕಗಳು? (ಇನ್ನು) ಲೋಕಪಾಲಕರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವೆನು" ಎಂದು (ಆಲೋಚನೆಮಾಡಿ) ನೋಡಿದನು. ಅವನು ಅಪ್ಪಿನಿಂದಲೇ ಪುರುಷನನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದನು.

ಲೋಕಪಾಲಕರ ಸೃಷ್ಟಿಗಾಗಿ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನ ಸೃಷ್ಟಿ

(ಭಾಷ್ಯ)

೩೩. ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಕರ್ಮಫಲೋಪಾದಾನಾಧಿಷ್ಠಾನಭೂತಾನ್ ಚತುರೋ ಲೋಕಾನ್ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಸಃ ಈಶ್ವರಃ ಪುನರೇವ ಈಕ್ಷತ । ಇಮೇ ನು ತು[1] ಅಮ್ಭಃಪ್ರಭೃತಯಃ । ಮಯಾ ಸೃಷ್ಟಾಃ ಲೋಕಾಃ ಪರಿಪಾಲಯಿತೃವರ್ಜಿತಾ ವಿನಶ್ಯೇಯುಃ । ತಸ್ಮಾತ್ ಏಷಾಂ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ಲೋಕಪಾಲಾನ್ ಲೋಕಾನಾಂ ಪಾಲಯಿತೄನ್ ನು ಸೃಜೈ ಸೃಜೇಽಹಮ್ ಇತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳನ್ನು[2] ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಆ ಈಶ್ವರನು ಮತ್ತೂ (ಆಲೋಚಿಸಿ) ನೋಡಿದನು. ಈ ಅಂಭಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ನಾನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವ ಲೋಕಗಳಾದರೋ ಕಾಪಾಡುವವರಿಲ್ಲದೆ ನಾಶವಾದಾವು! ಆದ್ದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಲೋಕಪಾಲಕರನ್ನು,[3] (ಈ) ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವರನ್ನು (ಸೃಜೈ=) ನಾನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವೆನು ಎಂದು (ಆಲೋಚಿಸಿದನು).

(ಭಾಷ್ಯ)

೩೪. ಏವಮೀಕ್ಷಿತ್ವಾ ಸಃ ಅದ್ಭ್ಯ ಏವ ಅಪ್ಪ್ರಧಾನೇಭ್ಯ ಏವ ಪಞ್ಚಭೂತೇಭ್ಯಃ, ಯೇಭ್ಯೋಽಮ್ಭಃಪ್ರಭೃತೀನ್ ಸೃಷ್ಟವಾನ್ ತೇಭ್ಯ ಏವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಪುರುಷಂ

---

1. ಪಾ॥ ಪಾಠ.
2. ಜೀವರು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳು, ಅವುಗಳ ಕಾರಕಗಳು- ಇವುಗಳಂತೆ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವ ಲೋಕಗಳೂ ಆತ್ಮನಿಂದಲೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ; ಅವು ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಇಲ್ಲ.
3. ಲೋಕಪಾಲಕರುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರಗಳ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಪರಮಾರ್ಥ ಎಂಬುದರ ವಿವರಣೆಗೇ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದನ್ನು ಮುಂದೆ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗುವದು.

ಪುರುಷಾಕಾರಂ ಶಿರಃಪಾಣ್ಯಾದಿಮನ್ತಂ ಸಮುದ್ಧೃತ್ಯ ಅದ್ಭ್ಯಃ ಸಮುಪಾದಾಯ ಮೃತ್ಪಿಣ್ಡಮಿವ ಕುಲಾಲಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಅಮೂರ್ಛಯತ್ ಮೂರ್ಛಿತವಾನ್ ಸಂಪಿಣ್ಡಿತವಾನ್ ಸ್ವಾವಯವಸಂಯೋಜನೇನ ಇತ್ಯರ್ಥಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಹೀಗೆ (ಆಲೋಚಿಸಿ)ನೋಡಿಕೊಂಡು ಅವನು ಅಪ್ಪಿನಿಂದಲೇ ಎಂದರೆ ಅಪ್ಪು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದಲೇ[1] ಯಾವ ಭೂತಗಳಿಂದ ಅಂಭಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದನೋ ಅವುಗಳಿಂದಲೇ ಎಂದರ್ಥ. ಪುರುಷನನ್ನು[2] ಎಂದರೆ ತಲೆ, ಕೈ- ಮುಂತಾದವುಗಳುಳ್ಳ ಪುರುಷಾಕಾರವನ್ನು, ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ನೀರಿನಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಕುಂಬಾರನು ನೆಲದಿಂದ ಮಣ್ಣು ಮುದ್ದೆಯನ್ನು (ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಎತ್ತಿತೆಗೆದುಕೊಂಡು) ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿದನು ಎಂದರೆ ಒಟ್ಟುಮಾಡಿದನು, ಅದರ ಅವಯವಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ದುಂಡುಮಾಡಿದನು ಎಂದರ್ಥ.

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ತಮಭ್ಯತಪತ್ ತಸ್ಯಾಭಿತಪ್ತಸ್ಯ ಮುಖಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಯಥಾಣ್ಡಮ್ ।
ಮುಖಾದ್ವಾಗ್ವಾಚೋಽಗ್ನಿರ್ನಾಸಿಕೇ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಂ ನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಂ
ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾಯುರಕ್ಷಿಣೀ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಮಕ್ಷೀ[3]ಭ್ಯಾಂ ಚಕ್ಷು
ಶ್ಚಕ್ಷುಷ ಆದಿತ್ಯಃ ಕರ್ಣೌ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಂ ಕರ್ಣಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಂ
ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ದಿಶಸ್ತ್ವಙ್ ನಿರಭಿದ್ಯತ ತ್ವಚೋ ಲೋಮಾನಿ ಲೋಮಭ್ಯ
ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಯೋ ಹೃದಯಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಹೃದಯಾನ್ಮನೋ ಮನಸ
ಶ್ಚನ್ದ್ರಮಾ ನಾಭಿರ್ನಿರಭಿದ್ಯತ ನಾಭ್ಯಾ ಅಪಾನೋಽಪಾನಾನ್ಮೃತ್ಯುಃ
ಶಿಶ್ನಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಶಿಶ್ನಾದ್ರೇತೋ ರೇತಸ ಆಪಃ ॥ ೪ ॥

೪. ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದನು. ಹೀಗೆ ತಪ್ತವಾದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಡದಂತೆ ಮುಖವು ಒಡೆದುಕೊಂಡಿತು ; ಮುಖದಿಂದ ವಾಕ್ಕು, ವಾಕ್ಕಿನಿಂದ ಅಗ್ನಿ. ನಾಸಿಕಗಳು ಒಡೆದುಕೊಂಡವು ; ನಾಸಿಕಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣವು, ಪ್ರಾಣದಿಂದ ವಾಯು. ಕಣ್ಣುಗಳು ಒಡೆದುಕೊಂಡವು ; ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಿಂದ ಆದಿತ್ಯನು. ಕಿವಿಗಳು ಒಡೆದುಕೊಂಡವು ;

1. ಅಪ್ಪೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪಂಚಭೂತಗಳೇ. ಛಾಂ.ಭಾ.೫-೩-೩, ಸೂ.ಭಾ.೩-೧-೨ನ್ನು ನೋಡಿ.
2. ಇದೇ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನ ಶರೀರವು. 'ಪುರುಷಪ್ರಕಾರಮ್' ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರಕ್ಕೂ ಪುರುಷನಂತಿರುವ (ಆಕಾರವನ್ನು) ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. 3. 'ಅಕ್ಷಿಭ್ಯಾಂ' ಎಂದು ವಾ॥ ಪಾಠ.

ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೋತ್ರವು, ಶ್ರೋತ್ರದಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳು. ಚರ್ಮವು ಒಡೆದುಕೊಂಡಿತು ; ಚರ್ಮದಿಂದ ಲೋಮಗಳು, ಲೋಮಗಳಿಂದ ಮರಗಿಡಗಳು. ಹೃದಯವು ಒಡೆದುಕೊಂಡಿತು; ಹೃದಯದಿಂದ ಮನಸ್ಸು, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಚಂದ್ರನು. ಹೊಕ್ಕುಳು ಒಡೆದುಕೊಂಡಿತು; ಹೊಕ್ಕುಳಿನಿಂದ ಅಪಾನವು, ಅಪಾನದಿಂದ ಮೃತ್ಯು. ಶಿಶ್ನವು ಒಡೆದುಕೊಂಡಿತು; ಶಿಶ್ನದಿಂದ ರೇತಸ್ಸು, ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಪ್ಪು.

ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನಿಂದ ದೇವತೆಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ

(ಭಾಷ್ಯ)

೩೫. ತಂ ಪಿಣ್ಡಂ ಪುರುಷವಿಧಮ್ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಅಭ್ಯತಪತ್ । ತದಭಿಧ್ಯಾನಂ ಸಂಕಲ್ಪಂ ಕೃತವಾನ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । "ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಮಯಂ ತಪಃ" (ಮುಂ.೧-೧-೯) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ । ತಸ್ಯ ಅಭಿತಪ್ತಸ್ಯ ಈಶ್ವರಸಙ್ಕಲ್ಪೇನ ತಪಸಾ ಅಭಿತಪ್ತಸ್ಯ ಪಿಣ್ಡಸ್ಯ ಮುಖಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಮುಖಾಕಾರಂ ಸುಷಿರಮ್ ಅಜಾಯತ । ಯಥಾ ಪಕ್ಷಿಣಃ ಅಣ್ಡಂ ನಿರ್ಭಿದ್ಯತೇ ಏವಮ್ । ತಸ್ಮಾಚ್ಚ ನಿರ್ಭಿನ್ನಾತ್ ಮುಖಾತ್ ವಾಕ್ ಕರಣಮ್ ಇನ್ದ್ರಿಯಮ್ ನಿರವರ್ತತ । ತದಧಿಷ್ಠಾತಾ ಅಗ್ನಿಃ ತತೋ ವಾಚಃ ಲೋಕಪಾಲಃ । ತಥಾ ನಾಸಿಕೇ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಮ್ । ನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಣಃ । ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾಯುಃ ಇತಿ ಸರ್ವತ್ರ ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ಕರಣಂ ದೇವತಾ ಚ ತ್ರಯಂ ಕ್ರಮೇಣ ನಿರ್ಭಿನ್ನಮಿತಿ । ಅಕ್ಷಿಣೀ, ಕರ್ಣೌ, ತ್ವಕ್ । ಹೃದಯಮ್ ಅನ್ತಃಕರಣಾಧಿಷ್ಠಾನಮ್ । ಮನಃ ಅನ್ತಃಕರಣಮ್ । ನಾಭಿಃ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಬನ್ಧನಸ್ಥಾನಮ್ । ಅಪಾನಸಂಯುಕ್ತತ್ವಾತ್[1] ಅಪಾನ ಇತಿ ಪಾಯ್ವಿನ್ದ್ರಿಯಮುಚ್ಯತೇ । ತಸ್ಯ ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ರೀ ದೇವತಾ ಮೃತ್ಯುಃ । ಯಥಾ ಅನ್ಯತ್ರ । ತಥಾ ಶಿಶ್ನಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಪ್ರಜನನೇನ್ದ್ರಿಯಸ್ಥಾನಮ್ । ಇನ್ದ್ರಿಯಂ ರೇತಃ ರೇತೋವಿಸರ್ಗಾರ್ಥತ್ವಾತ್ ಸಹ ರೇತಸಾ ಉಚ್ಯತೇ । ರೇತಸ ಆಪಃ ಇತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ಪುರುಷಾಕಾರವಾದ[2] ಮುದ್ದೆಯನ್ನು ಕುರಿತು (ಅವನು) ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನು ; ಅದರ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಎಂದರೆ ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿದನು ಎಂದರ್ಥ. "ಯಾವನ ತಪಸ್ಸು ಜ್ಞಾನಮಯವಾಗಿರುವದೋ" (ಮುಂ.೧-೧-೯) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯು (ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು).[3]

1. "ತಸ್ಮಾತ್ ಅಪಾನಸಂಯುಕ್ತಾತ್" ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ 'ತಸ್ಮಾತ್' ಹೆಚ್ಚು.
2. ಬೃ.ಭಾ.೧-೪-೧ರಲ್ಲಿ 'ಪುರುಷವಿಧಃ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿರಿ.
3. ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವದಕ್ಕೆ ಶಾರೀರತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ಪ್ರಮಾಣವು. ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರದಿಂದ ಆತನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಹಾಗೆ ತಪ್ತವಾದ ಆದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನ ಸಂಕಲ್ಪವೆಂಬ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬಿಸಿಯಾದ ಆ ಮುದ್ದೆಗೆ ಮುಖವು ಒಡೆದುಕೊಂಡಿತು, ಮುಖದ ಆಕಾರದ ಬಿಲವು ಆಯಿತು. ಹಕ್ಕಿಯ ಮೊಟ್ಟೆಯು ಹೇಗೆ ಒಡೆದುಕೊಳ್ಳುವದೋ ಹಾಗೆ (ಒಡೆದು ಕೊಂಡಿತು). ಹಾಗೆ ಒಡೆದುಕೊಂಡ ಮುಖದಿಂದ ವಾಕ್ಕೆಂಬ ಕರಣವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು[1] ಉಂಟಾಯಿತು ; ಆ ವಾಕ್ಕಿನಿಂದ ಅದನ್ನು ಆಳುವ ಅಗ್ನಿ ಎಂಬ ಲೋಕಪಾಲನಾದ ಅಗ್ನಿಯು (ಹುಟ್ಟಿದನು). ಹೀಗೆಯೇ ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆಗಳು ಒಡೆದುಕೊಂಡವು ; ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣವು, ಪ್ರಾಣದಿಂದ ವಾಯು.[2] ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಕರಣ, ದೇವತೆ- ಈ ಮೂರೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಡೆದು ಕೊಂಡವು (ಎಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು). ಕಣ್ಣುಗಳು, ಕಿವಿಗಳು, ಚರ್ಮ ; ಹೃದಯವೆಂಬುದು ಅಂತಃಕರಣದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು, ಮನಸ್ಸೆಂದರೆ ಅಂತಃಕರಣವು.[3] ಹೊಕ್ಕುಳು ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನೂ ಬಂಧಿಸುವ ಸ್ಥಾನವು. (ಆ ಹೊಕ್ಕುಳಿನಿಂದ ಅಪಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ)[4] ಅಪಾನದಿಂದೊಡಗೂಡಿರುವದರಿಂದ ಪಾಯ್ವಿಂದ್ರಿಯವು ಅಪಾನವೆನಿಸುವದು. ಅದಕ್ಕೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃವಾದ[5] ದೇವತೆಯು ಮೃತ್ಯು. ಮಿಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಜನನೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಶಿಶ್ನವು ಒಡೆದುಕೊಂಡಿತು. ರೇತಸ್ಸೆಂಬುದು ಇಂದ್ರಿಯವು ; ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಬಿಡುವದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವದರಿಂದ ರೇತಸ್ಸಿನೊಡನೆ (ಅದನ್ನು 'ರೇತಸ್ಸು'ಎಂದು ಕರೆದಿದೆ.[6]) ರೇತಸ್ಸಿನಿಂದ ಅಪ್ಪು (ಉಂಟಾಯಿತು).[7]

1. ವಾಕ್ಕೇ ಮುಂತಾದ ಕರಣಗಳು ಅಪಂಚೀಕೃತವಾದ ಭೂತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಮುಖಾದಿಗೋಲಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ ; ಆದರೂ ಮುಖವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಮುಖದಿಂದ ವಾಕ್ಕು ಹುಟ್ಟಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು (ಆ॥) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನ ದೇಹದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಕರಣಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದವಾದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯಾವದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಯಿದ್ದರೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ.　　2. ವಾಯುದೇವತೆ.
3. ಹೃದಯವೆಂಬುದು ಸ್ಥಾನ, ಮನಸ್ಸೆಂಬುದು ಕರಣ ; ಇಂದ್ರಿಯಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಈಚಿನ ವೇದಾಂತಿಗಳು ಗೋಲಕಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.
4. "ತಸ್ಮಾತ್ ಅಪಾನಃ" ಎಂದಾದರೂ ಪಾಠವಿರಬೇಕು; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ತಸ್ಮಾತ್' ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬಹುದು.　　5. ಅದನ್ನು ಆಳುವ.
6. ಇಂದ್ರಿಯ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸೆಂದಿರುವದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥ ವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಭಾವ.
7. ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ಎರಡನೆಯ ಖಂಡ

(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಸಾರಬಂಧ)

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ತಾ ಏತಾ ದೇವತಾಃ ಸೃಷ್ಟಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಮಹತ್ಯರ್ಣವೇ ಪ್ರಾಪತನ್ ।
ತಮಶನಾಯಾಪಿಪಾಸಾಭ್ಯಾಮನ್ವವಾರ್ಜತ್ । ತಾ ಏನಮಬ್ರುವನ್ನಾ
ಯತನಂ ನಃ ಪ್ರಜಾನೀಹಿ ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಅನ್ನಮದಾಮೇತಿ ।೧।

೧. ಆ ಈ ಸೃಷ್ಟರಾದ ದೇವತೆಗಳು ಈ ದೊಡ್ಡ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರು. ಅವನನ್ನು ಹಸಿವುತೃಷೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಿದನು. ಅವರು ಇವನನ್ನು "ಎಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು (ನಾವು) ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಬಹುದೋ (ಅಂಥ) ಸ್ಥಳವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸು" ಎಂದರು.

ಸಂಸಾರದ ವರ್ಣನೆ

(ಭಾಷ್ಯ)

೩೬. ತಾ ಏತಾ ಅಗ್ನ್ಯಾದಯೋ ದೇವತಾಃ ಲೋಕಪಾಲತ್ವೇನ ಸಙ್ಕಲ್ಪ್ಯ ಸೃಷ್ಟಾ ಈಶ್ವರೇಣ, ಅಸ್ಮಿನ್ (ಸಂಸಾರಾ)ರ್ಣವೇ ಸಂಸಾರಸಮುದ್ರೇ ಮಹತಿ ಅವಿದ್ಯಾಕಾಮಕರ್ಮಪ್ರಭವದುಃಖೋದಕೇ, ತೀವ್ರರೋಗಜರಾಮೃತ್ಯುಮಹಾಗ್ರಾಹೇ, ಅನಾದೌ, ಅನನ್ತೇ, ಅಪಾರೇ, ನಿರಾಲಮ್ಬೇ, ವಿಷಯೇನ್ದ್ರಿಯಜನಿತಸುಖಲವಲಕ್ಷಣವಿಶ್ರಾಮೇ, ಪಞ್ಚೇನ್ದ್ರಿಯಾರ್ಥತೃಣ್ಮಾರುತವಿಕ್ಷೋಭೋತ್ಥಿತಾನರ್ಥಶತಮಹೋರ್ಮೌ, ಮಹಾರೌರವಾದ್ಯನೇಕನಿರಯಗತಹಾಹೇತ್ಯಾದಿಕೂಜಿತಾಕ್ರೋಶನೋದ್ಭೂತಮಹಾರವೇ, ಸತ್ಯಾರ್ಜವದಾನದಯಾಹಿಂಸಾಶಮದಮಧೃತ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮಗುಣಪಾಥೇಯಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನೋಡುಪೇ ಸತ್ಸಙ್ಗಸರ್ವತ್ಯಾಗಮಾರ್ಗೇ ಮೋಕ್ಷತೀರೇ ಏತಸ್ಮಿನ್ ಮಹತಿ ಅರ್ಣವೇ ಪ್ರಾಪತನ್ ಪತಿತವತ್ಯಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಲೋಕಪಾಲಕರಾಗಲೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಸೃಷ್ಟರಾದ ಆ ಈ[1] ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ[2] ದೇವತೆಗಳು ಈ ಅರ್ಣವದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಸಂಸಾರ

---

1. 'ಆ' ಎಂದರೆ ಈ ಆರಣ್ಯಕದ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ "ಸಂಭೂಯ ದೇವತಾ ಅಸ್ಮೀತಿ" (ಐ.ಆ.೨-೨-೪) ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದವರು; 'ಈ' ಎಂದರೆ ಲೋಕ ಪಾಲಕರಾಗಲಿ ಎಂದು ಈಶ್ವರನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಈಗ ವರ್ಣಿಸಿರುವವರು. 2. ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಆದಿತ್ಯ, ದಿಗ್ದೇವತೆಗಳು, ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿದೇವತೆಗಳು, ಚಂದ್ರ, ಮೃತ್ಯು, ಅಬ್ದೇವತೆಗಳು- ಇವರೆಲ್ಲ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನಿಂದ ಉಂಟಾದರೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.

ವೆಂಬ[1] ಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ (ಸಾಗರದಲ್ಲಿ) ಎಂದರೆ ಅವಿದ್ಯೆ, ಕಾಮ, ಕರ್ಮ- ಇವುಗಳಿಂದುಂಟಾಗಿರುವ ದುಃಖವೆಂಬ ನೀರುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ತಡೆಯಲಾರದ ಬೇನೆಗಳು, ಮುಪ್ಪು, ಸಾವು- ಎಂಬ ದೊಡ್ಡ ಮೊಸಳೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿಯೂ, ಮೊದಲಿಲ್ಲದೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದೆ[2] ಪಾರವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವದಾಗಿಯೂ, ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ್ದಾಗಿಯೂ[3] ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದಿಷ್ಟು[4] ಸುಖವೆಂಬ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳ ಬಯಕೆಯೆಂಬ ಬಿರುಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಎದ್ದ ಅನರ್ಥಗಳೆಂಬ ನೂರಾರು ತೆರೆಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಮಹಾರೌರವವೇ[5] ಮುಂತಾದ ನರಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹಾಹಾ!- ಮುಂತಾದ ಕೂಗುಗಳಿಂದಲೂ ಬೈಗುಳಿಂದಲೂ ಉಂಟಾದ ದೊಡ್ಡ ಗದ್ದಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಸತ್ಯ, ಆರ್ಜವ, ದಾನ, ದಯೆ, ಅಹಿಂಸೆ, ಶಮ, ದಮ, ಧೃತಿ- ಮುಂತಾದ ಆತ್ಮಗುಣಗಳೆಂಬ[6] (ದಾರಿಯ) ಬುತ್ತಿಯಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ದೋಣಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಸತ್ಸಂಗ, ಸರ್ವತ್ಯಾಗ- ಎಂಬ ಮಾರ್ಗಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ದಡವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ದೊಡ್ಡ ಅರ್ಣವದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದರು, ಬಿದ್ದವರಾದರು !

ದೇವತಾಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ

(ಭಾಷ್ಯ)

೬೭. ತಸ್ಮಾತ್ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿದೇವತಾಪ್ಯಯಲಕ್ಷಣಾಪಿ ಯಾ ಗತಿರ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಾ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯಾನುಷ್ಠಾನಫಲಭೂತಾ ಸಾಪಿ ನಾಲಂ ಸಂಸಾರ-

1. 'ಸಂಸಾರಾರ್ಣವೇ' ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಮಾತು ಹೆಚ್ಚು, 'ಅರ್ಣವೇ ಸಂಸಾರಸಮುದ್ರೇ' ಎಂದಿದ್ದರೆ ಸಾಕು.
2. ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವದಲ್ಲ, ಕೊನೆಗಾಣುವದೂ ಅಲ್ಲ ; ಬ್ರ.ಸೂ.೨-೧-೩೬; ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಇದರ ನಾಶವೆಂದು ಭಾವ.
3. ಮರಳಿನ ಹಗೇವಿನಂತೆ ಎಷ್ಟು ಹುಡುಕಿದರೂ ಇದರ ಕೆಳಗೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಆಶ್ರಯವು ಸಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ. ಇದೂ ಅಜ್ಞಾನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ; ಏಕೆಂದರೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಇದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
4. ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಖವು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಮಾತ್ರವೇ ಇದ್ದು ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗಾಣುವದು.
5. ವಿ.ಪು.೫-೬ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ನರಕಗಳ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ.
6. ಗೌತಮಸ್ಮೃತಿ (೧-೮-೨೪)ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ದಯೆ, ಕ್ಷಾಂತಿ, ಅನಸೂಯತೆ, ಶೌಚ, ಅನಾಯಾಸ, ಮಂಗಲ, ಅಕಾರ್ಪಣ್ಯ, ಅಸ್ಪೃಹತೆ- ಎಂಬ ಎಂಟು ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅಮಾನಿತ್ವಾದಿಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಈ ಮಾತಿನ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಡಕಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಭಾವ.

ದುಃಖೋಪಶಮಾಯ ಇತ್ಯಯಂ ವಿವಕ್ಷಿತೋಽರ್ಥೋಽತ್ರ । ಯತ ಏವಮ್ ತಸ್ಮಾತ್ ಏವಂ ವಿದಿತ್ವಾ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಆತ್ಮಾ ಆತ್ಮನಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ಚ ಯೋ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣವಿಶೇಷಣಃ ಪ್ರಕೃತಶ್ಚ ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಸಂಹಾರಹೇತುತ್ವೇನ ಸ ಸರ್ವಸಂಸಾರದುಃಖೋಪಶಮನಾಯ ವೇದಿತವ್ಯಃ । ತಸ್ಮಾತ್ "ಏಷ ಪನ್ಥಾ ಏತತ್ ಕರ್ಮೈತತ್ ಸತ್ಯಮ್" (೨-೧-೧) ಯದೇತತ್ ಪರಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನಮ್ । "ನಾನ್ಯಃ ಪನ್ಥಾ ವಿದ್ಯತೇಽಯನಾಯ" (ಶ್ವೇ. ೩-೮ ಅಥವಾ ೬-೧೫) ಇತಿ ಮನ್ತ್ರವರ್ಣಾತ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆದ್ದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುವದೆಂಬ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳೆರಡನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವದರ ಫಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ (೨-೨-೪) ಯಾವ ಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾಯಿತೋ ಅದೂ ಸಂಸಾರದುಃಖವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸಾಲದು[1] ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ವಿಷಯವು (ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಯಿತು). ಹೀಗಿರುವದರಿಂದ (ಇದನ್ನು) ಹೀಗೆಂದು ಅರಿತುಕೊಂಡು ತನಗೂ ಸರ್ವಭೂತಗಳಿಗೂ ಆತ್ಮನಾಗಿ ಮುಂದೆ[2] ಹೇಳುವ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೂ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಸಂಹಾರ- ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನೆಂದು ಪ್ರಕೃತನಾಗಿರುವವನೂ[3] ಆದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಸಂಸಾರದ ದುಃಖವೆಲ್ಲ ನಾಶವಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಜ್ಞಾನವೆಂಬ[4] "ಇದೇ ಹಾದಿ, ಇದೇ ಕರ್ಮ, ಇದೇ ಸತ್ಯವು"[5] (೨-೧-೧). ಏಕೆಂದರೆ "(ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು) ಪಡೆಯುವದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಹಾದಿಯಿರುವದಿಲ್ಲ" (ಶ್ವೇ. ೩-೮ ಅಥವಾ ೬-೧೫) ಎಂದು ಮಂತ್ರವರ್ಣವು ಹೇಳುತ್ತದೆ.

1. ಉಪಾಸನೆಯೇ ಅಲ್ಲದೆ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದೆ ಇರುವ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವೂ ಬೇಕು.
2. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಒಂದನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ.
3. ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಇದ್ದನು ಎಂದೂ ಅವನಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಆಯಿತೆಂದೂ ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆತ್ಮನು ಎಂದಂತೆ ಆಯಿತು. ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ವಿಷಯವಿದೆ.
4. ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲ, ಕರ್ಮವೂ ಅಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆತ್ಮನೆಂಬ ಜ್ಞಾನವು.
5. ಆ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸಂಬದ್ಧವಾದ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮದ ವಿಜ್ಞಾನವು ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲಾರದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತಾಗುವದರಿಂದ "ಆತ್ಮಾ ವಾ" ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಗಳುವದಕ್ಕೇ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಎಂದು ಭಾವ.

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳ ಕಾಟ

(ಭಾಷ್ಯ)

೩೮. ತಂ ಸ್ಥಾನಕರಣದೇವತೋತ್ಪತ್ತಿಬೀಜಭೂತಂ ಪುರುಷಂ ಪ್ರಥಮೋತ್ಪಾದಿತಂ ಪಿಣ್ಡಮಾತ್ಮಾನಮ್ ಅಶನಾಯಾಪಿಪಾಸಾಭ್ಯಾಮ್ ಅನ್ವವಾರ್ಜತ್ ಅನುಗಮಿತವಾನ್ ಸಂಯೋಜಿತವಾನ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ತಸ್ಯ ಕಾರಣಭೂತಸ್ಯ ಅಶನಾಯಾದಿದೋಷವತ್ತ್ವಾತ್ ತತ್ಕಾರ್ಯಭೂತಾನಾಮಪಿ ದೇವತಾನಾಮ್ ಅಶನಾಯಾದಿಮತ್ತ್ವಮ್ । ತಾಃ ತತಃ ಅಶನಾಯಾಪಿಪಾಸಾಭ್ಯಾಂ ಪೀಡ್ಯಮಾನಾಃ ಏವಂ ಪಿತಾಮಹಂ ಸ್ರಷ್ಟಾರಮ್ ಅಬ್ರುವನ್ ಉಕ್ತವತ್ಯಃ । ಆಯತನಮ್ ಅಧಿಷ್ಠಾನಂ ನಃ ಅಸ್ಮಭ್ಯಂ ಪ್ರಜಾನೀಹಿ ವಿಧತ್ಸ್ವ । ಯಸ್ಮಿನ್ ಆಯತನೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾಃ ಸಮರ್ಥಾಃ ಸತ್ಯಃ ಅನ್ನಮ್ ಅದಾಮ ಭಕ್ಷಯಾಮ ಇತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಅವನನ್ನು ಎಂದರೆ ಸ್ಥಾನಗಳು,[1] ಕರಣಗಳು, ದೇವತೆಗಳು- ಇವು ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದ ಆ ಮೊದಲು ಉಂಟುಮಾಡಿದ[2] ಪುರುಷನನ್ನು ಮುದ್ದೆಯರೂಪನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು[3] ಹಸಿವುತೃಷೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಿದನು. ಅನ್ವವಾರ್ಜತ್ ಎಂದರೆ ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು, (ಅವುಗಳೊಡನೆ) ಸೇರಿಸಿದನು ಎಂದರ್ಥ. ಆ ಕಾರಣನಾದ (ಮೂಲಪಿಂಡಾತ್ಮನು) ಹಸಿವು ಮುಂತಾದ ದೋಷವುಳ್ಳವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಕಾರ್ಯವಾದ ದೇವತೆಗಳು ಕೂಡ[4] ಹಸಿವು ಮುಂತಾದವುಗಳುಳ್ಳವರಾದರು.

ಅವರು ಆಗ ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಾ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಈ ಅಜ್ಜನನ್ನು[5] ಕುರಿತು ''ಯಾವ ಆಯತನದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು (ನಾವು) ಸಮರ್ಥರಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನಬಹುದೋ ಭಕ್ಷಿಸಬಹುದೋ (ಅಂಥ) ಆಯತನವನ್ನು ಎಂದರೆ ಆಶ್ರಯವನ್ನು[6] ನಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಆಲೋಚಿಸು ಎಂದರೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡು'' ಎಂದರು.

---

1. ಇಂದ್ರಿಯಗೋಲಕಗಳು.　　2. ಪ್ರಥಮಶರೀರಿಯಾದ.
3. ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನನ್ನು.
4. ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನು ಮಿಕ್ಕ ಜೀವರಿಗೆಲ್ಲ ಕಾರಣನಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವನ ಸ್ವಭಾವ ದೋಷವು ಇವರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಬೃ.ಭಾ.೧-೪-೧.
5. ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಂದೆ ; ಅವನಿಗೂ ಈಶ್ವರನು ತಂದೆ.
6. ಶರೀರವನ್ನು. ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನ ಶರೀರವು ಒಟ್ಟು ಶರೀರವು ; ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯು ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ. ಆ ಪುರುಷನು ದೇವತೆಗಳ ಸಮಷ್ಟಿ, ಒಟ್ಟು.

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕ ಅಧಿಷ್ಠಾನ

(ಭಾಷ್ಯ)

೩೯. ಏವಮುಕ್ತ ಈಶ್ವರಃ -

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಅವರು) ಹೀಗೆನ್ನಲು ಈಶ್ವರನು-

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ತಾಭ್ಯೋ ಗಾಮಾನಯತ್ ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ ನ ವೈ ನೋಽಯ ಮಲಮಿತಿ । ತಾಭ್ಯೋಽಶ್ವಮಾನಯತ್ ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ ನ ವೈ ನೋಽಯಮಲಮಿತಿ ॥ ೨ ॥

೨. ಅವರಿಗೆ ಗೋವನ್ನು ತಂದನು, ಅವರು "ಇದು ನಮಗೆ ಸಾಲದೇ ಸಾಲದು" ಎಂದರು. ಅವರಿಗೆ ಅಶ್ವವನ್ನು ತಂದನು, ಅವರು "ಇದು ನಮಗೆ ಸಾಲದೇ ಸಾಲದು" ಎಂದರು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೪೦. ತಾಭ್ಯಃ ದೇವತಾಭ್ಯಃ ಗಾಂ ಗವಾಕೃತಿವಿಶಿಷ್ಟಂ ಪಿಣ್ಡಂ ತಾಭ್ಯ ಏವಾದ್ಭ್ಯಃ ಪೂರ್ವವತ್ ಪಿಣ್ಡಂ ಸಮುದ್ಧೃತ್ಯ ಮೂರ್ಛಯಿತ್ವಾ ಆನಯತ್ ದರ್ಶಿತವಾನ್ । ತಾಃ ಪುನಃ ಗವಾಕೃತಿಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಬ್ರುವನ್ । ನ ವೈ ನಃ ಅಸ್ಮದರ್ಥಮ್ ಅಧಿಷ್ಠಾನಾಯ ಅನ್ನಮತ್ತುಮ್ ಅಯಂ ಪಿಣ್ಡಃ ಅಲಂ ನ ವೈ । ಅಲಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಃ । ಅತ್ತುಂ ನ ಯೋಗ್ಯಃ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಗವಿ ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾತೇ ತಥೈವ ತಾಭ್ಯಃ ಅಶ್ವಮ್ ಆನಯತ್ । ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ । ನ ವೈ ನೋಽಯಮಲಮಿತಿ । ಪೂರ್ವವತ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಗೋವನ್ನು ಎಂದರೆ ಗೋವಿನ ಆಕಾರದ ಮುದ್ದೆಯನ್ನು, ಮೊದಲಿನಂತೆ ಅದೇ ಅಪ್ಪಿನಿಂದ[1] ಎತ್ತಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ತಂದನು,[2] (ತಂದು) ತೋರಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಅವರು ಗೋವಿನ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಇಂತೆಂದರು : ಈ ಮುದ್ದೆಯು[3] ನಮಗೆ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಸಾಲದೇ ಸಾಲದು. (ನ) ಅಲಮ್ ಸಾಲದು ಎಂದರೆ ತಿನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು (ಅಲ್ಲ) ಎಂದರ್ಥ.

---

1. ಅಪ್ಪೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ವಿವರಿಸಿರುವಂತೆ ಪಂಚಭೂತಗಳೇ. ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರಗಳೂ ಐದು ಭೂತಗಳಿಂದಾಗಿರುವವು.
2. "ಆನೀಯ ತದ್ ದರ್ಶಿತವಾನ್" ಎಂಬ ಪಾಠವಿದ್ದರೆ ಸರಳವಾಗಿ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ.
3. ಅಯಮ್ ಎಂಬ ಮೂಲದ ಪುಲ್ಲಿಂಗವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಪಿಣ್ಡಃ ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಗೋವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ 'ಮೊದಲು ಎತ್ತನ್ನು ತಂದನು' ಎಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಗೋವನ್ನು (ಅವರು) ಬೇಡವೆನ್ನಲು ಅವರಿಗೆ ಅಶ್ವವನ್ನು ತಂದನು. ಅವರು "ಇದು ನಮಗೆ ಸಾಲದೇ ಸಾಲದು" ಎಂದರು. ಇದನ್ನು ಮೊದಲಿನ (ವಾಕ್ಯ)ದಂತೆಯೇ (ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು).[1]

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ತಾಭ್ಯಃ ಪುರುಷಮಾನಯತ್ ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ ಸುಕೃತಂ ಬತೇತಿ ।
ಪುರುಷೋ ವಾವ ಸುಕೃತಮ್ । ತಾ ಅಬ್ರವೀದ್ಯಥಾಯತನಂ
ಪ್ರವಿಶತೇತಿ ॥ ೩ ॥

೩. ಅವರಿಗೆ ಪುರುಷನನ್ನು ತಂದನು. ಅವರು "ಸುಕೃತವಾಯಿತು, ಭಲೆ!" ಎಂದರು. ಪುರುಷನೇ ಸುಕೃತವು. ಅವರನ್ನು "ಆಯತನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರಿ!" ಎಂದನು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೪೧. ಸರ್ವಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ತಾಭ್ಯಃ ಪುರುಷಮ್ ಆನಯತ್ ಸ್ವಯೋನಿಭೂತಮ್ । ತಾಃ ಸ್ವಯೋನಿಂ[2] ಪುರುಷಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಖಿನ್ನಾಃ ಸತ್ಯಃ ಸುಕೃತಂ ಶೋಭನಂ ಕೃತಮ್ ಇದಮಧಿಷ್ಠಾನಂ ಬತ ಇತ್ಯಬ್ರುವನ್ । ತಸ್ಮಾತ್ ಪುರುಷೋ ವಾವ ಪುರುಷ ಏವ ಸುಕೃತಮ್ । ಸರ್ವಪುಣ್ಯಕರ್ಮಹೇತುತ್ವಾತ್ । ಸ್ವಯಂ ವಾ ಸ್ವೇನೈವ ಆತ್ಮನಾ ಸ್ವಮಾಯಾಭಿಃ ಕೃತತ್ವಾತ್ ಸುಕೃತಮುಚ್ಯತೇ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೇಡವೆನ್ನಲಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕಾರಣನಾದ ಪುರುಷನನ್ನು (ಎತ್ತಿ) ತಂದನು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಕಾರಣನಾದ[3] ಪುರುಷನನ್ನು ಕಂಡು ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿದವರಾಗಿ[4] "ಸುಕೃತವಾಯಿತು, ಈ ಆಶ್ರಯವು ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಭಲೆ!" ಎಂದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರುಷನೇ ಸುಕೃತವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮ(ಸುಕೃತ)ಗಳಿಗೂ[5] ಕಾರಣನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ; ಅಥವಾ ತಾನೇ

---

1. 'ದೇವತೆಗಳು ಮೊದಲಿನಂತೆ ಕುದುರೆಯೂ ಸಾಲದೆಂದರು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಬಹುದು. 2. ವಾ॥ ಪಾಠ.
3. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನು ಕಾರಣನು ; ಮನುಷ್ಯನು ಆ ಪುರುಷನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಇರುವದರಿಂದ ಇವನನ್ನೂ ಪುರುಷನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ.
4. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಧಿಷ್ಠಾನವಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಗಳೂ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ ; ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಮನುಷ್ಯನೇ ಅಧಿಕಾರಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮನುಷ್ಯದೇಹವನ್ನು ಕಂಡು ಹರ್ಷವಾಯಿತು.
5. ಸುಕೃತಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯದೇಹವು 'ಸುಕೃತ'ವೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ.

ತನ್ನಿಂದಲೇ (ಸ್ವ) ಆತ್ಮನು ತನ್ನ ಮಾಯೆಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ (ಕೃತನಾಗಿರುವ) ದರಿಂದ ಅವನು ಸುಕೃತನೆನಿಸಿರುತ್ತಾನೆ [1]

(ಭಾಷ್ಯ)

೪೨. ತಾ ದೇವತಾಃ ಈಶ್ವರಃ ಅಬ್ರವೀತ್ "ಇಷ್ಟಮ್ ಆಸಾಮ್ ಇದಮಧಿಷ್ಠಾನಮ್" ಇತಿ ಮತ್ವಾ । ಸರ್ವೋ ಹಿ ಸ್ವಯೋನಿಷು ರಮನ್ತೇ । ಅತಃ ಯಥಾಯತನಂ ಯಸ್ಯ ಯತ್ ವದನಾದಿಕ್ರಿಯಾಯೋಗ್ಯಮ್ ಆಯತನಮ್ ತತ್ ಪ್ರವಿಶತ ಇತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಈಶ್ವರನು "ಈ ಅಧಿಷ್ಠಾನವು ಇವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾಗಿದೆ" ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇಂತೆಂದನು. ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ[2] ಪ್ರೀತಿಯಿಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ "ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಎಂದರೆ ಯಾರಿಗೆ ಯಾವದು ಮಾತಾಡುವದೇ ಮುಂತಾದ[3] ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವದೋ ಅದನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿರಿ" ಎಂದನು.

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಅಗ್ನಿರ್ವಾಗ್ಭೂತ್ವಾ ಮುಖಂ ಪ್ರಾವಿಶದ್ವಾಯುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಭೂತ್ವಾ
ನಾಸಿಕೇ ಪ್ರಾವಿಶದಾದಿತ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತ್ವಾಽಕ್ಷಿಣೀ ಪ್ರಾವಿಶದ್ದಿಶಃ
ಶ್ರೋತ್ರಂ ಭೂತ್ವಾ ಕರ್ಣೌ ಪ್ರಾವಿಶನ್ನೋಷಧಿವನಸ್ಪತಯೋ
ಲೋಮಾನಿ ಭೂತ್ವಾ ತ್ವಚಂ ಪ್ರಾವಿಶಂಶ್ಚನ್ದ್ರಮಾ ಮನೋ ಭೂತ್ವಾ
ಹೃದಯಂ ಪ್ರಾವಿಶನ್ಮೃತ್ಯುರಪಾನೋ ಭೂತ್ವಾ ನಾಭಿಂ
ಪ್ರಾವಿಶದಾಪೋ ರೇತೋ ಭೂತ್ವಾ ಶಿಶ್ನಂ ಪ್ರಾವಿಶನ್ ॥ ೪ ॥

೪. ಅಗ್ನಿಯು ವಾಕ್ಕಾಗಿ ಮುಖವನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು. ವಾಯುವು ಪ್ರಾಣ (ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ)ವಾಗಿ ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು. ಆದಿತ್ಯನು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವಾಗಿ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು. ದಿಗ್ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೋತ್ರವಾಗಿ ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕರು. ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿದೇವತೆಗಳು ಕೂದಲುಗಳಾಗಿ ಚರ್ಮವನ್ನು

---

1 ಬೃ.೨-೫-೧೮ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಆತ್ಮನು ತನ್ನನ್ನೇ ತನ್ನಿಂದಲೇ ರೂಪಾಂತರಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಸುಕೃತ ; ಆತ್ಮಕೃತನಾದ ಆತ್ಮನೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಸುಕೃತನು. ತೈ.೨-೭ ನೋಡಿರಿ.

2. ತಾವು ಯಾತರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೋ ಅದರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ. ಆಯಾ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಆಯಾ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೇ ಪ್ರೀತಿಸುವದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಕಾರಣ.

3. ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಇಂದ್ರಿಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವದಕ್ಕೆ.

ಹೊಕ್ಕರು. ಚಂದ್ರನು ಮನಸ್ಸಾಗಿ ಹೃದಯವನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು. ಮೃತ್ಯುವು ಅಪಾನವಾಗಿ ನಾಭಿಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು. ಅಪ್ದೇವತೆಗಳು ರೇತಸ್ಸಾಗಿ ಶಿಶ್ನವನ್ನು ಹೊಕ್ಕರು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೪೩. ತಥಾಸ್ತು ಇತಿ ಅನುಜ್ಞಾಂ ಪ್ರತಿಲಭ್ಯ ಈಶ್ವರಸ್ಯ, ನಗರ್ಯಾಮಿವ ಬಲಾಧಿಕೃತಾದಯಃ, ಅಗ್ನಿಃ ವಾಗಭಿಮಾನೀ ವಾಗೇವ ಭೂತ್ವಾ ಸ್ವಾಂ ಯೋನಿಂ ಮುಖಂ ಪ್ರಾವಿಶತ್ । ತಥಾ ಉಕ್ತಾರ್ಥಮ್ ಅನ್ಯತ್ । ವಾಯುರ್ನಾಸಿಕೇ, ಆದಿತ್ಯೋಽಕ್ಷಿಣೀ, ದಿಶಃ ಕರ್ಣೌ, ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಯಸ್ತ್ವಚಮ್, ಚನ್ದ್ರಮಾ ಹೃದಯಮ್, ಮೃತ್ಯುರ್ನಾಭಿಮ್, ಆಪಃ ಶಿಶ್ನಂ ಪ್ರಾವಿಶನ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

''ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ'' ಎಂದು ಈಶ್ವರನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು[1] ಸೇನಾಧಿಪತಿಯೇ ಮುಂತಾದವರು ನಗರಿಯನ್ನು ಹೊಗುವಂತೆ ಅಗ್ನಿಯು ಎಂದರೆ ವಾಕ್ಕಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ (ದೇವತೆಯು) ವಾಕ್ಕೇ[2] ಆಗಿ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯವಾದ ಮುಖವನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು. ಮಿಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಹೀಗೆಯೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವಾಯುವು ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆಗಳನ್ನೂ ಆದಿತ್ಯನು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ದಿಕ್ಕುಗಳು ಕಿವಿಗಳನ್ನೂ ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳು ಚರ್ಮವನ್ನೂ ಚಂದ್ರನು ಹೃದಯವನ್ನೂ ಮೃತ್ಯುವು ಹೊಕ್ಕುಳನ್ನೂ ಅಪ್ಪು ಶಿಶ್ನವನ್ನೂ ಹೊಕ್ಕರು.

ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ

(ಭಾಷ್ಯ)

೪೪. ಏವಂ ಲಬ್ಧಾಧಿಷ್ಠಾನಾಸು ದೇವತಾಸು ನಿರಧಿಷ್ಠಾನೇ ಸತ್ಯೌ-

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಹೀಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ (ಬೇರೆಬೇರೆಯ) ಸ್ಥಾನಗಳು ಸಿಕ್ಕಲು (ಯಾವ) ಸ್ಥಾನವೂ ಇಲ್ಲದವರಾಗಿ-

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ತಮಶನಾಯಾ[3] ಪಿಪಾಸೇ ಅಬ್ರೂತಾಮಾವಾಭ್ಯಾಮಭಿಪ್ರಜಾನೀಹೀತಿ । ತೇ ಅಬ್ರವಿದೇತಾಸ್ವೇವ ವಾಂ ದೇವತಾಸ್ವಾಭಜಾಮ್ಯೇತಾಸು

1. ಒಡೆಯನಾದ ಅರಸನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಸೇನಾಪತಿಯೇ ಮುಂತಾದವರಂತೆ ಎಂದೂ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದು ; ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಮಾತು ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೂ ಒಡೆಯನಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ.
2. ವಾಗಧಿಷ್ಠಾತೃವಾಗಿ ವಾಕ್ಕಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವದನ್ನೇ ವಾಕ್ಕೇ ಆದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಸೂ.ಭಾ.೨-೪-೧೪.
3. ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ 'ಅಶನಾಯಾ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಅಶನಾ' ಎಂಬ ಪಾಠವೂ ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಭಾಗಿನ್ಯೌ ಕರೋಮೀತಿ । ತಸ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯೈ ಕಸ್ಯೈ ಚ ದೇವತಾಯೈ ಹವಿರ್ಗೃಹ್ಯತೇ ಭಾಗಿನ್ಯಾವೇವಾಸ್ಯಾಮಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಭವತಃ ॥೫॥

೫. ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳು "ನಮಗೆ (ಒಂದು ಸ್ಥಾನವನ್ನು) ಆಲೋಚಿಸು" ಎಂದವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು "ಇದೇ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸೇರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಭಾಗವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ" ಎಂದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವ ದೇವತೆಗೆ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು (ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ) ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂ ಆ (ದೇವತೆ)ಯಲ್ಲಿ ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳು ಭಾಗವುಳ್ಳವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೪೫. ಅಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ತಮ್ ಈಶ್ವರಮ್ ಅಬ್ರೂತಾಮ್ ಉಕ್ತವತ್ಯೌ ಆವಾಭ್ಯಾಮ್ ಅಧಿಷ್ಠಾನಮ್ ಅಭಿಪ್ರಜಾನೀಹಿ ಚಿನ್ತಯ ವಿಧತ್ಸ್ವ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸ ಈಶ್ವರಃ ಏವಮುಕ್ತಃ ತೇ ಅಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಅಬ್ರವೀತ್ । ನ ಹಿ ಯುವಯೋರ್ಭಾವರೂಪತ್ವಾತ್ ಚೇತನಾವದ್ವಸ್ತ್ವನಾಶ್ರಿತ್ಯ ಅನ್ನಾತ್ತೃತ್ವಂ ಸಂಭವತಿ । ತಸ್ಮಾತ್ ಏತಾಸ್ವೇವ ಅಗ್ನ್ಯಾದ್ಯಾಸು ವಾಂ ಯುವಾಂ ದೇವತಾಸು ಅಧ್ಯಾತ್ಮಾಧಿದೇವತಾಸು ಆಭಜಾಮಿ ವೃತ್ತಿಸಂವಿಭಾಗೇನ ಅನುಗೃಹ್ಣಾಮಿ । ಏತಾಸು ಭಾಗಿನ್ಯೌ ಯದ್ದೇವತ್ಯೋ ಯೋ ಭಾಗಃ ಹವಿರಾದಿಲಕ್ಷಣಃ ಸ್ಯಾತ್ ತಸ್ಯಾಸ್ತೇನೈವ ಭಾಗೇನ ಭಾಗಿನ್ಯೌ ಭಾಗವತ್ಯೌ ವಾಂ ಕರೋಮಿ ಇತಿ । ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದೌ ಈಶ್ವರಃ ಏವಂ ವ್ಯದಧಾದ್ ಯಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಮಾತ್ ಇದಾನೀಮಪಿ ಯಸ್ಯೈ ಕಸ್ಯೈ ಚ ದೇವತಾಯೈ ದೇವತಾಯಾ ಅರ್ಥಾಯ ಹವಿಃ ಗೃಹ್ಯತೇ ಚರುಪುರೋಡಾಶಾದಿಲಕ್ಷಣಮ್ ಭಾಗಿನ್ಯಾವೇವ ಭಾಗವತ್ಯಾವೇವ ಅಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಮ್ ಅಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಭವತಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳು[1] ಆ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದವು, ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಿದವು : "ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಒಂದು ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಆಲೋಚಿಸು, ಚಿಂತಿಸುವವನಾಗು", (ಒಂದು ಸ್ಥಾನವನ್ನು) ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು ಎಂದರ್ಥ. ಆ ಈಶ್ವರನು (ಅವರಿಬ್ಬರೂ) ಹೀಗೆನ್ನಲಾಗಿ ಆ ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಇಂತೆಂದನು : "ನೀವು ಧರ್ಮ(ಭಾವ)ಸ್ವರೂಪರಾಗಿರುವದರಿಂದ[2] ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ

1. ಇವೂ ದೇವತೆಗಳೇ.
2. ಹಸಿವೆಂಬ ಧರ್ಮವು ಹಸಿವುಳ್ಳ ಧರ್ಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣಬಹುದೇಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರಲಾರದು ; ಬಾಯಾರಿಕೆಯೂ ಹೀಗೆಯೇ.

ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೆ ಅನ್ನವನ್ನು (ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ) ತಿನ್ನವದೆಂಬುದು (ನಿಮ್ಮಿಂದ) ಆಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ಇದೇ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ, ಅಧಿದೈವತ(ರೂಪವಾಗಿರುವ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿ) ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ[1] ಸೇರಿಸುತ್ತೇನೆ, (ನಿಮ್ಮ) ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಅವರಲ್ಲಿ ಹಂಚಿ ನಿಮಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತೇನೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಭಾಗವುಳ್ಳವರನ್ನಾಗಿ, ಯಾವ ಹವಿಸ್ಸೇ ಮುಂತಾದ ಭಾಗವು ಯಾವ ದೇವತೆಗಾಗಿರುವದೋ ಆ (ದೇವತೆಯ) ಆ ಭಾಗವೇ ನಿಮ್ಮ ಭಾಗವೂ ಆಗಿರುವಂತೆ, ಭಾಗವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವಂತೆ ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.'' ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನು ಹೀಗೆಂದು ವಿಧಾನಮಾಡಿದನಷ್ಟೆ; ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಈಗಲೂ ಯಾವ ದೇವತೆಗೆಂದು, ದೇವತೆಯ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆಂದು, ಚರು, ಪುರೋಡಾಶ- ಮುಂತಾದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು[2] (ಕೊಡುವದಕ್ಕೆ) ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂ ಆ(ಯಾ) ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳು ಭಾಗವುಳ್ಳವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ.

ಮೂರನೆಯ ಖಂಡ

(ಅನ್ನದ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನ ಪ್ರವೇಶ)

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಸ ಈಕ್ಷತೇಮೇ ನು ಲೋಕಾಶ್ಚ ಲೋಕಪಾಲಾಶ್ಚಾನ್ನಮೇಭ್ಯಃ ಸೃಜಾ ಇತಿ ॥೧॥

೧. ಆತನು ''ಇವೇ ಅಲ್ಲವೆ, ಲೋಕಗಳು ಮತ್ತು ಲೋಕಪಾಲಕರು? ಇವರಿಗಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವೆನು'' ಎಂದು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು.

ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದು

(ಭಾಷ್ಯ)

೪೬. ಸಃ ಏವಮೀಶ್ವರಃ ಈಕ್ಷತ । ಕಥಮ್ ? ಇಮೇ ನು ಲೋಕಾಶ್ಚ ಲೋಕಪಾಲಾಶ್ಚ ಮಯಾ ಸೃಷ್ಟಾಃ ಅಶನಾಯಾಪಿಪಾಸಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಸಂಯೋಜಿತಾಃ । ಅತೋ ನೈಷಾಂ ಸ್ಥಿತಿರನ್ನಮಂತರೇಣ । ತಸ್ಮಾತ್ ಅನ್ನಂ ಏಭ್ಯಃ ಲೋಕಪಾಲೇಭ್ಯಃ ಸೃಜೈ

1. ಈ ದೇವತೆಗಳು ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನೇ ಮುಂತಾದ ಜೀವರಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ, ಅಧಿದೈವತವಾಗಿ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳುಂಟು.
2. ಅಧಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹವಿಷ್ಯ, ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವರಿಗೆ ಆಹಾರವು- ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ 'ಹವಿಸ್ಸು' ಎಂಬುದು ಎರಡನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ಉಪಲಕ್ಷಣವು.

ಸೃಜೇ ಇತಿ । ಏವಂ ಹಿ ಲೋಕೇ ಈಶ್ವರಾಣಾಮ್ ಅನುಗ್ರಹೇ ನಿಗ್ರಹೇ ಚ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಂ ದೃಷ್ಟಂ ಸ್ವೇಷು । ತದ್ವತ್ ಮಹೇಶ್ವರಸ್ಯಾಪಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಾತ್ ಸರ್ವಾನ್ ಪ್ರತಿ ನಿಗ್ರಹೇ ಅನುಗ್ರಹೇ ಚ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಮೇವ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ಈಶ್ವರನು ಹೀಗೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ಹೇಗೆಂದರೆ : ಇವೇ ಅಲ್ಲವೆ, ನಾನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ ಲೋಕಗಳು ಮತ್ತು ಲೋಕಪಾಲಕರು ? (ಇವರನ್ನು) ಹಸಿವು[1] ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಸಿಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ ; ಆದ್ದರಿಂದ ಅನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಇವರು ಇರಲಾರರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಲೋಕಪಾಲಕರಿಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವೆನು. ಹೀಗೆತಾನೆ ಒಡೆಯರಾಗಿರುವವರು ತಮ್ಮ (ಸೇವಕರಿಗೆ) ಅನುಗ್ರಹಮಾಡುವದರಲ್ಲಿಯೂ ದಂಡನೆಮಾಡುವದರಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿರುವದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ?[2] ಇದರಂತೆಯೇ ಮಹೇಶ್ವರನೂ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನಾಗಿರುವದರಿಂದ ಎಲ್ಲರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ದಂಡನೆ, ಅನುಗ್ರಹ- ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಲ್ಲಿ (ಆತನಿಗೆ) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೇ.[3]

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಸೋಽಪೋಽಭ್ಯತಪತ್ ತಾಭ್ಯೋಽಭಿತಪ್ತಾಭ್ಯೋ ಮೂರ್ತಿರಜಾ
ಯತ । ಯಾ ವೈ ಸಾ ಮೂರ್ತಿರಜಾಯತಾನ್ನಂ ವೈ ತತ್ ॥ ೨ ॥

೨. ಅವನು ಅಪ್ಪನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದನು. (ಹಾಗೆ) ಅಭಿತಪ್ತವಾದ ಅದರಿಂದ (ಒಂದು) ಮೂರ್ತಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಯಾವ ಆ ಮೂರ್ತಿಯುಂಟಾಯಿತಲ್ಲ, ಅದೇ ಅನ್ನವು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೪೭. ಸಃ ಈಶ್ವರಃ ಅನ್ನಂ ಸಿಸೃಕ್ಷುಃ ತಾ ಏವ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾಃ ಅಪಃ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಅಭ್ಯತಪತ್ । ತಾಭ್ಯಃ ಅಭಿತಪ್ತಾಭ್ಯಃ ಉಪಾದಾನಭೂತಾಭ್ಯಃ ಮೂರ್ತಿಃ ಘನರೂಪಂ ಧಾರಣಸಮರ್ಥಂ ಚರಾಚರಲಕ್ಷಣಮ್ ಅಜಾಯತ ಉತ್ಪನ್ನಮ್ । ಅನ್ನಂ ವೈ ತತ್ ಮೂರ್ತಿರೂಪಂ ಯಾ ವೈ ಸಾ ಮೂರ್ತಿಃ ಅಜಾಯತ ॥

1. ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳು- ಎಂದರೆ ತೃಷ್ಣೆ, ಕಾಮ- ಇವುಗಳೇ ಎಂದು ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಆಗಲೂ ತೃಷ್ಣಾಕಾಮಗಳ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೆಂದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.
2. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಈಶ್ವರನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವ.
3. ಪರಮೇಶ್ವರನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ್ದರಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳದೆಯೇ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ತಾನೇ ಅನ್ನವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎಂದು ಭಾವ.

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ಈಶ್ವರನು ಅನ್ನವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅದೇ ಅಪ್ಪನ್ನು[1] ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿದನು. (ಹಾಗೆ) ಅಭಿತಪ್ತವಾದ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ[2] ಅದರಿಂದ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿಯು ಎಂದರೆ (ಪ್ರಾಣಗಳನ್ನು ಜೀವಸಹಿತ) ನಿಲ್ಲಿಸಬಲ್ಲ[3] ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮರೂಪವಾದ ಮೂರ್ತಿಯು ಎಂದರೆ ಗಟ್ಟಿಯ ಸ್ವರೂಪವು ಉಂಟಾಯಿತು; ಯಾವ ಆ ಮೂರ್ತಿಯುಂಟಾಯಿತಲ್ಲ, ಅದೇ ಅನ್ನವು.

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ತದೇನತ್ ಸೃಷ್ಟಂ ಪರಾಙತ್ಯಜಿಘಾಂಸತ್ ತದ್ವಾಚಾಽಜಿಘೃಕ್ಷತ್
ತನ್ನಾಶಕ್ನೋದ್ವಾಚಾ ಗ್ರಹೀತುಂ ಸ ಯದ್ಧೈನದ್ವಾಚಾಗ್ರಹೈಷ್ಯದ
ಭಿವ್ಯಾಹೃತ್ಯ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ॥ ೩ ॥

ತತ್ಪ್ರಾಣೇನಾಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋತ್ ಪ್ರಾಣೇನ ಗ್ರಹೀತುಮ್ । ಸ
ಯದ್ಧೈನತ್ ಪ್ರಾಣೇನಾಗ್ರಹೈಷ್ಯದಭಿಪ್ರಾಣ್ಯ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ । ೪ ।

ತಚ್ಚಕ್ಷುಷಾಽಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋಚ್ಚಕ್ಷುಷಾ ಗ್ರಹೀತುಮ್ । ಸ
ಯದ್ಧೈನಚ್ಚಕ್ಷುಷಾಽಗ್ರಹೈಷ್ಯದ್ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ । ೫ ॥

ತಚ್ಛ್ರೋತ್ರೇಣಾಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋಚ್ಛ್ರೋತ್ರೇಣ ಗ್ರಹೀತುಮ್ ।
ಸ ಯದ್ಧೈನಚ್ಛ್ರೋತ್ರೇಣಾಗ್ರಹೈಷ್ಯಚ್ಛ್ರುತ್ವಾ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ । ೬

ತತ್ತ್ವಚಾಽಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋತ್ ತ್ವಚಾ ಗ್ರಹೀತುಮ್ । ಸ
ಯದ್ಧೈನತ್ ತ್ವಚಾಗ್ರಹೈಷ್ಯತ್ ಸ್ಪೃಷ್ಟ್ವಾ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ । ೭ ।

ತನ್ಮನಸಾಽಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋನ್ಮನಸಾ ಗ್ರಹೀತುಮ್ । ಸ
ಯದ್ಧೈನನ್ಮನಸಾಽಗ್ರಹೈಷ್ಯದ್ಧ್ಯಾತ್ವಾ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ॥ ೮ ॥

ತಚ್ಛಿಶ್ನೇನಾಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋಚ್ಛಿಶ್ನೇನ ಗ್ರಹೀತುಮ್ । ಸ
ಯದ್ಧೈನಚ್ಛಿಶ್ನೇನಾಗ್ರಹೈಷ್ಯದ್ವಿಸೃಜ್ಯ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ॥ ೯ ॥

೩-೯. ಇದು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಅತ್ತಲಾಗಿ ದಾಟಿ ಹೋಗುವದಕ್ಕೆಳಸಿತು. ಅದನ್ನು ವಾಕ್ಕಿನಿಂದ ಹಿಡುಯುವದಕ್ಕೆಳಸಿದನು, ಅದನ್ನು ವಾಕ್ಕಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅದನ್ನು ವಾಕ್ಕಿನಿಂದ

1. ಪಂಚಭೂತಗಳ ರಾಶಿಯನ್ನು. 2. ಆಹಾರವೆಲ್ಲ ಭೂತಗಳ ವಿಕಾರವೇ.

3. ಸ್ಥಾವರಜಂಗಮ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅನ್ನದ ಬಲದಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸಿರಬೇಕು.

ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅನ್ನದ ಮಾತನಾಡಿಯೇ ತೃಪ್ತನಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಘ್ರಾಣದಿಂದ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕೆಳಸಿದನು, ಅದನ್ನು ಘ್ರಾಣದಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅದನ್ನು ಘ್ರಾಣದಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಮೂಸುವದರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಚಕ್ಷುವಿನಿಂದ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕೆಳಸಿದನು, ಅದನ್ನು ಚಕ್ಷುವಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅದನ್ನು ಚಕ್ಷುವಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ನೋಡುವದರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಶ್ರೋತ್ರದಿಂದ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕೆಳಸಿದನು, ಅದನ್ನು ಶ್ರೋತ್ರದಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅದನ್ನು ಶ್ರೋತ್ರದಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅನ್ನದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳುವವರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ತ್ವಕ್ಕಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆಳಸಿದನು, ಅದನ್ನು ತ್ವಕ್ಕಿನಿಂದ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅದನ್ನು ತ್ವಕ್ಕಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವದರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕೆಳಸಿದನು, ಅದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವದರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಶಿಶ್ನದಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆಳಸಿದನು, ಅದನ್ನು ಶಿಶ್ನದಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅದನ್ನು ಶಿಶ್ನದಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಡುವದರಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು.

ಅನ್ನದ ಓಟ, ಅದನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನ

(ಭಾಷ್ಯ)

೪೮. ತದೇತತ್ ಅನ್ನಂ ಲೋಕಪಾಲಾನಾಮ[1]ರ್ಥೇ ಅಭಿಮುಖೇ ಸೃಷ್ಟಂ ಸತ್[2] ಯಥಾ ಮೂಷಕಾದಿರ್ಮಾರ್ಜಾರಾದಿಗೋಚರೇ ಸನ್ "ಮಮ ಮೃತ್ಯುರಸ್ಯಾದಃ" ಇತಿ ಮತ್ವಾ ಪರಾಕ್ ಅತ್ಯೇತೀತಿ ಪರಾಙ್_ಸತ್ ಅತ್ಯೈತ್

1. "ಲೋಕಲೋಕಪಾಲಾನಾಮ್" ಎಂಬ ಪಾಠಕ್ಕಿಂತ ಇದು ಉತ್ತಮ. "ಲೋಕಪಾಲಾನ್ನಾರ್ಥ್ಯಭಿಮುಖೇ" ಎಂಬ ವಾ|| ಪಾಠಕ್ಕೆ ಲೋಕಪಾಲಕರೆಂಬ ಅನ್ನಾರ್ಥಿಗಳ ಮುಂದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
2. 'ತತ್' ಎಂಬುದು 'ಸತ್' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲು ಬರೆದವರ ತಪ್ಪಿನಿಂದ ಬಿದ್ದಿರಬೇಕು.

ಅತೀತ್ಯ ಅಜಿಘಾಂಸತ್ ಅತಿಗನ್ತುಮೈಚ್ಛತ್ ಪಲಾಯಿತುಂ ಪ್ರಾರಭತ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ತಮ್[1] ಅನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಂ ಮತ್ವಾ ಲೋಕಲೋಕಪಾಲಸಙ್ಘಾತಃ ಕಾರ್ಯಕರಣ ಲಕ್ಷಣಃ ಪಿಣ್ಡಃ ಪ್ರಥಮಜತ್ವಾತ್ ಅನ್ಯಾಂಶ್ಚಾನ್ನಾದಾನ್ ಅಪಶ್ಯನ್, ತತ್ ಅನ್ನಂ ವಾಚಾ ವದನವ್ಯಾಪಾರೇಣ ಅಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ಗೃಹೀತುಮೈಚ್ಛತ್ । ತತ್ ಅನ್ನಂ ನ ಅಶಕ್ನೋತ್ ನ ಸಮರ್ಥೋಽಭವತ್ ವಾಚಾ ವದನಕ್ರಿಯಯಾ ಗ್ರಹೀತುಮ್ ಉಪಾದಾತುಮ್ । ಸಃ ಪ್ರಥಮಜ ಶರೀರೀ ಯತ್ ಯದಿ ಹ ಏನತ್ ವಾಚಾ ಅಗ್ರಹೈಷ್ಯತ್ ಗೃಹೀತವಾನ್ ಸ್ಯಾತ್ ಅನ್ನಮ್, ಸರ್ವೋಽಪಿ ಲೋಕಃ ತತ್ಕಾರ್ಯಭೂತತ್ವಾತ್ ಅಭಿವ್ಯಾಹೃತ್ಯ ಹೈವ ಅನ್ನಮ್ ಅತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ತೃಪ್ತೋಽಭವಿಷ್ಯತ್ । ನ ಚೈತದಸ್ತಿ । ಅತೋ ನಾಶಕ್ನೋತ್ ವಾಚಾ ಗ್ರಹೀತುಮ್ ಇತ್ಯವಗಚ್ಛಾಮಃ ಪೂರ್ವಜೋಽಪಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ಈ ಅನ್ನವು ಲೋಕಪಾಲಕರಿಗಾಗಿ (ಅವರ) ಮುಂದೆ ಸೃಷ್ಟವಾಯಿತಲ್ಲ, ಅದು, ಇಲಿಯೇ ಮುಂತಾದದ್ದು ಬೆಕ್ಕು ಮುಂತಾದದ್ದರ (ಕಣ್ಣಿನ) ಮುಂದೆ ಇರುವಾಗ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, "(ಇದು) ನನ್ನ ಮೃತ್ಯುವಾದ ಅನ್ನಾದನು" ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅತ್ತಲಾಗಿ - ಪರಾಙ್ ಎಂಬ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಆಚೆಗೆ (ಪರಾಕ್) ಸರಿಯುವದು (ಅಞ್ಚತಿ) ಎಂದರ್ಥ- ತನ್ನನ್ನು ತಿನ್ನುವವರನ್ನು ದಾಟಿ (ಅತ್ಯ) ಹೋಗುವದಕ್ಕೆಳಸಿತು, ಓಡಿಹೋಗುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲುಮಾಡಿತು ಎಂದರ್ಥ. ಆ ಅನ್ನದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕಂಡ ಆ (ಲೋಕ)ಲೋಕಪಾಲಕರು[2] ಒಟ್ಟು ಸೇರಿದ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸ್ವರೂಪವಾದ[3] ಪಿಂಡಾತ್ಮನು[4] ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವನಾದ್ದರಿಂದ[5] ತನಗಿಂತ ಬೇರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವವರನ್ನು ಯಾರನ್ನೂ ಕಾಣದೆ[6] ಆ ಅನ್ನವನ್ನು ವಾಕ್ಕಿನಿಂದ ಎಂದರೆ ಮಾತನಾಡುವದೆಂಬ ಕೆಲಸದಿಂದ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕೆಳಸಿದನು. ಅದನ್ನು ವಾಕ್ಕಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ

1. 'ತತ್' ಎಂಬುದು ವಾ॥ ಪಾಠ.　2. ಲೋಕಪಾಲಕರು ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಸಾಕು ; ಏಕೆಂದರೆ ಲೋಕಪಾಲಕರನ್ನು ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದನ್ನೇ ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವದು.

3. ಲೋಕಪಾಲರೆಂದರೆ ಬರಿಯ ಚೇತನಸ್ವರೂಪರಲ್ಲ ; ಅವರವರ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಅವರನ್ನು ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಎಣಿಸಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ. ಒಬ್ಬ ಆತ್ಮನೇ ಉಪಾಧಿವಿಶೇಷದಿಂದ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷ, ದೇವತೆಗಳು, ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳು- ಎಂದು ವಿವಿಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿರುವನೆಂಬುದನ್ನು ಈ ವಿಶೇಷಣವು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. 'ಕಾರ್ಯಕಾರಣ' ಎಂದು ಅಚ್ಚಾಗಿರುವದು 'ಕಾರ್ಯಕರಣ'ವೆಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ; ಅಥವಾ ಬರೆದವರ ತಪ್ಪಿನಿಂದ ಹೀಗೆ ಬಿದ್ದಿದೆ.　4. ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನು.

5. "ಸ ವೈ ಶರೀರೀ ಪ್ರಥಮಃ" ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಸೂಚನೆ.

6. ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ತಿನ್ನುವವರನ್ನು ಕಾಣದ್ದರಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಅನ್ನಗ್ರಹಣಕ್ರಮವನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕಾಯಿತು.

ಶಕ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ, ಸಮರ್ಥನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ ಶರೀರಿಯು ಅದನ್ನು ಎಂದರೆ (ಆ) ಅನ್ನವನ್ನು ವಾಕ್ಕಿನಿಂದ (ಯತ್ = ಯದಿ) ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡವನಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನೂ ಅವನ ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವದರಿಂದ[1] ಅನ್ನದ ಮಾತನಾಡಿಯೇ ತೃಪ್ತನಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು, ತೃಪ್ತನಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಹೀಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ (ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನು) ಕೂಡ ವಾಕ್ಕಿನಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೪೯. ಸಮಾನಮ್ ಉತ್ತರಮ್ । 'ತತ್ ಪ್ರಾಣೇನ', 'ತಚ್ಚಕ್ಷುಷಾ', 'ತಚ್ಛ್ರೋತ್ರೇಣ', 'ತತ್ ತ್ವಚಾ', 'ತನ್ಮನಸಾ', 'ತಚ್ಛಿಶ್ನೇನ' । ತೇನ ತೇನ ಕರಣವ್ಯಾಪಾರೇಣ ಅನ್ನಂ ಗ್ರಹೀತುಮಶಕ್ನುವನ್ ಪಶ್ಚಾತ್ —

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಹೀಗೆಯೇ (ವಿವರಿಸಬೇಕು). 'ಅದನ್ನು ಘ್ರಾಣದಿಂದ', 'ಅದನ್ನು ಚಕ್ಷುವಿನಿಂದ', 'ಅದನ್ನು ಶ್ರೋತ್ರದಿಂದ', 'ಅದನ್ನು ತ್ವಕ್ಕಿನಿಂದ', 'ಅದನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ', 'ಅದನ್ನು ಶಿಶ್ನದಿಂದ'- (ಹೀಗೆ) ಆಯಾ ಕರಣದ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ (ಆ) ಅನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗದೆ ಕೊನೆಗೆ—

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ತದಪಾನೇನಾಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತದಾವಯತ್ । ಸೈಷೋಽನ್ನಸ್ಯ ಗ್ರಹೋ
ಯದ್ವಾಯುರನ್ನಾಯುರ್ವಾ ಏಷ ಯದ್ವಾಯುಃ ॥ ೧೦ ॥

೧೦. ಅದನ್ನು ಅಪಾನದಿಂದ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕೆಳಸಿದನು ; ಅದನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆಳೆದುಕೊಂಡನು. ಆ ಈ ವಾಯುವೆಂಬುದು ಅನ್ನದ ಗ್ರಹವು. ಈ ವಾಯುವೆಂಬುದು ಅನ್ನಾಯುವೇ.

ಅನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡದ್ದು

(ಭಾಷ್ಯ)

೫೦. ಅಪಾನೇನ ವಾಯುನಾ ಮುಖಚ್ಛಿದ್ರೇಣ ತತ್ ಅನ್ನಮ್ ಅಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತತ್ ಆವಯತ್ ತತ್ ಅನ್ನಮ್ ಏವಂ ಜಗ್ರಾಹ ಅಶಿತವಾನ್ । ತೇನ ಸ ಏಷಃ

---

[1] ವ್ಯಷ್ಟಿಜೀವರೆಲ್ಲ ಸಮಷ್ಟಿಯಾದ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನ ಕಾರ್ಯ. ಕಾರಣದ ಧರ್ಮವು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬೇಕಾದ್ದರಿಂದ ಕಾರಣನಾದ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನು ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತನಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾದ ಈಗಿನ ಜನರೂ ಹಾಗೆಯೇ ತೃಪ್ತರಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಹಿಂದೆ ೩೨ರಲ್ಲಿ ಹಸಿವು ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವದನ್ನು ನೋಡಿರಿ.

ಅಪಾನವಾಯುಃ ಅನ್ನಸ್ಯ ಗ್ರಹಃ ಅನ್ನಗ್ರಾಹಕ ಇತ್ಯೇತತ್ ಯದ್ ವಾಯುಃ ಯೋ ವಾಯುಃ । ಅನ್ನಾಯುಃ ಅನ್ನಬನ್ಧನಃ ಅನ್ನಜೀವನಃ ವೈ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ ಸ ಏಷ ಯೋ ವಾಯುಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಅಪಾನದಿಂದ ಎಂದರೆ (ಅಪಾನ)ವಾಯು(ವಿನ ಸಹಾಯ)ದಿಂದ ಬಾಯಿಯ ಬಿಲದ (ಮಾರ್ಗ)ವಾಗಿ ಆ ಅನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕೆಳಸಿದನು ; ಅದನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆಳೆದುಕೊಂಡನು[1] ಎಂದರೆ ಆ ಅನ್ನವನ್ನು ಹಿಗೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು, ತಿಂದನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆ ಈ ಅಪಾನವಾಯುವು ಅನ್ನದ ಗ್ರಹವು ಎಂದರೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.[2] ಆ ಈ ವಾಯುವೆಂಬುದು ಅನ್ನಾಯುವೇ, ಎಂದರೆ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದು[3] ಅನ್ನದಿಂದಲೇ ಬದುಕಿರತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.[4]

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಸ ಈಕ್ಷತ ಕಥಂ ನ್ವಿದಂ ಮದೃತೇ ಸ್ಯಾದಿತಿ ।
ಸ ಈಕ್ಷತ ಕತರೇಣ ಪ್ರಪದ್ಯಾ ಇತಿ । ಸ ಈಕ್ಷತ
ಯದಿ ವಾಚಾಭಿವ್ಯಾಹೃತಂ ಯದಿ ಪ್ರಾಣೇನಾಭಿಪ್ರಾಣಿತಂ
ಯದಿ ಚಕ್ಷುಷಾ ದೃಷ್ಟಂ ಯದಿ ಶ್ರೋತ್ರೇಣ ಶ್ರುತಂ
ಯದಿ ತ್ವಚಾ ಸ್ಪೃಷ್ಟಂ ಯದಿ ಮನಸಾ ಧ್ಯಾತಂ ಯದ್ಯಪಾನೇನಾಭ್ಯ
ಪಾನಿತಂ ಯದಿ ಶಿಶ್ನೇನ ವಿಸೃಷ್ಟಮಥ ಕೋಽಹಮಿತಿ ॥ ೧೧ ॥

೧೧. ಅವನು "ಇದು ನಾನಿಲ್ಲದೆ ಹೇಗೆತಾನೆ ಇದ್ದೀತು ?" ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ಅವನು "ನಾನು ಯಾವದರಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ ?" ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ಅವನು "ವಾಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾತಾಡೋಣವಾದರೆ, ಘ್ರಾಣದಿಂದ ಮೂಸೋಣವಾದರೆ, ಚಕ್ಷುವಿನಿಂದ ನೋಡೋಣವಾದರೆ, ಶ್ರೋತ್ರದಿಂದ ಕೇಳೋಣವಾದರೆ, ತ್ವಕ್ಕಿನಿಂದ ಮುಟ್ಟೋಣವಾದರೆ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಚಿಂತನಮಾಡೋಣವಾದರೆ, ಅಪಾನದಿಂದ ಒಳಕ್ಕೆ

---

1. ವಾಕ್ಕು ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ವಕ್ತೃ, ಘ್ರಾತೃ- ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಪ್ರಾಣದ ಅಪಾನವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವನೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಹಸಿವುನೀರಡಿಕೆಗಳು ಪ್ರಾಣವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯಿಂದಾಗಿವೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. 2. ಯಸ್ಮಾತ್ ಅವಯತ್ ತಸ್ಮಾತ್ ವಾಯುಃ ಎಂದು ವಾಯು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "ವೇ" (ನೇಯು) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದಂತೆ ಆಯಿತು.
3. "ಅನ್ನಂ ದಾಮ" (ಬೃ.೨-೨-೧) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಸೂಚನೆ.
4. ಪ್ರಾಣವಿರುವವರೆಗೆ ಆಯುಸ್ಸಿರುತ್ತದೆ (ಕೌ.೩-೨) ; ಅನ್ನವಿರುವವರೆಗೆ ಪ್ರಾಣವಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ವಾಯುವು ಅನ್ನಾಯು.

(ಆಹಾರವನ್ನು) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣವಾದರೆ, ಶಿಶ್ನದಿಂದ (ಹೊರಕ್ಕೆ) ಬಿಡೋಣವಾದರೆ, ಆಗ ನಾನು ಯಾರು ?'' ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು.

ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕೆಂದು ಆತ್ಮನು ಯೋಚಿಸಿದ್ದು

(ಭಾಷ್ಯ)

೫೧. ಸ ಏವಂ ಲೋಕಲೋಕಪಾಲಸಙ್ಘಾತಸ್ಥಿತಿಮ್ ಅನ್ನನಿಮಿತ್ತಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಪುರಪೌರತತ್ಪಾಲಯಿತೃಸ್ಥಿತಿಸಮಾಮ್, ಸ್ವಾಮೀವ ಈಕ್ಷತ । ಕಥಂ ನು ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಇತಿ ವಿತರ್ಕಯನ್ ಇದಂ ಮೃದತೇ ಮಾಮ್ ಅನ್ತರೇಣ ಪುರಸ್ವಾಮಿನಮ್, ಯದಿದಂ ಕಾರ್ಯಕರಣಸಙ್ಘಾತಕಾರ್ಯಂ[1] ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಂ ಕಥಂ ನು ಖಲು ಮಾಮ್ ಅನ್ತರೇಣ ಸ್ಯಾತ್ ಪರಾರ್ಥಂ ಸತ್ । ಯದಿ ವಾಚಾಭಿವ್ಯಾಹೃತಮ್ ಇತ್ಯಾದಿ । ಕೇವಲಮೇವ ವಾಗ್ವ್ಯವಹರಣಾದಿ ತತ್ ನಿರರ್ಥಕಂ ನ ಕಥಂಚನ ಭವೇತ್ ಬಲಿಸ್ತುತ್ಯಾದಿವತ್ ಪೌರವನ್ದ್ಯಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಯುಜ್ಯಮಾನಂ ಸ್ವಾಮ್ಯರ್ಥಂ ಸತ್ ಸ್ವಾಮಿನಮನ್ತರೇಣ ಅಸತ್ಯೇವ ಸ್ವಾಮಿನಿ ತದ್ವತ್ (?) ತಸ್ಮಾತ್ ಮಯಾ ಪರೇಣ ಸ್ವಾಮಿನಾ ಅಧಿಷ್ಠಾತ್ರಾ ಕೃತಾಕೃತಫಲಸಾಕ್ಷಿಭೂತೇನ ಭೋಕ್ತ್ರಾ ಭವಿತವ್ಯಮ್, ಪುರಸ್ಯೇವ ರಾಜ್ಞಾ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಅವನು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕಗಳು, ಲೋಕಪಾಲಕರ ಸಂಘಾತ -ಇವುಗಳಿಗೆ ಪುರ, ಪುರನಿವಾಸಿಗಳು, ಅವರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವರು (ಇವರೆಲ್ಲರ) ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು (ಅವರ ಒಡೆಯನು) ಏರ್ಪಡಿಸುವಂತೆ ಅನ್ನನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿ (ಹೀಗೆಂದು) ಆಲೋಚಿಸಿದನು : ''ಹೇಗೆತಾನೆ, ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಇದು ನಾನಿಲ್ಲದೆ ಪುರಸ್ವಾಮಿಯಾದ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೇಗೆ ಇದ್ದೀತು ?'' ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡಿ, ''(ಈ) ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರ್ಯಕರಣ ಸಂಘಾತದ ಕೆಲಸವೆಂಬುದಿದೆಯಲ್ಲ, ಇದು ಪರಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡಿರುವದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೇಗೆತಾನೆ ಇದ್ದೀತು ?''[2] ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದನು. ''ಯದಿ

1. ''ಸಙ್ಘಾತಂ ಕಾರ್ಯಂ'' ಎಂಬ ಆ॥ ಪಾಠಕ್ಕಿಂತ ಈ ವಾ॥ ಪಾಠವೇ ಮೇಲು.
2. ಈ ವಾಕ್ಯವು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಏನೋ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು : ''ಈಕ್ಷತ ಕಥಂ ನು ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ಇತಿ ವಿತರ್ಕಯನ್'' ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ''ನು'' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ''ಇದಂ ಮದೃತೇ ಮಾಮನ್ತರೇಣ ಪುರಸ್ವಾಮಿನಮ್- ಯದಿದಂ ಕಾರ್ಯಕರಣಸಙ್ಘಾತಕಾರ್ಯಂ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಮ್ ಕಥಂ ನು ಖಲು ಮಾಮನ್ತರೇಣ ಸ್ಯಾತ್ ಪರಾರ್ಥಂ ಸತ್?''॥ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ''ಇದಂ ಕಥಂ ಸ್ಯಾತ್'' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಸಂಹತವಾದದ್ದು ಪರಾರ್ಥ, ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗಾಗಿರುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಕರಣವ್ಯಾಪಾರವು ಯಾರಿಗೋಸ್ಕರವೋ ಅವನೇ ಆತ್ಮ- ಎಂದು ಭಾವ.

ವಾಚಾಭಿ ವ್ಯಾಹೃತಮ್'' ಮುಂತಾದದ್ದರ (ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ) ಬರಿಯ ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರವೇ ಮುಂತಾದದ್ದು[1] ಪಟ್ಟಣದವರೂ ಹೊಗಳುಭಟ್ಟರೇ ಮೊದಲಾದವರೂ ಒಪ್ಪಿಸತಕ್ಕ ಕಾಣಿಕೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ ಮುಂತಾದದ್ದು (ಆ) ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದೆಯೇ ಇರುವಾಗ (ಮಾಡಿದ್ದು) ಹೇಗೆ (ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿರುವದರಿಂದ ತಾನೇ ಇರಲಾರದೋ) ಆದರಂತೆ (ಈ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಮುಂತಾದದ್ದು) ಒಡೆಯನಿಗಾಗಿರುವದರಿಂದ ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದೆ ನಿರರ್ಥಕವಾಗುವದರಿಂದ ಎಂದಿಗೂ ತಾನೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡಿರಲಾರದು;[2] ಆದ್ದರಿಂದ ಪುರಕ್ಕೆ ಅರಸು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ನಾನು (ಇದಕ್ಕಿಂತ) ಬೇರೆಯವನೂ ಒಡೆಯನೂ ಆಳುವವನೂ ಮಾಡಿದ ಮತ್ತು ಮಾಡದೆ ಇರುವ (ಕರ್ಮ) ಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾದ ಭೋಕ್ತನೂ[3] ಆಗಿರಬೇಕು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೫೨. ಯದಿ ನಾಮ ಏತತ್ ಸಂಹತಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಪರಾರ್ಥತ್ವಂ ಪರಮ್ ಅರ್ಥಿನಂ ಮಾಂ ಚೇತನಮ್ ಅನ್ತರೇಣ ಭವೇತ್ ಪುರಪೌರಕಾರ್ಯಮಿವ ತತ್ಸ್ವಾಮಿನಮ್ ಅಥ ಕೋಽಹಮ್ ? ಕಿಂಸ್ವರೂಪಃ ಕಸ್ಯ ವಾ ಸ್ವಾಮೀ ? ಯದ್ಯಹಂ ಕಾರ್ಯಕರಣಸಙ್ಘಾತಮ್ ಅನುಪ್ರವಿಶ್ಯ ವಾಗಾದ್ಯಭಿವ್ಯಾಹೃತಾದಿಫಲಂ ನೋಪಲಭೇಯ ರಾಜೇವ ಪುರಮಾವಿಶ್ಯ ಅಧಿಕೃತಪುರುಷಕೃತಾಕೃತಾದಿಲಕ್ಷಣಮ್, ನ ಕಶ್ಚಿತ್ ಮಾಮ್ ''ಅಯಂ ಸನ್, ಏವಂರೂಪಶ್ಚ'' ಇತ್ಯಧಿಗಚ್ಛೇತ್ ವಿಚಾರಯೇತ್ । ವಿಪರ್ಯಯೇ ತು ''ಯೋಽಯಂ ವಾಗಾದ್ಯಭಿವ್ಯಾಹೃತಾದಿ ಇದಮ್ ಇತಿ ವೇದ, ಸ ಸನ್ ವೇದನರೂಪಶ್ಚ'' ಇತ್ಯಧಿಗನ್ತವ್ಯೋಽಹಂ ಸ್ಯಾಮ್ । ಯದರ್ಥಮಿದಂ ಸಂಹತಾನಾಂ ವಾಗಾದೀನಾಮ್ ಅಭಿವ್ಯಾಹೃತಾದಿ; ಯಥಾ ಸ್ತಮ್ಭಕುಡ್ಯಾದೀನಾಂ ಪ್ರಾಸಾದಾದಿಸಂಹತಾನಾಂ ಸ್ವಾವಯವೈರಸಂಹತಾರ್ಥತ್ವಮ್, ತದ್ವತ್ ಇತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಒಂದು ವೇಳೆ ಈ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ ಕಾರ್ಯವು ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗಾಗಿದ್ದರೂ[4] ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಅರ್ಥಿಯಾದ[5] ಚೇತನನಾದ ನಾನಿಲ್ಲದೆಯೇ ಪುರದ

1. ಇದು ವಾಗ್ವ್ಯವಹಾರವೇ ಮುಂತಾದದ್ದರ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಭಾವಿಸಿರುತ್ತಾರೆ; ಆತ್ಮಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ನಮಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ.
2. ಯಾವನಿಗೋಸ್ಕರವೋ ಅವನಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿರಲಾರದು.
3. ಸಾಕ್ಷಿತ್ವವೇ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವು; ನಿಜವಾಗಿ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವಿದೆ ಎಂಬುದು ಅಜ್ಞಾನದ ಫಲ.
4. ''ಸಂಹತಕಾರ್ಯಂ ಪರಾರ್ಥಮ್'' ಎಂದು ಇದ್ದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಕನ್ನಡಿಸಿದೆ.
5. ಅರ್ಥಿಯಾದವನು ಚೇತನನು, ಪರಾರ್ಥವಾದ ಜಡವಸ್ತುವಿನ ಭೋಗವು ಚೇತನನಾದ ಭೋಕ್ತೃವಿಗಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಆ ಜಡುವಸ್ತುವಿಗೇ ಅಲ್ಲ. ಉಪದೇಶಸಾಹಸ್ರಿಗದ್ಯ ಅವಗತಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ನ ಹಿ ಚನ್ದನಕಣ್ಟಕಕೃತೇ ಸುಖದುಃಖೇ ಚನ್ದನಕಣ್ಟಕಾರ್ಥೇ'' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ.

ಮತ್ತು ಪುರನಿವಾಸಿಗಳ ಕಾರ್ಯವು (ಅವರ) ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದೆಯೇ[1] (ಆಗುವಂತೆ)- ಆಗುವವಾದರೆ ಆಗ ನಾನು ಯಾರು? ಎಂದರೆ ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪವೇನು? ಅಥವಾ ನಾನು ಯಾರಿಗೆ ಒಡೆಯನು ? ನಾನು ಕಾರ್ಯಕರಣಸಂಘಾತವನ್ನು ಒಳಹೊಕ್ಕು ವಾಕ್ಕೇ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮಾತನಾಡುವದೇ ಮುಂತಾದದ್ದರ ಫಲವನ್ನು, ಅರಸನು ಪುರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಅಧಿಕಾರಿ ಜನರು ಮಾಡಿದ್ದರ ಅಥವಾ ಮಾಡದೆ ಇದ್ದದ್ದರ (ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ), ಅರಿತುಕೊಳ್ಳದೆ ಇದ್ದರೆ, (ಆಗ) ಯಾರೊಬ್ಬನೂ "ಇವನು ಇದಾನೆ, ಮತ್ತು ಇಂಥ ಸ್ವರೂಪದವನು" ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಾರನು, ವಿಚಾರಮಾಡಲಾರನು.[2] ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ (ನಾನು ಒಳಹೊಕ್ಕು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿತುಕೊಂಡರೆ[3]) "ವಾಕ್ಕೇ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಮಾತಾಡುವದೇ ಮುಂತಾದದ್ದನ್ನು 'ಇದು' ಎಂದು ಯಾವ ಇವನು ಅರಿಯುತ್ತಿರುವನೋ ಅವನು ಇದಾನೆ, ಜ್ಞಾನರೂಪನಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾನೆ"[4] ಎಂದು ನನ್ನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದೀತು. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಆ ವಾಕ್ಕೇ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮಾತಾಡುವದೇ ಮುಂತಾದದ್ದು (ಇರುವದು) ; ಹೇಗೆ ಕಂಬ, ಗೋಡೆ-ಮುಂತಾದವು ಉಪ್ಪರಿಗೆಯೇ ಮುಂತಾದವುಗಳೊಡನೆ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಅವಯವಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗಾಗಿಯೇ ಇರುವವೋ ಅದರಂತೆ.[5]

ಆತ್ಮನು ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ್ದು

(ಭಾಷ್ಯ)

೩೩. ಏವಮ್ ಈಕ್ಷಿತ್ವಾ ಅತಃ "ಕತರೇಣ ಪ್ರಪದ್ಯಾ ಇತಿ" ಪ್ರಪದಂ ಚ

---

1. ಯಾರೊಬ್ಬರಿಗೋಸ್ಕರವೂ ಅಲ್ಲದೆ.
2. "ವಿಚಾರಯೇತ್" ಎಂಬ ಮಾತು ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನು ವಾಗಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ಹೊರಗಿನ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಅರಿಯುವದರಿಂದ ಅರಿಯುವಾತನಾದ ಆತನು ಇದಾನೆ, ಅವನು ಅರಿವಿನ ಸ್ವರೂಪದವನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ.
3. "ಯಾವನು ಇದನ್ನು ಮಾಡುವೆನು ಎಂದು ಅರಿಯುವನೋ ಅವನು ಆತ್ಮನು, ಮಾತನಾಡುವದಕ್ಕೆ ವಾಕ್ಕು ಕರಣವು" ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿರುವ (ಛಾಂ.೮-೧೨-೪) ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ.
4. ಅರಿಯುವ ಕರ್ತನಿಲ್ಲದೆ ಅರಿವೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯಲಾರದು ; ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ಇದಾನೆ. ಅವನಲ್ಲಿ ಅರಿವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವನು ಏನನ್ನೂ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಲಾರನು ; ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಅರಿವಿನ ಸ್ವಭಾವದವನು- ಎಂದು ಊಹಿಸುವದಕ್ಕೆ ವಕ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಸಾಧಕ.
5. ಗೋಡೆ, ಕಂಬ- ಮುಂತಾದವು ತಮತಮಗಾಗಿ ಇಲ್ಲ, ಒಂದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದೂ ಇಲ್ಲ; ಹಾಗೆಯೇ ವಾಗಾದಿಗಳು ಎಂದರ್ಥ.

ಮೂರ್ಧಾ ಚ ಅಸ್ಯ ಸಙ್ಘಾತಸ್ಯ ಪ್ರವೇಶಮಾರ್ಗೌ । ಅನಯೋಃ ಕತರೇಣ ಮಾರ್ಗೇಣ ಇದಂ ಕಾರ್ಯಕರಣಸಙ್ಘಾತಲಕ್ಷಣಂ ಪುರಂ ಪ್ರಪದ್ಯೈ, ಪ್ರಪದ್ಯೇಯ ಇತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಹೀಗೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡು "ಆದ್ದರಿಂದ (ಎರಡರಲ್ಲಿ) ಯಾವದರಿಂದ (ಇದನ್ನು) ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ? ಮುಂಗಾಲು, ನೆತ್ತಿ- ಈ ಎರಡೂ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ದಾರಿಗಳು ; ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ದಾರಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯಕರಣಸಂಘಾತರೂಪವಾದ ಪುರವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿ, ಎಂದರೆ ಸೇರಲಿ?" ಎಂದು (ಅವನು ಆಲೋಚಿಸಿದನು).[1]

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಸ ಏತಮೇವ ಸೀಮಾನಂ ವಿದಾರ್ಯೈತಯಾ ದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ।
ಸೈಷಾ ವಿದೃತಿರ್ನಾಮ ದ್ವಾಸ್ತದೇತನ್ನಾನ್ದನಮ್ । ತಸ್ಯ ತ್ರಯ
ಆವಸಥಾಸ್ತ್ರಯಃ ಸ್ವಪ್ನಾಃ । ಅಯಮಾವಸಥೋಽಯಮಾವ
ಸಥೋಽಯಮಾವಸಥ ಇತಿ ॥ ೧೨ ॥

೧೨. ಆತನು ಇದೇ ಬೈತಲೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಈ ದ್ವಾರದಿಂದ ಸೇರಿದನು. ಆ ಇದು ವಿದೃತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ದ್ವಾರವು ; ಆ ಇದು ನಾಂದನವು. ಅವನಿಗೆ ಮೂರು ವಸತಿಗಳು, ಮೂರು ಸ್ವಪ್ನಗಳು. ಇದು (ಒಂದು) ವಸತಿ, ಇದು (ಒಂದು) ವಸತಿ, ಇದು (ಒಂದು) ವಸತಿ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೫೪. ಏವಮ್ ಈಕ್ಷಿತ್ವಾ ನ ತಾವತ್ ಮದ್ಭೃತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಮಮ ಸರ್ವಾರ್ಥಾಧಿಕೃತಸ್ಯ ಪ್ರವೇಶಮಾರ್ಗೇಣ ಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಮ್ ಅಧಃ ಪ್ರಪದ್ಯೇ । ಕಿಂ ತರ್ಹಿ ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್ ಅಸ್ಯ ಮೂರ್ಧಾನಂ ವಿದಾರ್ಯ ಪ್ರಪದ್ಯೇ ಇತಿ ಲೋಕ ಇವ ಈಕ್ಷಿತಕಾರೀ ಯಃ ಸ್ರಷ್ಟಾ ಈಶ್ವರಃ ಸ ಏತಮೇವ ಮೂರ್ಧಸೀಮಾನಂ ಕೇಶವಿಭಾಗಾವಸಾನಂ ವಿದಾರ್ಯ ಛಿದ್ರಂ ಕೃತ್ವಾ ಏತಯಾ ದ್ವಾರಾ ಮಾರ್ಗೇಣ ಇಮಂ ಕಾರ್ಯಕರಣಸಙ್ಘಾತಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಪ್ರವಿವೇಶ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಹೀಗೆ ಆಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡು "ನನ್ನ ಭೃತ್ಯನಾಗಿ ನನಗೆ ಬೇಕಾದ ಕೆಲಸಗಳಿ

1. ಕತರೇಣ ಎಂಬುದರ ಮೊದಲು 'ಸ ಈಕ್ಷತ' ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ಮೂಲದಲ್ಲಿವೆ ; ಇವು ಏಕೋ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿವೆ. "ಸ ಈಕ್ಷತ ಕತರೇಣ ಪ್ರಪದ್ಯಾ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಪಾಠಕ್ರಮದಿಂದ ಎರಡನೆಯದಾದರೂ ಅರ್ಥಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದಾದ್ದರಿಂದ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಆ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಗಳ್ಳು ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣನು ಹೊಕ್ಕ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಎಂದರೆ ಕೆಳಗಡೆ ಇಂದ್ರಿಯ ಮುಂಗಾಲುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ[1] ತಾನು ಸೇರುವದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಹೇಗೆಂದರೆ ಕರಕೊಳ್ಳುವ ಈ '(ಶರೀರದ) ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಸೇರೋಣ'' ಎಂದು ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಜನರಂತೆ ಆ ಸ್ರಷ್ಟೃವಾದ ಈಶ್ವರನು ಈ ತಲೆಯ ನೈತಲೆಯನ್ನು, ಕೂದಲನ್ನು (ಬಾಚಿ) ವಿಂಗಡಿಸುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು, ಸೀಳಿ ರಂಧ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯ ಕರಣಸಜ್ಘಾತವೆಂಬ ಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಿದನು, ಒಳಹೊಕ್ಕನು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೩೨. ಸೇಯಂ ಹಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ದ್ವಾಃ । ಮೂರ್ಧ್ನಿ ತೈಲಾದಿಧಾರಣಕಾಲೇ ಅನ್ತಸ್ತದ್ರಸಾದಿಸಂವೇದನಾತ್ । ಸೈಷಾ ವಿದೃತಿಃ ವಿದಾರಿತತ್ವಾದ್ ವಿದೃತಿಃ ನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ದ್ವಾಃ । ಇತರಾಣಿ ತು ಶ್ರೋತ್ರಾದಿದ್ವಾರಾಣಿ ಭೃತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಾನೀಯಸಾಧಾರಣಮಾರ್ಗತ್ವಾತ್ ನ ಸಮೃದ್ಧೀನಿ ನಾನನ್ದಹೇತೂನಿ । ಇದಂ ತು ದ್ವಾರಂ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯೈವ ಕೇವಲಸ್ಯ ಇತಿ । ತದೇತತ್ ನಾನ್ದನಮ್ ನನ್ದನಮೇವ ನಾನ್ದನಮಿತಿ ದೈರ್ಘ್ಯಂ ಛಾನ್ದಸಮ್ । ನನ್ದತ್ಯನೇನ ದ್ವಾರೇಣ ಗತ್ವಾ ಪರಸ್ಮಿನ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೀತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಈ ದ್ವಾರವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿರತಕ್ಕದ್ದೇ. ಏಕೆಂದರೆ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಎಣ್ಣೆಯೇ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಇಟ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದರ (ತಂಪು ಮುಂತಾದ) ರಸದ (ಗುಣವು) ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಇದು ವಿದೃತಿ-ಸೀಳಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ[2] (ವಿದೃತಿ)- ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ದ್ವಾರವು. ಮಿಕ್ಕ ಶ್ರೋತ್ರವೇ ಮುಂತಾದವು ಭೃತ್ಯರೇ- ಮುಂತಾದವರಂತಿರುವ (ದೇವತೆಗಳಿಗೂ) ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವ[3] ಮಾರ್ಗಗಳಾಗಿರುವದರಿಂದ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ, ಆನಂದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇದು ಪರಮೇಶ್ವರನೊಬ್ಬನಿಗೇ (ದಾರಿ)ಯಾಗಿರುವದರಿಂದ ನಾಂದನವು, ನಂದನವೇ (ಆಗಿರುತ್ತದೆ). ''ನಾನ್ದನಮ್'' ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವದು ವೈದಿಕಪ್ರಯೋಗವು. ಈ ದ್ವಾರದಿಂದ ಹೋದವನು ಪರ-

[1] ಪ್ರಾಣನು ಮುಂಗಾಲುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ದೇಹವನ್ನು ಹೊಕ್ಕನೆಂದು ಐ.ಆ.೨-೧-೪ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಪ್ರಧಾನನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಭೃತ್ಯನು ಎಂದಿದೆ.

[2] ದೃ ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಸೀಳು ಎಂದರ್ಥ ; ಪರಮೇಶ್ವರನು ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಒಳಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಈ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ 'ವಿದೃತಿ' ಎಂದು ಹೆಸರು.

[3] ಎಲ್ಲರೂ ಓಡಾಡುವ.

ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ[1] ಆನಂದಿಸುತ್ತಾನೆ; ಆದ್ದರಿಂದ (ಇವಕ್ಕೆ 'ನಾಂದನ' ಎಂಬ ಹೆಸರು).

ಆತ್ಮನ ಮೂರು ವಸತಿಗಳು

(ಭಾಷ್ಯ)

೫೬. ತಸ್ಯ ಏವಂ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಪ್ರವಿಷ್ಟಸ್ಯ ಅನೇನ ಜೀವೇನಾತ್ಮನಾ ರಾಜ್ಞ ಇವ ಪುರಮ್ ತ್ರಯ ಆವಸಥಾಃ । ಜಾಗರಿತಕಾಲೇ ಇನ್ದ್ರಿಯಸ್ಥಾನಂ ದಕ್ಷಿಣಂ ಚಕ್ಷುಃ, ಸ್ವಪ್ನಕಾಲೇ ಅನ್ತರ್ಮನಃ, ಸುಷುಪ್ತಿಕಾಲೇ ಹೃದಯಾಕಾಶಃ ಇತ್ಯೇತೇ । ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾ ವಾ ತ್ರಯ ಆವಸಥಾಃ ಪಿತೃಶರೀರಮ್, ಮಾತೃಗರ್ಭಾಶಯಃ, ಸ್ವಂ ಚ ಶರೀರಮ್ ಇತಿ । ತ್ರಯಃ ಸ್ವಪ್ನಾಃ ಜಾಗ್ರತ್ಸ್ವಪ್ನಸುಷುಪ್ತ್ಯಾಖ್ಯಾಃ । ನನು ಜಾಗರಿತಂ ಪ್ರಬೋಧರೂಪತ್ವಾತ್ ನ ಸ್ವಪ್ನಃ । ನೈವಮ್, ಸ್ವಪ್ನ ಏವ । ಕಥಮ್ ? ಪರಮಾರ್ಥಸ್ವಾತ್ಮಪ್ರಬೋಧಾಭಾವಾತ್, ಸ್ವಪ್ನವತ್ ಅಸದ್ವಸ್ತುದರ್ಶನಾಚ್ಚ । ಅಯಮೇವ ಆವಸಥಃ ಚಕ್ಷುರ್ದಕ್ಷಿಣಂ ಪ್ರಥಮಃ, ಮನೋಽನ್ತರಂ ದ್ವಿತೀಯಃ, ಹೃದಯಾಕಾಶಸ್ತೃತೀಯಃ । "ಅಯಮಾವಸಥಃ" ಇತಿ ಉಕ್ತಾನುಕೀರ್ತನಮೇವ । ತೇಷು ಹಿ ಅಯಮ್ ಆವಸಥೇಷು ಪರ್ಯಾಯೇಣ ಆತ್ಮಭಾವೇನ ವರ್ತಮಾನಃ, ಅವಿದ್ಯಯಾ ದೀರ್ಘಕಾಲಂ ಗಾಢಂ ಪ್ರಸುಪ್ತಃ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ್ಯಾ ನ ಪ್ರಬುಧ್ಯತೇ ಅನೇಕಶತಸಹಸ್ರಾನರ್ಥಸನ್ನಿಪಾತಜದುಃಖಮುದ್ಗರಾಭಿಘಾತಾನುಭವೈರಪಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ (ಜಗತ್ತನ್ನು) ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಪುರವನ್ನು (ಹೊಕ್ಕ) ರಾಜನಂತೆ ಈ ಜೀವರೂಪದಿಂದ[2] ಹೊಕ್ಕಿರುವ (ಆತ್ಮನಿಗೆ) ಮೂರು ವಸತಿಗಳು : ಎಚ್ಚರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಸ್ಥಾನವಾದ ಬಲಗಣ್ಣು,[3] ಕನಸಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಳಗಿನ ಮನಸ್ಸು, ತನಿನಿದ್ರೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೃದಯಾಕಾಶವು[4] ಎಂಬಿವು. ಅಥವಾ

1. ಉಪಾಸಕರು ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ನೆತ್ತಿಯನ್ನು ಒಡೆದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವರೆಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. ಈ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪಡೆಯಬಹುದು. ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ರಮಮುಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಛಾಂ.ಭಾ. ೮-೬-೬; ಕ.ಭಾ.೨-೩-೧೬; ಸೂ.ಭಾ.೪-೩-೧೦, ೪-೩-೧೪ ಇವನ್ನು ನೋಡಿರಿ.
2. ಛಾಂ.೬-೩-೨ರ ಸೂಚನೆ.
3. ಛಾಂದೋಗ್ಯವೇ ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಗಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಇರುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು ಎಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಮಾಂ.ಕಾ.ಭಾ.೧-೨ನ್ನು ನೋಡಿ.
4. ಹೃದಯಾಕಾಶವು ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆದರೂ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸುಷುಪ್ತಿಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ; ಛಾಂ.ಭಾ.೩-೧೨-೯, ಮಾಂ.ಕಾ.ಭಾ.೧-೨. ಹೃದಯಾಕಾಶವೆಂದರೆ ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಎಂಬ (ಆ॥) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ.

ಮುಂದೆ[1] ಹೇಳುವ ತಂದೆಯ ಶರೀರ, ತಾಯಿಯ ಶರೀರ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಶರೀರ- ಎಂಬ ಮೂರು ವಸತಿಗಳು. ಮೂರು ಸ್ವಪ್ನಗಳು ಎಂದರೆ ಎಚ್ಚರ, ಕನಸು, ಗಾಢನಿದ್ದೆ - ಎಂಬ ಹೆಸರಿನವು.

(ಆಕ್ಷೇಪ):- ಎಚ್ಚರವು ಅರಿವಿನ ರೂಪವಾಗಿರುವದರಿಂದ[2] ಕನಸಲ್ಲವಲ್ಲ!

(ಸಮಾಧಾನ) :- ಹಾಗಲ್ಲ, (ಅದೂ) ಕನಸೇ.

(ಪ್ರಶ್ನೆ) :- (ಅದು) ಹೇಗೆ?

(ಉತ್ತರ) :- (ಹೇಗೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ) ಪರಮಾರ್ಥವಾಗಿರುವ ತನ್ನ ಆತ್ಮನ ಅರಿವು ಇರುವದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತು ಕನಸಿನಂತೆ (ಅಲ್ಲಿಯೂ) ಹುಸಿತೋರಿಕೆಯ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ.[3]

ಇದೇ ವಸತಿಯು ಎಂದರೆ ಬಲಗಣ್ಣು ಮೊದಲನೆಯದು ; ಒಳಗಿನ ಮನಸ್ಸು ಎರಡನೆಯದು ; ಹೃದಯಾಕಾಶವೇ ಮೂರನೆಯದು. "ಇದೇ ವಸತಿಯು" ಎಂಬುದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿರುವದೇ (ಹೊರತು ಹೊಸವಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ).[4] ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಸತಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಈ (ಆತ್ಮನು) ಒಂದಾಗುತ್ತಲೂ ಒಂದರಲ್ಲಿ[5] ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ[6] ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಇವೇ ತಾನೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಇರುತ್ತಾ ದೀರ್ಘಕಾಲದಿಂದ ಬಲವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಾ[7] ಅನೇಕಶತಸಹಸ್ರ ಅನರ್ಥಗಳು ಸೇರಿ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖಗಳೆಂಬ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯ ಹೊಡೆತದ ಅನುಭವಗಳಿಂದಲೂ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳದೆ ಇರುತ್ತಾನೆ.

1. ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ.
2. ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕನಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮರವೆ ಇದೆ, ಆದ್ದರಿಂದ ಅವೆರಡೂ 'ಸ್ವಪ್ನ' (ನಿದ್ರೆ) ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಎಚ್ಚರವನ್ನು ಸ್ವಪ್ನವೆನ್ನಬಹುದೆ?
3. ಮಾಂ.ಭಾ.೫ನ್ನು ನೋಡಿ. ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯದಿರುವದೂ, ಅವಸ್ಥಾರಹಿತನಾದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಾಣುವದೂ ಮೂರವಸ್ಥೆಗಳಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ.
4. ಜೀವನಿಗೆ ಹೊರಗೆ ಯಾವದಾದರೊಂದು ವಸತಿಯಿದೆ ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ತೊಲಗಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದರಕೆಳಗೊಂದು ಇರುವ ಚಕ್ಷುಸ್ಸೇ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಬೆಟ್ಟಿಟ್ಟು "ಇದು ಒಂದು ವಸತಿ" ಎಂದು ತೋರಿಸಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೂರು ವಸತಿಗಳು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ "ಇದೊಂದು ವಸತಿ" ಎಂಬ ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳಿದೆ ; ಇವು ಮೂರೂ ಹುಸಿತೋರಿಕೆಗಳೇ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ ಎಂಬುದೇ ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ.
5. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುತ್ತಲೊಂದು ; ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಲ್ಲ. ಮಾಂ. ಭಾ.೧.
6. ಅವಿಚಾರಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡಿರುವ.
7. ಅನಾದಿಯಿಂದ ನಿದ್ರಿಸುತ್ತಾ, ಮಾಂ.ಕಾ. ಭಾ.೧-೧೬.

ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಸ ಜಾತೋ ಭೂತಾನ್ಯಭಿವ್ಯೈಖ್ಯತ್ ಕಿಮಿಹಾನ್ಯಂ ವಾವದಿಷದಿತಿ ।
ಸ ಏತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತತಮಮಪಶ್ಯದಿದಮದರ್ಶ
ಮಿತೀ೨೩ ॥ ೧೩ ॥

೧೩. ಅವನು ಹುಟ್ಟಿ ಭೂತಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. "ಇಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಬೇರೆ ಎಂದುಹೇಳಲಿ!" ಎಂದು. ಅವನು ಇದೇ ಪುರುಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವದಾಗಿ "ಆಹಾ! ಇದನ್ನು ಕಂಡೆನು!" ಎಂದು ಕಂಡುಕೊಂಡನು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೫೭. ಸ ಜಾತಃ ಶರೀರೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟೋ ಜೀವಾತ್ಮನಾ ಭೂತಾನಿ ಅಭಿವ್ಯೈಖ್ಯತ್ ವ್ಯಾಕರೋತ್ । ಸ ಕದಾಚಿತ್ ಪರಮಕಾರುಣಿಕೇನ ಆಚಾರ್ಯೇಣ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ-ಪ್ರಬೋಧಕೃಚ್ಛಬ್ದಕಾಯಾಂ[1] ವೇದಾನ್ತಮಹಾಭೇರ್ಯಾಂ ತತ್ಕರ್ಣಮೂಲೇ ತಾಡ್ಯಮಾನಾಯಾಮ್ ಏತಮೇವ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಪ್ರಕೃತಂ ಪುರುಷಂ ಪುರಿ ಶಯಾನಮ್ ಆತ್ಮಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಬೃಹತ್ ತತಮಂ ತಕಾರೇಣೈಕೇನ ಲುಪ್ತೇನ ತತತಮಂ ವ್ಯಾಪ್ತತಮಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮ್ ಆಕಾಶವತ್ ಅಪಶ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಬುಧ್ಯತ । ಕಥಮ್? ಇದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಮಮ ಆತ್ಮನಃ ಸ್ವರೂಪಮ್ ಅದರ್ಶಂ ದೃಷ್ಟವಾನಸ್ಮಿ । ಅಹೋ ಇತಿ ವಿಚಾರಣಾರ್ಥಾ ಪ್ಲುತಿಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಅವನು ಹುಟ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಜೀವರೂಪದಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು[2] ಭೂತಗಳನ್ನು[3] ವಿಂಗಡಿಸಿ ಹೇಳಿದನು. (ಆಯಾ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು) ಬಿಡಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದನು.[4] (ಇಲ್ಲಿ ಯಾವದು ಬೇರೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಿ? ಎಂದು ಆಲೋಚಿಸಿ

1. (ವೇ॥ ವಿ॥) ಪಾಠ.
2. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವುಂಟಾಗುವದೇ ಹುಟ್ಟು, ಸೂ.ಭಾ.೨-೩-೧೬.
3. ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದಾದ ದೇಹಗಳನ್ನು.
4. ಅಭಿವ್ಯೈಖ್ಯತ್ ಎಂಬುದು ಯಾವ ಧಾತುವಿನ ಯಾವ ರೂಪವೆಂಬುದು ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಕರೋತ್ ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ; ಎರಡನೆಯದೇ ಸರಿ ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಕೊಂಡನು.[1] ಅವನು ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಕಾರುಣಿಕನಾದ ಆಚಾರ್ಯನು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡುವ ವೇದಾಂತಮಹಾಭೇರಿಯನ್ನು[2] ಅವನ ಕಿವಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆಯಲಾಗಿ[3] ಈತನನ್ನೇ? ಎಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಮುಂತಾದದ್ದರ ಕರ್ತೃವೆಂದು ಪ್ರಕೃತನಾಗಿರುವ[4] ಪುರುಷನನ್ನೇ- ಪುರದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವ ಆತ್ಮನನ್ನೇ-ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಬಲುದೊಡ್ಡದೆಂದು; 'ತತತಮಮ್' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಕಾರವು ಲೋಪವಾಗಿರುವದರಿಂದ ತತತಮಮ್ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವದೆಂದು, ಆಕಾಶದಂತೆ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವದೆಂದು ಕಂಡುಕೊಂಡನು, ಅರಿತುಕೊಂಡನನು.[5] ಹೇಗೆ? ಎಂದರೆ, ''ಈ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ನನ್ನ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕಂಡೆನು, ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ'' (ಎಂದು).(ಇತಿ ೩ ಎಂಬಲ್ಲಿ) ಪ್ಲುತವು (ಬಂದಿರುವದು)

1. ಈ ಭಾಷ್ಯವಾಕ್ಯದ ಮೂಲವು ಬರೆದವರ ಕೈತಪ್ಪಿನಿಂದಲೋ ಏನೊ, ಏಕೋ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿದೆ. ''ವಾವದಿಷತ್'' ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ 'ವದಿಷ್ಯಾಮಿ' (ಹೇಳುವೆನು) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ನಾವು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತೇವೆ. ಆತ್ಮವಸ್ತುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆ ಎಂದು ಯಾವದನ್ನೂ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಇದರಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂದಿನ ಭಾಷ್ಯವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

2. ''ವೇದಾನ್ತಮಹಾವಾಕ್ಯಭೇರ್ಯಾಮ್'' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಮುಂತಾದ ಮಹಾವಾಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಭೇರಿಯನ್ನು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು 'ಮಹಾವಾಕ್ಯ'ಗಳೆಂದು ಕರೆದಿರುವದು ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುವದಿಲ್ಲ. ''ಮಹಾಭೇರ್ಯಾಮ್'' ಎಂಬ ಪಾಠವು ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಸಾಕೂ ಆಗಿದೆ.

3. ಸದ್ಗುರುವಿನ ವಚನದಿಂದಲೇ ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸವೇ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆಯ ಪ್ರಯತ್ನವು ಬೇಕಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ. ಉಪದೇಶಸಾಹಸ್ರಿ ೧೮ನೆಯ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ನೋಡಿರಿ.

4. ಲೋಕಲೋಕಪಾಲಕರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಸಿವುಬಾಯಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕಿ ಶರೀರದೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕಿರುವನೆಂದು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ.

5. ''ಪ್ರತ್ಯಬುಧ್ಯತ ಅಪಶ್ಯತ್'' ಎಂದೇ ಮುದ್ರಿತಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಆದರ 'ಅಪಶ್ಯತ್ ಪ್ರತ್ಯಬುಧ್ಯತ' ಎಂದೇ ಇರಬೇಕು ; ಏಕೆಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಮಾತು ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿದೆ; ಎರಡನೆಯದು ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.

ಆತ್ಮಾ! ಎಂದು ವಿಚಾರಣಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ.[1]

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ತಸ್ಮಾದಿದನ್ದ್ರೋ ನಾಮೇದನ್ದ್ರೋ ಹ ವೈ ನಾಮ ತಮಿದನ್ದ್ರಂ
ಸನ್ತಮಿನ್ದ್ರ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಪರೋಕ್ಷೇಣ। ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾ
ಇವ ಹಿ ದೇವಾಃ ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾ ಇವ ಹಿ ದೇವಾಃ ॥೧೪॥

೧೪. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದನು. ಇದಂದ್ರನೆಂದಲ್ಲವೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧನು ? ಇದಂದ್ರನಾದ ಆತನನ್ನು ಇಂದ್ರನೆಂದು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯರೇ, ದೇವತೆಗಳು ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯರೇ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೫೮. ಯಸ್ಮಾತ್ "ಇದಮ್" ಇತ್ಯೇವಂ ಯತ್ ಸಾಕ್ಷಾದಪರೋಕ್ಷಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವಾನ್ತರಮ್ ಅಪಶ್ಯತ್ ಅಪರೋಕ್ಷೇಣ ತಸ್ಮಾತ್ ಇದಂ ಪಶ್ಯತಿ ಇತಿ ಇದನ್ದ್ರೋ ನಾಮ ಪರಮಾತ್ಮಾ। ಇದನ್ದ್ರೋ ಹ ವೈ ನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋ ಲೋಕೇ ಈಶ್ವರಃ। ತಮ್ ಏವಮ್ ಇದನ್ದ್ರಂ ಸನ್ತಮ್ ಇನ್ದ್ರಃ ಇತಿ ಪರೋಕ್ಷೇಣ ಪರೋಕ್ಷಾಭಿಧಾನೇನ ಆಚಕ್ಷತೇ ಬ್ರಹ್ಮವಿದಃ ಸಂವ್ಯವಹಾರಾರ್ಥಮ್। ಪೂಜ್ಯತಮತ್ವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಮಗ್ರಹಣಭಯಾತ್। ತಥಾ ಹಿ ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾಃ ಪರೋಕ್ಷನಾಮಗ್ರಹಣಪ್ರಿಯಾಃ ಇವ ಹಿ ಏವ ಹಿ ಯಸ್ಮಾತ್ ದೇವಾಃ। ಕಿಮುತ ಸರ್ವದೇವಾನಾಮಪಿ ದೇವೋ ಮಹೇಶ್ವರಃ। ದ್ವಿರ್ವಚನಂ ಪ್ರಕೃತಾಧ್ಯಾಯಪರಿಸಮಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಮ್॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಹೀಗೆ "ಇದು" ಎಂದೀಪರಿಯಲ್ಲಿ ನೇರಾಗಿ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಳಗಿರುವ[2] ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಂಡನಲ್ಲವೆ ? ಆದ್ದರಿಂದ

---

1. "ವಿಚಾರ್ಯಮಾಣಾನಾಮ್" (ಪಾ.೮-೨-೯೭) ವಿಚಾರಮಾಡುವ ವಾಕ್ಯಗಳ ಕೊನೆಯ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಪ್ಲುತವಾಗುತ್ತದೆ. "ಪೂರ್ವಂ ಭಾಷಾಯಾಮ್" (ಪಾ.೮-೨-೯೮) ಆದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವಾಕ್ಯದ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ಪ್ಲುತವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಕರಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದೆ. ಮುದ್ರಿತಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿರುವ "ಪ್ಲುತಿಃ ಪೂರ್ವಮ್" ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಮ್ ಎಂಬ ಮಾತು ಹೆಚ್ಚು ; (ವೇ॥ ವಿ॥) ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಈ ಮಾತು ಇಲ್ಲ. ವಿಚಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ "ಈ ಆತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮವು" ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂತ ತೋರುತ್ತದೆ.
2. ಬೃ.೩-೪-೨ರ ಸೂಚನೆ.

'ಇವನನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾನೆ' ಎಂಬ (ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಪರಮಾತ್ಮನು ಇದಂದ್ರ ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು. ಇದಂದ್ರನೆಂಬಲ್ಲವೆ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ[1] ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ? ಹೀಗೆ ಇದಂದ್ರನಾಗಿರುವ ಆತನನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು ಆತನು ಅತ್ಯಂತ ಪೂಜ್ಯನಾಗಿರುವದರಿಂದ[2] ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಮವನ್ನು ಎತ್ತುವದಕ್ಕೆ ಅಂಜಿ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕಾಗಿ 'ಇಂದ್ರ'ನೆಂದು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಪರೋಕ್ಷವಾದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ಸರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ದೇವತೆಗಳು ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯರೇ, ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ನಾಮಗ್ರಹಣ ಮಾಡುವವನ್ನು ಮೆಚ್ಚುವವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನು ಸರ್ವದೇವತೆಗಳಿಗೂ ದೇವನಾಗಿರುವ ಮಹೇಶ್ವರನು (ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯನೆಂದು) ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೇನಿದೆ? ಇಲ್ಲಿ "ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾ ಇವ ಹಿ ದೇವಾಃ" ಎಂದು ಎರಡು ಸಲ ಹೇಳಿರುವದು ಪ್ರಕೃತವಾದ (ಈ) ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿಯಿತೆಂದು (ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ).

1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. ಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ.

2. ಪೂಜ್ಯರಾದವರನ್ನು 'ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು', 'ದೀಕ್ಷಿತರು', 'ರಾಯರು', ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ; 'ರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು', 'ಕೃಷ್ಣದೀಕ್ಷಿತರು', 'ಗೋವಿಂದರಾಯರು' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಮಗಳಿಂದ ಕರೆಯುವದು ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯವೆಂದು ಜನರು ಬಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ 'ಇದಂದ್ರ' ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಮವನ್ನು 'ಇಂದ್ರ' ಎಂಬ ಪರೋಕ್ಷನಾಮವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದರ್ಥ.

ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯದ ಚರ್ಚೆ

ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರವೇಶಶ್ರುತಿಗೆ ಏಕಾತ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ

(ಭಾಷ್ಯ)

೩೯. ಅಸ್ಮಿನ್ ಚತುರ್ಥೇಽಧ್ಯಾಯೇ ಏಷ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಃ- ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಪ್ರಲಯಕೃತ್, ಅಸಂಸಾರೀ, ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ಸರ್ವಶಕ್ತಿಃ, ಸರ್ವವಿತ್, ಸರ್ವಮಿದಮ್ ಜಗತ್ ಸ್ವತೋಽನ್ಯತ್ ವಸ್ತ್ವನ್ತರಮ್ ಅನುಪಾದಾಯೈವ ಆಕಾಶಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಸ್ವಾತ್ಮಪ್ರಬೋಧಾರ್ಥಂ ಸರ್ವಾಣಿ ಚ ಪ್ರಾಣಾದಿಮತ್ ಶರೀರಾಣಿ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರವಿವೇಶ । ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಚ ಸ್ವಮ್ ಆತ್ಮಾನಂ ಯಥಾಭೂತಮ್ "ಇದಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ" ಇತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಬುಧ್ಯತ । ತಸ್ಮಾತ್ ಸ ಏವ ಸರ್ವಶರೀರೇಷ್ವೇಕ ಏವಾತ್ಮಾ ನಾನ್ಯ ಇತಿ । ಅನ್ಯೋಽಪಿ "ಸ ಮ ಆತ್ಮಾ" (ಐ.ಆ.೩-೨-೪), "ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ" (ಬೃ.೧-೪-೧೦) ಇತ್ಯೇವಂ ವಿದ್ಯಾತ್ ಇತಿ । "ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್" (೧-೧), "ಬ್ರಹ್ಮತತಮಮ್" (೧-೩) ಇತಿ ಚೋಕ್ತಮ್ । ಅನ್ಯತ್ರ ಚ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಈ ನಾಲ್ಕನೆಯ[1] ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ (ಒಟ್ಟು) ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿದು ; ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಪ್ರಲಯ- ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ, ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲದ[2], ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳವನೂ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿಯುವಾತನೂ[3] ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತನಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಾದಾನವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆಯೇ ಆಕಾಶಾದಿಕ್ರಮದಿಂದ[4] ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ[5] ಪ್ರಾಣವೇ ಮುಂತಾದವು

1. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಆರಣ್ಯಕಕ್ರಮದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯದು.
2. ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನಿಗೆ ಹಸಿವುನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಂಟಿಸಿದನು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ಸಂಸಾರದ ಸೋಂಕಿಲ್ಲದವನು ಎಂದಂತೆ ಆಯಿತು.
3. ಮುಂ.೨-೨-೬.
4. ತೈ.೨-೧ರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೂ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.
5. "ಸ್ವಾತ್ಮಪ್ರಬೋಧನಾರ್ಥಮ್" (ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಿಸುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ) ಎಂಬ ಪಾಠಕ್ಕಿಂತ ಈಗ ನಾವು ಒಪ್ಪಿರುವ ಪಾಠವೇ ಮೇಲು. ಏಕೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಜೀವನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ.

ಗಳನ್ನೆಲ್ಲ[1] (ಎಲ್ಲಾ) ಶರೀರಗಳನ್ನೂ ತಾನೇ ಹೊಕ್ಕನು. ಮತ್ತು ಹೊಕ್ಕಮೇಲೆ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ "ಈ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆಗಿರುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ನೇರವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ[2] ಆತನೊಬ್ಬನೇ ಆತ್ಮನೇ ಹೊರತು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರೂ "ಅವನು ನನ್ನ ಆತ್ಮನೇ" (ಐ.ಆ.೩-೨-೪)[3], "(ನಾನು) ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿರುತ್ತೇನೆ" (ಬೃ.೧-೪-೧೦) ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "ಇದು ಮೊದಲು ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಆಗಿತ್ತು" (೧-೧), "ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಹಬ್ಬಿಕೊಂಡಿರುವದಾಗಿ (ಕಂಡುಕೊಂಡನು)" (೧-೩) ಎಂದೂ (ಹಿಂದೆ) ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.[4] ಬೇರೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ (ಹೀಗೆಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ).

ಪ್ರವೇಶಶ್ರುತಿಯು ಅರ್ಥವಾದವು

(ಭಾಷ್ಯ)

೩೦. ಸರ್ವಗತಸ್ಯ ಸರ್ವಾತ್ಮನೋ ವಾಲಾಗ್ರಮಾತ್ರಮಪಿ ಅಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ನಾಸ್ತಿ ಇತಿ ಕಥಂ ಸೀಮಾನಂ ವಿದಾರ್ಯ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಪಿಪೀಲಿಕೇವ ಸುಷಿರಮ್ ? ನನು ಅತ್ಯಲ್ಪಮಿದಂ ಚೋದ್ಯಮ್ । ಬಹು ಚಾತ್ರ ಚೋದಯಿತವ್ಯಮ್ । ಅಕರಣಃ ಸನ್ ಈಕ್ಷತ, ಅನುಪಾದಾಯ ಕಿಂಚಿತ್ ಲೋಕಾನ್ ಅಸೃಜತ, ಅದ್ಭ್ಯಃ ಪುರುಷಂ ಸಮುದ್ಧೃತ್ಯ ಅಮೂರ್ಛಯತ್, ತಸ್ಯ ಅಭಿಧ್ಯಾನಾತ್ ಮುಖಾದಿ ನಿರ್ಭಿನ್ನಮ್ ಮುಖಾದಿಭ್ಯಶ್ಚ ಅಗ್ನ್ಯಾದಯೋ ಲೋಕಪಾಲಾಃ । ತೇಷಾಂ ಚ ಅಶನಾಯಾಪಿಪಾಸಾದಿಸಂಯೋಜನಮ್, ತದಾಯತನಪ್ರಾರ್ಥನಮ್, ತದರ್ಥಂ ಗವಾದಿಪ್ರದರ್ಶನಮ್, ತೇಷಾಂ ಯಥಾಯತನಪ್ರವೇಶನಮ್, ಸೃಷ್ಟಸ್ಯ ಅನ್ನಸ್ಯ ಪಲಾಯನಮ್, ವಾಗಾದಿಭಿಸ್ತಜ್ಜಿಘೃಕ್ಷಾ- ಇತ್ಯೇತತ್ ಸರ್ವಂ ಸೀಮಾವಿದಾರಣ ಪ್ರವೇಶಸಮಮೇವ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಸರ್ವಗತನೂ ಸರ್ವಾತ್ಮನೂ ಆಗಿರುವ (ಪರಮಾತ್ಮನು) ಪ್ರವೇಶಮಾಡದೆ ಇರುವ (ಸ್ಥಲವು) ಕೂದಲೆಳೆಯ ತುದಿಯಷ್ಟೂ ಇಲ್ಲದಿರಲಾಗಿ

1. ಪ್ರಾಣಕರಣಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ.
2. ಇಂಥದ್ದೊಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಕ್ಕಿರುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.
3. "ಸ ಮ ಆತ್ಮೇತಿ ವಿದ್ಯಾತ್" ಎಂಬ (೩-೨-೪) ಸಂಹಿತೋಪನಿಷತ್ತಿನ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥ ಇದು. ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುವದು. "ಸಮಃ" ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅರ್ಥವು ಅಪ್ರಕೃತ.
4. ಉಪಕ್ರಮೋಪಸಂಹಾರಗಳಿಂದ ಆತ್ಮೈಕತ್ವವೇ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗಿದೆ.

ಇರುವೆಯು ರಂಧ್ರವನ್ನು (ಕೊರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗು)ವಂತೆ 'ಪೈತಲೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಒಳಹೊಕ್ಕನು' ಎಂದದ್ದು (೧-೩) ಹೇಗೆ (ಸರಿ)?

(ಪರಿಹಾರ) :- ಈ ಆಕ್ಷೇಪವು ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದದ್ದು. ಇಲ್ಲಿ (ಇನ್ನೂ) ಬಹಳವಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕರಣವಿಲ್ಲದೆ (ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ) ನೋಡಿದನು; ಯಾವದೊಂದನ್ನೂ ಉಪಾದಾನವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ; ಅಪ್ಪಿನಿಂದ ಪುರುಷನನ್ನು ಎತ್ತಿ ರೂಪುಗೊಳಿಸಿದನು ; ಆ (ಪುರುಷನ) ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮುಖವೇ ಮುಂತಾದದ್ದು ಒಡೆದು ತೋರಿಕೊಂಡಿತು ; ಮುಖವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಲೋಕಪಾಲಕರೂ (ಉಂಟಾದರು). ಮತ್ತು ಆ *(ದೇವತೆಗಳಿಗೆ) ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ್ದು, ಅವರು (ಇರುವದಕ್ಕೆ) ಸ್ಥಲವನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡದ್ದು, ಅವರಿಗಾಗಿ ಗೋವು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದು, ಅವರು ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡದ್ದು, ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಅನ್ನವು ಓಡಿದ್ದು, ವಾಕ್ಕೇ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಅದನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲೆಳಸಿದ್ದು- ಇದೆಲ್ಲವೂ ಪೈತಲೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಒಳಹೊಕ್ಕದ್ದಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೬೧. ಅಸ್ತು ತರ್ಹಿ ಸರ್ವಮೇವೇದಮ್ ಅನುಪಪನ್ನಮ್ । ನ । ಅತ್ರ ಆತ್ಮಾವಬೋಧಮಾತ್ರಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ ಸರ್ವೋಽಯಮ್ ಅರ್ಥವಾದಃ ಇತ್ಯದೋಷಃ । ಮಾಯಾವಿವದ್ವಾ ಮಹಾಮಾಯಾವೀ ದೇವಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಃ ಸರ್ವಮೇತತ್ ಚಕಾರ । ಸುಖಾವಬೋಧಪ್ರತಿಪತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಲೋಕವದಾಖ್ಯಾಯಿಕಾಪ್ರಪಞ್ಚಃ ಇತಿ ಯುಕ್ತತರಃ ಪಕ್ಷಃ । ನ ಹಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾಖ್ಯಾಯಿಕಾದಿಪರಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಕಿಂಚಿತ್ ಫಲಮ್ ಇಷ್ಯತೇ । ಐಕಾತ್ಮ್ಯಸ್ವರೂಪಪರಿಜ್ಞಾನಾತ್ ತು ಅಮೃತತ್ವಂ ಫಲಂ ಸರ್ವೋಪನಿಷತ್ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ । ಸ್ಮೃತಿಷು ಚ ಗೀತಾದ್ಯಾಸು "ಸಮಂ ಸರ್ವೇಷು ಭೂತೇಷು ತಿಷ್ಠನ್ತಂ ಪರಮೇಶ್ವರಮ್" (ಗೀ.೧೩-೨೭) ಇತ್ಯಾದಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಹಾಗಾದರೆ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಆಗಲಿ !

(ಪರಿಹಾರ) :- ಹಾಗಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವೊಂದನ್ನೇ ಹೇಳುವದು ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಅರ್ಥವಾದವು.[1] ಆದ್ದರಿಂದ

1. "ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ತನ್ನ ವಪೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿದನು" ಎಂಬುದೇ ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವ ಯಾಗವನ್ನು ಹೊಗಳುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಗಳುವದಕ್ಕೆ ಕಥೆ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ ; ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಅದು ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.

(ಇಲ್ಲಿ) ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಮಹಾಮಾಯಾವಿಯೂ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಸರ್ವಶಕ್ತನೂ ಆದ ದೇವನು (ಲೌಕಿಕ)ಮಾಯಾವಿಯಂತೆ[1] ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಾಡಿದನು. ಸುಖವಾಗಿ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಂತೆ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಕಥೆಯನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿರುತ್ತದೆ[2] ಎಂಬುದು ಇನ್ನೂ ಯುಕ್ತವಾದ[3] ಪಕ್ಷವು. ಏಕೆಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಥೆಯೇ ಮುಂತಾದದ್ದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ ಯಾವದಾದರೊಂದು ಫಲವಾಗುವದೆಂದು (ಶ್ರುತಿಗೆ) ಇಷ್ಟವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ಆತ್ಮನೆಂಬ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಮೃತತ್ವವೇ ಫಲವೆಂಬುದು ಎಲ್ಲಾ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.[4] ಗೀತೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ''ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸಮನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು (ಕಾಣುವವನೇ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದವನು)'' (ಗೀ.೧೩-೨೭) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ[5] (ಹೇಳಿರುವದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ).

1. ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾದದ್ದೂ ತೋರಬಹುದು ; ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದನು ಎಂದಾದರೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಎಂದು ಭಾವ. ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದು ಗುಣವಾದವು. ಈಗ ಹೇಳಿರುವದು ಭೂತಾರ್ಥವಾದವು, ಎಂದರೆ ನಿಜವಾಗಿ ನಡೆದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನೇ ಹೇಳಿ ಆತ್ಮೈಕ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಅರ್ಥವಾದವು.

2. ''ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾದಿಪ್ರಪಞ್ಚಃ'' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಆದಿ' ಎಂಬ ಮಾತು ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿದೆ. ವಿಷಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನದಟ್ಟಾಗಲೆಂದು ಕಥೆಯಮೂಲಕವಾಗಿ ಜನರು ಬೋಧಿಸುವದುಂಟು. ಅದರಂತೆ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತದೆ. 'ಸುಖಾವಬೋಧನ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನವಲಂಬಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೂ ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೂ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ತೆಗೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಕಥೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವದೇ ಉದ್ದೇಶ ವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಮಾಯಿಕವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿತು? ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವು ಸರಿಯಲ್ಲ.

3. ಸೃಷ್ಟಿಯು ಆಗಿಯೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಅದು ಮಾಯಿಕ ಎಂಬುದೇ ಹೆಚ್ಚು ಯುಕ್ತ.

4. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕೆಲವು ಕಥೆಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವದು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರತು ಬೇರೊಂದು ಫಲಕ್ಕಲ್ಲ. ಸೂ.ಭಾ.೧-೪-೧೪, ೪-೩-೧೪, ೩-೪-೨೪ ಇವನ್ನು ನೋಡಿರಿ.

5. ''ಇತ್ಯಾದಿನಾ'' ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ''ಇತ್ಯಾದಿ'' ಎಂಬ (ವೇ।। ವಿ।।) ಪಾಠವು ಉತ್ತಮ. ''ಇತ್ಯಾದಿಷು'' ಎಂದಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಗೀತೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಪರಗತಿಯುಂಟಾಗುವದೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಫಲವುಂಟೆಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವ ಜ್ಞಾನವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಫಲವಿಲ್ಲದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯವು ಅಂಗವೆನ್ನುವದೇ ಯುಕ್ತ.

ಏಕಾತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವೆಂಬ ಆಕ್ಷೇಪ

(ಭಾಷ್ಯ)

೬೨. ನನು ತ್ರಯ ಆತ್ಮಾನಃ । ಭೋಕ್ತಾ ಕರ್ತಾ ಸಂಸಾರೀ ಜೀವ ಏಕಃ ಸರ್ವಲೋಕಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಃ । ಅನೇಕಪ್ರಾಣಿಕರ್ಮಫಲೋಪಭೋಗಯೋಗ್ಯಾನೇಕಾಧಿಷ್ಠಾನವಲ್ಲೋಕದೇಹನಿರ್ಮಾಣೇನ ಲಿಙ್ಗೇನ ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರದರ್ಶಿತೇನ ಪುರಪ್ರಾಸಾದಾದಿನಿರ್ಮಾಣಲಿಙ್ಗೇನ ತದ್ವಿಷಯಕೌಶಲಜ್ಞಾನವಾನ್ ತತ್ಕರ್ತಾ ತಕ್ಷಾದಿರಿವೇಶ್ವರಃ ಸರ್ವಜ್ಞೋ ಜಗತಃ ಕರ್ತಾ ದ್ವಿತೀಯಶ್ಚೇತನ ಆತ್ಮಾ ಅವಗಮ್ಯತೇ । "ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತನ್ತೇ" (ತೈ.೨-೯), "ನೇತಿ ನೇತಿ" (ಬೃ.೪-೯-೨೬) ಇತ್ಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಃ ಔಪನಿಷದಃ ಪುರುಷಸ್ತೃತೀಯಃ । ಏವಮ್ ಏತೇ ತ್ರಯ ಆತ್ಮಾನೋಽನ್ಯೋನ್ಯವಿಲಕ್ಷಣಾಃ । ತತ್ರ ಕಥಮ್ ಏಕ ಏವಾತ್ಮಾ ಅದ್ವಿತೀಯಃ ಅಸಂಸಾರೀ ಇತಿ ಜ್ಞಾತುಂ ಶಕ್ಯತೇ ?

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :- ಮೂವರಲ್ಲವೆ, ಆತ್ಮರು ? ಭೋಕ್ತೃವೂ ಕರ್ತೃವೂ ಸಂಸಾರಿಯೂ ಆದ ಜೀವನು ಒಬ್ಬನು ; ಅನೇಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನಗಳುಳ್ಳ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ದೇಹಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರುವ ಹೆಗ್ಗುರಿತಿನಿಂದ-ಕೋಟೆ, ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮನೆ-ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವನೆಂಬ ಹೆಗ್ಗುರುತಿನಿಂದ ಅದರ ವಿಷಯದ ಕೌಶಲವೂ ಜ್ಞಾನವೂ ಉಳ್ಳವನಾಗಿ ಅವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಬಡಗಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು (ಊಹಿಸು)ವಂತೆ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಜಗತ್ತಿನ ಕರ್ತನೂ ಆದ ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಎರಡನೆಯ ಚೇತನನಾದ ಆತ್ಮನನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ.[2] "ಯಾವನಿಂದ ವಾಕ್ಕುಗಳು ಹಿಂತಿರುಗುವವೋ" (ತೈ.೨-೯), "ಇದಲ್ಲ, ಇದಲ್ಲ" (ಬೃ.೪-೯-೨೬) ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಔಪನಿಷದ ಪುರುಷನು ಮೂರನೆಯವನು. ಹೀಗೆ ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಒಬ್ಬರು ವಿಲಕ್ಷಣರಾಗಿ

1. ಹೊಗೆ ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗುರುತಿನಿಂದ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಊಹಿಸಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವಂತೆ ಜಗತ್ತೆಂಬ ಗುರುತಿನಿಂದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಊಹಿಸಬೇಕು.

2. ಜೀವನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗೋಚರನೆಂದೂ ಈಶ್ವರನು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಊಹಿಸುವ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನೆಂದೂ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಭಾವ.

ರುವ[1] ಈ ಮೂವರು ಆತ್ಮರು (ಇರುತ್ತಾರೆ). ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ (ಅವನು) ತನಗೆರಡನೆಯದಿಲ್ಲದವನು, ಅಸಂಸಾರಿಯು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವದು ಹೇಗೆ ಆದೀತು?

ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಆತ್ಮನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಾಗಲಿ ಅನುಮಾನಕ್ಕಾಗಲಿ ವಿಷಯನಲ್ಲ

(ಭಾಷ್ಯ)

೬೩. ತತ್ರ ಜೀವ ಏವ ತಾವತ್ ಕಥಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ? ನನ್ವೇವಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ಶ್ರೋತಾ ಮನ್ತಾ ದ್ರಷ್ಟಾ ಆದೇಷ್ಟಾ ಆಘೋಷ್ಟಾ ವಿಜ್ಞಾತಾ ಪ್ರಜ್ಞಾತಾ ಇತಿ । ನನು ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ಯಃ ಶ್ರವಣಾದಿಕರ್ತೃತ್ವೇನ ಅಮತೋ ಮನ್ತಾ, ಅವಿಜ್ಞಾತೋ ವಿಜ್ಞಾತಾ, ಇತಿ ಚ । ತಥಾ "ನ ಮತೇರ್ಮನ್ತಾರಂ ಮನ್ವೀಥಾ ನ ವಿಜ್ಞಾತೇರ್ವಿಜ್ಞಾತಾರಂ ವಿಜಾನೀಯಾಃ" (ಬೃ.೩-೪-೨) ಇತ್ಯಾದಿ ಚ । ಸತ್ಯಂ ವಿಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಮ್ ಯದಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ಜ್ಞಾಯೇತ ಸುಖಾದಿವತ್ । ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನಂ ಚ ನಿವಾರ್ಯತೇ "ನ ಮತೇರ್ಮನ್ತಾರಮ್ " (ಬೃ.೩-೪-೨) ಇತ್ಯಾದಿನಾ । ಜ್ಞಾಯತೇ ತು ಶ್ರವಣಾದಿಲಿಙ್ಗೇನ । ತತ್ರ ಕುತೋ ವಿಪ್ರತಿಷೇಧಃ ? ನನು ಶ್ರವಣಾದಿಲಿಙ್ಗೇನಾಪಿ ಕಥಂ ಜ್ಞಾಯತೇ ? ಯಾವತಾ ಯದಾ ಶೃಣೋತ್ಯಾತ್ಮಾ ಶ್ರೋತವ್ಯಂ ಶಬ್ದಮ್ ತದಾ ತಸ್ಯ ಶ್ರವಣಕ್ರಿಯಯೈವ ವರ್ತಮಾನತ್ವಾತ್ ಮನನವಿಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೇ ನ ಸಮ್ಭವತ ಆತ್ಮನಿ ಪರತ್ರ ವಾ । ತಥಾ ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಮನನಾದಿಕ್ರಿಯಾಸು । ಶ್ರವಣಾದಿಕ್ರಿಯಾಶ್ಚ ಸ್ವವಿಷಯೇಷ್ವೇವ । ನ ಹಿ ಮನ್ತವ್ಯಾದನ್ಯತ್ರ ಮನ್ತುರ್ಮನನಕ್ರಿಯಾ ಸಂಭವತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) :- ಇವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಜೀವನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವದು (ತಾನೆ) ಹೇಗೆ?[2]

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :- ಕೇಳುವವನು, ಯೋಚಿಸುವವನು, ನೋಡುವವನು,

---

1. ಒಬ್ಬನೇ ಮೂರು ರೂಪದಲ್ಲಿರುವನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಹೇಳಬಹುದು ; ಆದರೆ ಅತ್ಯಂತವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಒಬ್ಬ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಇದ್ದಾವು?- ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಆಕ್ಷೇಪ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ , ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನ ಪ್ರವೇಶ, ಆಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ- ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವದು ಆತ್ಮೈಕ್ಯಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರ- ಈ ಮೂರು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ಆತ್ಮೈಕ್ಯವೆಂಬುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಒಡ್ಡಿರುತ್ತಾನೆ.
2. ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಮೊದಲು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೂ ಗೋಚರನಲ್ಲ ; ಮೂವರು ಆತ್ಮರು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದು?- ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯ ಶಂಕೆ.

ಕೇಳುವವನು, ಕೂಗುವವನು, ನಿಶ್ಚಯಿಸುವವನು, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು-ಎಂದೀಪರಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಲ್ಲ ![1]

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) :- ಯಾವನು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಕರ್ತೃವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ (ಅವನು) "ಮನನಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ ಮಂತೃ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ ವಿಜ್ಞಾತೃ"[2] ಎಂಬುದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವೆ? ಇದರಂತೆ "ಮತಿಯ ಮಂತೃವನ್ನು ಮನನಮಾಡಲಾರೆ, ವಿಜ್ಞಾನದ ವಿಜ್ಞಾತೃವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಾರೆ" ಎಂಬ (ಬೃ.೩-೪-೨) ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆಯಲ್ಲ ![3]

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :- ನಿಜ. ಸುಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವಂತೆ[4] ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ (ಆತ್ಮನು) ಅರಿಯಲ್ಪಡುವ(ನೆಂ)ದಾಗಿದ್ದರೆ (ಶ್ರುತಿಗೆ) ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. "ಮತಿಯ ಮಂತೃವನ್ನು" ಎಂಬ (ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ನಿಷೇಧಿಸಿರುತ್ತದೆ. (ಜೀವನಾ)ದರೋ ಶ್ರವಣಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಂದ[5] ಅರಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವೆಲ್ಲಿಂದ ಬಂತು?

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) : ಶ್ರವಣವೇ ಮುಂತಾದ ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲಾದರೂ ಹೇಗೆ ಅರಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ? (ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಆಗುವದಿಲ್ಲ). ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವಾಗ ಆತ್ಮನು ಕೇಳಬೇಕಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿರುವನೋ ಆಗ ಅವನು ಶ್ರವಣಕ್ರಿಯೆಯೊಂದಿಗೇ ಇರುತ್ತಿರುವದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವಿಷಯದಲ್ಲಾಗಲಿ ಮನನ, ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂಬ

1. "ಶ್ರೋತಾ ಮನ್ತಾ ದ್ರಷ್ಟಾಽಽದೇಷ್ಟಾಽಽಘೋಷ್ಟಾ ವಿಜ್ಞಾತಾ ಪ್ರಜ್ಞಾತಾ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಮನ್ತರಪುರುಷಃ ಸ ಮ ಆತ್ಮೇತಿ ವಿದ್ಯಾತ್" ಎಂದು (ಐ.ಆ.೩-೨-೪) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬರುವ ಜೀವನ ವಿಷಯವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಭಾವ.
2. "ಸ ಯೋಽತೋಽಶ್ರುತೋಽಗತೋಽಮತೋಽನತೋಽದೃಷ್ಟೋಽವಿಜ್ಞಾತೋಽ-ನಾದಿಷ್ಟಃ" ಎಂಬ (ಐ.ಆ.೧೩-೨-೪)ರ ಸೂಚನೆ.
3. ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಅರಿಯಬಹುದೆಂಬುದು "ಅಶ್ರುತೋಽಮತೋ" ಮುಂತಾದ ಐತರೇಯಶ್ರುತಿಗೂ "ನ ಮತೇಃ" ಮುಂತಾದ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಶ್ರುತಿಗೂ ವಿರುದ್ಧ. ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಜೀವನನ್ನು ಅರಿಯುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನುವದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವ.
4. ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತದಲ್ಲಿ ಸುಖವೇ ಮುಂತಾದವು ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆ ಆತ್ಮನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯನೆಂದು ನಾವು ಹೇಳುವದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.
5. ಯಾವನು ಕೇಳುತ್ತಾನೋ ಅವನು ಜೀವನು ಎಂದು ಕೇಳುವದೆಂಬ ಲಿಂಗದಿಂದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅರಿಯಬಹುದು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕ್ರಿಯೆಗಳು[1] ಆಗುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಮನನವೇ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ.[2] ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣವೇ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳು (ತಮ್ಮ) ತಮ್ಮ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ[3] (ಆಗುತ್ತವೆ). ಯಾವದನ್ನು ಮನನಮಾಡಬೇಕೋ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮನನಮಾಡುವವನಿಗೆ ಬೇರೊಂದರ (ವಿಷಯ)ದಲ್ಲಿ ಮನನ ಕ್ರಿಯೆಯು ಆಗುವಹಾಗಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ?

(ಭಾಷ್ಯ)

೬೪. ನನು ಮನಸಾ ಸರ್ವಮೇವ ಮನ್ತವ್ಯಮ್ । ಸತ್ಯಮೇವಮ್ । ತಥಾಪಿ ಸರ್ವಮಪಿ ಮನ್ತವ್ಯಂ ಮನ್ತಾರಮನ್ತರೇಣ ನ ಮನ್ತುಂ ಶಕ್ಯಮ್ । ಯದ್ಯೇವಂ ಕಿಂ ಸ್ಯಾತ್? ಇದಮತ್ರ ಸ್ಯಾತ್ । ಸರ್ವಸ್ಯ ಯೋಽಯಂ ಮನ್ತಾ ಸ ಮನ್ತೈವ ಇತಿ ನ ಸ ಮನ್ತವ್ಯಃ ಸ್ಯಾತ್ । ನ ಚ ದ್ವಿತೀಯೋ ಮನ್ತುರ್ಮನ್ತಾ ಅಸ್ತಿ । ಯದಾ ಸ ಆತ್ಮನೈವ ಮನ್ತವ್ಯಃ, ತದಾ ಯೇನ ಚ ಮನ್ತವ್ಯ ಆತ್ಮಾ ಆತ್ಮನಾ, ಯಶ್ಚ ಮನ್ತವ್ಯ ಆತ್ಮಾ ತೌ ದ್ವೌ ಪ್ರಸಜ್ಯೇಯಾತಾಮ್ । ಏಕ ಏವ ವಾ ಆತ್ಮಾ ದ್ವಿಧಾ ಮನ್ತೃಮನ್ತವ್ಯತ್ವೇನ ದ್ವಿಶಕಲೀಭವೇತ್ ವಂಶಾದಿವತ್ । ಉಭಯಥಾಪಿ ಅನುಪಪತ್ತಿರೇವ । ಯಥಾ ಪ್ರದೀಪಯೋಃ ಪ್ರಕಾಶ್ಯಪ್ರಕಾಶಕತ್ವಾನುಪಪತ್ತಿಃ ಸಮತ್ವಾತ್, ತದ್ವತ್ । ನ ಚ ಮನ್ತುರ್ಮನ್ತವ್ಯೇ ಮನನವ್ಯಾಪಾರಶೂನ್ಯಃ ಕಾಲೋಽಸ್ತಿ ಆತ್ಮಮನನಾಯ । ಯದಾಪಿ

---

1. ಶ್ರವಣಕ್ರಿಯೆಯಿರುವವನಿಗೆ ಮನನಕ್ರಿಯೆಯೂ ಅದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿರಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ "ನಾನು ಶ್ರವಣಮಾಡುತ್ತಿರುವದರಿಂದ ಶ್ರವಣಕರ್ತೃವಾದ ಆತ್ಮನು ಎಂಬ ಅನುಮಾನರೂಪವಾದ ಮನನವು ಆಗುವಹಾಗಿಲ್ಲ. ಶ್ರವಣಕ್ರಿಯೆಯಿರುವಾಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ವಿಷಯದ ಅನುಮಾನವು ಆಗಲಾರದು ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಇದೇ ಕಾರಣ. ಶ್ರವಣವಿರುವಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ರಿಯೆ ಇರುವದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೆಲ್ಲಿ?- ಎಂಬುದೇ ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಲ್ಲಿ ಮನನ, ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಅನುಮಾನವಾಚಕಗಳು ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿದೆ; ಅದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯದ ಬೆಂಬಲವಿರುವಂತೆ ತೋರುವದಿಲ್ಲ.
2. ಮನನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಶ್ರವಣದ ವಿಷಯದ ಅರಿವೇ ಆಗುವಹಾಗಿಲ್ಲ; ತನ್ನ ಶ್ರವಣಕ್ರಿಯೆಯಂತೂ ಇರುವದೇ ಇಲ್ಲ.
3. ಶ್ರವಣವು ಶಬ್ದದ ವಿಷಯವಾಗಿ, ಶ್ರೋತೃವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಲ್ಲ; ಮನನವು ಮಂತವ್ಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ, ಮಂತೃವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಲ್ಲ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನು ಶ್ರವಣಾದಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮನನವು ಹೇಗೆ ಆಗಲಾರದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮನನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅದರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮನನವೂ ಆಗಲಾರದು ಎಂದು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಲಿಂಗವು ಕರಣವಲ್ಲ, ಲಿಂಗಜ್ಞಾನವೇ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಕರಣವು ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೆಗೆದು ಶ್ರವಣಾದಿಲಿಂಗಜ್ಞಾನವೂ ಆಯಾ ವೃತ್ತಿಸಂಬಂಧವಾದ ಸಾಕ್ಷಿಯೇ ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಸತ್ತೆಯೂ ಅನುಮಾನಕಾಲಕ್ಕೆ ಇರಬೇಕು ಎಂಬ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಸಾಕ್ಷಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಲ್ಲ, ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪ್ರಕೃತ ವಿವಾದವೇ ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಲಿಙ್ಗೇನ ಆತ್ಮಾನಂ ಮನುತೇ ಮನ್ತಾ ತದಾಪಿ ಪೂರ್ವವದೇವ ಲಿಙ್ಗೇನ ಮನ್ತವ್ಯ ಆತ್ಮಾ (ಯಃ) ಯಶ್ಚ ತಸ್ಯ ಮನ್ತಾ ತೌ ದ್ವೌ ಪ್ರಸಜ್ಯೇಯಾತಾಮ್ । ಏಕ ಏವ ವಾ ದ್ವಿಧಾ ಇತಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೋ ದೋಷಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ):- ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಮಂತವ್ಯವೇ ಅಲ್ಲವೆ?

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) :- ನಿಜ, ಹಾಗೆಯೇ ಸರಿ. ಆದರೂ ಯಾವ ಮಂತವ್ಯವನ್ನೇ ಆಗಲಿ ಮಂತೃವಿಲ್ಲದೆ ಮನನಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಆಗಲಾರದು.[1]

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :-ಹಾಗೇ ಆದರೆ ಏನಾಗುವದು?

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) :- ಇಲ್ಲಿ ಇದಾಗುವದು ; ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮನನಮಾಡುವವನಿದಾನಲ್ಲ, ಅವನು (ಬರಿಯ) ಮಂತೃವೇ ಆಗಿರುವದರಿಂದ ಮಂತವ್ಯನಾಗಲಾರನು. (ಆ) ಮಂತೃವನ್ನು ಮನನಮಾಡುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಮಂತೃವೂ ಇರುವದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅವನು ತಾನೇ (ತನ್ನನ್ನು) ಮನನಮಾಡುವ(ನೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವೆವೋ) ಆಗ ಯಾವ (ಆತ್ಮನು)[2] ಮಂತವ್ಯನಾಗಿರುವನೋ, ಅವರು ಇಬ್ಬರು (ಬೇರೆಬೇರೆ ಆತ್ಮರು) ಎಂದಾಗುವದು. ಅಥವಾ[3] ಒಬ್ಬನೇ ಆತ್ಮನು ಮಂತೃವೆಂದೂ ಮಂತವ್ಯನೆಂದೂ ಬಿದಿರು ಮುಂತಾದವುಗಳಂತೆ ಎರಡು ಸೀಳಾಗಬೇಕಾಗುವದು. (ಈ) ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳೂ ಹೊಂದುವದೇ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಎರಡು ದೀಪಗಳು (ಒಂದಕ್ಕೊಂದು) ಸಮವಾಗಿರುವದರಿಂದ (ಒಂದು) ಬೆಳಗುವದು, ಮತ್ತೊಂದು ಬೆಳಗಲ್ಪಡುವದು- ಎಂಬುದು ಹೊಂದಲಾರದೋ ಅದರಂತೆ (ಇದೂ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ)[4]. ಮಂತೃವಾದವನು ತನ್ನನ್ನು ಮನನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಮಂತವ್ಯ (ವಿಷಯ)ವನ್ನು ಮನನಮಾಡದೆ ಇರುವ ಕಾಲವೇ (ಉಳಿ)ದಿರುವದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಂತೃವು ತನ್ನನ್ನು ಲಿಂಗದಿಂದ (ಊಹಿಸಿ) ಮನನ ಮಾಡುವನೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವೆವೋ ಆಗಲೂ[5]

1. ಆತ್ಮನು ಮನೋವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಲೇಬೇಕು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಷಯವಾಗದೆ ಇರುವ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಾಗಲಿ ಮನನಲಿಂಗದಿಂದಾಗುವ ಅನುಮಾನಕ್ಕಾಗಲಿ ಆತ್ಮನು ವಿಷಯನಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇದನ್ನು ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸಲಾಗುವದು.
2. ಈ ಮಾತು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಗುತ್ತದೆ.
3. "ವಾ" ಎಂಬ ಮಾತು ಕೆಲವ ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲ; ಆದರೆ ಅದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ.
4. ಆತ್ಮನು ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿಯುವನು ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೀಪಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ಬೆಳಗುವವು ಎಂಬಂತೆ ವಿಷಯವಿಷಯಿಭಾವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವದು ವ್ಯರ್ಥ, ದೃಷ್ಟವಿರುದ್ಧ. ದೀಪದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಉಪ. ಸಾ. ಗದ್ಯ ೨ನೆಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.
5. ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ವಿಷಯೀಕರಿಸುವದೆಂಬುದು ಅಸಾಧ್ಯ; ಆದರೂ ಅದನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿದರೂ.

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ (ಯಾವ)[1] ಆತ್ಮನು ಲಿಂಗದಿಂದ ಮಂತವ್ಯನಾಗಿರುವನೋ ಮತ್ತು ಯಾವ (ಆತ್ಮನು) ಅವನನ್ನು ಮನನಮಾಡುವನೋ ಅವರು ಇಬ್ಬರು (ಬೇರೆಬೇರೆ) ಎಂದಾಗುವದು ; ಅಥವಾ ಒಬ್ಬನೇ ಎರಡು (ಹೀಳಾ)ಗುವನು ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ದೋಷವು (ಬರುವದು).

ಆತ್ಮನ ಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಶಂಕೆ

(ಭಾಷ್ಯ)

೬೫. ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ ನಾಪಿ ಅನುಮಾನೇನ ಜ್ಞಾಯತೇ ಚೇತ್ ಕಥಮ್ ಉಚ್ಯತೇ "ಸ ಮ ಆತ್ಮೇತಿ ವಿದ್ಯಾತ್" (ಐ.ಆ.೩-೨-೪) ಇತಿ, ಕಥಂ ವಾ "ಶ್ರೋತಾ ಮನ್ತಾ" (ಐ.ಆ.೩-೨-೪) ಇತ್ಯಾದಿ? ನನು ಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮವಾನ್ ಆತ್ಮಾ ಅಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿ ಚ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ ಆತ್ಮನಃ । ಕಿಮತ್ರ ವಿಷಮಂ ಪಶ್ಯಸಿ ? ಯದ್ಯಪಿ ತವ ನ ವಿಷಮಮ್, ತಥಾಪಿ ಮಮ ತು ವಿಷಮಂ ಪ್ರತಿಭಾತಿ । ಕಥಮ್ ? ಯದಾ ಅಸೌ ಶ್ರೋತಾ ತದಾ ನ ಮನ್ತಾ, ಯದಾ ಮನ್ತಾ ತದಾ ನ ಶ್ರೋತಾ । ತತ್ರ ಏವಂ ಸತಿ ಪಕ್ಷೇ ಶ್ರೋತಾ ಮನ್ತಾ, ಪಕ್ಷೇ ನ ಶ್ರೋತಾ ನಾಪಿ ಮನ್ತಾ । ತಥಾ ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ । ಯದ್ಯೇವಮ್ ತದಾ ಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿಧರ್ಮವಾನ್ ಆತ್ಮಾ ಅಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿಧರ್ಮವಾನ್ ವಾ ಇತಿ ಸಂಶಯಸ್ಥಾನೇ ಕಥಂ ತವ ನ ವೈಷಮ್ಯಮ್ ? ಯದಾ ದೇವದತ್ತೋ ಗಚ್ಛತಿ ತದಾ ನ ಸ್ಥಾತಾ, ಗನ್ತೈವ । ಯದಾ ತಿಷ್ಠತಿ ತದಾ ನ ಗನ್ತಾ ಸ್ಥಾತೈವ । ತದಾ ಅಸ್ಯ ಪಕ್ಷೇ ಏವ ಗನ್ತೃತ್ವಂ ಸ್ಥಾತೃತ್ವಂ ಚ, ನ ನಿತ್ಯಂ ಗನ್ತೃತ್ವಂ ಸ್ಥಾತೃತ್ವಂ ವಾ ತದ್ವತ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :- ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ (ಅರಿಯುವಂತಿಲ್ಲ), ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಅರಿಯುವಂತಿಲ್ಲ-ಎಂದಾದರೆ "ಅವನು ನನ್ನ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು" (ಐ.ಆ.೩-೨-೪) ಎಂದು (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವದು) ಹೇಗೆ ಸರಿ? (ಅವನು) "ಶ್ರೋತೃ, ಮಂತೃ" (ಐ.ಆ.೩-೨-೪) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ (ಹೇಳಿರುವ)ದಾದರೂ ಹೇಗೆ (ಸರಿ)?[2]

---

1. ಮೂಲಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "ಯಃ" ಎಂಬ ಮಾತು ಬರೆದವರ ಕೈತಪ್ಪಿನಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿದೆ.
2. ಅವಿಷಯನಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನನ್ನು ನನ್ನ ಸ್ವರೂಪವು ಎಂದಾಗಲಿ, ಶ್ರೋತೃ, ಮಂತೃ- ಎಂದಾಗಲಿ ಅರಿಯುವದು ಹೇಗೆ ಆದೀತು? ಆಗದಿದ್ದರೆ ಈ ಎರಡು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಏನು ಗತಿ?- ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನು ಎರಡು ಪಾಠಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುತ್ತಾನೆ ; ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲವೆಂದು ನಮಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) :- ಆತ್ಮನು ಶ್ರೋತೃತ್ವವೇ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನು, ಅಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿಗಳೂ ಆತ್ಮನ (ಧರ್ಮಗಳೆಂದು) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಏನು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ತೋರುತ್ತದೆ[1]?

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :- ನಿನಗೇನೋ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲ(ದಿರಬಹುದು). ನನಗೆ ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಈ (ಆತ್ಮನು) ಯಾವಾಗ ಶ್ರೋತೃವಾಗಿರುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಮಂತೃ(ವಾಗಿರುವ)ದಿಲ್ಲ, ಯಾವಾಗ ಮಂತೃವಾಗಿರುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಶ್ರೋತೃವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಿರುವದರಿಂದ (ಒಂದು) ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಅವನು) ಶ್ರೋತೃವೆಂದೂ ಮಂತೃವೆಂದೂ (ಇನ್ನೊಂದು) ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶ್ರೋತೃವೂ ಅಲ್ಲ, ಮಂತೃವೂ ಅಲ್ಲ ಎಂದೂ ಆಯಿತು. ಮಿಕ್ಕ (ಕ್ರಿಯೆಗಳ ವಿಷಯ)ದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ.[2] ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೊ, ಅಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೊ? -ಎಂದು ಸಂಶಯಕ್ಕೆಡೆಯಿರುತ್ತದೆಯಾಗಿ ನಿನಗೆ ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ ಏಕೆ ತೋರಲಿಲ್ಲ?[3] ದೇವದತ್ತನು ಯಾವಾಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವನೋ ಆಗ ಅವನು ನಿಂತಿರುವವನಲ್ಲ, ನಡೆಯುವವನೇ ; ಯಾವಾಗ ನಿಂತಿರುತ್ತಾನೋ ಆಗ ನಡೆಯುವವನಲ್ಲ, ನಿಂತಿರುವವನೇ. ಆಗ ಅವನಿಗೆ (ಒಂದೊಂದು) ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಗಂತೃತ್ವವೂ ಸ್ಥಾತೃತ್ವವೂ (ಇರುವವೇ ಹೊರತು) ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಗಂತೃತ್ವವಾಗಲಿ ಸ್ಥಾತೃತ್ವವಾಗಲಿ ಇರುವದಿಲ್ಲ(ಅಲ್ಲವೆ) ? ಆದರಂತೆಯೇ ಇದು.

ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲ

(ಭಾಷ್ಯ)

೬೬. ಅತ್ರ ಕಾಣಾದಾದಯಃ ಪಶ್ಯನ್ತಿ । ಪಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತೇನೈವ ಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿನಾ ಆತ್ಮಾ ಉಚ್ಯತೇ ಶ್ರೋತಾ ಮನ್ತಾ ಇತ್ಯಾದಿ । ಸಂಯೋಗಜತ್ವಮ್ ಅಯೌಗಪದ್ಯಂ ಚ ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಹಿ ಆಚಕ್ಷತೇ । ದರ್ಶಯನ್ತಿ ಚ "ಅನ್ಯತ್ರಮನಾ ಅಭೂವಂ ನಾದರ್ಶಮ್" (ಬೃ.೧-೫-೩) ಇತ್ಯಾದಿ । "ಯುಗಪತ್ ಜ್ಞಾನಾನುತ್ಪತ್ತಿರ್ಮನಸೋ ಲಿಙ್ಗಮ್" (ನ್ಯಾಸೂ.೧-೧-೧೬) ಇತಿ ಚ

1. ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಎರಡೂ ಸರಿ ಎಂದು ಏತಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಬಾರದು? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ.
2. ಆ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಯಾವವೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವದಿಲ್ಲ.
3. ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ಶ್ರೋತೃವೆಂದಾದರೂ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಬೇಕು. ಅಶ್ರೋತೃವೆಂದಾದರೂ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಬೇಕು. ಶ್ರುತಿಯು ಕೂಡ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಎರಡೂ ಆತ್ಮನ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಾರದು- ಎಂದು ಭಾವ.

ನ್ಯಾಯಮ್[1] ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಣಾದರೇ ಮುಂತಾದವರು[2] ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವದೇನೆಂದರೆ ಪಾಕ್ಷಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶ್ರೋತೃತ್ವವೇ ಮುಂತಾದದ್ದರಿಂದಲೇ ಆತ್ಮನು "ಶ್ರೋತೃ, ಮಂತೃ" ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಜ್ಞಾನವು ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದೆಂದೂ[3] (ಅನೇಕ ಜ್ಞಾನಗಳು) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವದಿಲ್ಲವೆಂದೂ[4] (ಅವರು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. "ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬೇರೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿತ್ತು, (ಆದ್ದರಿಂದ) ನೋಡಲಿಲ್ಲ" (ಬೃ.೧-೫-೩) ಮುಂತಾದ (ಶ್ರುತಿ)ಯನ್ನೂ "ಒಂದೇ ಸಲಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಗಳು ಉಂಟಾಗದೆ ಇರುವದು ಮನಸ್ಸಿ(ದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ) ಗುರುತು" (ನ್ಯಾ.ಸೂ.೧-೧-೧೬) ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವನ್ನೂ (ಅವರು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ) ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೬೮. ಭವತ್ವೇವಮ್, ಕಿಂ ತವ ನಷ್ಟಂ ಯದ್ಯೇವಂ ಸ್ಯಾತ್ ? ಅಸ್ತ್ವೇವಂ ತವೇಷ್ಟಂ ಚೇತ್ । ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಸ್ತು ನ ಭವತಿ । ಕಿಂ ನ "ಶ್ರೋತಾ ಮನ್ತಾ" ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಃ ? ನ । "ನ ಶ್ರೋತಾ ನ ಮನ್ತಾ" ಇತ್ಯಾದಿವಚನಾತ್ । ನನು ಪಾಕ್ಷಿಕತ್ವೇನ ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಂ (ತ್ವಯಾ ?)। ನ । ನಿತ್ಯಮೇವ ಶ್ರೋತೃತ್ವಾದ್ಯಭ್ಯುಪಗಮಾತ್। "ನ ಹಿ ಶ್ರೋತುಃ ಶ್ರುತೇರ್ವಿಪರಿಲೋಪೋ ವಿದ್ಯತೇ" (ಬೃ.೪-೩-೨೮) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತೇಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :- ಹೀಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ; ಹೀಗಾದರೆ ನಿನಗೇನು ನಷ್ಟ?

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) :- ನಿನಗೆ ಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಹೀಗೆಯೇ ಆಗಲಿ. ಆದರೆ (ಅದು) ಶ್ರುತಿಯ ಅರ್ಥವಾಗಲಾರದು.

---

1. ನ್ಯಾಯ್ಯಮ್ ಎಂಬ ಪಾಠಕ್ಕಿಂತ ನ್ಯಾಯಮ್ ಎಂಬುದೇ ಮೇಲು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಕಣಾದಾದಿಗಳು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದಿದೆ. ಮನಸ್ಸೆಂಬುದು ಬೇರೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಸಂಯೋಗವಾದಮಾತ್ರದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಆಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈಗ ಮನಸ್ಸಂಯೋಗವಾದ ಇಂದ್ರಿಯದ ಜ್ಞಾನವು ಮಾತ್ರ ಆಗುತ್ತದೆ- ಎಂಬುದು ಅವರ ಯುಕ್ತಿ.
2. ವೈಶೇಷಿಕರಲ್ಲದೆ ನೈಯಾಯಿಕರೂ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರು.
3. ವೈ.ಸೂ.೩-೨-೧, ನ್ಯಾ.ಸೂ.೧-೧-೪.
4. ವೈ.ಸೂ.೩-೨-೩ರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ.

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :- (ಆತ್ಮನು) ಶ್ರೋತೃವು, ಮಂತೃವು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ (ಹೇಳುವದು) ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೇನು?[1]

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) :- ಹಾಗಲ್ಲ. (ಅವನು) ಶ್ರೋತೃವಲ್ಲ, ಮಂತೃವಲ್ಲ- ಎಂದೂ ವಚನವಿದೆ.[2]

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :- (ಒಂದು) ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಶ್ರೋತೃವು....) ಎಂದು ಉತ್ತರಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆಯಲ್ಲ![3]

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) :- ಹಾಗಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೋತೃತ್ವವೇ ಮುಂತಾದದ್ದು ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ[4] ಎಂದು (ನಾವು) ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. "ಶ್ರೋತೃವಿನ ಶ್ರುತಿಗೆ ಲೋಪವೇ ಇಲ್ಲ" (ಬೃ.೪-೩-೨೭) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ[5] ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣವು.

ದೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಎರಡು ವಿಧ

(ಭಾಷ್ಯ)

೭೮. ಏವಂ ತರ್ಹಿ ನಿತ್ಯಮೇವ ಶ್ರೋತೃತ್ವಾದ್ಯಭ್ಯುಪಗಮೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರುದ್ಧಾ ಯುಗಪಜ್ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿಃ ಅಜ್ಞಾನಾಭಾವಶ್ಚ ಆತ್ಮನಃ ಕಲ್ಪಿತಃ ಸ್ಯಾತ್ । ತಚ್ಚ ಅನಿಷ್ಟಮ್ ಇತಿ । ನೋಭಯದೋಷೋಪಪತ್ತಿಃ । ಆತ್ಮನಃ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಶ್ರೋತೃತ್ವಾದಿಧರ್ಮವತ್ತ್ವಶ್ರುತೇಃ । ಅನಿತ್ಯಾನಾಂ ಮೂರ್ತಾನಾಂ ಚ ಚಕ್ಷುರಾದೀನಾಂ ದೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಅನಿತ್ಯಮೇವ ಸಂಯೋಗವಿಯೋಗಧರ್ಮಿಣಾಮ್ । ಯಥಾ ಅಗ್ನೇರ್ಜ್ವಲನಂ ತೃಣಾದಿಸಂಯೋಗಜತ್ವಾತ್, ತದ್ವತ್ । ನ ತು ನಿತ್ಯಸ್ಯ ಅಮೂರ್ತಸ್ಯ ಅಸಂಯೋಗವಿಭಾಗಧರ್ಮಿಣಃ ಸಂಯೋಗಜ ದೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯನಿತ್ಯಧರ್ಮವತ್ತ್ವಂ ಸಮ್ಭವತಿ । ತಥಾ ಚ ಶ್ರುತಿಃ "ನ ಹಿ ದ್ರಷ್ಟುರ್ದೃಷ್ಟೇರ್ವಿಪರಿಲೋಪೋ ವಿದ್ಯತೇ" (ಬೃ.೪-೩-೨೩) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :- ಹಾಗಾದರೆ (ಆತ್ಮನಿಗೆ) ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೋತೃತ್ವವೇ

---

1. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆಂದು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲ!- ಎಂದು ಭಾವ.
2. ಬೃ.೪-೩-೨೩ ರಿಂದ ೩೦ರವರೆಗಿನ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ನೋಡಿರಿ.
3. ಇಲ್ಲಿ 'ತ್ವಯಾ' ಎಂಬ ಮಾತು ಬೇಕಿರುವದಿಲ್ಲ; ಅದು ಹೊಂದುವದೂ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶ್ರೋತೃತ್ವವು ಪಾಕ್ಷಿಕವೆಂದು ಹೇಳಿರುವವನು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ, ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯಲ್ಲ. ಕಾಣಾದರೇ ಮುಂತಾದವರು ಹೇಳಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮುಂದೊಡ್ಡಿರುತ್ತಾನೆ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರನು 'ತ್ವಯಾ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಹೊಂದಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ; ಆದರೆ ಆ ಪ್ರಯತ್ನವು ಸಫಲವಾಗಿಲ್ಲ.
4. ಶ್ರೋತೃವಿನ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಲೋಪವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.
5. ಇದೇ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನವು. ಇದು ಮುಂದೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವದು.

ಮುಂತಾದದ್ದು ಇರುವದೆಂದೂ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಗಳು ಒಮ್ಮೆಗೇ ಹುಟ್ಟುವವೆಂದೂ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ (ಇದು) ಒಬ್ಬಗೂ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗುವಹಾಗಿಲ್ಲವಲ್ಲ!

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) :- (ಈ) ಎರಡು ದೋಷಗಳೂ ಆಗುವದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಶ್ರೋತೃತ್ವವೇ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳಿರುವವೆಂದು ಶ್ರುತಿ[1] ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅನಿತ್ಯವೂ ಮೂರ್ತವೂ ಆಗಿರುವ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳ ದೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಅನಿತ್ಯವೇ (ಆಗಿರುತ್ತವೆ), ಏಕೆಂದರೆ (ಅವುಗಳಿಗೆ) ಸಂಯೋಗವಿಯೋಗಗಳೆಂಬ ಧರ್ಮಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಬೆಂಕಿಯು ಉರಿಯುವದೆಂಬುದು ಕಡ್ಡಿಯೇ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದರಿಂದ ಹೇಗೆ (ಅನಿತ್ಯವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇವು). ಆದರೆ ನಿತ್ಯನೂ ಅಮೂರ್ತನೂ ಸಂಯೋಗವಿಯೋಗ ಧರ್ಮಗಳಿಲ್ಲದವನೂ ಆಗಿರುವ(ಆತ್ಮನಿಗೆ) ಸಂಯೋಗದಿಂದಾಗುವ ದೃಷ್ಟಿಯೇ ಮುಂತಾದ ಅನಿತ್ಯಧರ್ಮಗಳಿರುವವೆಂಬುದು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯು "ದ್ರಷ್ಟೃವಿನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಲೋಪವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ" (ಬೃ.೪-೩-೨೩) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೬೯. ಏವಂ ತರ್ಹಿ ದ್ವೇ ದೃಷ್ಟೀ ಚಕ್ಷುಷೋಽನಿತ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿಃ ನಿತ್ಯಾ ಚಾತ್ಮನಃ। ತಥಾ ಚ ದ್ವೇ ಶ್ರುತೀ ಶ್ರೋತ್ರಸ್ಯಾನಿತ್ಯಾ ನಿತ್ಯಾ ಚಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಸ್ಯ। ತಥಾ ದ್ವೇ ಮತೀ ವಿಜ್ಞಾತೀ ಬಾಹ್ಯಾಬಾಹ್ಯೇ। ಏವಂ ಹ್ಯೇವ। ತಥಾ ಚೇಯಂ ಶ್ರುತಿರುಪಪನ್ನಾ ಭವತಿ "ದೃಷ್ಟೇರ್ದ್ರಷ್ಟಾ", "ಶ್ರುತೇಃ ಶ್ರೋತಾ" ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ। ಲೋಕೇಽಪಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ ಚಕ್ಷುಷಸ್ತಿಮಿರಾಗಮಾಪಾಯಯೋಃ "ನಷ್ಟಾ ದೃಷ್ಟಿಃ", "ಜಾತಾ ದೃಷ್ಟಿಃ" ಇತಿ ಚಕ್ಷುರ್ದೃಷ್ಟೇರನಿತ್ಯತ್ವಮ್। ತಥಾ ಚ ಶ್ರುತಿಮತ್ಯಾದೀನಾಮ್। ಆತ್ಮದೃಷ್ಟ್ಯಾದೀನಾಂ ಚ ನಿತ್ಯತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮೇವ ಲೋಕೇ। ವದತಿ ಹಿ ಉದ್ಧೃತಚಕ್ಷುಃ "ಸ್ವಪ್ನೇ ಅದ್ಯ ಮಯಾ ಭ್ರಾತಾದೃಷ್ಟಃ" ಇತಿ। ತಥಾ ಅವಗತಬಾಧಿರ್ಯಃ "ಸ್ವಪ್ನೇ ಶ್ರುತೋ ಮನ್ತ್ರೋಽದ್ಯ" ಇತ್ಯಾದಿ॥ ಯದಿ ಚಕ್ಷುಃಸಂಯೋಗಜೈವ ಆತ್ಮನೋಽನಿತ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿಃ ತನ್ನಾಶೇ ನಶ್ಯೇತ್, ತದಾ ಉದ್ಧೃತಚಕ್ಷುಃ ಸ್ವಪ್ನೇ ನೀಲಪೀತಾದಿ ನ ಪಶ್ಯೇತ್। "ನ ಹಿ ದ್ರಷ್ಟುರ್ದೃಷ್ಟೇಃ" (ಬೃ.೪-೩-೨೩) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ ಚ ಶ್ರುತಿಃ ಅನುಪಪನ್ನಾ ಸ್ಯಾತ್। "ತಚ್ಚಕ್ಷುಃ ಪುರುಷೇ ಯೇನ ಸ್ವಪ್ನೇ ಪಶ್ಯತಿ" (?) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ ಚ ಶ್ರುತಿಃ॥

1. ಬೃ. ೩-೪-೨.

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿ) :- ಹಾಗಾದರೆ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದ ಅನಿತ್ಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿ (ಯೊಂದು), ಆತ್ಮನ ನಿತ್ಯವಾದ (ದೃಷ್ಟಿಯೊಂದು), ಎಂದು ಎರಡು ದೃಷ್ಟಿಗಳು (ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ). ಹೀಗೆಯೇ ಶ್ರೋತ್ರದ ಅನಿತ್ಯವಾದ (ಶ್ರುತಿಯೊಂದು), ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ (ಶ್ರುತಿಯೊಂದು)- ಎಂದು ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು (ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ). ಇದರಂತೆ ಹೊರಗಿನದು, ಹೊರಗಿನದಲ್ಲದ್ದು ಎಂದು ಎರಡು ಮತಿಗಳು, ಎರಡು ವಿಜ್ಞಾನಗಳು (ಎಂದಾಗುತ್ತದೆಯಲ್ಲ)!

(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ) :— ಹಾಗೆಯೇ ಸರಿ. ಹೀಗಾದರೇ "ದೃಷ್ಟಿಯ ದ್ರಷ್ಟೃ" "ಶ್ರುತಿಯ ಶ್ರೋತೃ" (ಬೃ.೩-೪-೨) ಮುಂತಾದ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಪರೆಯು ಬಂದು ಹೋಗುವಾಗ "ದೃಷ್ಟಿ ಹೋಯಿತು", "ದೃಷ್ಟಿ ಬಂತು" ಎಂದು (ವ್ಯವಹಾರವುಂಟಾಗುವದರಿಂದ) ಚಕ್ಷುವಿನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಅನಿತ್ಯವೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ(ವಾಗಿರುತ್ತದೆ). ಹೀಗೆಯೇ ಶ್ರುತಿ, ಮತಿ- ಮುಂತಾದವುಗಳೂ (ಅನಿತ್ಯವೆಂಬುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ). ಆತ್ಮನ ದೃಷ್ಟಿಯೇ ಮುಂತಾದವು ನಿತ್ಯವೆಂಬುದೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ (ಆಗಿರುತ್ತದೆ)[1] ಹೇಗೆಂದರೆ ಕಣ್ಣು ಕೀಳಿಸಿಕೊಂಡವನು "ಇಂದು ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ನಾನು (ನನ್ನ) ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನನ್ನು ಕಂಡೆನು" ಎಂದುಹೇಳುತ್ತಾನಲ್ಲವೆ? ಇದರಂತೆ ಕಿವುಡನೆಂದು (ನಮಗೆಲ್ಲರಿಗೂ) ಗೊತ್ತಾಗಿರುವವನು "ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಇಂದು ಮಂತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿದೆನು" ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ[2] ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆತ್ಮನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದ ಸಂಯೋಗದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಿದ್ದು ಅನಿತ್ಯವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಆ (ಸಂಯೋಗವು) ನಾಶವಾಗುತ್ತಲೂ ನಾಶವಾಗುವದಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಕಣ್ಣುಕೀಳಿಸಿಕೊಂಡವನು ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು, ಹಳದಿ- ಮುಂತಾದದ್ದನ್ನು ಕಾಣುವದಕ್ಕೆ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; "ದ್ರಷ್ಟೃವಿನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ (ಲೋಪವಿಲ್ಲ)" ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿರುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಹೊಂದುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು "ಯಾವದರಿಂದ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ (ವಿಷಯಗಳನ್ನು) ಕಾಣುತ್ತಾನೋ ಅದೇ ಪುರುಷನಲ್ಲಿರುವ

1. ಆತ್ಮನ ದೃಷ್ಟಿಯು ನಿತ್ಯ ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಅನುಭವಬಲದಿಂದ ಅದು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಏರ್ಪಡುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಇದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.
2. ಇಲ್ಲಿ "ಇತಿ । ಇತ್ಯಾದಿ" ಎಂಬ ಪಾಠವಿದ್ದರೆ 'ಇಂಥ ಗಂಧವನ್ನು ಮೂಸಿದೆನು', 'ಇಂಥ ರುಚಿಯನ್ನು ಸವಿದೆನು'- ಮುಂತಾಗಿ ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದವರು ಹೇಳತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯವು ಹೊರಡುತ್ತದೆ.

ಚಕ್ಷುವು''(?) ಮುಂತಾದ[1] ಶ್ರುತಿಯೂ (ಹೊಂದುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ).

(ಭಾಷ್ಯ)

೭೦. ನಿತ್ಯಾ ಆತ್ಮನೋ ದೃಷ್ಟಿರ್ಬಾಹ್ಯಾನಿತ್ಯದೃಷ್ಟೇರ್ಗ್ರಾಹಿಕಾ । ಬಾಹ್ಯದೃಷ್ಟೇಶ್ಚ ಉಪಜನಾಪಾಯಾದ್ಯನಿತ್ಯಧರ್ಮವತ್ತ್ವಾತ್ ತದ್ಗ್ರಾಹಿಕಾಯಾ ಆತ್ಮದೃಷ್ಟೇಸ್ತದ್ವದವಭಾಸತ್ವಮ್ ಅನಿತ್ಯತ್ವಾದಿ[2] (?) ಭ್ರಾನ್ತಿನಿಮಿತ್ತಂ ಲೋಕಸ್ಯ ಇತಿ ಯುಕ್ತಮ್ । ಯಥಾ ಭ್ರಮಣಾದಿಧರ್ಮವದಲಾತಾದಿವಸ್ತುವಿಷಯದೃಷ್ಟಿರಪಿ ಭ್ರಮತೀವ, ತದ್ವತ್ । ತಥಾ ಚ ಶ್ರುತಿಃ ''ಧ್ಯಾಯತೀವ ಲೇಲಾಯತೀವ'' (ಬೃ.೪-೩-೭) ಇತಿ । ತಸ್ಮಾತ್ ಆತ್ಮದೃಷ್ಟೇರ್ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ ನ ಯೌಗಪದ್ಯಮ್ ಅಯೌಗಪದ್ಯಂ ವಾ ಅಸ್ತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆತ್ಮನ ನಿತ್ಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಹೊರಗಿನ ಅನಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ. ಹೊರಗಿನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಹುಟ್ಟುವದು, ನಾಶವಾಗುವದು- ಮುಂತಾದ ಅನಿತ್ಯಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಆತ್ಮನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಅದರಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರುವದೇ ಅದು ಅನಿತ್ಯವು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ (?) ಜನರು ಭ್ರಾಂತಿಪಡುವದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದೇ ಸರಿ. ತಿರುಗುವದೇ ಮುಂತಾದ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನು ನೋಡುವ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ತಿರುಗುವಂತೆ (ಕಾಣುವದಿಲ್ಲವೆ) ? ಅದರಂತೆಯೇ ಇದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯು ''ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ, ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ'' (ಇರುತ್ತಾನೆ. ಬೃ.೪-೩-೭) ಎಂದು (ಹೇಳುತ್ತದೆ). ಆದ್ದರಿಂದ ಆತ್ಮದೃಷ್ಟಿಯು ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವದರಿಂದ[3] ಜ್ಞಾನಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಆಗುವದೆಂಬುದಾಗಲಿ ಆಗದೆ ಇರುವದೆಂಬುದಾಗಲಿ (ಇಲ್ಲವೇ) ಇಲ್ಲ.

1. ''ಮುಂತಾದ'' ಎಂದರೆ ಇದೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಇತರ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥ. ಎಂದರೆ ''ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಏತರಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಾರೋ ಅದೇ ನಿಜವಾದ ಶ್ರೋತ್ರವು'' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಶ್ರುತಿ ಯಾವದೆಂಬುದು ತಿಳಿಯದು. ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದರ ಒಂದು ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದೆ. ಉಪದೇಶಸಾಹಸ್ರಿ ಪದ್ಯ (೧೭-೧೪, ೧೫) ರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತದೆ.

2. ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ 'ಅನಿತ್ಯತ್ವಾದಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಆದಿ' ಎಂಬ ಮಾತು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ.

3. ಜ್ಞಾನವು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಕಾಲವನ್ನು ಕೂಡ ಅರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಆತ್ಮನ ವಿಷಯದ ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ

(ಭಾಷ್ಯ)

೭೧. ಬಾಹ್ಯಾನಿತ್ಯದೃಷ್ಟ್ಯುಪಾಧಿವಶಾತ್ತು ಲೋಕಸ್ಯ, ತಾರ್ಕಿಕಾಣಾಂ ಚ ಆಗಮಸಂಪ್ರದಾಯವರ್ಜಿತತ್ವಾತ್ 'ಅನಿತ್ಯಾ ಆತ್ಮನೋ ದೃಷ್ಟಿಃ' ಇತಿ ಭ್ರಾನ್ತಿರುಪಪನ್ನೈವ । ಜೀವೇಶ್ವರಪರಮಾತ್ಮಭೇದಕಲ್ಪನಾ ಚ ಏತನ್ನಿಮಿತ್ತೈವ । ತಥಾ ಅಸ್ತಿ ನಾಸ್ತೀತ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಯಾವನ್ತೋ ವಾಙ್ಮನಸಯೋರ್ಭೇದಾಃ ಯತ್ರೈಕಂ ಭವನ್ತಿ ತದ್ವಿಷಯಾಯಾಃ ನಿತ್ಯಾಯಾ ದೃಷ್ಟೇರ್ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಯಾಃ । ಅಸ್ತಿ ನಾಸ್ತಿ, ಏಕಂ ನಾನಾ, ಗುಣವತ್ ಅಗುಣಮ್, ಜಾನಾತಿ ನ ಜಾನಾತಿ, ಕ್ರಿಯಾವತ್ ಅಕ್ರಿಯಮ್, ಫಲವತ್ ಅಫಲಮ್, ಸಬೀಜಂ ನಿರ್ಬೀಜಮ್, ಸುಖಂ ದುಃಖಮ್, ಮಧ್ಯಮ್ ಅಮಧ್ಯಮ್, ಶೂನ್ಯಮ್ ಅಶೂನ್ಯಮ್, ಪರೋಽಹಮ್ ಅನ್ಯಃ - ಇತಿ ವಾ ಸರ್ವವಾಕ್ಪ್ರತ್ಯಯಾಗೋಚರೇ ಸ್ವರೂಪೇ ಯೋ ವಿಕಲ್ಪಯಿತುಮಿಚ್ಛತಿ, ಸ ನೂನಂ ಖಮಪಿ ಚರ್ಮವದ್ ವೇಷ್ಟಯಿತುಮಿಚ್ಛತಿ, ಸೋಪಾನಮಿವ ಚ ಪದ್ಭ್ಯಾಮ್ ಆರೋಢುಮ್ । ಜಲೇ ಖೇ ಚ ಮೀನಾನಾಂ ವಯಸಾಂ ಚ ಪದಂ ದಿದೃಕ್ಷತೇ । "ನೇತಿ ನೇತಿ" (ಬೃ. ೨-೩-೬), "ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತನ್ತೇ" (ತೈ.೨-೪) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಭ್ಯಃ, "ಕೋ ಅದ್ಧಾ ವೇದ" (ಋ.೧೦-೧೨೯-೬) ಇತ್ಯಾದಿಮನ್ತ್ರವರ್ಣಾತ್ ॥

ಆದರೆ ಹೊರಗಿನ ಅನಿತ್ಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯವಶದಿಂದ[1] ಸಾಮಾನ್ಯಜನರೂ ಆಗಮಸಂಪ್ರದಾಯವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ[2] ತಾರ್ಕಿಕರೂ[3] ಆತ್ಮನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಭ್ರಾಂತರಾಗಿರುವದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಜೀವ, ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ- ಎಂಬ ಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವದಕ್ಕೂ[4] ಇದೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ವಾಕ್ಕು, ಮನಸ್ಸು- ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಭೇದಗಳಿರುವವೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ

1. ಉಪಾಧಿಯ ಕಣ್ಣಿಂದಲೇ ನೋಡುತ್ತಿರುವದರಿಂದ.
2. ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ.
3. ವೈಶೇಷಿಕರೇ ಮುಂತಾದವರು ; ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯವೊಂದೇ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪದ ಸ್ವತಂತ್ರತರ್ಕವಾದಿಗಳು.
4. ಈಶ್ವರನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಾರ್ಕಿಕರು ಒಪ್ಪುವದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಕೆಲವರು ವೇದಾಂತಿಗಳು ಒಪ್ಪಿದ್ದರು. ಪ್ರಕೃತ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಗೀಕಾರವಿದೆ. ಜೀವರ ಪರಸ್ಪರಭೇದ, ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದ, ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದ- ಈ ಮೂರೂ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿರುದ್ಧವಾದ ವಾದಗಳೆಂದು ಭಾವ.

ಎಲ್ಲ ಒಂದೇ ಆಗಿಬಿಡುವವೋ?[1] ಆ ವಿಷಯದ[2] ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ನಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಯ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ 'ಇದೆ' 'ಇಲ್ಲ' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ (ಮಾಡುವ) ಕಲ್ಪನೆಗಳೂ (ಈ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ) ಆಗಿರುವವು.[3] ಇದೆ, ಇಲ್ಲ; ಒಂದು, ಅನೇಕ; ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಗುಣವಿಲ್ಲದ್ದು; ಅರಿಯುತ್ತದೆ. ಅರಿಯುವದಿಲ್ಲ; ಕ್ರಿಯೆಯುಳ್ಳದ್ದು, ಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲದ್ದು; ಫಲವುಳ್ಳದ್ದು, ಫಲವಿಲ್ಲದ್ದು; ಬೀಜವುಳ್ಳದ್ದು, ಬೀಜವಿಲ್ಲದ್ದು;[4] ಸುಖರೂಪವಾದದ್ದು, ದುಃಖರೂಪವಾದದ್ದು; ಮಧ್ಯವಾಗಿದೆ, ಮಧ್ಯವಲ್ಲ;[5] ಶೂನ್ಯವು, ಶೂನ್ಯವಲ್ಲ; ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನು ನಾನೇ, (ನನಗಿಂತ) ಬೇರೆ[6]- ಎಂದು ಯಾವ ಮಾತಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೂ ವಿಷಯವಲ್ಲದ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ವಿಕಲ್ಪಮಾಡಲೆಳಸುತ್ತಾನೋ?[7] ಅವನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಆಕಾಶವನ್ನು ಚರ್ಮದಂತೆ ಸುತ್ತುವದಕ್ಕೂ ಸೋಪಾನದಂತೆ ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಹತ್ತುವದಕ್ಕೂ ಬಯಸಿದವನಾಗುತ್ತಾನೆ; ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮೀನುಗಳ ಮತ್ತು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತನ್ನು ಕಾಣಲಿಚ್ಛಿಸಿದವನಾಗುತ್ತಾನೆ.[8] ಏಕೆಂದರೆ "ಇದಲ್ಲ, ಇದಲ್ಲ" (ಬೃ.೨-೩-೬). "ಯಾವದರಿಂದ ಮಾತುಗಳು ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತವೆಯೋ..." (ತೈ.೨-೪) ಮುಂತಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿರುತ್ತವೆ, "ಯಾವನುತಾನೆ (ಇದನ್ನು) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡಾನು?" (ಋ.೧೦-೧೨೯-೬) ಮುಂತಾದ ಮಂತ್ರವರ್ಣವಿರುತ್ತದೆ.[9]

ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆ

(ಭಾಷ್ಯ)

೭೨. ಕಥಂ ತರ್ಹಿ ತಸ್ಯ "ಸ ಮ ಆತ್ಮಾ" ಇತಿ ವೇದನಮ್ ? ಬ್ರೂಹಿ , ಕೇನ ಪ್ರಕಾರೇಣ ತಮ್ ಅಹಂ "ಸ ಮ ಆತ್ಮಾ" ಇತಿ ವಿದ್ಯಾಮ್ । ಅತ್ರ ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾಮ್ ಆಚಕ್ಷತೇ । ಕಶ್ಚಿತ್ ಕಿಲ ಮನುಷ್ಯೋ ಮುಗ್ಧಃ ಕೈಶ್ಚಿದುಕ್ತಃ ಕಸ್ಮಿಂಶ್ಚಿದಪರಾಧೇ ಸತಿ "ಧಿಕ್ ತ್ವಾಮ್, ನಾಸಿ ಮನುಷ್ಯಃ" ಇತಿ । ಸ ಮುಗ್ಧತಯಾ ಆತ್ಮನೋ ಮನುಷ್ಯತ್ವಂ

---

1. ವಾಙ್ಮನಸ್ಸುಗಳ ಭೇದಗಳು ನಿಜವಾಗಿ ಆತ್ಮನೇ. "ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ರೈಕಂ ಭವನ್ತಿ" (ತೈ.ಆ.೩-೨೦) ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 2. ಆ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿರುವ.
3. ಉಪಾಧಿವಶವಾಗಿ ನೋಡುವದರಿಂದಲೇ ಆಗಿರುವವು.
4. ಬೀಜವೆಂದರೆ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು, ಫಲವೆಂದರೆ ಶರೀರ.
5. "ಮಧ್ಯವೆಂದರೆ ಮಧ್ಯಮಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳದ್ದು" (ಆ॥)
6. "ಇದು ನನಗಿಂತ ಬೇರೆ, ನಾನು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ" ಎಂದು (ಆ॥) ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ.
7. ವಿವಿಧವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾನೋ.
8. ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಲ್ಪನೆಯೂ ಆಗುವಹಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.
9. ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವಸ್ತುವನ್ನು ಹೀಗೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವದು ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ.

ಪ್ರತ್ಯಾಯಯಿತುಂ ಕಂಚಿತ್ ಉಪೇತ್ಯ ಆಹ- ''ಬ್ರವೀತು ಭವಾನ್ ಕೋಽಹಮಸ್ಮಿ'' ಇತಿ । ಸ ತಸ್ಯ ಮುಗ್ಧತಾಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಆಹ ''ಕ್ರಮೇಣ ಬೋಧಯಿಷ್ಯಾಮಿ'' ಇತಿ । ಸ್ಥಾವರಾದ್ಯಾತ್ಮಭಾವಮ್ ಅಪೋಹ್ಯ ''ನ ತ್ವಮ್ ಅಮನುಷ್ಯಃ'' ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಉಪರರಾಮ । ಸ ತಂ ಮುಗ್ಧಃ ಪ್ರತ್ಯಾಹ - ''ಭವಾನ್ ಮಾಂ ಬೋಧಯಿತುಂ ಪ್ರವೃತ್ತಸ್ತೂಷ್ಣೀಂ ಬಭೂವ । ಕಿಂ ನ ಬೋಧಯತಿ?'' ಇತಿ । ತಾದೃಗೇತತ್ ಭವತೋ ವಚನಮ್ । ''ನಾಸಿ ಅಮನುಷ್ಯಃ'' ಇತ್ಯುಕ್ತೇಽಪಿ ಮನುಷ್ಯತ್ವಮ್ ಆತ್ಮನೋ ನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಯಃ, ಸ ಕಥಂ ''ಮನುಷ್ಯೋಽಸಿ'' ಇತ್ಯುಕ್ತೋಽಪಿ ಮನುಷ್ಯತ್ವಮ್ ಆತ್ಮನಃ ಪ್ರತಿಪದ್ಯೇತ ?

ತಸ್ಮಾತ್ ಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶ ಏವ ಆತ್ಮಾವಬೋಧವಿಧಿಃ, ನಾನ್ಯಃ । ನ ಹಿ ಅಗ್ನೇರ್ದಾಹ್ಯಂ ತೃಣಾದಿ ಅನ್ಯೇನ ಕೇನಚಿತ್ ದಗ್ಧುಂ ಶಕ್ಯಮ್ । ಅತ ಏವ ಶಾಸ್ತ್ರಮ್ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಂ ಬೋಧಯಿತುಂ ಪ್ರವೃತ್ತಂ ಸತ್ ಅಮನುಷ್ಯತ್ವಪ್ರತಿಷೇಧೇನೇವ ''ನೇತಿ ನೇತಿ'' (ಬೃ.೨-೩-೬) ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಉಪರರಾಮ । ತಥಾ ''ಅನನ್ತರಮಬಾಹ್ಯಮ್... ಅಯಮಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವಾನುಭೂರಿತ್ಯನುಶಾಸನಮ್'' (ಬೃ.೨-೫-೧೯), ''ತತ್ತ್ವಮಸಿ'' (ಛಾಂ.೬-೮-೭), ''ಯತ್ರ ತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಮಾತ್ಮೈವಾಭೂತ್ ತತ್ ಕೇನ ಕಂ ಪಶ್ಯೇತ್'' (ಬೃ.೪-೫-೧೫) ಇತ್ಯೇವಮಾದ್ಯಪಿ ಚ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಹಾಗಾದರೆ ''ಅವನು ನನ್ನ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ?'' ''ಅವನು ನನ್ನ ಆತ್ಮನು'' ಎಂದು ಆ (ಆತ್ಮನನ್ನು) ನಾನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ[1] ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಿ? ಹೇಳು.

(ಪರಿಹಾರ) :- ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಒಂದು) ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಯಾವನೋ (ಒಬ್ಬ) ಮೂಢನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಯಾವದೋ (ಒಂದು) ತಪ್ಪನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿ ''ಛೀ ನಿನ್ನ! (ನೀನು) ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ'' ಎಂದು ಯಾರೋ ಅಂದ ರಂತೆ, ಅವನು ಮೂಢನಾದ್ದರಿಂದ ತಾನು ಮನುಷ್ಯನೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಗೊತ್ತು ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವನೋ (ಒಬ್ಬನ) ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ''ನಾನು ಯಾರೆಂಬುದನ್ನು ನೀನು ಹೇಳು'' ಎಂದನು. ಆತನು ಅವನು ಮೂಢನೆಂಬು ದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ''ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯಹೇಳುವೆನು'' ಎಂದನು.

---

1. ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ಆಗುವದು ; ಆದರೆ ಯಾವ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಂತೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವೆಯಲ್ಲ!- ಎಂದು ಆಕ್ಷೇಪಕನ ಆಶಯ.

ಸ್ಥಾವರ(ಪ್ರಾಣಿ)ಗಳೇ ಮುಂತಾಗಿ (ಯಾವದೂ) ನೀನಲ್ಲ ಎಂದ ಬಳಿಕ, "ನೀನು ಅಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸುಮ್ಮನಾದನು. ಆತನನ್ನು ಆ ಮೂಢನು "ನೀನು ನನಗೆ ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಹೊರಟವನು ಸುಮ್ಮನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟೆಯಲ್ಲ? ಏತಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸುವದಿಲ್ಲ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದನಂತೆ ! ಇಗೊ, ನಿನ್ನ ಈ ಮಾತೂ ಅದರಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. "ನೀನು ಅಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ" ಎಂದರೂ ತಾನು ಮನುಷ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾರದವನು "ನೀನು ಮನುಷ್ಯನು" ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆತಾನೆ ಹೇಗೆ ತಾನು ಮನುಷ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಾನು?[1]

ಆದ್ದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ[2] ಆತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೇ ಹೊರತು (ಇದಕ್ಕೆ) ಬೇರೆಯ ಪ್ರಕಾರವೂ ಇಲ್ಲ. ಬೆಂಕಿಯು ಮಾತ್ರ ಸುಡಬಲ್ಲ (ಪದಾರ್ಥವನ್ನು) ಮತ್ತೆ ಯಾವದೂ ಸುಡಲಾರದಷ್ಟೆ.[3] ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಿಸುವದಕ್ಕೆ ಹೊರಟದ್ದಾಗಿ 'ಅಮನುಷ್ಯನಲ್ಲ' ಎಂದಂತೆ "ಇದಲ್ಲ, ಇದಲ್ಲ" ಎಂದು (ಬೃ.೨-೩-೬) ಸುಮ್ಮನಾಯಿತು. ಹೀಗೆಯೇ "ಒಳಗಿಲ್ಲದ್ದೂ, ಹೊರಗಿಲ್ಲದ್ದೂ (ಆದ) ಬ್ರಹ್ಮವು ಸರ್ವವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುವ ಈ ಆತ್ಮನು ಎಂಬುದೇ[4] ಉಪದೇಶವು" (ಬೃ.೨-೫-೧೯), "ಅದೇ ನೀನು"[5] (ಛಾಂ.೬-೮-೭), "ಆದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಇವನಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮನೇ ಆಗಿರುವದೋ ಅಲ್ಲಿ ಏತರಿಂದ ಯಾರನ್ನು ನೋಡಿಯಾನು?" (ಬೃ.೪-೫-೧೫) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿತು.

1. ನಿಷೇಧಮುಖವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಧಿಮುಖವಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುಗಾರಿಕೆ ಏನು?
2. ಅನಾತ್ಮಾಧ್ಯಾರೋಪವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವದರಿಂದಲೇ.
3. ಇದರಂತೆ ಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಸಬಲ್ಲ ಆತ್ಮನನ್ನು ಮತ್ತೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ತಿಳಿಸಲಾರದು.
4. ನಿಷೇಧರೂಪದಿಂದ ತಿಳಿಸಿದ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವು. ಅದನ್ನು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಾಗದು.
5. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀನು ಎಂಬ ಸಂಸಾರಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆದೇ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದೆ ಎಂದು ಭಾವ. ಮಾಂ. ಭಾ. ೭ನ್ನು ನೋಡಿ.

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

(ಜೀವನ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳು)

ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥದ ಅವತರಣಿಕೆ

(ಭಾಷ್ಯ)

೭೩. ಯಾವದಯಮ್ ಏವಂ ಯಥೋಕ್ತಂ ಇಮಮ್ ಆತ್ಮಾನಂ ನ ವೇತ್ತಿ ತಾವತ್ ಅಯಂ ಬಾಹ್ಯಾನಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣಮ್ ಉಪಾಧಿಮಾತ್ಮತ್ವೇನ ಉಪೇತ್ಯ ಅವಿದ್ಯಯಾ ಉಪಾಧಿಧರ್ಮಾನ್ ಆತ್ಮನೋ ಮನ್ಯಮಾನಃ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ತಮ್ಬಪರ್ಯನ್ತೇಷು ದೇವತಿರ್ಯಙ್ನರಸ್ಥಾನೇಷು ಪುನಃಪುನರಾವರ್ತಮಾನಃ ಅವಿದ್ಯಾಕಾಮಕರ್ಮವಶಾತ್ ಸಂಸರತಿ । ಸ ಏವಂ ಸಂಸರನ್ ಉಪಾತ್ತದೇಹೇನ್ದ್ರಿಯಸಙ್ಘಾತಂ ತ್ಯಜತಿ । ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಅನ್ಯಮ್ ಉಪಾದತ್ತೇ । ಪುನಃ ಪುನರೇವಮೇವ ನದೀಸ್ರೋತೋವತ್ ಜನ್ಮಮರಣಪ್ರಬನ್ಧಾವಿಚ್ಛೇದೇನ ವರ್ತಮಾನಃ ಕಾಭಿರವಸ್ಥಾಭಿರ್ವರ್ತತೇ ? ಇತ್ಯೇತಮ್ ಅರ್ಥಂ ದರ್ಶಯನ್ತಿ ಆಹ ಪ್ರತಿವೈರಾಗ್ಯಹೇತೋಃ -

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಈ (ಜೀವನು) ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಈ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುವನೋ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಇವನು ಹೊರಗಿನ ಅನಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ತಾನೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು[1] ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಂದ ಉಪಾಧಿಯ ಧರ್ಮಗಳೇ ತನ್ನವೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮೊದಲು ಮಾಡಿ ಸ್ಥಾವರದವರೆಗಿನ ದೇವತೆಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು[2] - ಎಂಬ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಬರುತ್ತಾ ಅವಿದ್ಯೆ, ಕಾಮ, ಕರ್ಮ- ಇವುಗಳಿಗೆ ವಶನಾಗಿ ತೊಳಲುತ್ತಿರುವನು. ಅವನು ಹೀಗೆ ತೊಳಲುತ್ತಾ (ಮೊದಲು) ಹೊಂದಿದ್ದ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ ; ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೀಗೆಯೇ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಹುಟ್ಟು ಹೊಂದುಗಳ ಸಾಲಿಗೆ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಯಾವ ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಂದಿರುತ್ತಾನೆ?- ಎಂಬೀ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ವೈರಾಗ್ಯವಾಗಲೆಂಬ ಕಾರಣ

1. ಅನಿತ್ಯದೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅಂತಃಕರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾನುನನ್ನದೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ತಳೆದು.
2. "ದೇವತಿರ್ಯಙ್ನರಯ" ಎಂಬ ಪಾಠಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮತ್ತು ನರಕ- ಎಂಬ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರ್ಥ. "ದೇವತಿರ್ಯಗಾದಿ" (ದೇವತೆಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು- ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ) ಎಂಬ ಪಾಠವೂ ಉಂಟು.

ದಿಂದ[1] (ಶ್ರುತಿ) ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ—

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಪುರುಷೇ ಹ ವಾ ಅಯಮಾದಿತೋ ಗರ್ಭೋ ಭವತಿ
ಯದೇತದ್ರೇತಃ । ತದೇತತ್ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಙ್ಗೇಭ್ಯಸ್ತೇಜಃ
ಸಮ್ಭೂತಮಾತ್ಮನ್ಯೇವಾತ್ಮಾನಂ ಬಿಭರ್ತಿ ತದ್ಯದಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ
ಸಿಞ್ಚತ್ಯಥೈನಜ್ಜನಯತಿ ತದಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಂ ಜನ್ಮ ॥೧॥

೧. ಮೊದಲು ಪುರುಷನಲ್ಲಿಯೇ ಇವನು ಈ ರೇತಸ್ಸಿದೆಯಲ್ಲ, (ಆ ರೂಪವಾಗಿ) ಗರ್ಭವಾಗುತ್ತಾನೆ, ಆ ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗಗಳಿಂದ ತೇಜಸ್ಸಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. ತನ್ನನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದನ್ನು ಯಾವಾಗ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಇದನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಇವನಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಜನ್ಮವು.

ಪುರುಷನ ಮೊದಲನೆಯ ಜನ್ಮ

(ಭಾಷ್ಯ)

೭೪. ಅಯಮೇವ ಅವಿದ್ಯಾಕಾಮಕರ್ಮಾಭಿಮಾನವಾನ್ ಯಜ್ಞಾದಿಕರ್ಮ-ಕೃತ್ವಾ ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ ಧೂಮಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಚನ್ದ್ರಮಸಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಕ್ಷೀಣಕರ್ಮಾ ವೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಇಮಂ ಲೋಕಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಅನ್ನಭೂತಃ ಪುರುಷಾಗ್ನೌ ಹುತಃ । ತಸ್ಮಿನ್ ಪುರುಷೇ ಹ ವೈ ಅಯಂ ಸಂಸಾರೀ ರಸಾದಿಕ್ರಮೇಣ ಆದಿತಃ ಪ್ರಥಮತೋ ರೇತೋರೂಪೇಣ ಗರ್ಭೋ ಭವತಿ ಇತ್ಯೇತದಾಹ- ಯದೇತತ್ ಪುರುಷೇ ರೇತಃ ತೇನ ರೂಪೇಣ ಇತಿ । ತಚ್ಚ ಏತತ್ ರೇತಃ ಅನ್ನಮಯಸ್ಯ ಪಿಣ್ಡಸ್ಯ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಅಙ್ಗೇಭ್ಯಃ ಅವಯವೇಭ್ಯಃ ರಸಾದಿಲಕ್ಷಣೇಭ್ಯಃ ತೇಜಃ ಸಾರರೂಪಂ ಶರೀರಸ್ಯ ಸಂಭೂತಂ ಪರಿನಿಷ್ಪನ್ನಂ ತತ್ ಪುರುಷಸ್ಯ ಆತ್ಮಭೂತತ್ವಾತ್ ಆತ್ಮಾ । ತಮ್ ಆತ್ಮಾನಂ ರೇತೋರೂಪೇಣ ಗರ್ಭೀಭೂತಂ ಆತ್ಮನ್ಯೇವ ಸ್ವಶರೀರೇ ಏವ ಆತ್ಮಾನಂ ಬಿಭರ್ತಿ ಧಾರಯತಿ । ತತ್ ರೇತಃ ಯದಾ ಯಸ್ಮಿನ್ ಕಾಲೇ ಭಾರ್ಯಾ ಋತುಮತೀ ತಸ್ಯಾಂ ಯೋಷಾಗ್ನೌ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಸಿಞ್ಚತಿ ಉಪಗಚ್ಛನ್ । ಅಥ ತದಾ ಏನತ್ ಏತದ್ರೇತಃ ಆತ್ಮನೋ ಗರ್ಭರೂಪಂ ಜನಯತಿ ಪಿತಾ । ತತ್ ಅಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಾತ್ ನಿರ್ಗಮನಂ ರೇತಃಸೇಕಕಾಲೇ ರೇತೋರೂಪೇಣ ಅಸ್ಯ ಸಂಸಾರಿಣಃ ಪ್ರಥಮಂ ಜನ್ಮ

1. ಸಂಸಾರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿರುವದು ಅದು ಸತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕಲ್ಲ ; ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತಿಯುಂಟಾಗಿ ಜೀವನು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ. ಸೂ. ಭಾ. ೩-೧-೧ ನೋಡಿರಿ.

ಪ್ರಥಮಾವಸ್ಥಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಃ । ತದೇತದುಕ್ತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ "ಅಸಾವಾತ್ಮಾ ಅಮುಮಾತ್ಮಾನಮ್" (ಐ.ಆ.೨-೩-೭) ಇತ್ಯಾದಿನಾ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಈ (ಆತ್ಮನೇ)[1] ಅವಿದ್ಯೆ, ಕಾಮ, ಕರ್ಮ- ಇವುಗಳ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿ[2] ಯಜ್ಞವೇ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಧೂಮಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರಿ, ಕರ್ಮವು ಸವೆಯುತ್ತಲೂ ವೃಷ್ಟಿಯೇ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಈ ಲೋಕವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ಅನ್ನವಾಗಿ ಪುರುಷನೆಂಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮವಾಗುತ್ತಾನೆ.[3] ಆ ಪುರುಷನಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಸಂಸಾರಿಯು ರಸವೇ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ[4] ಮೊದಲು ಒಂದನೆಯದಾಗಿ[5] ರೇತಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಗರ್ಭವಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು "ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಈ ರೇತಸ್ಸುಂಟಲ್ಲ, ಆ ರೂಪದಿಂದ (ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ)" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಈ ರೇತಸ್ಸು ಅನ್ನಮಯವಾದ ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಎಂದರೆ ರಸವೇ ಮುಂತಾದ ರೂಪದ ಅವಯವಗಳಿಂದ[6] ತೇಜಸ್ಸಾಗಿ ಎಂದರೆ ಶರೀರದ ಸಾರವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಪುರುಷನ ಆತ್ಮನೇ ಆಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ[7] (ಅವನ) ಆತ್ಮನು. ಆ ರೇತೋರೂಪದಿಂದ ಗರ್ಭವಾಗಿರುವ[8] ತನ್ನನ್ನು[9] ತನಲ್ಲಿಯೇ

1. ತಲೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಒಳಹೊಕ್ಕ ಆತ್ಮನೇ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿರುವನು.
2. ಅವಿದ್ಯಾಕಾಮಕರ್ಮಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಆತ್ಮನಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿ ಇಲ್ಲ ; ಅಭಿಮಾನದಿಂದಲೇ ಅವು ಅವನ ಧರ್ಮಗಳಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆ.
3. ಛಾಂ.೫ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಪಂಚಾಗ್ನಿವಿದ್ಯೆಯಸಾರವಿದು. ಹಿಂದೆ ಐ.ಆ.೨-೧-೩ರಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ರೇತಃಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿರಬಹುದು.
4. ರಸ, ರಕ್ತ, ಮಾಂಸ, ಮೇದಸ್ಸು, ಅಸ್ಥಿ, ಮಜ್ಜಾ- ಹೀಗೆ ಒಂದರಿಂದೊಂದು ಧಾತುವಾಗಿ ಮಜ್ಜೆಯಿಂದ ರೇತಸ್ಸಾಗುತ್ತದೆ.
5. ಸ್ತ್ರೀಯುದರಲ್ಲಾಗುವ ಗರ್ಭಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ.
6. ಧಾತುಗಳಿಂದ.
7. ಅವನ ಶರೀರದೊಡನೆ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿರುವದರಿಂದ.
8. ಈ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಇವನ್ನು ಗರ್ಭಿಣಿಯರು ಕೇಳಬಾರದೆಂದು ತಿಳಿಸುವ "ಅಪಕ್ರಾಮನ್ತು ಗರ್ಭಿಣ್ಯಃ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು ಒಂದನೆಯ ಮಂತ್ರದ ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿದೆ ; ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ "ಯಥಾಸ್ಥಾನಂ ಗರ್ಭಿಣ್ಯಃ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಈ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇವು ಸಂಪ್ರದಾಯಾಗತವೈದಿಕಭಾಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವೆ?- ಎಂಬುದನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.
9. ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಮ್ ಎಂಬ ಮಾತು ಎರಡನೆಯಸಲ ಬಂದಿರುವದು ಶಬ್ದಸಂಬಂಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವದಕ್ಕೆ.

ಎಂದರೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಭರ್ತಿ ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಯಾವಾಗ ಹೆಂಡತಿಯು ಋತುಮತಿಯಾಗುತ್ತಾಳೋ ಆಗ (ಅವಳ) ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಯೋಷಾಗ್ನಿರೂಪವಾದ[1] ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಗರ್ಭವಾಗಿರುವ ಈ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ತಂದೆಯು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾನೆ.[2] ಈ ಪುರುಷನೆಂಬ ಸ್ಥಾನದಿಂದ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೇತಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಹೊರಟುಬರುವದೆಂಬ ಅದು ಈ ಸಂಸಾರಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಜನ್ಮವು, ಮೊದಲನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯು ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವದು. ಇದನ್ನು ಹಿಂದೆ (ಐ.ಆ.೩-೩-೮)ರಲ್ಲಿ "ಆ ಆತ್ಮನು ಈ ಆತ್ಮನನ್ನು (ಈ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ)" ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.[3]

ಪುರುಷನ ಎರಡನೆಯ ಜನ್ಮ

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ತತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಆತ್ಮಭೂಯಂ ಗಚ್ಛತಿ ಯಥಾ ಸ್ವಮಙ್ಗಂ ತಥಾ ।
ತಸ್ಮಾದೇನಾಂ ನ ಹಿನಸ್ತಿ ಸಾಸ್ಯೈತಮಾತ್ಮಾನಮತ್ರ ಗತಂ ಭಾವಯತಿ ೨

೨. ಅದು ಹೆಂಡತಿಯ ಆತ್ಮಭಾವವನ್ನು ಆಕೆಯ ಅಂಗವು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಆಕೆಯು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿದ ಇವನ ಈ ಆತ್ಮವನ್ನು ಭಾವಿಸುತ್ತಾಳೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೫. ತತ್ ರೇತಃ ಯಸ್ಯಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಸಕ್ತಂ ಸತ್[4] ತಸ್ಯಾ ಆತ್ಮಭೂಯಮ್ ಆತ್ಮಾವ್ಯತಿರೇಕತಾಂ ಯಥಾ ಪಿತುಃ ಏವಮ್, ಗಚ್ಛತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಯಥಾ ಸ್ವಮ್ ಅಙ್ಗಂ ಸ್ತನಾದಿ ತದ್ವದೇವ । ತಸ್ಮಾತ್ ಹೇತೋಃ ಏನಾಂ ಮಾತರಂ ಸ ಗರ್ಭಃ ನ ಹಿನಸ್ತಿ ಪಿಟಕಾದಿವತ್ । ಯಸ್ಮಾತ್ ಸ್ತನಾದಿ ಸ್ವಾಙ್ಗವತ್ ಆತ್ಮಭೂಯಂ ಗತಮ್, ತಸ್ಮಾತ್ ನ ಹಿನಸ್ತಿ ನ ಬಾಧತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಸಾ ಅನ್ತರ್ವತ್ನೀ ಏತಮ್ ಅಸ್ಯ ಭರ್ತುಃ

1. ಛಾಂ.೫-೮-೧ರ ಸೂಚನೆ.
2. ಹೊರಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.
3. ಆ ಆತ್ಮನು (ಪುರುಷದೇಹವು), ಈ ಆತ್ಮನನ್ನು (ತನ್ನ ದೇಹದ ಭಾಗವನ್ನು), ಈ ಆತ್ಮನಿಗೆ (ಸ್ತ್ರೀದೇಹಕ್ಕೆ). ಈ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನನ್ನೂ ಗರ್ಭವನ್ನೂ ಆತ್ಮನೆಂದೇ ಕರೆದಿದೆ. ರೇತಸ್ಸು ಪುರುಷನ ಶರೀರವೇ ಆಗುವದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವದಿಲ್ಲ- ಎಂಬುದನ್ನು ಆತ್ಮ ಎಂಬ ಮಾತು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೇ ಅದು ಸ್ತ್ರೀಗೂ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರವನ್ನು ನೋಡಿ.
4. "ಯಸ್ಯಾಂ" ಎಂಬುದರ ಬದಲು "ತಸ್ಯಾಂ" ಎಂದೋ ಸತ್ ಎಂಬುದರ ಬದಲು ಆಸೀತ್ ಎಂದೋ ಪಾಠವಿದ್ದರೆ ಸರಳವಾಗಿ ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆತ್ಮಾನಮ್ ಅತ್ರ ಆತ್ಮನ ಉದರೇ ಗತಂ ಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಬುದ್ಧ್ವಾ ಭಾವಯತಿ ವರ್ಧಯತಿ ಪರಿಪಾಲಯತಿ ಗರ್ಭವಿರುದ್ಧಾಶನಾದಿಪರಿಹಾರಮ್ ಅನುಕೂಲಾಶನಾದ್ಯುಪಯೋಗಂ ಚ ಕುರ್ವತೀ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ರೇತಸ್ಸು ಆ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ ಆಕೆಯ ಆತ್ಮಭಾವವನ್ನು ಎಂದರೆ ತಂದೆಯ ಶರೀರಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಲ್ಲದೆ ಹೇಗಾಗಿತ್ತೋ (ಹಾಗೆಯೇ ಆಕೆಯ) ಶರೀರಸ್ವರೂಪವನ್ನು 'ಗಚ್ಛತಿ'ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಆಕೆಯ ಸ್ತನವೇ ಮುಂತಾದ ಅಂಗವು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ (ಶರೀರಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ). ಆದ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ತಾಯಿಯನ್ನು ಆ ಗರ್ಭವು ಕುರುವೇ ಮುಂತಾದದ್ದರಂತೆ ಆಕೆಗೆ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ. ಸ್ತನವೇ ಮುಂತಾದ ತನ್ನ ಅಂಗದಂತೆ ಆಕೆಯ ಆತ್ಮವೇ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿರುವದಲ್ಲವೆ, ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವದಿಲ್ಲ, ಸಂಕಟಗೊಳಿಸುವದಿಲ್ಲ ಎಂದರ್ಥ. ಆ ಗರ್ಭಿಣಿಯು ಇದನ್ನು ಎಂದರೆ ಈ ಗಂಡನ ಆತ್ಮವನ್ನು, ಇಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿತು ಹೊಕ್ಕಿತು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಭಾವಿಸುತ್ತಾಳೆ ಎಂದರೆ ಬೆಳೆಯಿಸುತ್ತಾಳೆ; ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಆಗದ ಊಟವೇ ಮುಂತಾದದ್ದನ್ನು ಬಿಡುವದು, ಅನುಕೂಲವಾದ ಊಟವೇ ಮುಂತಾದದ್ದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವದು- ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ (ಅದನ್ನು) ಕಾಪಾಡುತ್ತಾಳೆ.

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಸಾ ಭಾವಯಿತ್ರೀ ಭಾವಯಿತವ್ಯಾ ಭವತಿ । ತಂ ಸ್ತ್ರೀ ಗರ್ಭಂ ಬಿಭರ್ತಿ
ಸೋಽಗ್ರ ಏವ ಕುಮಾರಂ ಜನ್ಮನೋಽಗ್ರೇಽಧಿಭಾವಯತಿ ।
ಸ ಯತ್ಕುಮಾರಂ ಜನ್ಮನೋಽಗ್ರೇಽಧಿಭಾವಯತ್ಯಾತ್ಮಾನಮೇವ
ತದ್ಭಾವಯತ್ಯೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಸನ್ತತ್ಯಾ ಏವಂ ಸನ್ತತಾ
ಹೀಮೇ ಲೋಕಾಸ್ತದಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಂ ಜನ್ಮ ॥ ೩ ॥

೩. ಆ ಭಾವನೆಮಾಡುವಾಕೆಯನ್ನು ಭಾವನೆಮಾಡಬೇಕಾಗುವದು. ಹೆಂಡತಿಯು ಆ ಗರ್ಭವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅವನು ಕುಮಾರನನ್ನು ಹುಟ್ಟಿನ ಮೊದಲೇ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಭಾವನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಕುಮಾರನನ್ನು ಹುಟ್ಟಿನ ಮೊದಲೇ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಭಾವಿಸುವನಷ್ಟೆ, ಅದು ತನ್ನನ್ನೇ ಭಾವನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. (ಇದು) ಈ ಲೋಕಗಳ ಸಂತತಿಗಾಗಿ. ಈ ಲೋಕಗಳು ಹೀಗೆ ಸಂತತವಾಗಿರುತ್ತವೆಯಲ್ಲವೆ? ಅದು ಇವನ ಎರಡನೆಯ ಜನ್ಮವು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೭೬. ಸಾ ಭಾವಯಿತ್ರೀ ವರ್ಧಯಿತ್ರೀ ಭರ್ತುರಾತ್ಮನೋ ಗರ್ಭಭೂತಸ್ಯ ಭಾವಯಿತವ್ಯಾ ವರ್ಧಯಿತವ್ಯಾ ಚ ಭರ್ತ್ರಾ ಭವತಿ । ನ ಹಿ ಉಪಕಾರಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಮನ್ತರೇಣ ಲೋಕೇ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ಕೇನಚಿತ್ ಸಂಬನ್ಧ ಉಪಪದ್ಯತೇ । ತಂ ಗರ್ಭಂ ಸ್ತ್ರೀ ಯಥೋಕ್ತೇನ ಗರ್ಭಧಾರಣವಿಧಾನೇನ ಬಿಭರ್ತಿ ಧಾರಯತಿ ಅಗ್ರೇ ಪ್ರಾಗ್ ಜನ್ಮನಃ । ಸಃ ಪಿತಾ ಅಗ್ರೇ ಏವ ಪೂರ್ವಮೇವ ಜಾತಮಾತ್ರಂ ಕುಮಾರಂ ಜನ್ಮನಃ ಅಧಿ ಊರ್ಧ್ವಂ ಜನ್ಮನಃ ಜಾತಂ ಕುಮಾರಂ ಜಾತಕರ್ಮಾದಿನಾ ಪಿತಾ ಭಾವಯತಿ । ಸಃ ಪಿತಾ (ಯತ್ ಯಸ್ಮಾತ್ ?) ಕುಮಾರಂ ಜನ್ಮನಃ ಅಧಿ ಊರ್ಧ್ವಮ್ ಅಗ್ರೇ ಜಾತಮಾತ್ರಮೇವ ಜಾತಕರ್ಮಾದಿನಾ ಯದ್ ಭಾವಯತಿ ತತ್ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಭಾವಯತಿ । ಪಿತುರಾತ್ಮೈವ ಹಿ ಪುತ್ರರೂಪೇಣ ಜಾಯತೇ । ತಥಾ ಹ್ಯುಕ್ತಮ್ "ಪ್ರತಿಜಾಯಾಂ ಪ್ರವಿಶತಿ" (ಐ.ಬ್ರಾ.?) ಇತ್ಯಾದಿ । ತತ್ ಕಿಮರ್ಥಮ್ ಆತ್ಮಾನಂ ಪುತ್ರರೂಪೇಣ ಜನಯಿತ್ವಾ ಭಾವಯತಿ ಇತಿ ? ಉಚ್ಯತೇ । ಏಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಸನ್ತತ್ಯೈ ಅವಿಚ್ಛೇದಾಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ವಿಚ್ಛಿದ್ಯೇರನ್ ಹಿ ಇಮೇಲೋಕಾಃ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಾದಿ ಯದಿ ನ ಕುರ್ಯುಃ ಕೇಚನ । ಏವಂ ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನಾದಿ ಕರ್ಮಾವಿಚ್ಛೇದೇನೈವ ಸನ್ತತಾಃ ಪ್ರಬನ್ಧರೂಪೇಣ ವರ್ತನ್ತೇ ಹಿ ಯಸ್ಮಾತ್ ಇಮೇ ಲೋಕಾಃ ತಸ್ಮಾತ್ ತದವಿಚ್ಛೇದಾಯ ತತ್ ಕರ್ತವ್ಯಮ್ ನ ಮೋಕ್ಷಾಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ತತ್ ಅಸ್ಯ ಸಂಸಾರಿಣಃ ಕುಮಾರರೂಪೇಣ ಮಾತುರುದರಾತ್ ಯದ್ ನಿರ್ಗಮನಮ್ ತತ್ ರೇತೋರೂಪಾಪೇಕ್ಷಯಾ ದ್ವಿತೀಯಂ ಜನ್ಮ ದ್ವಿತೀಯಾವಸ್ಥಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ತನ್ನ) ಗರ್ಭವಾಗಿರುವ ಗಂಡನ ಆತ್ಮವನ್ನು ಭಾವನೆಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಬೆಳೆಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಕೆಯನ್ನು ಗಂಡನು ಭಾವನೆಮಾಡಬೇಕಾಗುವದು, ಬೆಳೆಯಿಸಬೇಕಾಗುವದು.[1] ಏಕೆಂದರೆ ಉಪಕಾರ, ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರ- ಇವಿಲ್ಲದೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಯಾರ ಸಂಬಂಧವೂ ಇರಲೇ ಆರದು. ಆ ಗರ್ಭವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗರ್ಭಧಾರಣಕ್ರಮದಿಂದ ಮೊದಲು,[2] ಹುಟ್ಟುವ ಮುಂಚೆ ಇಟ್ಟು

---

1. 'ರಕ್ಷಯಿತವ್ಯಾ ಭವತಿ' ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು 'ಕಾಪಾಡಬೇಕಾಗುವದು' ಎಂದು ಕನ್ನಡಿಸಬೇಕು.

2. ಭಾಷ್ಯದ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಒಂದು 'ಅಗ್ರೇ' ಎಂಬ ಮಾತು ಹೆಂಡತಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು; ಇನ್ನೊಂದು ಗಂಡನು ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಮೇಲೆ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಅದನ್ನು ಸಾಕುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಸೀಮಂತಾದಿಗಳಿಂದ, ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಜಲಪ್ರೋಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ, ಬಳಿಕ ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಎಂದು ಅಗ್ರೇ, ಅಧಿ - ಎಂದು ಮಾತುಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಕೊಂಡಿರುತ್ತಾಳೆ, ಧರಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆ ತಂದೆಯು ಮೊದಲೇ ಮುಂಚೆಯೇ ಎಂದರೆ ಹುಟ್ಟಿದಕೂಡಲೆ ಮಗನನ್ನು ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದ 'ಅಧಿ' ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಆ ಮಗನನ್ನು ಜಾತಕರ್ಮವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತಂದೆಯು[1] ಸಾಕುತ್ತಾನೆ. ಆ ತಂದೆಯು ಮಗನನ್ನು ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟಿದಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ, ಜಾತಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಕುತ್ತಾನಲ್ಲವೆ?[2] ಅದು ತನ್ನನ್ನೇ ಸಾಕಿಕೊಂಡಂತೆ. ಏಕೆಂದರೆ ತಂದೆಯ ಆತ್ಮವೇ ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ. "ಗಂಡನು ಹೆಂಡತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ" (ಐ.ಬ್ರಾ.?)[3] ಎಂದಲ್ಲವೆ, ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ?

(ಪ್ರಶ್ನೆ) :- ಹೀಗೆ ತನ್ನನ್ನೇ ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು (ಅವನು) ಏತಕ್ಕೆ ಭಾವಿಸುತ್ತಾನೆ.

(ಉತ್ತರ) : ಹೇಳುತ್ತೇವೆ, (ಕೇಳಿ) ; ಈ ಲೋಕಗಳ ಸಂತತಿಗಾಗಿ, ಎಂದರೆ ಕಡಿವಡೆಯದೆ ಮುಂದೆಸಾಗುವದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. (ಯಾರೂ) ಪುತ್ರೋತ್ಪಾದನೆಯೇ ಮುಂತಾದದ್ದನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಈ ಲೋಕಗಳೇ ಕಡಿವಡೆದು ಹೋದಾವು, ಅಲ್ಲವೆ? ಹೀಗೆ ಪುತ್ರರನ್ನು ಹಡೆಯುವದೇ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು (ಜನರು) ತಪ್ಪದೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವದರಿಂದಲೇ ಈ ಲೋಕಗಳು ಸಾಲಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡುಬರುತ್ತಿವೆಯಾದಕಾರಣ ಅವುಗಳು ಕಡಿವಡೆಯದೆ ಇರುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆ (ಕರ್ಮಗಳನ್ನು) ಮಾಡಬೇಕು, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಲ್ಲ.[4]

ಅದು, ಎಂದರೆ ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಮಗನ ರೂಪದಿಂದ ಬರುವದು, ಇವನಿಗೆ ಎಂದರೆ (ಈ) ಸಂಸಾರಿಗೆ ರೇತೋರೂಪಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಎರಡನೆಯ ಜನ್ಮವು, ಎಂದರೆ ಎರಡನೆಯ ಅವಸ್ಥೆಯು ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವದು.

1. "ಮಗನನ್ನು ತಂದೆಯು" ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಲ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.
2. "ಯತ್ ಯಸ್ಮಾತ್" ಎಂಬ ಭಾಷ್ಯವು ಬೇಕಿಲ್ಲ; ಯತ್-ತತ್ ಎಂಬುದಿಷ್ಟೇ ಸಾಕು.
3. ಇದು ಐ. ಬ್ರಾ. ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಮನು. ೯-೮ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿದೆ. ಗಂಡನು ಗರ್ಭರೂಪದಿಂದ ಹೆಂಡತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನಾದ್ದರಿಂದ ಹೆಂಡತಿಗೆ 'ಜಾಯೆ' ಎಂದು ಹೆಸರು.
4. ಪುರುಷನು ತನ್ನ ಶರೀರಾತ್ಮವು ಬೇರೆಬೇರೆಯ ರೂಪದಿಂದ ತಪ್ಪದೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡಿರಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ. ಪುತ್ರಪೌತ್ರಸಂತತಿಯಿಂದಲೇ ಮನುಷ್ಯಲೋಕವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಹವಣಿಕೆಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಂತಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದು ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ.

ಪುರುಷನ ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮ

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಸೋಽಸ್ಯಾಯಮಾತ್ಮಾ ಪುಣ್ಯೇಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಭ್ಯಃ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ ಅಥಾಸ್ಯಾಯಮಿತರ ಆತ್ಮಾ ಕೃತಕೃತ್ಯೋ ವಯೋಗತಃ ಪ್ರೈತಿ ಸ ಇತಃ ಪ್ರಯನ್ನೇವ ಪುನರ್ಜಾಯತೇ ತದಸ್ಯ ತೃತೀಯಂ ಜನ್ಮ ॥ ೪ ॥

೪. ಇವನ ಆ ಈ ಆತ್ಮನು ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಬಳಿಕ ಇವನ ಈ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆತ್ಮನು ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗಿ ವಯಸ್ಸು ಕಳೆಯಲು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟವನೇ ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಇವನ ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮವು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೭೭. ಅಸ್ಯ ಪಿತುಃ ಸೋಽಯಂ ಪುತ್ರಾತ್ಮಾ ಪುಣ್ಯೇಭ್ಯಃ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತೇಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಭ್ಯಃ ಕರ್ಮನಿಷ್ಪಾದನಾರ್ಥಂ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ ಪಿತುಃ ಸ್ಥಾನೇ, ಪಿತ್ರಾ ಯತ್ ಕರ್ತವ್ಯಂ ತತ್ಕರಣಾಯ ಪ್ರತಿನಿಧೀಯತೇ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ತಥಾ ಚ ಸಂಪ್ರತ್ತಿವಿದ್ಯಾಯಾಂ ವಾಜಸನೇಯಕೇ ಪಿತ್ರಾ ಅನುಶಿಷ್ಟಃ "ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಅಹಂ ಯಜ್ಞಃ" (ಬೃ.೧-೫-೧೭) ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ ಇತಿ । ಅಥ ಅನನ್ತರಂ ಪುತ್ರೇ ನಿವೇಶ್ಯ ಆತ್ಮನೋ ಭಾರಮ್ ಅಸ್ಯ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಇತರಃ ಅಯಂ ಯಃ ಪಿತ್ರಾತ್ಮಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಃ ಕರ್ತವ್ಯಾತ್ ಋಣತ್ರಯಾತ್ ವಿಮುಕ್ತಃ ಕೃತಕರ್ತವ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ವಯೋಗತಃ ಗತವಯಾಃ ಜೀರ್ಣಃ ಸನ್ ಪ್ರೈತಿ ಮ್ರಿಯತೇ । ಸಃ ಇತಃ ಅಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಯನ್ನೇವ ಶರೀರಂ ಪರಿತ್ಯಜನ್ನೇವ ತೃಣಜಲೂಕಾದಿವತ್ ದೇಹಾನ್ತರಮ್ ಉಪಾದದಾನಃ ಕರ್ಮಚಿತಮ್ ಪುನರ್ಜಾಯತೇ । ತತ್ ಅಸ್ಯ ಮೃತ್ವಾ ಪ್ರತಿಪತ್ತವ್ಯಂ ಯತ್ ತತ್ ತೃತೀಯಂ ಜನ್ಮ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಈ ತಂದೆಯ ಆ ಈ ಪುತ್ರರೂಪನಾದ ಆತ್ಮನು ಪುಣ್ಯವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗಾಗಿ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ (ಕರ್ಮಗಳಿಗಾಗಿ) ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ತಂದೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ' (ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವನು.) ತಂದೆಯು ಯಾವದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ಅದನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಏರ್ಪಡುವನು ಎಂದರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ವಾಜಸನೇಯಕದಲ್ಲಿ ಸಂಪ್ರತ್ತಿವಿದ್ಯೆಯನ್ನು[1] (ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ) ತಂದೆಯ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದು (ಮಗನು) "ನಾನು ಬ್ರಹ್ಮವು, ನಾನು ಯಜ್ಞವು" (ಬೃ.೧-೫-೧೭) ಎಂದು

[1] ತಂದೆಯು ಮಾಡದೆ ಉಳಿದಿರುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಮಗನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಕರ್ಮ.

ಮುಂತಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ- ಎಂದು (ಹೇಳಿದೆ). ಇನ್ನು (ಇದಾದ) ಬಳಿಕ ತನ್ನ ಭಾರವನ್ನು ಮಗನಮೇಲಿಟ್ಟು ಇವನ ಎಂದರೆ ಮಗನ ತಂದೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವವನಲ್ಲ, ಈ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆತ್ಮನು ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಋಣತ್ರಯದ[1] ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿ, ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದನ್ನೆಲ್ಲ ಮಾಡಿದವನಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ವಯೋಗತನಾಗಿ ಎಂದರೆ ಆಯುಸ್ಸು ಕಳೆಯಲು ಮುದುಕನಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂದರೆ ಸಾಯುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಇಲ್ಲಿಂದ ಈ (ಲೋಕ)ದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದವನೇ, ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನೇ, ಹುಲ್ಲಿಗೆ ಅಂಟಿರುವ ಹಸುರುಹುಳುವೇ ಮುಂತಾದದ್ದರಂತೆ[2] ಮತ್ತೊಂದು ಕರ್ಮದಿಂದಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆದು ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಎಂದರೆ ಸತ್ತುಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನಲ್ಲ, ಅದು ಇವನಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮವು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೭೮. ನನು ಸಂಸರತಃ ಪಿತುಃ ಸಕಾಶಾತ್ ರೇತೋರೂಪೇಣ ಪ್ರಥಮಂ ಜನ್ಮ । ತಸ್ಯೈವ ಕುಮಾರರೂಪೇಣ ಮಾತುರ್ದ್ವಿತೀಯಂ ಜನ್ಮೋಕ್ತಮ್ । ತಸ್ಯೈವ ತೃತೀಯೇ ಜನ್ಮನಿ ವಕ್ತವ್ಯೇ ಪ್ರೇತಸ್ಯ ಪಿತುರ್ಯಜ್ಜನ್ಮ ತತ್ ತೃತೀಯಮ್ ಇತಿ ಕಥಮುಚ್ಯತೇ ? ನೈಷ ದೋಷಃ । ಪಿತಾಪುತ್ರಯೋರೈಕಾತ್ಮ್ಯಸ್ಯ ವಿವಕ್ಷಿತತ್ವಾತ್ । ಸೋಽಪಿ ಪುತ್ರಃ ಸ್ವಪುತ್ರೇ ಭಾರಂ ನಿಧಾಯ ಇತಃ ಪ್ರಯನ್ನೇವ ಪುನರ್ಜಾಯತೇ ಯಥಾ ಪಿತಾ । ತತ್ ಅನ್ಯತ್ರೋಕ್ತಮ್ ಇತರತ್ರಾಪಿ ಉಕ್ತಮೇವ ಭವತಿ ಇತಿ ಮನ್ಯತೇ ಶ್ರುತಿಃ । ಪಿತಾಪುತ್ರಯೋರೇಕತ್ವಾತ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಆಕ್ಷೇಪ) :- ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತೊಳಲುತ್ತಿರುವ (ಜೀವನಿಗೆ) ರೇತಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ತಂದೆಯಿಂದ (ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವದು) ಮೊದಲನೆಯ ಜನ್ಮವು ; ಅವನಿಗೇ ತಾಯಿಯ (ಉದರದಿಂದ) ಕುಮಾರನಾಗಿ (ಹೊರಬೀಳುವದು) ಎರಡನೆಯ ಜನ್ಮವು ಎಂದು ಹೇಳಲಾಯಿತು. ಅವನಿಗೇ ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ಅವನ ತಂದೆಯ ಜನ್ಮವೆಂಬುದೇ ಮೂರನೆಯದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ?

(ಪರಿಹಾರ) :- ಇದರಲ್ಲೇನೂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ತಂದೆಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ ಒಬ್ಬನೇ ಆತ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿಸುವದು (ಶ್ರುತಿಯ) ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆ

1. ಋಣತ್ರಯವನ್ನು ತೀರಿಸಿದರೆ ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದನ್ನೆಲ್ಲ ಮಾಡಿದಂತೆ.
2. ಬೃ.೪-೪-೩ರ ಸೂಚನೆ. ಜಿಗಣೆಯ ಜಾತಿಯ ಹುಳುವು ಒಂದು ಎಲೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಎಲೆಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಜೀವನು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದು ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕರ್ಮಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಫಲವನ್ನು ಲೋಕಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅನುಭವ ಮಾಡಿದಬಳಿಕ ಮತ್ತೊಂದು ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆಯುವನೆಂದೇ ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಸೂ.ಭಾ.೩-೧-೧.

ಮಗನೂ ತನ್ನ ಮಗನಮೇಲೆ ಭಾರವನ್ನಿಳುಹಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದವನೇ ತಂದೆಯಂತೆ ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೂ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ತಂದೆಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ ಒಬ್ಬನೇ (ಆತ್ಮನಾಗಿರುತ್ತಾರೆ).

ವಾಮದೇವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ

(ಭಾಷ್ಯ)

೭೯. ಏವಂ ಸಂಸರನ್ ಅವಸ್ಥಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿತ್ರಯೇಣ ಜನ್ಮಮರಣಪ್ರಬನ್ಧಾರೂಢಃ ಸರ್ವೋ ಲೋಕಃ ಸಂಸಾರಸಮುದ್ರೇ ನಿಪತಿತಃ ಕಥಂಚಿತ್ ಯಥಾ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಮ್ ಆತ್ಮಾನಂ ವಿಜಾನಾತಿ ಯಸ್ಯಾಂ ಕಸ್ಯಾಂಚಿತ್ ಅವಸ್ಥಾಯಾಮ್ ತದೈವ ಮುಕ್ತಸರ್ವಸಂಸಾರಬನ್ಧನಃ ಕೃತಕೃತ್ಯೋ ಭವತಿ- ಇತ್ಯೇತದ್ ವಸ್ತು ತತ್ ಋಷಿಣಾ ಮನ್ತ್ರೇಣಾಪಿ ಉಕ್ತಮ್ ಇತ್ಯಾಹ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಹೀಗೆ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳು ತೋರಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತೊಳಲುತ್ತಾ ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳ ಸಾಲನ್ನೇರಿರುವ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಸಂಸಾರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವವನಾಗಿ ಹೇಗೋ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆತ್ಮನನ್ನು ಯಾವಾಗ ಯಾವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವನೋ ಆಗಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಸಂಸಾರದ ಕಟ್ಟನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಹೀಗೆಂಬ ವಿಷಯವು ಋಷಿಯಿಂದ ಮಂತ್ರದಿಂದಲೂ[1] ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು (ಶ್ರುತಿ) ಹೇಳುತ್ತದೆ.

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ತದುಕ್ತಮೃಷಿಣಾ-

ಗರ್ಭೇ ನು ಸನ್ನನ್ವೇಷಾಮವೇದಮಹಂ ದೇವಾನಾಂ ಜನಿಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾ । ಶತಂ ಮಾ ಪುರ ಆಯಸೀರರಕ್ಷನ್ ಅಧಃ ಶ್ಯೇನೋ ಜವಸಾ ನಿರದೀಯಮಿತಿ । ಗರ್ಭ ಏವೈತಚ್ಛಯಾನೋ ವಾಮದೇವ ಏವಮುವಾಚ ॥ ೫ ॥

೫. ಇದು ಋಷಿಯಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ; ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡೇ ಅಲ್ಲವೆ, ಈ ದೇವತೆಗಳ ಜನ್ಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆನು? ನೂರು ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುರಗಳು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಈಗ ಗಿಡಗನಂತೆ ವೇಗದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡೇ ವಾಮದೇವನು ಹೀಗೆಂದು ಇದನ್ನು ಹೇಳಿದನು.

1. ಋ. ೪-೨೭-೧.

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೦. ಗರ್ಭೇ ನು ಮಾತೃಗರ್ಭಾಶಯೇ ಏವ ಸನ್ । ನು ಇತಿ ವಿತರ್ಕೇ । ಅನೇಕಜನ್ಮಾನ್ತರಭಾವನಾಪರಿಪಾಕವಶಾತ್ ಏಷಾಂ ದೇವಾನಾಂ ವಾಗಗ್ನ್ಯಾದೀನಾಂ ಜನಿಮಾನಿ ಜನ್ಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ವಿಶ್ವಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಅನ್ವವೇದಮ್ ಅಹಮ್ ಅಹೋ ಅನುಬುದ್ಧವಾನ್ ಅಸ್ಮಿ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಶತಮ್ ಅನೇಕಂ ಬಹ್ವ್ಯಃ ಮಾ ಮಾಂ ಪುರಃ ಆಯಸೀಃ ಆಯಸ್ಯಃ ಲೋಹಮಯ್ಯ ಇವ ಅಭೇದ್ಯಾನಿ ಶರೀರಾಣಿ ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯಃ । ಅರಕ್ಷನ್ ರಕ್ಷಿತವತ್ಯಃ ಸಂಸಾರಪಾಶನಿರ್ಗಮನಾತ್ ಅಧೋಽಥ(?)ಶ್ಯೇನ ಇವ ಜಾಲಂ ಭಿತ್ತ್ವಾ ಜವಸಾ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕೃತಸಾಮರ್ಥ್ಯೇನ ನಿರದೀಯಂ ನಿರ್ಗತೋಽಸ್ಮಿ ಅಹೋ ಗರ್ಭೇ ಏವ ಶಯಾನೋ ವಾಮದೇವಃ ಋಷಿಃ ಏವಮ್ ಉವಾಚ ಏತತ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ, ತಾಯಿಯ ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡೇ ಅಲ್ಲವೆ,- (ಗರ್ಭೇನು ಎಂಬಲ್ಲಿ) ನು ಎಂಬುದು (ಅಲ್ಲವೆ? ಎಂದು) ವಿತರ್ಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹಲವು ಜನ್ಮಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಯು ಪರಿಪಕ್ವವಾದ್ದರಿಂದ[1] ಈ ವಾಕ್ಕು, ಅಗ್ನಿ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳ ಜನಿಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾ=ವಿಶ್ವಾನಿ ಜನ್ಮಾನಿ ಜನ್ಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲ[2] ನಾನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆನು; ಆಹಾ! ಅರಿತುಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿರುವೆನು ಎಂದರ್ಥ. ನೂರು ಎಂದರೆ ಅನೇಕ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯಸೀಃ = ಆಯಸ್ಯಃ - ಎಂದರೆ, ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಮಾಡಿದವುಗಳಂತೆ ಅಭೇದ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಬಹುಪುರಗಳು ಶರೀರಗಳು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಸಂಸಾರದ ಬಲೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಾರದಂತೆ (ಅನೇಕ ಶರೀರಗಳು) ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದವು, ತಡೆದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಅಧಃ[3] (?) ಈಗ ಗಿಡುಗನು ಬಲೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು (ಬರುವಂತೆ) ವೇಗದಿಂದ ಎಂದರೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಾದ ಬಲದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ.

---

1. ವಿಚಾರವು ಪಕ್ವವಾದ ಹೊರತು ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ ; ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರವು ಎಂದಿಗೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವದಿಲ್ಲ, ಜನ್ಮಾತಂರದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ.
2. ಅಗ್ನ್ಯಾದಿಗಳು ವಾಕ್ಕು ಮುಂತಾದ ರೂಪದಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವರೆಂದು ಹೇಳಿರುವದು ಶರೀರಧಾರಣೆಯು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ಆತ್ಮನು ನಿಜವಾಗಿ ಅಸಂಗನೆಂದೂ ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ. ಇದನ್ನು ವಾಮದೇವನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು.
3. ಮುದ್ರಿತಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ 'ಅಧಃ' ಎಂದಿದೆ. ಭಾಷ್ಯದ ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ''ಅಥೋಽಥ'' ''ಅಧೋಽಧ'' ಎಂಬ ಎರಡು ಪಾಠಗಳಿವೆ. ನಿಜವಾದ ಪಾಠವು ಯಾವದೆಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಮುಂದಿನ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವ ಎಂಬ ಮಾತಿನ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ. ಆದರೆ ಋಗ್ವೇದದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಧ ಎಂದೇ ಇದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಅಧ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅಥ = ಈಗ ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಈಚೆಗೆ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ಆಹಾ! ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ವಾಮದೇವ ಋಷಿಯು ಈ (ವಾಕ್ಯವನ್ನು) ಹೀಗೆ ನುಡಿದನು!

ವಾಮದೇವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿ

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಸ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನಸ್ಮಾಚ್ಛರೀರಭೇದಾದೂರ್ಧ್ವ ಉತ್ಕ್ರಮ್ಯಾಮುಷ್ಮಿನ್
ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾ ಅಮೃತಃ
ಸಮಭವತ್ ಸಮಭವತ್ ॥ ೬ ॥

೬. ಅವನು ಹೀಗೆ ಅರಿತುಕೊಂಡು ಈ ಶರೀರವು ಭೇದವಾಗಲು ಮೇಲಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿ ಆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾಮಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಅಮೃತನಾದನು, ಆದನು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೧. ಸಃ ವಾಮದೇವಋಷಿಃ ಯಥೋಕ್ತಮ್ ಆತ್ಮಾನಮ್ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಅಸ್ಮಾತ್ ಶರೀರಭೇದಾತ್ ಶರೀರಸ್ಯ ಅವಿದ್ಯಾಪರಿಕಲ್ಪಿತಸ್ಯ ಆಯಸವದನಿರ್ಭೇದ್ಯಸ್ಯ ಜನನಮರಣಾದ್ಯನೇಕಾನರ್ಥಶತಾವಿಷ್ಟಶರೀರಪ್ರಬನ್ಧಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನಾಮೃತೋಪಯೋಗಜನಿತವೀರ್ಯಕೃತಭೇದಾತ್ ಶರೀರೋತ್ಪತ್ತಿಬೀಜಾವಿದ್ಯಾದಿನಿಮಿತ್ತೋಪಮರ್ದಹೇತೋಃ ಶರೀರವಿನಾಶಾತ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಊರ್ಧ್ವಃ ಪರಮಾತ್ಮಭೂತಃ ಸನ್ ಅಧೋಭಾವಾತ್ ಸಂಸಾರಾತ್ ಉತ್ಕ್ರಮ್ಯ ಜ್ಞಾನಾವದ್ಯೋತಿತಾಮಲಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವಮಾಪನ್ನಃ ಸನ್ ಅಮುಷ್ಮಿನ್ ಯಥೋಕ್ತೇ ಅಜರೇ, ಅಮರೇ, ಅಮೃತೇ, ಅಭಯೇ, ಸರ್ವಜ್ಞೇ, ಅಪೂರ್ವೇ, ಅನಪರೇ, ಅನನ್ತರೇ, ಅಬಾಹ್ಯೇ, ಪ್ರಜ್ಞಾನಾಮೃತೈಕರಸೇ, ಪ್ರದೀಪವತ್ ನಿರ್ವಾಣಮ್ ಅತ್ಯಗಮತ್ (?) । ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ ಆತ್ಮನಿ ಸ್ವೇ ಸ್ವರೂಪೇ ಅಮೃತಃ ಸಮಭವತ್ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನೇನ ಪೂರ್ವಮ್ ಆಪ್ತಕಾಮತಯಾ ಜೀವನ್ನೇವ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಆಪ್ತ್ವಾ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ದ್ವಿರ್ವಚನಂ ಸಫಲಸ್ಯ ಸೋದಾಹರಣಸ್ಯ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಥಮ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಅವನು ಎಂದರೆ (ಆ) ವಾಮದೇವಋಷಿಯು (ಇದುವರೆಗೆ) ಹೇಳಿರುವ[1] ಆತ್ಮನನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರಿತುಕೊಂಡು[2] ಈ ಶರೀರವು ಭೇದವಾಗಲು ಎಂದರೆ

---

1. ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಬೈತಲೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತೊಳಲುತ್ತಿದ್ದು ಗುರುವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಾನು ಅಸಂಗನಾದ ಅದ್ವಿತೀಯಾತ್ಮನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡನು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿರುವ.
2. ಶರೀರಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಅದ್ವಿತೀಯಾತ್ಮನೇ ನಾನು ಎಂದು ಅರಿತುಕೊಂಡು.

ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿ ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದಾದ ಪದಾರ್ಥದಂತೆ ನಾಶಪಡಿಸದವುಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟು, ಸಾವು- ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ನೂರಾರು ಅನರ್ಥಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ಶರೀರಗಳ ಸಾಲು ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅಮೃತವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರಿಂದುಂಟಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ನಾಶವಾಗಲು ಶರೀರವು ಉಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ಬೀಜವಾಗಿದ್ದ ಅವಿದ್ಯೆ ಎಂಬ ನಿಮಿತ್ತವು[1] ನಾಶವಾದ ಕಾರಣ ಶರೀರವು ನಾಶವಾಗಲಾಗಿ ಎಂದರ್ಥ. ಮೇಲಾಗಿ ಎಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪನಾಗಿ ಕೆಳಗಿನ ಭಾವವಾದ[2] ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬೆಳಗಲ್ಪಟ್ಟ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ ಆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದ, ಸಾವಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಾಗದಸ್ವಭಾವದ, ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲದ[3], ಸರ್ವಜ್ಞವಾದ[4], ಕಾರಣ ವಿಲ್ಲದ, ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಒಳಗಿಲ್ಲದ, ಹೊರಗಿಲ್ಲದ[5], ಅರಿವಿನ ಅಮೃತವೆಂಬ ಒಂದೇ ರಸವಾಗಿರುವ[6] ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಆತ್ಮನಾಗಿರುವ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಮೃತನಾದನು, ದೊಡ್ಡ ದೀಪದಂತೆ ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದನು.[7] ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೊದಲೇ ಆಪ್ತಕಾಮನಾಗಿ ಬದುಕಿರುವಾಗಲೇ ಕಾಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ (ಅಮೃತನಾದನು)[8] ಎಂದರ್ಥ. ('ಸಮಭವತ್' ಎಂದು) ಎರಡುಸಲ ಹೇಳಿರುವದು ಫಲಸಮೇತವಾಗಿ ಉದಾಹರಣೆಯೊಡನೆ ಹೇಳಿರುವ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ[9] (ವಿಚಾರವು) ಮುಗಿಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ.

1. ಅವಿದ್ಯೆಯು, ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆಯು, ಶರೀರವುಂಟಾಗುವದಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವು ; ನಿಜವಾಗಿ ಶರೀರವಿರುವದಿಲ್ಲ. 2. ಊರ್ಧ್ವ ಎಂಬುದು ಪರಮಾತ್ಮಭಾವವು, ಅಧಃ ಎಂಬುದು ಸಂಸಾರಭಾವವು ಎಂದದ್ದರಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಮಂತ್ರದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ "ಅಥೋಽಧಃ" ಎಂಬ ಪಾಠಕ್ಕೂ ಬೆಂಬಲವು ಬರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಟಿಪ್ಪಣಿಯನ್ನು ನೋಡಿರಿ. 3. ಬೃ.೪-೪-೨೫. 4. ಮುಂ.೧-೧-೯. 5. ಬೃ.೨-೫-೧೯.

6. ಬೃ.೨-೪-೧೨.

7. "ಪ್ರದೀಪವನ್ನಿರ್ವಾಣಮತ್ಯ (ಧ್ಯ?) ಗಮತ್", "ಪೂರ್ವಮಾಪ್ತಕಾಮತಯಾ" ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ಮೂಲಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದವೆ ? ಎಂಬುದು ಸಂಶಯಾಸ್ಪದ. ಏಕೆಂದರೆ ಮೂಲದ ಅನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅರ್ಥವನ್ನು ಬರೆಯುವದೇ ಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಶೈಲಿ. (ವಾ॥) ಪಾಠದಲ್ಲಿ "ಪ್ರದೀಪವತ್..." ಎಂಬುದಿಲ್ಲ.

8. ಈಗ ಭಾಷ್ಯವಿರುವಂತೆ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಮಾವಾಪ್ತಿ, ಆ ಬಳಿಕ ವಿದೇಹ ಮುಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮುಂ. ೩-೨-೬ನ್ನು ನೋಡಿರಿ.

9. ಅದ್ವಿತೀಯನೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೇ ಜ್ಞಾನ, ಅಮೃತತ್ವಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಫಲ, ವಾಮದೇವನ ಅನುಭವವು ಉದಾಹರಣೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

(ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪನಿರ್ಧಾರಣ, ಫಲೋಪಸಂಹಾರ)

ಮುಂದಿನ ಗ್ರಂಥದ ಸಂಬಂಧ

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೧. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಸಾಧನಕೃತಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವಫಲಾವಾಪ್ತಿಂ ವಾಮದೇವಾ-ದ್ಯಾಚಾರ್ಯಪರಮ್ಪರಯಾ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಅವದ್ಯೋತ್ಯಮಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ಪರಿಷದಿ ಅತ್ಯನ್ತಪ್ರಸಿದ್ಧಾಮ್ ಉಪಲಭಮಾನಾ ಮುಮುಕ್ಷವೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾ ಅಧುನಾತನಾ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸವಃ ಅನಿತ್ಯಾತ್ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಲಕ್ಷಣಾತ್ ಸಂಸಾರಾತ್ ಆ ಜೀವಭಾವಾತ್ ವ್ಯಾವಿವೃತ್ಸವೋ ವಿಚಾರಯನ್ತಃ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಪೃಚ್ಛನ್ತಿ । ಕಥಮ್ ?

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ ಎಂಬ ಸಾಧನದಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವೆಂಬ ಫಲವು ಪ್ರಾಪ್ತಿ[1] ಯಾಗುವದೆಂಬುದು ವಾಮದೇವನೇ ಮೊದಲಾದ ಆಚಾರ್ಯಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಗಿರುವದು[2] ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನರಿತವರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವದನ್ನು ಕಂಡು[3] ಈಗಿನ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ[4] ಆದ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಸಾಧ್ಯಸಾಧನರೂಪವಾದ, ಅನಿತ್ಯವಾದ, ಜೀವಭಾವದ ವರೆಗಿರುವ[5] ಸಂಸಾರದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡು ವವರಾಗಿ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಕೇಳುತ್ತಿದಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ[6] :—

1. ಸರ್ವಾತ್ಮಭಾವವು ನಿತ್ಯಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹೊಸದಾಗಿ ದೊರೆತಂತೆ ಆಗುವದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಫಲವೆಂದೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಾಧನವೆಂದೂ ಉಪಚಾರಕ್ಕೆ ಕರೆದಿದೆ.
2. ವಾಮದೇವನೇ ಮೊದಲಾದ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಶ್ರುತಿಯು ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಬೃ. ಭಾ. ೧-೪-೧೦.
3. ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಇದೇ ಎಂಬುದು ಅನುಭವಿಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.
4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರಿಗಳು; ಅವರ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.
5. "ಆ ಜೀವಭಾವಾತ್" ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣವು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಜೀವತ್ವವು ಹೋದರೇ ಸಂಸಾರವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತೊಲಗಿದಂತೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿರಬಹುದು. ಮುಂ. ಭಾ. ೩-೨-೧ರಲ್ಲಿ "ಆಜವಂ ಜವೀಭಾವವ್" ಎಂದಿರುವದನ್ನು ಇದಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿ.
6. 'ಕೋಽಯಮಾತ್ಮೇತಿ ಕಥಮ್?' (ಆ॥) ಪಾಠದಲ್ಲಿ "ಕೋಽಯಾತ್ಮೇತಿ" ಎಂಬುದು "ಕಥಮ್" ಎಂಬ ಮಾತಿನ ಮುಂದೆ ಇರಬೇಕು. ವಾ॥ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಇದಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಕೋಽಯಮಾತ್ಮೇತಿ ವಯಮುಪಾಸ್ಮಹೇ ಕತರಃ ಸ ಆತ್ಮಾ ।
ಯೇನ ವಾ ಪಶ್ಯತಿ[1] ಯೇನ ವಾ ಶೃಣೋತಿ ಯೇನ ವಾ
ಗನ್ಧಾನಾಜಿಘ್ರತಿ ಯೇನ ವಾ ವಾಚಂ ವ್ಯಾಕರೋತಿ ಯೇನ ವಾ
ಸ್ವಾದು ಚಾಸ್ವಾದು ಚ ವಿಜಾನಾತಿ ॥ ೧ ॥

೧. ಈ ಆತ್ಮನು ಯಾರೆಂದು ನಾವು ಉಪಾಸನೆಮಾಡೋಣ? ಆ ಆತ್ಮನು (ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ) ಯಾವನು? ಏತರಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾನೋ, ಏತರಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಾನೋ, ಏತರಿಂದ ವಾಸನೆಗಳನ್ನು ಮೂಸುತ್ತಾನೋ, ಏತರಿಂದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಆಡುತ್ತಾನೋ, ಏತರಿಂದ ಸವಿಯಾದದ್ದು ಸವಿಯಲ್ಲದ್ದು ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿಯುತ್ತಾನೋ.

ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಶಯ

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೨. ಯಮ್ ಆತ್ಮಾನಮ್ 'ಅಯಮ್ ಆತ್ಮಾ' ಇತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಯಮ್ ಉಪಾಸ್ಮಹೇ ಕಃ ಸ ಆತ್ಮಾ? ಇತಿ । ಯಂ ಚಾತ್ಮಾನಮ್ 'ಅಯಮ್ ಆತ್ಮಾ' ಇತಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಉಪಾಸೀನೋ ವಾಮದೇವಃ ಅಮೃತಃ ಸಮಭವತ್, ತಮೇವ ವಯಮಪಿ ಉಪಾಸ್ಮಹೇ । ಕೋ ನು ಖಲು ಸ ಆತ್ಮಾ ? ಇತಿ । ಏವಂ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪೂರ್ವಮ್ ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ ಪೃಚ್ಛತಾಮ್ ಅತಿಕ್ರಾನ್ತವಿಶೇಷವಿಷಯ ಶ್ರುತಿಸಂಸ್ಕಾರಜನಿತಾ ಸ್ಮೃತಿರಜಾಯತ । "ತಂ ಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ಬ್ರಹ್ಮೇಮಂ ಪುರುಷಮ್" (ಐ.ಆ.೨-೧-೪), "ಸ ಏತಮೇವ ಸೀಮಾನಂ ವಿದಾರ್ಯ ಏತಯಾ ದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ" (೧-೩)- ಏತಮೇವ ಪುರುಷಮ್ । ಅತ್ರ ದ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೀ ಇತರೇತರಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯೇನ ಪ್ರತಿಪನ್ನೇ ಇತಿ (?) ತೇ ಚಾಸ್ಯ ಪಿಣ್ಡಸ್ಯ ಆತ್ಮಭೂತೇ । ತಯೋರನ್ಯತರ ಆತ್ಮಾ ಉಪಾಸ್ಯೋ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ । "ಯೋಽತ್ರ, ಉಪಾಸ್ಯಃ ಕತರಃ ಸ ಆತ್ಮಾ?" ಇತಿ ವಿಶೇಷನಿರ್ಧಾರಣಾರ್ಥಂ ಪುನರನ್ಯೋನ್ಯಂ ಪಪ್ರಚ್ಛುರ್ವಿಚಾರಯನ್ತಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಯಾವ ಆತ್ಮನನ್ನು ನಾವು 'ಇವನು ಆತ್ಮನು' ಎಂದು ನೇರಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳ

1. "ಯೇನ ವಾ ರೂಪಂ ಪಶ್ಯತಿ, ಯೇನ ವಾ ಶಬ್ದಂ ಶೃಣೋತಿ" ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ "ರೂಪಮ್" "ಶಬ್ದಮ್" ಎಂಬ ಮಾತುಗಳು ಭಾಷ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ಬರೆದವರು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡವುಗಳಂತೆ ತೋರುತದೆ.

ಬೇಕೋ ಆ ಆತ್ಮನು ಯಾರು? ಮತ್ತು ಯಾವ ಆತ್ಮನನ್ನು 'ಇವನು ಆತ್ಮನು' ಎಂದು ನೇರಾಗಿ ಅರಿತು ವಾಮದೇವನು ಅಮೃತನಾದನೋ[1] ಅವನನ್ನೇ ನಾವೂ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.[2] ಆ ಆತ್ಮನು ಯಾವನಿರಬಹುದು? ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಕೇಳುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ (ಇಬ್ಬರು) ವಿಶೇಷ (ಆತ್ಮರುಗಳ) ವಿಷಯವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು (ಕೇಳಿದ್ದರ) ಸಂಸ್ಕಾರ ದಿಂದುಂಟಾದ ನೆನಪು (ಅವರಿಗೆ) ಉಂಟಾಯಿತು. "ಆ ಈ ಪುರುಷನನ್ನು[3] ಬ್ರಹ್ಮವು ಮುಂಗಾಲುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹೊಕ್ಕಿತು" (ಐ.ಆ.೨-೧-೪), "ಅವನು ಈ ನೈತಲೆಯನ್ನೇ ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಈ ದ್ವಾರದಿಂದ" ಈ ಪುರುಷನನ್ನೇ[4] "ಹೊಕ್ಕನು" (೧-೩) ಇಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ[5] ಎರಡು ಬ್ರಹ್ಮಗಳು ತಿಳಿಯಬಂದಿರುತ್ತವೆ. ಮತ್ತು ಅವೆರಡೂ ಈ ಶರೀರದ ಆತ್ಮಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವೆರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಆತ್ಮನೆಂದು ಅರಿಯುವದು ಯುಕ್ತವಾದದ್ದು.[6] ಇಲ್ಲಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿರುವ ಆ ಆತ್ಮನು (ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ) ಯಾವನು?- ಎಂದು ಇಂಥ (ಆತ್ಮ)ನೆಂದು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡುವವರಾಗಿ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಕೇಳಿದರು.

ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ನಿಶ್ಚಯ

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೩. ಪುನಸ್ತೇಷಾಂ ವಿಚಾರಯತಾಂ ವಿಶೇಷವಿಚಾರಣಾಸ್ಪದವಿಷಯಾ ಮತಿ

1. ನಮ್ಮ ಆತ್ಮನೆಂದು ನಾವು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆತ್ಮನು ಯಾರು? ವಾಮದೇವನು ಅರಿತುಕೊಂಡು ಮುಕ್ತನಾದನಲ್ಲ, ಆ ಆತ್ಮನು ಯಾರು ? ಎಂದರ್ಥ. ಇವೆರಡೂ "ಕೋಽಯಮಾತ್ಮಾ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದ ಅರ್ಥಗಳೇ.
2. 'ಉಪಾಸ್ಮಹೇ' ಮುಂತಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದು ಮುಂತಾಗಿ ಅರ್ಥವಲ್ಲ; ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನ, ಉಪಾಸನ - ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುತ್ತದೆ; ಸಂದರ್ಭದಿಂದ ಅರ್ಥವಿಶೇಷವನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಬೇಕಾಗುವದು.
3. ಶರೀರವನ್ನು.
4. "ಏತಮೇವ ಪುರುಷಂ ದ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೀ ಇತರೇತರಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯೇನ ಪ್ರತಿಪನ್ನೇ" ಈ ಶರೀರವನ್ನೇ ಎರಡು ಬ್ರಹ್ಮಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ವಿರುದ್ಧವಾದ ಗತಿಯಿಂದ ಹೊಕ್ಕಿರುವವು ಎಂದೂ ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಂಡು ಕನ್ನಡಿಸಬಹುದು. (ವಾ॥) ಪಾಠದಲ್ಲಿ 'ಅತ್ರ' ಇಲ್ಲ.
5. ಆ॥ ಪಾಠದಂತೆ ಕನ್ನಡಿಸಿದೆ. ಮುಂಗಾಲಿನಿಂದ ಹೊಕ್ಕಿರುವದು, ತಲೆಯ ಮೂಲಕ ಹೊಕ್ಕಿರುವದು; ಸೋಪಾಧಿಕವಾಗಿರುವದು, ನಿರೂಪಾಧಿಕವಾಗಿರುವದು - ಹೀಗೆ ಪ್ರಾಣನೂ ಆತ್ಮನೂ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಪ್ರತಿಕೂಲರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.
6. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಇಬ್ಬರು ಆತ್ಮರೆಂಬುದು ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ. ವಿರುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವದವರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಶರೀರದ ಆತ್ಮರು ಎಂಬುದಂತೂ ತೀರ ಹೊಂದದ ಮಾತು.

ರಭೂತ್ । ಕಥಮ್ ? ದ್ವೇ ವಸ್ತುನೀ ಅಸ್ಮಿನ್ ಪಿಣ್ಡೇ ಉಪಲಭ್ಯೇತೇ ಅನೇಕ ಭೇದಭಿನ್ನೇನ ಕರಣೇನ ಯೇನ ಉಪಲಭ್ಯತೇ, ಯಶ್ಚೈಕ ಉಪಲಭತೇ ಕರಣಾನ್ತರೋಪಲಬ್ಧವಿಷಯಸ್ಮೃತಿಪ್ರತಿಸನ್ಧಾನಾತ್ । ತತ್ರ ನ ತಾವತ್ ಯೇನ ಉಪಲಭತೇ ಸ ಆತ್ಮಾ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ । ಕೇನ ಪುನರುಪಲಭತೇ ಇತಿ ? ಉಚ್ಯತೇ । ಯೇನ ವಾ ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತೇನ ರೂಪಂ ಪಶ್ಯತಿ, ಯೇನ ವಾ ಶೃಣೋತಿ ಶ್ರೋತ್ರಭೂತೇನ ಶಬ್ದಮ್, ಯೇನ ವಾ ಘ್ರಾಣಭೂತೇನ ಗನ್ಧಾನ್ ಆಜಿಘ್ರತಿ । ಯೇನ ವಾ ವಾಕ್ಕರಣಭೂತೇನ ವಾಚಂ ನಾಮಾತ್ಮಿಕಾಂ ವ್ಯಾಕರೋತಿ 'ಗೌಃ' 'ಅಶ್ವಃ' ಇತ್ಯೇವಮಾದ್ಯಾಮ್, 'ಸಾಧು' 'ಅಸಾಧು' ಇತಿ ಚ । ಯೇನ ವಾ ಜಿಹ್ವಾಭೂತೇನ ಸ್ವಾದು ಚ ಅಸ್ವಾದು ಚ ವಿಜಾನಾತಿ ಇತಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಹೀಗೆ ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಅವರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿಚಾರಣೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ (ಪ್ರಾಣ, ಆತ್ಮ) ಇವರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ (ಹೀಗೆಂದು ವಿಶೇಷವಾದ) ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಂಟಾಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತವೆ. ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಬೇರ್ಪಡುತ್ತಾ ಯಾವದು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಕರಣವಾಗಿರುವದೋ[1] (ಅದೊಂದು), ಮತ್ತು ಬೇರೊಂದು ಕರಣದಿಂದ ಅರಿತ ವಿಷಯವನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಇದೇ ಅದೆಂದು ಗುರುತಿಸುವದು- ಹೀಗೆ ಯಾವನೊಬ್ಬನೇ ಅರಿಯುತ್ತಿರುವನೋ[2] (ಅವನೊಬ್ಬನು). ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವದರಿಂದ ಅರಿಯುತ್ತಾರೋ ಅದಂತೂ ಆತ್ಮನಾಗಲಾರದು.

(ಪ್ರಶ್ನೆ) :- ಹಾಗಾದರೆ ಯಾವದರಿಂದ ಅರಿಯುತ್ತಾರೆ?

(ಉತ್ತರ) :- ಹೇಳುತ್ತೇವೆ, (ಕೇಳಿ). (ತಾನು) ಚಕ್ಷು(ರಿಂದ್ರಿಯ)ವಾದ ಯಾವದರಿಂದ[3] ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾನೋ, ಶ್ರೋತ್ರವಾದ ಯಾವದರಿಂದ ಸದ್ದನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೋ, ಘ್ರಾಣವಾದ ಯಾವದರಿಂದ ವಾಸನೆಗಳನ್ನು ಮೂಸುತ್ತಾನೋ, ವಾಗಿಂದ್ರಿಯವಾದ ಯಾವದರಿಂದ 'ಎತ್ತು' 'ಕುದುರೆ'— ಎಂದು ಮಾತನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಆಡುತ್ತಾನೋ, 'ಇದು ಸರಿಯಾದ (ಶಬ್ದ)', 'ಇದು ತಪ್ಪು

1. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಥದ್ದೇ ನಿಜವಾದ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಿಲ್ಲವಾದರೂ 'ಯೇನ' ಎಂಬ ಮಾತು ಕರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವದರಿಂದ ಅದು ಆತ್ಮನಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು ಎಂದು ಭಾವ.
2. ಅಂತಃಕರಣವು ವಿಷಯವನ್ನು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಪಡಬೇಕು, ಆತ್ಮನು ಮಾರ್ಪಡಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಇಲ್ಲ.
3. ಅಂತಃಕರಣವೇ ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಕರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿಯುತ್ತಿರುವದೆಂದು ಭಾವ.

(ಶಬ್ದ)' ಎಂದು (ಯಾವದರಿಂದ ಅರಿಯುತ್ತಾನೋ) ಅಥವಾ ಜಿಹ್ವೆಯಾದ ಯಾವದರಿಂದ ಸವಿಯಾಗಿರುವದನ್ನೂ ಸವಿಯಲ್ಲದ್ದನ್ನೂ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ (ಅದರಿಂದ).

ಅರಿಯುವಾಗ ಮಾರ್ಪಡುವ ಕರಣ

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಯದೇತದ್ ಹೃದಯಂ ಮನಶ್ಚೈತತ್ । ಸಂಜ್ಞಾನಮಾಜ್ಞಾನಂ
ವಿಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಮೇಧಾ ದೃಷ್ಟಿರ್ಧೃತಿರ್ಮತಿರ್ಮನೀಷಾ
ಜೂತಿಃ ಸ್ಮೃತಿಃ ಸಙ್ಕಲ್ಪಃ ಕ್ರತುರಸುಃ ಕಾಮೋ ವಶ ಇತಿ ।
ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವೈತಾನಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಭವನ್ತಿ ॥ ೨ ॥

೨. ಅದೇ ಈ ಹೃದಯವು ಮತ್ತು ಈ ಮನಸ್ಸು. ಸಂಜ್ಞಾನ, ಆಜ್ಞಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಜ್ಞಾನ, ಮೇಧಾ, ದೃಷ್ಟಿ, ಧೃತಿ, ಮತಿ, ಮನೀಷಾ, ಜೂತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಸಂಕಲ್ಪ, ಕ್ರತು, ಅಸು, ಕಾಮ, ವಶ- ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಜ್ಞಾನದ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ.

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೪. ಕಿಂ ಪುನಸ್ತದೇಕಮ್ ಅನೇಕಧಾ ಭಿನ್ನಂ ಕರಣಮ್ ಇತಿ ? ಉಚ್ಯತೇ । ಯದುಕ್ತಂ ಪುರಸ್ತಾತ್ "ಪ್ರಜಾನಾಂ ರೇತೋ ಹೃದಯಂ ಹೃದಯಸ್ಯ ರೇತೋ ಮನಃ" (ಐ.ಆ.೨-೧-೩), "ಮನಸಾ ಸೃಷ್ಟಾ ಆಪಶ್ಚ ವರುಣಶ್ಚ" (ಐ.ಆ.೨-೧-೭), "ಹೃದಯಾನ್ಮನೋ ಮನಸಶ್ಚನ್ದ್ರಮಾಃ" (೧-೧-೪) ತದೇವ ಏತದ್ ಹೃದಯಂ ಮನಶ್ಚ । ಏಕಮೇವ ತದ್ ಅನೇಕಧಾ । ಏತೇನ ಅನ್ತಃಕರಣೇನ ಏಕೇನ ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತೇನ ರೂಪಂ ಪಶ್ಯತಿ, ಶ್ರೋತ್ರಭೂತೇನ ಶೃಣೋತಿ, ಘ್ರಾಣಭೂತೇನ ಜಿಘ್ರತಿ, ವಾಗ್ಭೂತೇನ ವದತಿ, ಜಿಹ್ವಾಭೂತೇನ ರಸಯತಿ, ಸ್ವೇನೈವ ವಿಕಲ್ಪನಾರೂಪೇಣ ಮನಸಾ ವಿಕಲ್ಪಯತಿ ಹೃದಯರೂಪೇಣ ಅಧ್ಯವಸ್ಯತಿ । ತಸ್ಮಾತ್ ಸರ್ವಕರಣವಿಷಯವ್ಯಾಪಾರಕಮ್ ಏಕಮಿದಂ ಕರಣಂ ಸರ್ವೋಪಲಬ್ಧ್ಯರ್ಥಮ್ ಉಪಲಬ್ಧುಃ । ತಥಾ ಚ ಕೌಷೀತಕಿನಾಮ್ "ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ವಾಚಂ ಸಮಾರುಹ್ಯ ವಾಚಾ ಸರ್ವಾಣಿ ನಾಮಾನ್ಯಾಪ್ನೋತಿ ಪ್ರಜ್ಞಯಾ ಚಕ್ಷುಃ ಸಮಾರುಹ್ಯ ಚಕ್ಷುಷಾ ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣ್ಯಾಪ್ನೋತಿ" (ಕೌ.೩-೬) ಇತ್ಯಾದಿ । ವಾಜಸನೇಯಕೇ ಚ "ಮನಸಾ ಹ್ಯೇವ ಪಶ್ಯತಿ ಮನಸಾ ಶೃಣೋತಿ" (ಬೃ.೧-೫-೩), "ಹೃದಯೇನ ಹಿ ರೂಪಾಣಿ ವಿಜಾನಾತಿ" (ಬೃ.೩-೯-೨೦) ಇತ್ಯಾದಿ । ತಸ್ಮಾತ್ ಹೃದಯಮನೋ(?)ವಾಚ್ಯಸ್ಯ ಸರ್ವೋಪಲಬ್ಧಿಕರಣತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮ್ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

(ಪ್ರಶ್ನೆ) :- ಹೀಗೆ (ತಾನು) ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಕರಣವಾದರೂ ಯಾವದು?

(ಉತ್ತರ) :- ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಹಿಂದೆ "ಪ್ರಜೆಗಳ ರೇತಸ್ಸು ಹೃದಯವು, ಹೃದಯದ ರೇತಸ್ಸು ಮನಸ್ಸು" (ಐ.ಆ.೨-೧-೩), "(ಅವನ) ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನೀರೂ ವರುಣನೂ ಸೃಷ್ಟರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ" (ಐ.ಆ.೨-೧-೭), "ಹೃದಯದಿಂದ ಮನಸ್ಸೂ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಚಂದ್ರನೂ (ಹುಟ್ಟಿದರು)" (೧-೧-೪)- ಎಂದು ಯಾವದನ್ನು ಹೇಳಿತ್ತೋ ಅದೇ ಈ ಹೃದಯವು[1] ಮತ್ತು ಈ ಮನಸ್ಸು.[2] ಅದು ಒಂದೇ (ಆಗಿದ್ದು) ಅನೇಕ ಬಗೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಂತಃಕರಣವೊಂದೇ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವಾಗಲು (ಇದರಿಂದ) ರೂಪವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ, (ಇದು) ಶ್ರೋತ್ರವಾಗಲು (ಇದರಿಂದ) ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಘ್ರಾಣವಾಗಲು ಮೂಸುತ್ತಾನೆ, ವಾಕ್ಕಾಗಲು ಮಾತಾಡುತ್ತಾನೆ, ಜಿಹ್ವೆಯಾಗಲು ಸವಿಯುತ್ತಾನೆ, ವಿಕಲ್ಪಿಸುವದೆಂಬ ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಕಲ್ಪನೆಯ ರೂಪದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ವಿಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬುದ್ಧಿಯ ರೂಪದಿಂದ[3] ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕರಣಗಳ ವಿಷಯದ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಜ್ಞಾತೃವಿಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದೇ ಕರಣವು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ **ಕೌಷೀತಕಿಗಳ** (ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ) "ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ವಾಕ್ಕನ್ನು ಏರಿ ನಾಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸನ್ನೇರಿ ರೂಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ" (ಕೌ.೩-೬) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ (ಹೇಳಿದೆ)[4], ವಾಜಸನೇಯಕದಲ್ಲಿಯೂ "ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಕಾಣುತ್ತಾನೆ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ" (ಬೃ.೧-೫-೩), "ಹೃದಯದಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲವೆ, ರೂಪಗಳನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ?[5]" (ಬೃ.೩-೯-೨೦), ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ (ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ). ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯ, ಮನಸ್ಸು (ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ) ವಾಚ್ಯವಾಗಿರುವ (ಅಂತಃಕರಣವು) ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಕರಣ(ವಾಗಿರುವ)ದೆಂಬುದು (ಶ್ರುತಿ)ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

1. ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹೃದಯವೇ ಈ ಕರಣವು.
2. ಮನಶ್ಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವದೂ ಈ ಕರಣವೇ.
3. ಹೃದಯವೆಂಬ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ.
4. ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂದರೆ ಅಂತಃಕರಣವು, ಎಲ್ಲಾ ಕರಣಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಾವ.
5. ಇಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು, ಹೃದಯ - ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದು ಎಲ್ಲಾ ಕರಣಗಳ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನೂ ಮಾಡುವ ಅಂತಃಕರಣವೇ.

ಕರಣರೂಪನಾದ ಪ್ರಾಣನು ಆತ್ಮನಲ್ಲ, ಅರಿಯುವವನೇ ಆತ್ಮನು

(ಭಾಷ್ಯ)

೨೫. ತದಾತ್ಮಕಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಃ । "ಯೋ ವೈ ಪ್ರಾಣಃ ಸಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಯಾ ವೈ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಸ ಪ್ರಾಣಃ" (ಕೌ.೩-೪) ಇತಿ ಹಿ[1] ಬ್ರಾಹ್ಮಣಮ್ । ಕರಣಸಂಹತಿರೂಪಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಃ ಇತ್ಯವೋಚಾಮ ಪ್ರಾಣಸಂವಾದಾದೌ । ತಸ್ಮಾತ್ ಯತ್ ಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತದುಪಲಬ್ಧುರುಪಲಬ್ಧಿಕರಣತ್ವೇನಗುಣಭೂತತ್ವಾತ್ ನೈವ ತದ್ ವಸ್ತುಬ್ರಹ್ಮ ಉಪಾಸ್ಯ[2] ಆತ್ಮಾ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ । ಪಾರಿಶೇಷ್ಯಾತ್ ಯಸ್ಯ ಉಪಲಬ್ಧುರುಪಲಬ್ಧ್ಯರ್ಥಾ ಏತಸ್ಯ ಹೃದಯಮನೋರೂಪಸ್ಯ[3] ಕರಣಸ್ಯ ವೃತ್ತಯೋ ವಕ್ಷ್ಯಮಾಣಾಃ ಸ ಉಪಲಬ್ಧಾ ಉಪಾಸ್ಯ ಆತ್ಮಾ ನೋ[4] ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ಇತಿ ನಿಶ್ಚಯಂ ಕೃತವನ್ತಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಪ್ರಾಣನು ಈ (ಅಂತಃಕರಣದ) ಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. "ಯಾವದು ಪ್ರಾಣವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವದೋ ಅದೇ ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಯಾವದು ಪ್ರಜ್ಞೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವದೋ ಅದೇ ಪ್ರಾಣವು" (ಕೌ.೩-೪) ಎಂದಲ್ಲವೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿದೆ?[5] ಪ್ರಾಣನೆಂದರೆ ಕರಣಗಳು ಒಂದುಗೂಡಿದ ಗುಂಪೇ ಎಂದು ಪ್ರಾಣಸಂವಾದದ ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತೇವೆ.[6] ಆದ್ದರಿಂದ ಯಾವದು ಮುಂಗಾಲುಗಳಿಂದ[7] ಹೊಕ್ಕಿರುವದೋ ಆ ಬ್ರಹ್ಮವು ತನ್ನ ಜ್ಞಾತೃವಿಗೆ ಅರಿಯುವ ಕರಣವಾಗಿರುವದರಿಂದ (ಅದಕ್ಕೆ) ಅಧೀನವಾಗಿರುತ್ತದೆಯಾಗಿ ಅದು ನಿಜವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ, ಆತ್ಮನೆಂದು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.[8] ಪರಿಶೇಷನ್ಯಾಯ

1. ವಾ॥ ಪಾಠ.
2. 'ಉಪಾಸ್ಯಾತ್ಮಾ' ಎಂಬ ಪಾಠಕ್ಕಿಂತ ಇದೇ ಮೇಲೆಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.
3. 'ಹೃದಯಸ್ಯ ಮನೋರೂಪಸ್ಯ' ಎಂಬ ಆ॥ ಪಾಠಕ್ಕಿಂತ ಈ ವಾ॥ ಪಾಠವು ಉತ್ತಮ.
4. 'ನೋಽಸ್ಮಾಕಮ್' ಎಂಬ ಪಾಠದಲ್ಲಿ 'ಅಸ್ಮಾಕಮ್' ಹೆಚ್ಚು.
5. ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಗಳೆರಡೂ ಪ್ರಾಣನಿಗೇ ಸೇರಿದವೆನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಈ ವಚನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. "ಯಾ ವೈ ಪ್ರಜ್ಞಾ", ಎಂಬುದು ನಿರ್ಣಯಸಾಗರದ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ "ಯಾ ವಾ ಪ್ರಜ್ಞಾ" ಎಂದು ಅಚ್ಚಾಗಿದೆ.
6. ಹಿಂದಿನ ಆರಣ್ಯಕಭಾಗಕ್ಕೂ ಆಚಾರ್ಯರು ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರಬಹುದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದೊಂದು ಸೂಚನೆ. ಪೀಠಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿರಿ.
7. 'ಪದ್ಭ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಪಾಠಕ್ಕಿಂತ 'ಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಮ್' ಎಂಬ ಪಾಠವೇ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ.
8. ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮನು ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಕರಣವಾಗಿರಲಾರನು.

ದಿಂದ[1] ಯಾವ ಜ್ಞಾತೃವಿಗೆ ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಈ ಹೃದಯಮನೋರೂಪವಾದ ಕರಣದ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವೃತ್ತಿಗಳು (ಉಂಟಾಗುವವೋ)[2] ಆ ಜ್ಞಾತೃವೇ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮನೆಂದು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕವನಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿದರು.

ಅಂತಃಕರಣದ ವೃತ್ತಿಗಳು

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೬. ತದನ್ತಃಕರಣೋಪಾಧಿಸ್ಥಸ್ಯ ಉಪಲಬ್ಧುಃ ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಲಬ್ಧ್ಯರ್ಥಾ ಯಾ ಅನ್ತಃಕರಣವೃತ್ತಯೋ ಬಾಹ್ಯಾನ್ತರ್ವರ್ತಿವಿಷಯವಿಷಯಾಃ ತಾ ಇಮಾ ಉಚ್ಯನ್ತೇ । ಸಂಜ್ಞಾನಂ ಸಂಜ್ಞಪ್ತಿಃ ಚೇತನಭಾವಃ । ಆಜ್ಞಾನಮ್ ಆಜ್ಞಪ್ತಿಃ ಈಶ್ವರಭಾವಃ । ವಿಜ್ಞಾನಂ ಕಲಾದಿಪರಿಜ್ಞಾನಮ್ । ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಃ ಪ್ರಜ್ಞತಾ । ಮೇಧಾ ಗ್ರನ್ಥಧಾರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯಮ್ । ದೃಷ್ಟಿಃ ಇನ್ದ್ರಿಯದ್ವಾರಾ ಸರ್ವವಿಷಯೋಪಲಬ್ಧಿಃ । ಧೃತಿಃ ಧಾರಣಮ್ ಅವಸನ್ನಾನಾಂ ಶರೀರೇನ್ದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಯಯಾ ಉತ್ತಮ್ಭನಂ ಭವತಿ । ಧೃತ್ಯಾ ಶರೀರಮ್ ಉದ್ವಹನ್ತಿ ಇತಿ ಹಿ ವದನ್ತಿ । ಮತಿಃ ಮನನಮ್ ಮನೀಷಾ ತತ್ರ ಸ್ವಾತನ್ತ್ರ್ಯಮ್ । ಜೂತಿಃ ಚೇತಸೋ ರುಜಾದಿದುಃಖಿತ್ವಭಾವಃ । ಸ್ಮೃತಿಃ ಸ್ಮರಣಮ್ । ಸಙ್ಕಲ್ಪಃ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣಾದಿಭಾವೇನ ಸಙ್ಕಲ್ಪನಂ ರೂಪಾದೀನಾಮ್ । ಕ್ರತುಃ ಅಧ್ಯವಸಾಯಃ । ಅಸುಃ ಪ್ರಾಣನಾದಿ ಜೀವನಕ್ರಿಯಾನಿಮಿತ್ತಾ ವೃತ್ತಿಃ । ಕಾಮಃ ಅಸನ್ನಿಹಿತವಿಷಯಾಕಾಙ್ಕ್ಷಾ ತೃಷ್ಣಾ । ವಶಃ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯತಿಕರಾದ್ಯಭಿಲಾಷಃ । ಇತಿ ಏವಮಾದ್ಯಾ ಅನ್ತಃಕರಣವೃತ್ತಯಃ । ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಉಪಲಬ್ಧುಃ ಉಪಲಬ್ಧ್ಯರ್ಥತ್ವಾತ್ ಶುದ್ಧಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಉಪಾಧಿಭೂತಾಃ । ತದುಪಾಧಿಜನಿತಗುಣನಾಮಧೇಯಾನಿ ಸಂಜ್ಞಾನಾದೀನಿ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವ ಏತಾನಿ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಮಾತ್ರಸ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಭವನ್ತಿ, ನ ತು ಸಾಕ್ಷಾತ್ । ತಥಾ ಚೋಕ್ತಮ್ "ಪ್ರಾಣನ್ನೇವ ಪ್ರಾಣೋ ನಾಮ ಭವತಿ" (ಬೃ.೧-೪-೭) ಇತ್ಯಾದಿ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ಅಂತಃಕರಣವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾತೃವಿನ ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪ

ಮಿಕ್ಕದ್ದು ಯಾವದೂ ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೊನೆಗೆ ಉಳಿಯುವದೇ ಅದಾಗಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ.

2. ವೃತ್ತಿಗಳು ಪರಾರ್ಥವಾಗಿರುತ್ತವೆ, ಸ್ವಾರ್ಥವಾಗಿರುವ ಆತ್ಮನ ಅರಿವೆಂಬ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅರಿಯುವವನು ಆತ್ಮನು, ಕರಣವಾಗಿರುವ ವೃತ್ತಿಸಮೂಹವು ಆತ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯ.

ವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ಇರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ಅಂತಃಕರಣವೃತ್ತಿಗಳುಂಟೋ ಅಂಥ ಈ (ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಈಗ) ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಜ್ಞಾನ ಎಂದರೆ ಎಚ್ಚರವು, ಚೇತನನೆನಿಸಿರುವದು.[1] ಆಜ್ಞಾನ ಎಂದರೆ ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವದು, ಆಳುವದು. ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂದರೆ ಕಲೆಯೇ ಮುಂತಾದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವದು. ಪ್ರಜ್ಞಾನ ಎಂದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿಯುವಿಕೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ಮೇಧಾ ಎಂದರೆ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ. ದೃಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿಯುವದು. ಧೃತಿ ಎಂದರೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವದು ; ಅದರಿಂದ ಕುಸಿದುಬಿದ್ದ ಶರೀರವನ್ನೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕಾಗುತ್ತದೆ. ''ಧೃತಿಯಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ'' ಎಂದಲ್ಲವೆ, ಹೇಳುತ್ತಾರೆ? ಮತಿ ಎಂದರೆ ಯೋಚಿಸುವದು. ಮನೀಷಾ ಎಂದರೆ ಆ (ಯೋಚಿಸುವದರಲ್ಲಿ) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು.[2] ಜೂತಿ ಎಂದರೆ ಚಿತ್ತವು ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವದು. ಸ್ಮೃತಿ ಎಂದರೆ ನೆನಪು. ಸಂಕಲ್ಪ ಎಂದರೆ ಬಿಳುಪು, ಕಪ್ಪು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ರೂಪಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವದು. ಕ್ರತು ಎಂದರೆ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುವದು, ಅಸು ಎಂದರೆ ಉಸಿರಾಡುವದೇ ಮುಂತಾದ ಬದುಕಿರುವದೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ವೃತ್ತಿ. ಕಾಮ ಎಂದರೆ ಎದುರಿಗಿಲ್ಲದ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವದು, ಬಯಕೆ. ವಶ ಎಂದರೆ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆಯುವದೇ ಮುಂತಾದದ್ದರ ಅಭಿಲಾಷೆ. 'ಇತಿ' ಎಂದರೆ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ಅಂತಃಕರಣದ ವೃತ್ತಿಗಳು ಬರಿಯ ಅರಿವಾಗಿರುವ ಅರಿಯುವಾತನ ಅರಿವಿನ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿರುವದರಿಂದ ಬರಿಯ ಅರಿವಿನ ರೂಪವಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆ ಉಪಾಧಿಯಿಂದಾದ ಗುಣದ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿರುವ ಸಂಜ್ಞಾನವೇ ಮುಂತಾದ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬರಿಯ ಅರಿವೇ ಆಗಿರುವ ಪ್ರಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆಯೇ ಹೊರತು ನೇರಾಗಿ (ಅದರ ಹೆಸರುಗಳ)ಲ್ಲ.[3] ಆದ್ದರಿಂದಲೇ (ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ''ಉಸಿರಾಡುವದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಣನೆಂದಾಗುತ್ತಾನೆ'' (ಬೃ.೧-೪-೭) ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.[4]

1. ಕಲ್ಲು, ಮಣ್ಣು - ಮುಂತಾದವಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲದ, ಚೇತನವೆಂಬ ಹೆಸರು ಸಲ್ಲುವದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ, ಅರಿವು.
2. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆಯುವದೆಲ್ಲ ಮತಿ ; ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ಮನೀಷೆ; ಆ ಶಕ್ತಿಯಿರುವವರನ್ನು 'ಮನೀಷಿಗಳು' ಎನ್ನುವರು.
3. ವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾಗಿರುವ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ವೃತ್ತಿಯೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯುಳ್ಳ ಚೇತನವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದರ್ಥ.
4. ಆಯಾ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಆಯಾ ಹೆಸರು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಜ್ಞಾನವೇ ಬ್ರಹ್ಮವು

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮೈಷ ಇನ್ದ್ರ ಏಷ ಪ್ರಜಾಪತಿರೇತೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ
ಇಮಾನಿ ಪಞ್ಚ ಮಹಾಭೂತಾನಿ ಪೃಥಿವೀ ವಾಯುರಾಕಾಶ
ಆಪೋ ಜ್ಯೋತೀಂಷೀತ್ಯೇತಾನೀಮಾನಿ ಚ ಕ್ಷುದ್ರಮಿಶ್ರಾಣೀವ ।
ಬೀಜಾನೀತರಾಣಿ ಚೇತರಾಣಿ ಚಾಣ್ಡಜಾನಿ ಚ
ಜಾರುಜಾನಿ ಚ ಸ್ವೇದಜಾನಿ ಚೋದ್ಭಿಜ್ಜಾನಿ ಚಾಶ್ವಾ ಗಾವಃ
ಪುರುಷಾ ಹಸ್ತಿನೋ ಯತ್ಕಿಂಚೇದಂ ಪ್ರಾಣಿ ಜಙ್ಗಮಂ
ಚ ಪತತ್ರಿ ಚ ಯಚ್ಚ ಸ್ಥಾವರಂ ಸರ್ವಂ ತತ್ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರಂ
ಪ್ರಜ್ಞಾನೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರೋ ಲೋಕಃ
ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ॥ ೩ ॥

೩. ಈತನೇ ಬ್ರಹ್ಮವು, ಈತನೇ ಇಂದ್ರನು, ಈತನೇ ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಈ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಈತನೇ. ಮತ್ತು ಪೃಥಿವಿ, ವಾಯು, ಆಕಾಶ, ಅಪ್ಪು, ಜ್ಯೋತಿ- ಎಂಬೀ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳೂ (ಈತನೇ). ಮತ್ತು ಕ್ಷುದ್ರಮಿಶ್ರಗಳಾಗಿರುವ ಈ ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಬೀಜಗಳು ಎಂದರೆ ಅಂಡಜಗಳು, ಜಾರುಜಗಳು, ಸ್ವೇದಜಗಳು, ಉದ್ಭಿಜ್ಜಗಳು, ಕುದುರೆಗಳು, ಎತ್ತುಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಆನೆಗಳು ; ಜಂಗಮವೂ ಪತತ್ರಿಯೂ ಈ ಪ್ರಾಣಿ ಎಂಬುದೆಲ್ಲ ಯಾವದೋ, ಮತ್ತು ಸ್ಥಾವರವಾದದ್ದು ಯಾವದೋ ಅದೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರವು, ಪ್ರಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವದು ; ಲೋಕವು ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರವು, ಪ್ರಜ್ಞೆಯೇ ಒತ್ತಾಸೆ, ಪ್ರಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮವು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೭. ಸ ಏಷಃ ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪ ಆತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಅಪರಂ ಸರ್ವಶರೀರಸ್ಥಃ[1] ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ । ಅನ್ತಃಕರಣೋಪಾಧಿಷು ಅನುಪ್ರವಿಷ್ಟಃ, ಜಲಭೇದಗತ ಸೂರ್ಯಪ್ರತಿಬಿಮ್ಬವತ್ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ । ಏಷ ಏವ ಇನ್ದ್ರಃ ಗುಣಾತ್, ದೇವರಾಜೋ ವಾ । ಏಷ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಯಃ ಪ್ರಥಮಜಃ ಶರೀರೀ । ಯತೋ ಮುಖಾದಿನಿರ್ಭೇದದ್ವಾರೇಣ ಅಗ್ನ್ಯಾದಯೋ ಲೋಕಪಾಲಾ ಜಾತಾಃ ಸ ಪ್ರಜಾಪತಿರೇಷ ಏವ । ಯೇಽಪಿ ಏತೇ ಅಗ್ನ್ಯಾದಯಃ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಏಷ ಏವ । ಇಮಾನಿ ಚ ಸರ್ವಶರೀರೋಪಾದಾನಭೂತಾನಿ ಪಞ್ಚ ಪೃಥಿವ್ಯಾದೀನಿ

1. ವಾ॥ ಪಾಠ.

ಮಹಾಭೂತಾನಿ ಅನ್ನಾನ್ನಾದಲಕ್ಷಣಾನಿ ಏತಾನಿ । ಕಿಂ ಚ ಇಮಾನಿ ಚ ಕ್ಷುದ್ರಮಿಶ್ರಾಣಿ ಕ್ಷುದ್ರೈರಲ್ಪಕೈರ್ಮಿಶ್ರಾಣಿ ಇವಶಬ್ದೋಽನರ್ಥಕಃ । ಸರ್ಪಾದೀನಿ ಬೀಜಾನಿ ಕಾರಣಾನಿ ಇತರಾಣಿ ಚ ಇತರಾಣಿ ಚ ದ್ವೈರಾಶ್ಯೇನ ನಿರ್ದಿಶ್ಯಮಾನಾನಿ । ಕಾನಿ ತಾನಿ ಉಚ್ಯನ್ತೇ । ಅಣ್ಡಜಾನಿಪಕ್ಷ್ಯಾದೀನಿ ಜಾರುಜಾನಿ ಜರಾಯುಜಾನಿ ಮನುಷ್ಯಾದೀನಿ ಸ್ವೇದಜಾನಿ ಯೂಕಾದೀನಿ ಉದ್ಭಿಜ್ಜಾನಿ ಚ ವೃಕ್ಷಾದೀನಿ । ಅಶ್ವಾಃ ಗಾವಃ ಪುರುಷಾಃ ಹಸ್ತಿನಃ ಅನ್ಯಚ್ಚ ಯತ್ಕಿಂಚೇದಂ ಪ್ರಾಣಿಜಾತಮ್ । ಕಿಂ ತತ್? ಜಙ್ಗಮಂ ಯತ್ ಚಲತಿ, ಪದ್ಭ್ಯಾಂ ಗಚ್ಛತಿ । ಯಚ್ಚ ಪತತ್ರಿ ಆಕಾಶೇನ ಪತನಶೀಲಮ್ । ಯಚ್ಚ ಸ್ಥಾವರಮ್ ಅಚಲಮ್ । ಸರ್ವಂ ತತ್ ಅಶೇಷತಃ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರಮ್ । ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿಃ ಪ್ರಜ್ಞಾ ತಚ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮೈವ । ನೀಯತೇ ಅನೇನ ಇತಿ ನೇತ್ರಮ್ । ಪ್ರಜ್ಞಾ ನೇತ್ರಂ ಯಸ್ಯ ತದಿದಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರಮ್ । ಪ್ರಜ್ಞಾನೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಲಯಕಾಲೇಷು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್, ಪ್ರಜ್ಞಾಶ್ರಯಮ್ ಇತ್ಯರ್ಥಃ । ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರೋ ಲೋಕಃ ಪೂರ್ವವತ್ । ಪ್ರಜ್ಞಾಚಕ್ಷುರ್ವಾ ಸರ್ವ ಏವ ಲೋಕಃ । ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಸರ್ವಸ್ಯ ಜಗತಃ । ತಸ್ಮಾತ್ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ಈ ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪನಾದ ಆತ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮವು, ಅಪರ(ಬ್ರಹ್ಮವು), ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ[1] ಇರುವ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮನಾದ ಪ್ರಾಣನು[2] ; ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಜಲಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸೂರ್ಯಪ್ರತಿಬಿಂಬದಂತೆ ಅಂತಃಕರಣಗಳೆಂಬ ಉಪಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಳಹೊಕ್ಕಿರುವ[3] ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮನಾದ ಪ್ರಾಣನು.[4] ಈತನೇ ಗುಣದಿಂದ[5] ಇಂದ್ರನು, ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯನು.[6] ಈತನೇ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ[7] ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ; (ಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದಲೇ) ಮುಖಾದಿಗಳು ಒಡೆದು

1. ಇದು ಸಮಷ್ಟಿ ಸ್ಥೂಲ ಶರೀರದ ವಿಷಯವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿದೆ ; ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ.
2. ಪ್ರಾಣ, ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಗಲೇ ಕೌಷೀತಕಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವಚನದಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆ.
3. ಐ. ಆ. ೩-೨-೩ರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈತನನ್ನೇ ಬ್ರಹ್ಮವೆನ್ನುವರು- ಎಂದು ಹೇಳಿರುವದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಅರ್ಥ. ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರಗಳೆಲ್ಲ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಶರೀರದ ಅಂಶಗಳು. ಕ.೨-೧-೬, ಮು.೨-೧-೪, ಪ್ರ.೨-೬- ಈ ಭಾಷ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿರಿ.
4. ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಮುಗಿಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಸುವದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ - ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಬರೆದಿದೆ.
5. ಇದನ್ನು ಕಂಡೆನು ಎಂಬ ಅರಿವಿನ ರೂಪವಾದ ಗುಣದಿಂದ. 6. ಇಂದ್ರನ ಆತ್ಮನು ಇವನೇ.
7. ಪ್ರಥಮಜಃ ಎಂಬುದರ ಬದಲು ಪ್ರಥಮಃ ಎಂಬ ಪಾಠವಿದ್ದರೆ 'ಸ ವೈ ಶರೀರೀ ಪ್ರಥಮಃ' ಎಂಬ ಸ್ಮೃತಿಯ ಸೂಚನೆಯಾಗುವದು.

ಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ್ದು. ಆ ಪ್ರಜಾಪತಿಯು ಈತನೇ. ಇನ್ನು ಈ ಅಗ್ನ್ಯಾದಿದೇವತೆಗಳಿರುವರಲ್ಲ,[1] ಇವರೂ ಈತನೇ. ಸರ್ವ ಶರೀರಿಗಳಿಗೂ ಉಪಾದಾನವಾಗಿ ಅನ್ನ, ಅನ್ನಾದ[2]- ಎಂಬ ರೂಪದಿಂದಿರುವ ಪೃಥ್ವಿಯೇ ಮುಂತಾದ ಈ ಮಹಾಭೂತಗಳೂ (ಈತನೇ). ಮತ್ತು ಕ್ಷುದ್ರಮಿಶ್ರಗಳಾಗಿರುವ, ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪವಾದ[3] (ಶರೀರಗಳೊಡನೆ) ಕೂಡಿರುವ- ಮೂಲದಲ್ಲಿರುವ ಇವ ಎಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ-ಸರ್ಪಾದಿಗಳು[4] ಎಂದರ್ಥ ; (ಇವು) ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವ ಬೀಜಗಳು ಎಂದರೆ ಎರಡೆರಡು ರಾಶಿಯಾಗಿ (ಮುಂದೆ) ತಿಳಿಸುವ (ಕಾರಣಗಳು). ಅವು ಯಾವವು ಎಂದರೆ (ಶ್ರುತಿ) ಹೇಳುತ್ತದೆ : ಅಂಡಜಗಳು[5] (ಎಂದರೆ ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ) ಹಕ್ಕಿಗಳೇ ಮುಂತಾದವು ; ಜಾರುಜಗಳು, ಜರಾಯುಜಗಳು (ಎಂದರೆ ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ) ಮನುಷ್ಯನೇ ಮುಂತಾದವು; ಸ್ವೇದಜಗಳು (ಎಂದರೆ ಬೆವರಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ) ಹೇನು ಮುಂತಾದವು ; ಉದ್ಭಿಜ್ಜಗಳು (ಎಂದರೆ ನೆಲವನ್ನು ಒಡೆದುಕೊಂಡು ಹುಟ್ಟುವ) ಮರಗಳೇ ಮುಂತಾದವು. ಕುದುರೆಗಳು, ಎತ್ತುಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಆನೆಗಳು, ಮತ್ತು ಈ (ಬಗೆಯ) ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಸಮೂಹವು. ಅದು ಯಾವದು? ಎಂದರೆ ಜಂಗಮವು ; ಯಾವದು ಚಲಿಸುತ್ತದೆಯೋ, ಕಾಲಿನಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತದೆಯೋ (ಅದು). ಮತ್ತು ಪತತ್ರಿ ಯಾವದು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದೋ ಅದು ; ಮತ್ತು ಯಾವದು ಸ್ಥಾವರವಾದದ್ದೋ ಚಲಿಸದೆ ಇರುವದೋ, ಅದೆಲ್ಲವೂ ಒಂದಿಷ್ಟೂ ಬಿಡದೆ (ಎಲ್ಲವೂ) ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾ ಎಂದರೆ ಅರಿವು, ಆ (ಅರಿವೆಂಬುದು) ಬ್ರಹ್ಮವೇ ; ಯಾವದರಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವದೋ ('ನೀಯತೇ') ಅದು ನೇತ್ರವು. ಪ್ರಜ್ಞೆಯೇ ಯಾವದಕ್ಕೆ ನೇತ್ರವೋ ಆ ಈ (ಜಗತ್ತು) ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರವು. (ಇದು) ಪ್ರಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಲಯಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥ. ಲೋಕವು ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರವು ಎಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲಿನಂತೆ[6] (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು). ಅಥವಾ

1. ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದರೆಂದು ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೇವತೆಗಳು.
2. ಐ.ಆ.೨-೩-೧ (ಉಕ್ಥವಿಚಾರ)ದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದೆ.
3. ಕೀಳಾದ.
4. ಇವೇ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಬೀಜಗಳು.
5. ಅಂಡಜಗಳೇ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಬೀಜವೆಂದು ಕರೆದಿರುವದಕ್ಕೆ ಛಾಂ.ಭಾ.೬-೩-೧ನ್ನು ನೋಡಿ.
6. ಲೋಕವು ಪ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಪ್ರಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತದೆ - ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು.' ಜನರನ್ನು ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವವನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ಭಾವ.

ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೇ (ಚೈತನ್ಯವೇ) ಕಣ್ಣು ಎಂದಾದರೂ (ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು). ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಪ್ರಜ್ಞಾನವೇ ಒತ್ತಾಸೆ.[1] ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮವು.[2]

ಪ್ರಜ್ಞಾನವೇ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೮. ತದೇತತ್ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತಮಿತಸರ್ವೋಪಾಧಿವಿಶೇಷಂ ಸತ್ ನಿರಞ್ಜನಂ ನಿರ್ಮಲಂ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಂ ಶಾನ್ತಮ್ ಏಕಮ್, ಅದ್ವಯಮ್, ನೇತಿ ನೇತಿ- ಇತಿ ಸರ್ವವಿಶೇಷಾಪೋಹಸಂವೇದ್ಯಂ ಸರ್ವಶಬ್ದಪ್ರತ್ಯಯಾಗೋಚರಮ್ । ತದತ್ಯನ್ತವಿಶುದ್ಧಪ್ರಜ್ಞೋಪಾಧಿಸಮ್ಬನ್ಧೇನ ಸರ್ವಜ್ಞಮ್ ಈಶ್ವರಸಂಜ್ಞಂ ಭವತಿ । ಸರ್ವಸಾಧಾರಣಾವ್ಯಾಕೃತಜಗದ್ಬೀಜಪ್ರವರ್ತಕಂ ನಿಯನ್ತೃತ್ವಾತ್ ಅನ್ತರ್ಯಾಮಿಸಂಜ್ಞಂ ಭವತಿ । ತದೇವ ವ್ಯಾಕೃತಜಗದ್ಬೀಜಭೂತಬುದ್ಧ್ಯಾತ್ಮಾ-ಭಿಮಾನಲಕ್ಷಣಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸಂಜ್ಞಂ ಭವತಿ । ತದೇವ ಅನ್ತರಣ್ಡೋದ್ಭೂತ ಪ್ರಥಮಶರೀರೋಪಾಧಿಮತ್ ವಿರಾಟ್ ಪ್ರಜಾಪತಿಸಂಜ್ಞಂ ಭವತಿ । ತದುದ್ಭೂತಾಗ್ನ್ಯಾದ್ಯುಪಾಧಿಮತ್ ದೇವತಾಸಂಜ್ಞಂ ಭವತಿ । ತಥಾ ವಿಶೇಷಶರೀರೋಪಾಧಿಷ್ವಪಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ತಮ್ಬಪರ್ಯನ್ತೇಷು ತತ್ತನ್ನಾಮರೂಪಲಾಭೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ । ತದೇವೈಕಂ ಸರ್ವೋಪಾಧಿಭೇದಭಿನ್ನಂ ಸರ್ವೈಃ ಪ್ರಾಣಿಭಿಃ ತಾರ್ಕಿಕೈಶ್ಚ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರೇಣ ಜ್ಞಾಯತೇ ವಿಕಲ್ಪ್ಯತೇ ಚಾನೇಕಧಾ । "ಏತಮೇಕೇ ವದನ್ತ್ಯಗ್ನಿಂ ಮನುಮನ್ಯೇ ಪ್ರಜಾಪತಿಮ್ । ಇನ್ದ್ರಮೇಕೇಽಪರೇ ಪ್ರಾಣಮಪರೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಾಶ್ವತಮ್" (ಮನು.೧೨-೧೨೩) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ ಸ್ಮೃತಿಃ ॥

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ಈ (ಬ್ರಹ್ಮವು) ಯಾವ ಉಪಾಧಿಯಿಂದಾದ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವದಾಗಿ, ಯಾವದರ ಅಂಟೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಯಾವ ಕಲ್ಮಷವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಯಾವ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಶಾಂತವಾಗಿ[3] ತನಗೆರಡನೆಯದಿಲ್ಲದ ಒಂದೇ ಆಗಿ;[4] ಇದಲ್ಲ, ಇದಲ್ಲ ಎಂದು[5] ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವದರಿಂದ

1. ಪ್ರಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಅಧ್ಯಸ್ತವಾಗಿದೆ, ಪ್ರಜ್ಞಾನವೇ ಅದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವು - ಎಂದರ್ಥ.
2. "ಕೋಽಯಮಾತ್ಮೇತಿ" ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ "ಏತೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾಃ" ಎಂಬವರೆಗೆ ತ್ವಂಪದಾರ್ಥಶೋಧನೆ, "ಇಮಾನಿ ಚ" ಎಂಬಲ್ಲಿಂದ "ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ" ಎಂಬವರೆಗೆ ತತ್ಪದಾರ್ಥಶೋಧನೆಯೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿದೆ. ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ (೧) ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನ ನಿರ್ವಿಶೇಷಸ್ವರೂಪವು (೨) ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನು ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವೋಪಲಕ್ಷಿತ ಬ್ರಹ್ಮವು- ಎಂಬೆರಡು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎಂಗಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯದ ಆಧಾರವೇನೋ ತಿಳಿಯದು. 3. ಶ್ವೇ. ೬-೯ 4. ಛಾಂ.೬-೨-೧. 5. ಬೃ.೨-೩-೬.

ತಿಳಿಯಬರುವದಾಗಿ, ಯಾವ ಮಾತಿಗಾಗಲಿ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕಾಗಲಿ ವಿಷಯವಾಗದೆ[1] (ಇರುತ್ತದೆ). ಅದೇ ಅತ್ಯಂತಶುದ್ಧವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂಬ ಉಪಾಧಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ[2] ಸರ್ವಜ್ಞವಾಗಿ ಈಶ್ವರನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆಯುವದಾಗುವದು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿರುವ[3] ಅವ್ಯಾಕೃತವೆಂಬ ಜಗದ್ಬೀಜವನ್ನು ಕಾರ್ಯವಾಗಲು ತೊಡಗಿಸುವದಾಗಿ (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ವಶದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವದರಿಂದ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅದೇ ವ್ಯಾಕೃತವಾದ ಜಗದ್ಬೀಜವಾಗಿರುವ ಬುದ್ಧಿಯೇ ತಾನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ[4] ಸ್ವರೂಪದ್ದಾಗಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಡದೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲನೆಯ ಶರೀರವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ವಿರಾಟ್, ಪ್ರಜಾಪತಿ- ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಅದು ಹೊರತೋರಿಕೊಂಡ ಅಗ್ನಿಯೇ ಮುಂತಾದ ಉಪಾಧಿಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ದೇವತೆ ಎಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸ್ತಂಬದವರೆಗಿನ ಆಯಾ ಶರೀರಗಳೆಂಬ ಉಪಾಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಹೆಸರೂ ರೂಪವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದೊಂದೇ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಲೂ ತಾರ್ಕಿಕರಿಂದಲೂ[5] ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಅರಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆದ್ದರಿಂದಲೇ)-

''ಈತನನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಕರೆಯುವರು ; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಮನುವೆನ್ನುವರು ; ಇಂದ್ರನೆಂದು ಕೆಲವರು, ಪ್ರಾಣನೆಂದು ಕೆಲವರು, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು (ಕರೆಯುವರು)''— ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ (ಮನು.೧೨-೧೨೩) ಸ್ಮೃತಿ(ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ).

ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಫಲದ ಉಪಸಂಹಾರ

(ಉಪನಿಷತ್ತು)

ಸ ಏತೇನ ಪ್ರಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾಽಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದುತ್ಕ್ರಮ್ಯಾಮುಷ್ಮಿನ್
ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾಽಮೃತಃ
ಸಮಭವತ್ ಸಮಭವತ್ ॥ ೪ ॥

1. ತೈ. ೨-೯. 2. ಬೃ.ಭಾ.೩-೮-೧೨ರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಿವರವನ್ನು ನೋಡಿ.
3. ಮುಂ.ಭಾ.೧-೧-೮ರಲ್ಲಿ ''ಅನ್ನಮ್'' ಎಂಬುದರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ.
4. ಜೀವ, ಈಶ್ವರ, ಬ್ರಹ್ಮ- ಎಂಬ ಮೂವರು ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಆತ್ಮರಿರುವರೆಂಬ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೆಗೆದು ವಿಚಾರಮಾಡಿದ್ದೂ ದ್ರಷ್ಟೃ, ದ್ರಷ್ಟೃವಲ್ಲ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದೂ ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನೆ. ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ ಆಕಾರಗಳು ತೋರುವವೇ ಹೊರತು ಸ್ವತಃ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಶೇಷಗಳೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಭಾವ.
5. ವೇದಾಂತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಿಕ್ಕ ವಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಾರ್ಕಿಕರೇ ; ಏಕೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರತರ್ಕವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

೪. ಆ ಈ ಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಆತ್ಮನರೂಪದಿಂದ ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿ ಆ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾಮಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದು ಅಮೃತನಾದನು, ಆದನು.

(ಭಾಷ್ಯ)

೮೯. ಸ ವಾಮದೇವಃ, ಅನ್ಯೋ ವಾ, ಏವಂ ಯಥೋಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಯೋ ವೇದ ಪ್ರಜ್ಞೇನ ಆತ್ಮನಾ, ಯೇನೈವ ಪ್ರಜ್ಞೇನ ಆತ್ಮನಾ ಪೂರ್ವೇ ವಿದ್ವಾಂಸಃ ಅಮೃತಾ ಅಭೂವನ್ ತಥಾ ಅಯಮಪಿ ವಿದ್ವಾನ್ ಏತೇನೈವ ಪ್ರಜ್ಞೇನ ಆತ್ಮನಾ "ಅಸ್ಮಾತ್ ಲೋಕಾತ್ ಉತ್ಕ್ರಮ್ಯ" ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಮ್ । ಅಸ್ಮಾತ್ ಲೋಕಾತ್ ಉತ್ಕ್ರಮ್ಯ ಅಮುಷ್ಮಿನ್ ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಆಪ್ತ್ವಾ ಅಮೃತಃ ಸಮಭವತ್ ಸಮಭವತ್ ಇತಿ ಓಮಿತಿ ॥

ಇತ್ಯೈತರೇಯೋಪನಿಷತ್ ಭಾಷ್ಯಂ ಸಂಪೂರ್ಣಮ್

(ಭಾಷ್ಯಾರ್ಥ)

ಆ ವಾಮದೇವನು, ಅಥವಾ ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು,[1] ಈ ಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಆತ್ಮರೂಪದಿಂದ - ಯಾವ ಪ್ರಜ್ಞನಾದ ಆತ್ಮರೂಪದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳು (ಹೇಗೆ) ಅಮೃತರಾಗಿದ್ದರೋ ಈ ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಪ್ರಜ್ಞನಾದ, ಆತ್ಮನ ರೂಪದಿಂದಲೇ.[2] "ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿ"ಮುಂತಾದದ್ದನ್ನು ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.[3] ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿ ಆ ಸ್ವರ್ಗ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾಮಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಅಮೃತನಾದನು. ಆದನು ಎಂದು. ಓಮ್![4]

1. ಯಾವನು ಅರಿತುಕೊಂಡರೂ ಈ ಫಲವಾಗುವದು; ವಾಮದೇವನಂಥ ಋಷಿಯೇ ಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ.
2. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಎಂದರ್ಥ. ಅದ್ವಿತೀಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುಕ್ತಿ.
3. ನಿಜವಾಗಿ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮೇಲಿನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಎಂದೇನೂ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಾಗಿರುವ ದೇಹವನ್ನು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಿಡುವದೇ ಉತ್ಕ್ರಮಣವು, ಸ್ವರ್ಗವೆಂದರೆ ಆನಂದಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಲ್ಲುವದೇ- ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ.
4. ಓಮ್ ಎಂಬುದು ಭಾಷ್ಯದ ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಂಗಲವಾಚಕವು. ಆರಣ್ಯಕದ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ "ವಾಙ್ಮೇ ಮನಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ" ಎಂಬ ಮಂತ್ರವನ್ನೂ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಪಠಿಸುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ. ಆ ಮಂತ್ರವೂ ಸೇರಿ ಉಪನಿಷತ್ತು 'ಆತ್ಮಷಟ್ಕ' (ಆತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸುವ) ಆರು ಭಾಗಗಳ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಕೆಲವರ ಭಾವನೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೀಠಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡಿರಿ.

ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಸಾರ

ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

(ಖಂಡ ೧) :- ಮೊದಲು ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು ; ಅವನಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮತ್ತೇನೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವೆನು - ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿ ಅಂಭಸ್ಸು, ಮರೀಚಿ, ಮರ, ಅಪ್ಪು - ಎಂಬ ಪಂಚಭೂತಾತ್ಮಕವಾದ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆಮೇಲೆ ಈ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವೆನು - ಎಂದುಕೊಂಡು ಅದೇ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಅದರಿಂದ ಮುಖ, ವಾಕ್ಕು, ಅಗ್ನಿ ; ಮೂಗು, ಪ್ರಾಣ, ವಾಯು ; ಕಣ್ಣು, ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ, ಆದಿತ್ಯ ; ಕಿವಿ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ, ದಿಗ್ದೇವತೆಗಳು ; ಚರ್ಮ ಕೂದಲು, ಔಷಧಿ ವನಸ್ಪತಿದೇವತೆಗಳು ; ಹೃದಯ, ಮನಸ್ಸು, ಚಂದ್ರ ; ಹೊಕ್ಕಳು, ಅಪಾನ, ಮೃತ್ಯು ; ಶಿಶ್ನ, ರೇತಸ್ಸು, ಅಪ್ಪು - ಹೀಗೆ ಅವಯವಗಳೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ದೇವತೆಗಳೂ ಉಂಟಾದರು.

(ಖಂಡ ೨) :- ಈ ದೇವತೆಗಳು ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದರು. ಮೊದಲು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನಿಗೆ ಆತ್ಮನು ಹಸಿವುನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಪುರುಷನಿಂದಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಹಸಿವುನೀರಡಿಕೆಗಳುಂಟಾದವು. ಹಸಿವುನೀರಡಿಕೆಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಶರೀರವನ್ನು ನಮಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕು- ಎಂದು ಅವರು ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಬೇಡಿಕೊಂಡರು. ಆಗ ಪರಮಾತ್ಮನು ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದೊಂದರ ಶರೀರವೂ ತಮಗೆ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಹೇಳಲು ಈಶ್ವರನು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅವರು "ಭಲೆ! ಇದು ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ" ಎಂದು ಮೆಚ್ಚಿ ಈಶ್ವರನ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಆ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕರು. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನ ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಇವನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದನೋ ಮನುಷ್ಯಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನೇ ಆಯಾ ದೇವತೆಯು ಹೊಕ್ಕಬಳಿಕ ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲದೆಹೋದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಆಯಾ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೇ ಇದ್ದು ಅವರ ತೃಪ್ತಿಯಿಂದಲೇ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ಈಶ್ವರನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದನು.

(ಖಂಡ ೩) :- ಇದಾದ ಬಳಿಕ ಲೋಕಪಾಲಕರಿಗೋಸ್ಕರ ಈಶ್ವರನು ಅದೇ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಅನ್ನವೆಂಬ ಒಂದು ಆಕಾರವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. ಆದರೆ ಅದು ಓಡಿಹೋಗುವದಕ್ಕೆಳಸಿತು. ಲೋಕಪಾಲಕರ ಒಟ್ಟಾದ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನಿಗೆ ಅದನ್ನು ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೂ ಹಿಡಿಯುವದಕ್ಕಾಗಲಿಲ್ಲ. ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಿ ಕೊನೆಗೆ ಮುಖದೊಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಅಪಾನವಾಯುವಿನಿಂದ ಅನ್ನವನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗಲೂ ವಿರಾಟ್ಪುರುಷನ ವಂಶಜರಾದ ಜೀವರುಗಳು ಅನ್ನವನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ಒಳಕ್ಕೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಆದಮೇಲೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನು ಯಾರಿಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಂಥ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಒಡೆಯನೊಬ್ಬನು ಶರೀರದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ಆತ್ಮನು ತಾನೇ ಜೀವರೂಪದಿಂದ ಒಳಹೊಕ್ಕನು. ಪ್ರಾಣನು ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಮುಂಗಾಲುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಹೊಕ್ಕಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಆ ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇವನು ತಲೆಯ ಬೈತಲೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಅದರ ಮೂಲಕ ಶರೀರವನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಇದರಿಂದ ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾಧನವು ದೊರಕಿದಂತಾಯಿತು. ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕ ಜೀವನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸು, ಹೃದಯಾಕಾಶ- ಎಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ; ಎಚ್ಚರ, ಕನಸು, ಕಸನಿದ್ರೆ- ಎಂಬ ಮೂರು ಸ್ವಪ್ನಗಳಾಗುತ್ತಿವೆ. ಜೀವನು ಈ ಮೂರನ್ನೂ ಇದೊಂದು, ಇದೊಂದು- ಎಂದು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ.

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಾದಮೇಲೆ ಆತ್ಮನು ಭೂತಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವಿಂಗಡಿಸಿ ನೋಡಿ, ಮತ್ತೆ ಯಾವದನ್ನೂ ಕಾಣದೆ, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವದೆಂದು ಕಂಡುಕೊಂಡನು. ''ಇದನ್ನು ಕಂಡೆನು'' ಎಂದು ಕಂಡುಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ''ಇದಂದ್ರ'' ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಈ ಹೆಸರನ್ನು ''ಇಂದ್ರನು'' ಎಂದು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪರೋಕ್ಷನಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿರುವದರಿಂದ ದೇವದೇವನಾದ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಪರೋಕ್ಷನಾಮವು ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಈ ಜೀವನು ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಅನ್ನರಸದಿಂದಾಗುವ ರಕ್ತವೇ ಮುಂತಾದ ಧಾತುಗಳಿಂದ ರೇತಸ್ಸಿನ ರೂಪದಿಂದ ಗರ್ಭವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ತನ್ನ ದೇಹದಂತೆಯೇ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಹೆಂಡತಿಯೊಡನೆ ಬೆರೆಯುವಾಗ ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವನಷ್ಟೆ, ಅದೇ ಜೀವನ ಒಂದನೆಯ ಜನ್ಮವು. ಆ ಸ್ತ್ರೀಯ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಆಕೆಯು ತನ್ನ ದೇಹದಂತೆಯೇ ಕಾಪಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಆಮೇಲೆ ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಅದು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಜೀವನ ಎರಡನೆಯ ಜನ್ಮವು. ತಂದೆಯು ಮಗನಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವೆಂದೇ ಅವನನ್ನು ಪೋಷಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಸಾಯುವ ಮುಂಚೆ ತಾನು ಆವರೆಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಅಧ್ಯಯನ, ಯಜ್ಞ- ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಗನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯ ಗರ್ಭದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಜೀವನಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವದು ಜೀವನಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಜನ್ಮವು.

ಹೀಗೆ ಮೂರು ಶರೀರಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವದನ್ನೇ ಜೀವನ ಮೂರು ವಾಸಸ್ಥಾನಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಜನನಮರಣಗಳನ್ನು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾತ್ರ ದಾಟುವನು. ಹೀಗೆಂದು ಋಗ್ವೇದದ ಒಂದು ಮಂತ್ರವು ಹೇಳುತ್ತದೆ- ''ನಾನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಈ ದೇವತೆಗಳ ಜನ್ಮವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿತುಕೊಂಡೆನು, ಇಂಥ ನೂರಾರು ಶರೀರಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೋಟೆಯಂತೆ ಭದ್ರವಾಗಿ ಬಿಗಿದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಈಗ ನಾನು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗಿಡುಗನು ಬಲೆಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಶರೀರಗಳ ಕಟ್ಟನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಈಚೆಗೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ'' -ಎಂಬುದು ಮಂತ್ರದ ಅರ್ಥವು. ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಾಮದೇವಋಷಿಯು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಹೇಳಿದನು! ಆ

ವಾಮದೇವನು ನಿತ್ಯಶುದ್ಧವಾದ ತನ್ನ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದಾದ ಶರೀರವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಕಾಮಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಅಮೃತನಾದನು.

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ವಾಮದೇವನು ಅರಿತುಕೊಂಡು ಮುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಯಾವದು ? ಅದನ್ನೇ ನಾವೂ ಅರಿತುಕೊಂಡು ಕೃತಕೃತ್ಯರಾಗಬೇಕೆಂದು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಾದವರು ವಿಚಾರಿಸುವಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಈ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯುಂಟಾಗುವದು. ಮುಂಗಾಲುಗಳ ಮೂಲಕ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕ ಪ್ರಾಣನೊಬ್ಬನು, ಬೈತಲೆಯನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಒಳಹೊಕ್ಕವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನು - ಈ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ಆತ್ಮನು ಯಾರು ? ಮುಂಗಾಲುಗಳಿಂದ ಹೊಕ್ಕಿರುವ ಆತ್ಮನು ಅಂತಃಕರಣವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ನೋಡುವದು, ಕೇಳುವದು, ಮೂಸುವದು, ಮಾತಾಡುವದು, ಸವಿಯುವದು - ಇವೆಲ್ಲವೂ ಈ ಪ್ರಾಣಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಆಗುವವು. ಅವನು ಕರಣರೂಪನಾಗಿರುವದರಿಂದ ಅವನು ನಿಜವಾಗಿ ಆತ್ಮನಲ್ಲ. ಕರಣವು ಕರ್ತೃವಿಗಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ನೋಡುವದು, ಕೇಳುವದು- ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಯಾವನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವನೋ ಅವನೇ ಆತ್ಮನೆಂಬುದು ಯುಕ್ತ.

ಈ ಮುಖ್ಯಾತ್ಮನು ಪ್ರಜ್ಞಾನದ ಎಂದರೆ ಬರಿಯರಿವಿನ ಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಂತಃಕರಣದ ವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ಈ ಪ್ರಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಹೆಸರುಗಳು ಬರುವವು. ಆದರೆ ಎಚ್ಚರುವದು, ಸ್ವತಂತ್ರನೆಂದು ಭಾವಿಸುವದು, ಕಲಾದಿಗಳ ವಿಜ್ಞಾನ-ಮುಂತಾದ ಅರಿವಿನ ಈ ಭೇದಗಳು ಅಂತಃಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವೇ ಹೊರತು ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿರುವದಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಶುದ್ಧಚೈತನ್ಯವೇ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನೆಂದೂ ಇಂದ್ರನೆಂದೂ ಪ್ರಜಾಪತಿಯೆಂದೂ ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಬಗೆಬಗೆಯ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಳೆಯುತ್ತಿರುವದು. ಭೂತಭೌತಿಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಈ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಹುಟ್ಟು, ಇರವು, ಸಾವುಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿರುವದು. ಪ್ರಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಯಾವದೊಂದೂ ಇಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಜ್ಞಾನವೇ ಬ್ರಹ್ಮವು.

ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗಿರುವ ಈ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಂಡಾತನು ಅವಿದ್ಯಾಕೃತವಾದ ಈ ಲೋಕವನ್ನು ದಾಟಿ ಆನಂದರೂಪನಾಗಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪದಿಂದ ಸರ್ವಕಾಮಗಳನ್ನೂ ಪಡೆದು ಅಮೃತನಾಗುವನು.

ಮಂತ್ರಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಸೂಚನೆ:- ಮಂ.ಭಾ. ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಖಂಡಗಳನ್ನು ನಾವು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಮಂತ್ರಭಾಗ.

ಶಬ್ದಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಸೂಚನೆ :- ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷ್ಯದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವವು.

೨೧. ಅವ್ಯಾಕೃತಮ್ -
ಜಗತ್ತಿನ ಬೀಜರೂಪವಾಗಿರುವ ನಾಮರೂಪಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ಥಿತಿ, ೨೮, ೩೧, ೮೮.

೨೨. ಅಸದ್ವಾದೀ -
ಕಾರ್ಯವಾಗಲಿ ಕಾರಣವಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವವನು, ೩೧.

೨೩. ಅಸಂಸಾರೀ -
ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಜೀವನಲ್ಲದ ಪರಮಾತ್ಮ, ೫೯.

೨೪. ಅಸಂಹತಃ -
ಮತ್ತೊಂದರೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸ ಮಾಡದೆ ಇರುವವ, ಆತ್ಮ, ೫೨.

೨೫. ಆಗಮಸಂಪ್ರದಾಯಃ -
ಗುರುಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ವೈದಿಕೋಪದೇಶ, ೭೧.

೨೬. ಆತ್ಮಗುಣಾಃ -
ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕಳ್ಳುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗುವ ಸತ್ಯಾದಿಗಳು, ೩೬.

೨೭. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಮ್, ಆತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಮ್ -
ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪದ ತಿಳವಳಿಕೆ, ೩, ೪, ೫, ೭, ೧೧, ೧೯, ೫೭, ೮೦.

೨೮. ಆತ್ಮದರ್ಶನಮ್ -
ಆತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವದು, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ೧೮.

೨೯. ಆತ್ಮಭಾವಃ -
ಅದೇ ತಾನೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು, ೧, ೭೨.

೩೦. ಆತ್ಮವಿದ್ಯಾ -
ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವದು, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ೧೯.

೩೧.
ಪರಮಾತ್ಮ, ೨೮, ೨೯, ೩೦, ೩೧, ೩೭, ೫೯, ೮೨, ೮೭. ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಜೀವ, ಶರೀರ - ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವದುಂಟು ೭೪, ೭೫, ೭೬, ೭೭.

೩೨. ಆತ್ಮಾವಬೋಧಃ -
ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ೬೧, ೭೨.

೩೩. ಆಶ್ರಮವಿಕಲ್ಪಃ -
ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಯಾವದಾದರೂ ಒಂದನ್ನು ಪಡೆಯುವದು ೨೩.

೩೪. ಆಶ್ರಮಸಮುಚ್ಚಯಃ -
ಆಶ್ರಮಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಡೆಯುವದು, ೨೩.

೩೫. ಇನ್ದ್ರಃ -
ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನೇರಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡ ಪರಮಾತ್ಮ, ೫೮, ೮೭ ; ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ, ೮೭.

೩೬. ಈಶ್ವರಃ -
ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಆಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ, ೩೩, ೩೬, ೪೩, ೪೫, ೪೬, ೪೭, ೫೪, ೫೮, ೮೮ ; ಒಡೆಯ, ೪೬, ೪೭, ೮೬.

೩೭. ಕರಣಸಂಹತಿಃ -
ಕರಣಗಳ ಒಟ್ಟು ಗುಂಪಾದ ಪ್ರಾಣ, ೮೫.

೩೮. ಕಾಣಾದಾಃ -
ಕಣಾದರ ಅನುಯಾಯಿಗಳು, ವೈಶೇಷಿಕರು, ೨೯, ೬೬.

೩೯. ಕಾರ್ಯಕರಣಾನಿ -
ಶರೀರವೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ, ೩೦, ೪೮.

೪೦. ಕಾರ್ಯಕರಣಸಙ್ಘಾತಃ -
ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿರುವ ಗುಂಪು ೫೧, ೫೨, ೫೩, ೫೪.

೪೧. ಕೃತಾಕೃತಫಲಸಾಕ್ಷೀ -
ಮಾಡಿದ್ದು, ಮಾಡದ್ದು - ಎರಡನ್ನೂ ಅವುಗಳ ಫಲವನ್ನೂ ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಆತ್ಮ, ೫೧.

೪೨. ಕೇವಲಾತ್ಮಜ್ಞಾನಮ್ -
ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ ಬರಿಯ ಆತ್ಮನ ಜ್ಞಾನ; ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲ, ೨, ೩, ೪.

೪೩. ಕೇವಲೋಪಾಸ್ತಿಃ -
ಕರ್ಮದ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಒಬ್ಬನು ಆತ್ಮೋಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡುವದು, ೬.

೪೪. ಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಫಲರೂಪಃ -
ಕರ್ಮಗಳು, ಅವಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಫಲಗಳು - ಈ ರೂಪದ ಸಂಸಾರ, ೧೯.

೪೫. ಗುಣಫಲಮ್ -
ಅಧೀನವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮದ ಫಲವು ಮುಖ್ಯ ಫಲವಲ್ಲ, ಅಂಗಫಲ, ೧೯.

೪೬. ಗುರೂಪಸದನಮ್ -
ಸೇವೆಗಾಗಿ ಗುರುಗಳ ಬಳಿಗೆ ಬರುವದು, ಗುರುಸೇವೆ, ೩೬.

೪೭. ಚನ್ದ್ರಮಾಃ -
ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ್ವಾರವಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಪಿತೃಲೋಕ, ೭೪.

೪೮. ಜನ್ಮಮರಣಪ್ರಬನ್ಧಃ -
ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳ ಸಾಲು, ೭೯.

೪೯. ಜೀವಃ -
ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಆತ್ಮ, ೫೬, ೫೭, ೬೩.

೫೦. ಜ್ಞಾನಮ್, ವಿಜ್ಞಾನಮ್ -
ಉಪಾಸನೆ, ೧.

೫೧. ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಮುಚ್ಚಯಃ -
ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವದು, ೨, ೩೭.

೫೨. ತಾರ್ಕಿಕಾಃ -
ತರ್ಕವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ ವೇದಾಂತಿಗಳಲ್ಲದ ವಾದಿಗಳು, ೭೧, ೮೫.

೫೩. ತ್ಯಕ್ತೈಷಣಾಃ -
ಮಕ್ಕಳು, ಕರ್ಮ, ಲೋಕ - ಇವುಗಳ ಬಯಕೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರು, ೩೬.

೫೪. ತೃಣಜಲೂಕಾ -
ಒಂದು ಎಲೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಎಲೆಯನ್ನು ಸೇರುವಾಗ ಮುಂದಿನ ಎಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದೇ ಹಿಂದಿನದನ್ನು ಬಿಡುವ ಜಿಗಣೆಯ ಜಾತಿಯ ಹುಳು, ೭೭.

೫೫. ದೇವತಾಪ್ಯಯಃ -
ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿಹೋಗುವದು, ೧೯, ೩೭.

೫೬. ಧೂಮಾದಿಕ್ರಮಃ -
ಸಕಾಮಿಗಳು ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವದಕ್ಕೆ ಸತ್ತ ಬಳಿಕ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದ ಕ್ರಮ, ದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗ ಕ್ರಮ, ೭೪.

೫೭. ನಾಮರೂಪಕರ್ಮಾಣಿ -
ನಾಮ, ರೂಪ, ಕರ್ಮ ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವ ವ್ಯಾಕೃತಪ್ರಪಂಚ, ೧೯, ೨೯.

೫೮. ನಿಯೋಗಃ -
ಈ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡೆಂದು ವೇದವು ಮಾಡಿರುವ ಅಪ್ಪಣೆ, ೯, ೧೬.

೫೯. ನಿರ್ವಾಣಮ್ -
ದೀಪವು ಆರಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾಗುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಪಡೆಯುವ ಮುಕ್ತಿ, ೮೦.

೬೦. ನಿರ್ವಿಶೇಷಮ್ -
ಇಂಥದ್ದು, ಅಂಥದ್ದು ಎಂದು ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಇರಬೇಕಾದ ವಿಶೇಷಗಳು ಯಾವವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವದು, ೭೧.

೬೧. ಪಞ್ಚಭೂತಾನಿ -
ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ಪೃಥ್ವಿ, ಅಪ್ಪು, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶ - ಎಂಬ ಐದು ಭೂತಗಳು, ೮೭.

೬೨. ಪಞ್ಚೇನ್ದ್ರಿಯಾಣಿ -
ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ, ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ, ಸ್ಪರ್ಶೇನ್ದ್ರಿಯ, ಜಿಹ್ವೇಂದ್ರಿಯ, ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ - ಎಂಬ ಅರಿಯುವದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ೩೬.

೮೬. ಬೃಹತೀಸಹಸ್ರ -
ಗದ್ಯರೂಪವಾದ ಒಂದಾನೊಂದು ಸ್ತುತಿ, ೪.

೮೭. ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸವಃ -
ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಅರಿಯಲೆಳಸುವವರು, ೫೧.

೮೮. ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ -
ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಜ್ಞಾನಿ, ೫೮, ೮೧.

೮೯. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ -
ಬ್ರಹ್ಮದ ಜ್ಞಾನ, ೫೧.

೯೦. ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮತತ್ತ್ವದರ್ಶೀ -
ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆತ್ಮನೆಂಬುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿರುವವನು, ೯.

೯೧. ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಮ್ -
ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆತ್ಮನೆಂಬ ಅರಿವು, ೧೨.

೯೨. ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕತ್ವಮ್ -
ಬ್ರಹ್ಮವೇ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮನು, ಅದ್ವಿತೀಯನಾದ ಆತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ ಎಂಬುದು, ೨೭.

೯೩. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ತಮ್ಬಪರ್ಯನ್ತಮ್ -
ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸ್ಥಾವರಪ್ರಾಣಿಯವರೆಗೆ, ೮೮.

೯೪. ಭಾವನಾಪರಿಪಾಕಃ -
ಸಂಚಿತವಾಸನೆಯು ಪಕ್ವವಾಗುವದು, ೮೦.

೯೫. ಭಾವರೂಪತ್ವಮ್ -
ಧರ್ಮರೂಪವಾಗಿರುವದು, ೪೫.

೯೬. ಭಾವಾತ್ಮಕಮ್ -
ಇರುವ ವಸ್ತುರೂಪ, ಇಲ್ಲದ ಅಭಾವರೂಪವಲ್ಲ, ೧೩.

೯೭. ಭಿಕ್ಷಾಚರ್ಯಮ್, ಭಿಕ್ಷಾಟನಮ್ -
ತನ್ನದೆಂಬುದಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯು ಮಾಡುವ ಭಿಕ್ಷಾಟನ, ೭, ೧೫, ೧೬.

೯೮. ಮನುಷ್ಯಪಿತೃದೇವಲೋಕಾಃ -
ಕರ್ಮಿಗಳೂ ಉಪಾಸಕರೂ ಪಡೆಯುವ ಮೂರು ಲೋಕಗಳು, ೨೦.

೯೯. ಮಹೇಶ್ವರಃ -
ಎಲ್ಲ ಈಶ್ವರರಿಗೂ ಈಶ್ವರನಾದ ಆತ್ಮ, ೪೬.

೧೦೦. ಯಥಾಕಾಮಿತ್ವಮ್ -
ಮನಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವದು, ೨೫.

೧೦೧. ಯಾವಜ್ಜೀವಾದಿಶ್ರುತಿಃ -
ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿ, ೧೬, ೨೨.

೧೦೨. ರಸಾದಿಕ್ರಮಃ -
ಅನ್ನರಸವೇ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ರೇತಸ್ಸಾಗುವ ರೀತಿ, ೭೪.

೧೦೩. ವೃತ್ತಯಃ -
ಅಂತಃಕರಣದ ಬೇರೆಬೇರೆಯ ಮಾರ್ಪಾಡುಗಳು, ೮೫, ೮೬.

೧೦೪. ವ್ಯುತ್ಥಾನಮ್ -
ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಏಳುವ ಸಂನ್ಯಾಸ ೧೩, ೧೪, ೨೪, ೨೫.

೧೦೫. ಶರೀರಪ್ರಬನ್ಧಃ -
ಶರೀರಗಳ ಸಾಲು, ೮೧.

೧೦೬. ಶರೀರಭೇದಃ -
ಶರೀರದ ನಾಶ, ೮೧.

೧೦೭. ಶಾಸ್ತ್ರಮ್ -
ವೇದ, ೭೨, ೭೭.

೧೦೮. ಸಂಯೋಗಜಮ್ -
ಎರಡರ ಕೂಡುವಿಕೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು ೬೬, ೬೮, ೬೯.

೧೦೯. ಸಂಸಾರದೋಷಾಃ -
ಹಸಿವು, ನೀರಡಿಕೆ, ಶೋಕ, ಮೋಹ, ಮುಪ್ಪು, ಸಾವು ಮುಂತಾದವು, ೮.

೧೧೦. ಸಂಹತಃ -
ಮತ್ತೊಂದರೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ವಸ್ತು, ೫೨.

ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್

ಶಾಂತಿಮಂತ್ರಃ

ಓಂ ವಾಙ್ಮೇ ಮನಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ । ಮನೋ ಮೇ ವಾಚಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಮ್ । ಆವಿರಾವೀರ್ಮ ಏಧಿ । ವೇದಸ್ಯ ಮ ಆಣೀಸ್ಥಃ । ಶ್ರುತಂ ಮೇ ಮಾ ಪ್ರಹಾಸೀಃ । ಅನೇನಾಧೀತೇನ । ಅಹೋರಾತ್ರಾನ್ ಸಂದಧಾಮಿ । ಋತಂ ವದಿಷ್ಯಾಮಿ । ಸತ್ಯಂ ವದಿಷ್ಯಾಮಿ । ತನ್ಮಾಮವತು । ತದ್ವಕ್ತಾರಮವತು । ಅವತು ಮಾಮ್ । ಅವತು ವಕ್ತಾರಮ್ । ಅವತು ವಕ್ತಾರಮ್ ।

॥ ಓಂ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ಶಾಂತಿಃ ॥

ಅಥ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅಥ ಪ್ರಥಮಃ ಖಂಡಃ

ಓಂ ಆತ್ಮಾ ವಾ ಇದಮೇಕ ಏವಾಗ್ರ ಆಸೀತ್ ।
ನಾನ್ಯತ್ಕಿಂಚನ ಮಿಷತ್ । ಸ ಈಕ್ಷತ ಲೋಕಾನ್ನು ಸೃಜಾ ಇತಿ ॥ ೧ ॥

ಸ ಇಮಾಲ್ಲೋಕಾನಸೃಜತ । ಅಮ್ಭೋ ಮರೀಚೀರ್ಮರಮಾಪೋಽ
ದೋಽಮ್ಭಃ ಪರೇಣ ದಿವಂ ದ್ಯೌಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಽನ್ತರಿಕ್ಷಂ ಮರೀಚಯಃ ।
ಪೃಥಿವೀ ಮರೋ ಯಾ ಅಧಸ್ತಾತ್ ತಾ ಆಪಃ ॥ ೨ ॥

ಸ ಈಕ್ಷತೇಮೇ ನು ಲೋಕಾ ಲೋಕಪಾಲಾನ್ನು ಸೃಜಾ ಇತಿ ।
ಸೋಽದ್ಭ್ಯ ಏವ ಪುರುಷಂ ಸಮುದ್ಧೃತ್ಯಾಮೂರ್ಛಯತ್ ॥ ೩ ॥

ತಮಭ್ಯತಪತ್ ತಸ್ಯಾಭಿತಪ್ತಸ್ಯ ಮುಖಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಯಥಾಣ್ಡಮ್ ।
ಮುಖಾದ್ವಾಗ್ವಾಚೋಽಗ್ನಿರ್ನಾಸಿಕೇ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಂ ನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಂ
ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾಯುರಕ್ಷಿಣೀ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಮಕ್ಷೀಭ್ಯಾಂ ಚಕ್ಷು
ಶ್ಚಕ್ಷುಷ ಆದಿತ್ಯಃ ಕರ್ಣೌ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಂ ಕರ್ಣಾಭ್ಯಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಂ
ಶ್ರೋತ್ರಾದ್ದಿಶಸ್ತ್ವಙ್ ನಿರಭಿದ್ಯತ ತ್ವಚೋ ಲೋಮಾನಿ ಲೋಮಭ್ಯ
ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಯೋ ಹೃದಯಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಹೃದಯಾನ್ಮನೋ ಮನಸ
ಶ್ಚನ್ದ್ರಮಾ ನಾಭಿರ್ನಿರಭಿದ್ಯತ ನಾಭ್ಯಾ ಅಪಾನೋಽಪಾನಾನ್ಮೃತ್ಯುಃ
ಶಿಶ್ನಂ ನಿರಭಿದ್ಯತ ಶಿಶ್ನಾದ್ರೇತೋ ರೇತಸ ಆಪಃ ॥ ೪ ॥

ಇತಿ ಪ್ರಥಮಃ ಖಣ್ಡಃ

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ತಾ ಏತಾ ದೇವತಾಃ ಸೃಷ್ಟಾ ಅಸ್ಮಿನ್ ಮಹತ್ಯರ್ಣವೇ ಪ್ರಾಪತನ್ ।
ತಮಶನಾಯಾಪಿಪಾಸಾಭ್ಯಾಮನ್ವವಾರ್ಜತ್ । ತಾ ಏನಮಬ್ರುವನ್ನಾಯತನಂ
ನಃ ಪ್ರಜಾನೀಹಿ ಯಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಾ ಅನ್ನಮದಾಮೇತಿ ॥ ೧ ॥

ತಾಭ್ಯೋ ಗಾಮಾನಯತ್ ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ ನ ವೈ ನೋಽಯಮಲಮಿತಿ ।
ತಾಭ್ಯೋಽಶ್ವಮಾನಯತ್ ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ ನ ವೈ ನೋಽಯಮಲಮಿತಿ ॥ ೨ ॥

ತಾಭ್ಯಃ ಪುರುಷಮಾನಯತ್ ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ ಸುಕೃತಂ ಬತೇತಿ ।
ಪುರುಷೋ ವಾವ ಸುಕೃತಮ್ । ತಾ ಅಬ್ರವೀದ್ಯಥಾಯತನಂ
ಪ್ರವಿಶತೇತಿ ॥ ೩ ॥

ಅಗ್ನಿರ್ವಾಗ್ಭೂತ್ವಾ ಮುಖಂ ಪ್ರಾವಿಶದ್ವಾಯುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಭೂತ್ವಾ
ನಾಸಿಕೇ ಪ್ರಾವಿಶದಾದಿತ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತ್ವಾಽಕ್ಷಿಣೀ ಪ್ರಾವಿಶದ್ದಿಶಃ
ಶ್ರೋತ್ರಂ ಭೂತ್ವಾ ಕರ್ಣೌ ಪ್ರಾವಿಶನ್ನೋಷಧಿವನಸ್ಪತಯೋ
ಲೋಮಾನಿ ಭೂತ್ವಾ ತ್ವಚಂ ಪ್ರಾವಿಶಂಶ್ಚನ್ದ್ರಮಾ ಮನೋ ಭೂತ್ವಾ
ಹೃದಯಂ ಪ್ರಾವಿಶನ್ಮೃತ್ಯುರಪಾನೋ ಭೂತ್ವಾ ನಾಭಿಂ
ಪ್ರಾವಿಶದಾಪೋ ರೇತೋ ಭೂತ್ವಾ ಶಿಶ್ನಂ ಪ್ರಾವಿಶನ್ ॥ ೪ ॥

ತಮಶನಾಯಾ ಪಿಪಾಸೇ ಅಬ್ರೂತಾಮಾವಾಭ್ಯಾಮಭಿಪ್ರಜಾನೀಹೀತಿ ।
ತೇ ಅಬ್ರವಿದೇತಾಸ್ವೇವ ವಾಂ ದೇವತಾಸ್ವಾಭಜಾಮ್ಯೇತಾಸು
ಭಾಗಿನ್ಯೌ ಕರೋಮೀತಿ । ತಸ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯೈ ಕಸ್ಯೈ ಚ ದೇವತಾಯೈ
ಹವಿರ್ಗೃಹ್ಯತೇ ಭಾಗಿನ್ಯಾವೇವಾಸ್ಯಾಮಶನಾಯಾಪಿಪಾಸೇ ಭವತಃ ॥ ೫ ॥

ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯಃ ಖಣ್ಡಃ

ಅಥ ತೃತೀಯಃ ಖಂಡಃ

ಸ ಈಕ್ಷತೇಮೇ ನು ಲೋಕಾಶ್ಚ ಲೋಕಪಾಲಾಶ್ಚಾನ್ನಮೇಭ್ಯಃ
ಸೃಜಾ ಇತಿ ॥ ೧ ॥

ಸೋಽಪೋಽಭ್ಯತಪತ್ ತಾಭ್ಯೋಽಭಿತಪ್ತಾಭ್ಯೋ ಮೂರ್ತಿರಜಾಯತ ।
ಯಾ ವೆ ಸಾ ಮೂರ್ತಿರಜಾಯತಾನ್ನಂ ವೈ ತತ್ ॥ ೨ ॥

ತದೇನತ್ ಸೃಷ್ಟಂ ಪರಾಙತ್ಯಜಿಘಾಂಸತ್ ತದ್ವಾಚಾಽಜಿಘೃಕ್ಷತ್
ತನ್ನಾಶಕ್ನೋದ್ವಾಚಾ ಗ್ರಹೀತುಂ ಸ ಯದ್ಧೈನದ್ವಾಚಾಗ್ರಹೈಷ್ಯದ
ಭಿವ್ಯಾಹೃತ್ಯ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ॥ ೩ ॥

ತತ್ಪ್ರಾಣೇನಾಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋತ್ ಪ್ರಾಣೇನ ಗ್ರಹೀತುಮ್ ।
ಸ ಯದ್ಧೈನತ್ ಪ್ರಾಣೇನಾಗ್ರಹೈಷ್ಯದಭಿಪ್ರಾಣ್ಯ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ॥ ೪ ॥

ತಚ್ಚಕ್ಷುಷಾಽಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋಚ್ಚಕ್ಷುಷಾ ಗ್ರಹೀತುಮ್ ।
ಸ ಯದ್ಧೈನಚ್ಚಕ್ಷುಷಾಽಗ್ರಹೈಷ್ಯದ್ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ॥ ೫ ॥

ತಚ್ಛ್ರೋತ್ರೇಣಾಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋಚ್ಛ್ರೋತ್ರೇಣ ಗ್ರಹೀತುಮ್ ।
ಸ ಯದ್ಧೈನಚ್ಛ್ರೋತ್ರೇಣಾಗ್ರಹೈಷ್ಯಚ್ಛ್ರುತ್ವಾ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ॥ ೬ ॥

ತತ್ತ್ವಚಾಽಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋತ್ ತ್ವಚಾ ಗ್ರಹೀತುಮ್ ।
ಸ ಯದ್ಧೈನತ್ ತ್ವಚಾಗ್ರಹೈಷ್ಯತ್ ಸ್ಪೃಷ್ಟ್ವಾ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ॥ ೭ ॥

ತನ್ಮನಸಾಽಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋನ್ಮನಸಾ ಗ್ರಹೀತುಮ್ ।
ಸ ಯದ್ಧೈನನ್ಮನಸಾಽಗ್ರಹೈಷ್ಯದ್ಧ್ಯಾತ್ವಾ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ॥ ೮ ॥

ತಚ್ಛಿಶ್ನೇನಾಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತನ್ನಾಶಕ್ನೋಚ್ಛಿಶ್ನೇನ ಗ್ರಹೀತುಮ್ ।
ಸ ಯದ್ಧೈನಚ್ಛಿಶ್ನೇನಾಗ್ರಹೈಷ್ಯದ್ವಿಸೃಜ್ಯ ಹೈವಾನ್ನಮತ್ರಪ್ಸ್ಯತ್ ॥ ೯ ॥

ತದಪಾನೇನಾಜಿಘೃಕ್ಷತ್ ತದಾವಯತ್ । ಸೈಷೋಽನ್ನಸ್ಯ
ಗ್ರಹೋಯದ್ವಾಯುರನ್ನಾಯುರ್ವಾ ಏಷ ಯದ್ವಾಯುಃ ॥ ೧೦ ॥

ಸ ಈಕ್ಷತ ಕಥಂ ನ್ವಿದಂ ಮದೃತೇ ಸ್ಯಾದಿತಿ ।
ಸ ಈಕ್ಷತ ಕತರೇಣ ಪ್ರಪದ್ಯಾ ಇತಿ । ಸ ಈಕ್ಷತ
ಯದಿ ವಾಚಾಭಿವ್ಯಾಹೃತಂ ಯದಿ ಪ್ರಾಣೇನಾಭಿಪ್ರಾಣಿತಂ
ಯದಿ ಚಕ್ಷುಷಾ ದೃಷ್ಟಂ ಯದಿ ಶ್ರೋತ್ರೇಣ ಶ್ರುತಂ
ಯದಿ ತ್ವಚಾ ಸ್ಪೃಷ್ಟಂ ಯದಿ ಮನಸಾ ಧ್ಯಾತಂ ಯದ್ಯ
ಪಾನೇನಾಭ್ಯಪಾನಿತಂ ಯದಿ ಶಿಶ್ನೇನ ವಿಸೃಷ್ಟಮಥ ಕೋಽಹಮಿತಿ ॥ ೧೧ ॥

ಸ ಏತಮೇವ ಸೀಮಾನಂ ವಿದಾರ್ಯೈತಯಾ ದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ ।
ಸೈಷಾ ವಿದೃತಿರ್ನಾಮ ದ್ವಾಸ್ತದೇತನ್ನಾನ್ದನಮ್ ।
ತಸ್ಯ ತ್ರಯ ಆವಸಥಾಸ್ತ್ರಯಃ ಸ್ವಪ್ನಾಃ ।
ಅಯಮಾವಸಥೋಽಯಮಾವಸಥೋಽಯಮಾವಸಥ ಇತಿ ॥ ೧೨ ॥

ಸ ಜಾತೋ ಭೂತಾನ್ಯಭಿವ್ಯೈಖ್ಯತ್ ಕಿಮಿಹಾನ್ಯಂ ವಾವದಿಷದಿತಿ ।
ಸ ಏತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತತಮಮಪಶ್ಯದಿ ದಮದರ್ಶಮಿತೀ೩ ॥ ೧೩ ॥

ತಸ್ಮಾದಿದನ್ದ್ರೋ ನಾಮೇದನ್ದ್ರೋ ಹ ವೈ ನಾಮ
ತಮಿದನ್ದ್ರಂ ಸನ್ತಮಿನ್ದ್ರ ಇತ್ಯಾಚಕ್ಷತೇ ಪರೋಕ್ಷೇಣ ।
ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾ ಇವ ಹಿ ದೇವಾಃ ಪರೋಕ್ಷಪ್ರಿಯಾ ಇವ ಹಿ ದೇವಾಃ ॥೧೪॥

ಇತಿ ತೃತೀಯಃ ಖಣ್ಡಃ

ಇತಿ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅಥ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಪುರುಷೇ ಹ ವಾ ಅಯಮಾದಿತೋ ಗರ್ಭೋ ಭವತಿ
ಯದೇತದ್ರೇತಃ । ತದೇತತ್ಸರ್ವೇಭ್ಯೋಽಙ್ಗೇಭ್ಯಸ್ತೇಜಃ
ಸಮ್ಭೂತಮಾತ್ಮನ್ಯೇವಾತ್ಮಾನಂ ಬಿಭರ್ತಿ ತದ್ಯದಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ
ಸಿಞ್ಚತ್ಯಥೈನಜ್ಜನಯತಿ ತದಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಂ ಜನ್ಮ ॥ ೧ ॥

ತತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾ ಆತ್ಮಭೂಯಂ ಗಚ್ಛತಿ ಯಥಾ ಸ್ವಮಙ್ಗಂ ತಥಾ ।
ತಸ್ಮಾದೇನಾಂ ನ ಹಿನಸ್ತಿ ಸಾಸ್ಯೈತಮಾತ್ಮಾನಮತ್ರ ಗತಂ ಭಾವಯತಿ ॥ ೨ ॥

ಸಾ ಭಾವಯಿತ್ರೀ ಭಾವಯಿತವ್ಯಾ ಭವತಿ । ತಂ ಸ್ತ್ರೀ ಗರ್ಭಂ ಬಿಭರ್ತಿ
ಸೋಽಗ್ರ ಏವ ಕುಮಾರಂ ಜನ್ಮನೋಽಗ್ರೇಽಧಿಭಾವಯತಿ ।
ಸ ಯತ್ಕುಮಾರಂ ಜನ್ಮನೋಽಗ್ರೇಧಿಭಾವಯತ್ಯಾತ್ಮಾನಮೇವ
ತದ್ ಭಾವಯತ್ಯೇಷಾಂ ಲೋಕಾನಾಂ ಸನ್ತತ್ಯಾ ಏವಂ ಸನ್ತತಾ
ಹೀಮೇ ಲೋಕಾಸ್ತದಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಂ ಜನ್ಮ ॥ ೩ ॥

ಸೋಽಸ್ಯಾಯಮಾತ್ಮಾ ಪುಣ್ಯೇಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಭ್ಯಃ ಪ್ರತಿಧೀಯತೇ
ಅಥಾ ಸ್ಯಾಯಮಿತರ ಆತ್ಮಾ ಕೃತಕೃತ್ಯೋ ವಯೋಗತಃ ಪ್ರೈತಿ ಸ ಇತಃ
ಪ್ರಯನ್ನೇವ ಪುನರ್ಜಾಯತೇ ತದಸ್ಯ ತೃತೀಯಂ ಜನ್ಮ ॥ ೪ ॥

ತದುಕ್ತಮೃಷಿಣಾ—

ಗರ್ಭೇ ನು ಸನ್ನನ್ವೇಷಾಮವೇದಮಹಂ ದೇವಾನಾಂ ಜನಿಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾ ।
ಶತಂ ಮಾ ಪುರ ಆಯಸೀರರಕ್ಷನ್ ಅಧಃ ಶ್ಯೇನೋ ಜವಸಾ ನಿರದೀಯಮಿತಿ ।
ಗರ್ಭ ಏವೈತಚ್ಛಯಾನೋ ವಾಮದೇವ ಏವಮುವಾಚ ॥ ೫ ॥

ಸ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನಸ್ಮಾಚ್ಛರೀರಭೇದಾದೂರ್ಧ್ವ ಉತ್ಕ್ರಮ್ಯಾಮುಷ್ಮಿನ್
ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾ ಅಮೃತಃ
ಸಮಭವತ್ ಸಮಭವತ್ ॥ ೬ ॥

ಇತಿ ದ್ವಿತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಅಥ ತೃತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಕೋಽಯಮಾತ್ಮೇತಿ ವಯಮುಪಾಸ್ಮಹೇ ಕತರಃ ಸ ಆತ್ಮಾ ।
ಯೇನ ವಾ ಪಶ್ಯತಿ ಯೇನ ವಾ ಶೃಣೋತಿ ಯೇನ ವಾ
ಗನ್ಧಾನಾಜಿಘ್ರತಿ ಯೇನ ವಾ ವಾಚಂ ವ್ಯಾಕರೋತಿ
ಯೇನ ವಾ ಸ್ವಾದು ಚಾಸ್ವಾದು ಚ ವಿಜಾನಾತಿ ॥ ೧ ॥

ಯದೇತದ್ ಹೃದಯಂ ಮನಶ್ಚೈತತ್ । ಸಂಜ್ಞಾನಮಾಜ್ಞಾನಂ
ವಿಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಮೇಧಾ ದೃಷ್ಟಿರ್ಧೃತಿರ್ಮತಿರ್ಮನೀಷಾ
ಜೂತಿಃ ಸ್ಮೃತಿಃ ಸಙ್ಕಲ್ಪಃ ಕ್ರತುರಸುಃ ಕಾಮೋ ವಶ ಇತಿ ।
ಸರ್ವಾಣ್ಯೇವೈತಾನಿ ಪ್ರಜ್ಞಾನಸ್ಯ ನಾಮಧೇಯಾನಿ ಭವನ್ತಿ ॥ ೨ ॥

ಏಷ ಬ್ರಹ್ಮೈಷ ಇನ್ದ್ರ ಏಷ ಪ್ರಜಾಪತಿರೇತೇ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ
ಇಮಾನಿ ಪಞ್ಚ ಮಹಾಭೂತಾನಿ ಪೃಥಿವೀ ವಾಯುರಾಕಾಶ
ಆಪೋ ಜ್ಯೋತೀಂಷೀತ್ಯೇತಾನೀಮಾನಿ ಚ ಕ್ಷುದ್ರಮಿಶ್ರಾಣೀವ ।
ಬೀಜಾನೀತರಾಣಿ ಚೇತರಾಣಿ ಚಾಣ್ಡಜಾನಿ ಚ
ಜಾರುಜಾನಿ ಚ ಸ್ವೇದಜಾ ಚೋದ್ಭಿಜ್ಜಾನಿ ಚಾಶ್ವಾ ಗಾವಃ
ಪುರುಷಾ ಹಸ್ತಿನೋ ಯತ್ಕಿಂಚೇದಂ ಪ್ರಾಣಿ ಜಙ್ಗಮಂ ಚ
ಪತತ್ರಿ ಚ ಯಚ್ಚ ಸ್ಥಾವರಮ್ ಸರ್ವಂ ತತ್ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರಂ
ಪ್ರಜ್ಞಾನೇ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಪ್ರಜ್ಞಾನೇತ್ರೋ ಲೋಕಃ
ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಪ್ರಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ॥ ೩ ॥

ಸ ಏತೇನ ಪ್ರಜ್ಞೇನಾತ್ಮನಾಽಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾದುತ್ಕ್ರಮ್ಯಾಮುಷ್ಮಿನ್
ಸ್ವರ್ಗೇ ಲೋಕೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತ್ವಾ
ಅಮೃತಃ ಸಮಭವತ್ ಸಮಭವತ್ ॥ ೪ ॥

ಇತಿ ತೃತೀಯೋಽಧ್ಯಾಯಃ

ಸಂಗ್ರಹವನ್ನೂ, ಬೌದ್ಧರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೂ ವೇದಾಂತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೂ ಇರುವ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ***(ಐದನೆಯ ಮುದ್ರಣ 2002 : ಪು. ಡೆಮ್ಮಿ 32 + 400)***

7. ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತು : ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಈ ಇಡಿಯ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಆದರೊಳಗಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯ ಶರೀರಗಳೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕಿರುವ ಪ್ರಜ್ಞಾನರೂಪನು. ಅವನೇ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವನು. ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಸದ್ಯೋಮುಕ್ತಿಯಾಗುವದು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಉಪನಿಷತ್ತು. ಈಗ ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿದೆ.

(ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮುದ್ರಣ 2005 : ಪು. ಡೆಮ್ಮಿ 16 + 134)

8. ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತು : ಇದರಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಾವಲ್ಲಿ, ಆನಂದವಲ್ಲಿ, ಭೃಗುವಲ್ಲಿ - ಎಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿವೆ. ವೇದಾಂತಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅಡಿಗಲ್ಲಾಗಿರುವ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ, ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ, ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಇರುವ ತಾರತಮ್ಯ, ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡರೆ ಪರಮಮುಕ್ತಿಯು ಲಭಿಸುವದು - ಎಂಬುದರ ರಹಸ್ಯ, ದ್ವೈತವೂ ಜೀವನ ಸಂಸಾರಿತ್ವವೂ ಅವಿದ್ಯಕವೆಂಬುದು, ವಿದ್ಯಾವಿದ್ಯೆಗಳು ಆತ್ಮನ ಧರ್ಮವಲ್ಲ- ಎಂಬಿದೇ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ. ***(ಮೂರನೆಯ ಮುದ್ರಣ 1998 : ಪು. ಡೆಮ್ಮಿ 18 + 338)***

9. ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು : ಈ ಉಪನಿಷತ್ತು ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಐದು ಅಧ್ಯಾಯಗಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಗಳ ವಿವರವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಆನಂತರ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಮುಂದೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದೆ. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬಹಳವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಮಹಾವಾಕ್ಯದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿವರವು ಇದರಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ಶಾಂಕರವೇದಾಂತದ ಅಮೋಘ ವಿಚಾರಗಳ ಮನನಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಗ್ರಂಥವಿದು. ಎಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಪೂರ ಭಾಷ್ಯ ಗ್ರಂಥವು ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲೇ ಪ್ರಕಟವಾಗಲಿದೆ. ***(ಮೂರನೆಯ ಮುದ್ರಣ , 2005.)***

10. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷತ್ತು (ಭಾಗ 1, ಭಾಗ 2) : ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ, ಶುಕ್ಲಯಜುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ಆಚಾರ್ಯರು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಭಾಷ್ಯವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಧುಕಾಂಡವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಇದರ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಮಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಮೂರು - ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಮುನಿಕಾಂಡವೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತರ್ಕಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ಆಗಮ ಉಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು ಖಿಲಕಾಂಡವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಉಪಾಸನಾಭಾಗವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅವಸ್ಥಾತ್ರಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವ ವಿಚಾರಸರಣಿಯು ಇದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ- ಮೈತ್ರೇಯಿ ಸಂವಾದ, ಜನಕ - ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸಂವಾದ - ಮುಂತಾದ ಕಥಾರೂಪಗಳಿಂದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಉಪನಿಷತ್ತಿದು. ಆಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಚರ್ಚೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಹೊರಗೆಡವಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ಅಮೂಲ್ಯಗ್ರಂಥವು ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಆಕಾರದಲ್ಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ತ ಉಪನಿಷತ್ತು ಭಾಷ್ಯಸಮೇತ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ಉಪನಿಷತ್ತಿದು.

(1ನೆಯ ಸಂಪುಟ : ಮೂರನೆಯ ಮುದ್ರಣ 2002 : ಪುಟಗಳು ಡೆಮ್ಮಿ 36 + 736

2ನೆಯ ಸಂಪುಟ : ಮೂರನೆಯ ಮುದ್ರಣ 2002 : ಪುಟಗಳು ಡೆಮ್ಮಿ 50 + 1012)

ಸಂಸ್ಥಾಪಕರ ಸ್ಮರಣೆ

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಅಭಿನವಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೆಂದೇ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮೀಭೂತ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದೇಂದ್ರ ಸರಸ್ವತೀಮಹಾಸ್ವಾಮಿಗಳು ಶಾಂಕರವೇದಾಂತದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ 20ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಧಿಕೃತ ವಕ್ತಾರರೂ, ಬರಹಗಾರರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಗಳವರ ಅನುವಾದ, ಟಿಪ್ಪಣಿ, ವಿಮಾರ್ಶಾತ್ಮಕ ಪೀಠಿಕೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಶ್ರೀಶಂಕರರ ಪ್ರಸ್ಥಾನತ್ರಯಭಾಷ್ಯಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತವು ಬಾರದ ಕನ್ನಡಿಗರಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿಚಾರ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರಪ್ರದಾನವಾಗಿದೆ.

5–1–1880 ರಂದು ಜನಿಸಿದ ಪೂಜ್ಯ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಗಳವರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ಹೆಸರು ವೈ. ಸುಬ್ಬರಾವ್ ಎಂದಿತ್ತು. 1948 ರವರೆಗೆ (68ನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನವರೆಗೆ) ಅವರು ಸುಬ್ರಾಯರೆಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತರಾಗಿದ್ದರು. 10–6–1948 ರಂದು ಸಂನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ **ಶ್ರೀ ಶ್ರೀ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದೇಂದ್ರ ಸರಸ್ವತೀ** ಎಂಬ ಅಭಿದಾನದಿಂದ ವಿರಾಜಮಾನರಾದರು.

'ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎದ್ದಾಗಿನಿಂದ ಮಲಗುವವರೆಗೂ ಹಾಗೂ ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದ ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ ವೇದಾಂತಚಿಂತನೆಯಿಂದಲೇ ಕಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯಬೇಕು' ಎಂಬ ಅಭಿಯುಕ್ತರ ವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀಗಳವರು ತಮ್ಮ ಬಾಲ್ಯದಿಂದ 96ನೆಯ ವಯಸ್ಸಿನವರೆಗೂ ವೇದಾಂತಗ್ರಂಥಪಠನ, ಚಿಂತನ, ಪ್ರವಚನ, ಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಪರರಾಗಿದ್ದು "ಪುರುಷಸರಸ್ವತಿ" ಎಂಬ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಅವರ ಕನ್ನಡ, ಇಂಗ್ಲೀಷ್, ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಗಳ ಇನ್ನೂರಕ್ಕೂ ಮೀರಿದ ಕೃತಿಗಳು ವೇದಾಂತ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಅಮರರನ್ನಾಗಿಸಿವೆ. ಅವರು ಸಂಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪ್ರಕಾಶ ಕಾರ್ಯಾಲಯವು ದೇಶವಿದೇಶಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದ್ದು ಈಗಲೂ ನಿಜವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ.

ಪೂಜ್ಯರು **ಕರ್ನಾಟಕದ ಅಭಿನವಶಂಕರಾಚಾರ್ಯ**ರಾಗಿ ಬಾಳಿ 1975ನೇ ಆಗಸ್ಟ್ 5 (1880–1975)ರಂದು ಬ್ರಹ್ಮೀಭೂತರಾದರು. ಇವರ ಮಹಾಸಮಾಧಿ ಪೀಠವು ಹೊಳೆನರಸೀಪುರದಲ್ಲಿದೆ.

ಬ್ರಹ್ಮನಿಷ್ಠಾಯ ವಿದ್ಮಹೇ ಸಂಯಮೀಂದ್ರಾಯ ಧೀಮಹಿ।
ತನ್ನಃ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಃ ಪ್ರಚೋದಯಾತ್॥
"ಓಂ ನಮೋ ಭಗವತೇ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಾಯ"